

LUND UNIVERSITY

Europa som nation

En ny stil i nationalismens genre

Sandgren, Mikael

2013

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Sandgren, M. (2013). *Europa som nation: En ny stil i nationalismens genre*. [Doktorsavhandling (monografi), Sociologi]. Lund University.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

EUROPA SOM NATION

Europa som nation

En ny stil i nationalismens genre

LUNDS
UNIVERSITET

Mikael Sandgren

Lund Dissertations in Sociology 105

En komplett förteckning över
Sociologiska institutionens utgivning
finns sist i boken, och på
www.soc.lu.se/info/publ

Copyright ©
Mikael Sandgren 2013

Sättning
Ilgot Liljedahl

ISBN 91-7267-356-7
ISSN 1102-4712

Tryck
Media-Tryck, Lunds universitet, Lund, Sverige 2013

We shall not cease from exploration
And the end of all our exploring
Will be to arrive where we started
And know the place for the first time.

T. S. Eliot

Innehåll

Förord	9
KAPITEL 1	
Passet som ledtråd	11
En fråga	11
En ledtråd	19
Ett problematiskt svar	30
Syftet	41
Förtydliganden	41
En disposition	44
KAPITEL 2	
Den historiska dimensionen	49
Undersökning av Unionens Europa	49
Praxis, tankefigurer och diskurser	52
Genrer, stilar och inramade röster	55
Från en liknelse till en tolkning	60
En yttre gräns vid världens ände	66
Nya minnen på en gammal tröskel	68
I glömskans passage mellan destinationer	70
KAPITEL 3	
Nationalismens genre	75
Teoretiska prövostenar	75
Postmodern globalisering	77
En modern värdekonflikt	79
Nationalismen i sociologins genre	83
En modern politisk ideologi	89
Banal och spektakulär nationalism	95
Nationalstatens praxis	101
KAPITEL 4	
Mellan Unionens centrum och periferi	111
På spaning efter Unionens Europa	111
Folkens suveränitet som utgångspunkt	113

Mellan ursprung och framtid	118
Bland hemländer och territorier	122
En stil kan rama in många röster	127
Nationen som problem och lösning	133
Nationalismens utlänningar och landsmän	138

KAPITEL 5

Banala spektakel	147
Europa som utgångspunkt	147
Eurofyrverkeri och ett rysligt motiv	151
Saligförklaring av svensk nunna	155
Kärleksvirus och amerikansk hegemoni	160
Choklad och nationella stilar i Unionen	168
Turistfällor och en banal yttre gräns	174

KAPITEL 6

En spektakulär prototyp	183
Amerika som världens utgångspunkt	183
En förskjutning av nationalstatens födelse	186
Suveränitetsprincipens historiska dimension	191
Absolutismens legitimering av suveränitet	197
Leviathan som spektakulär prototyp	201
Passkontroller och en spektakulär yttre gräns	209

KAPITEL 7

Europeiska Unionens nationella stil	219
En sammandragen historia	219
Medlemsstaters övervakning och kontroll av personer	221
Unionens legitimering av yttre gränser	221
En avgränsning av Europa	222
Summary	225
Referenser	231

Förord

Ett tack till ett antal personer är på sin plats. Från Centrum för Europaforskning i Lund fick jag forskningsmedel 1999 tillsammans med Håkan Johansson och Tapio Salonen. För min del innebar det att jag kunde resa till gränsstaden Ceuta på den afrikanska sidan om Gibraltar sund. Från Helge Ax:son Johnsons stiftelse i Stockholm fick jag ett stipendium som gjorde det möjligt för mig att besöka ett invandringsmuseum på Ellis Island utanför New York City år 2000 och flygplatsen Schiphol utanför Amsterdam 2001. Personer som jag mötte under dessa resor kan jag inte nämna av flera skäl, men de är inte bortglömda för det.

Philippe David vid Salis & Vertes i Zürich gav mig tillstånd att reproducera Fernand Legérs målning "Composition sur fond rouge" från 1945 på avhandlingens framsida. Charlotte Merton i Lund översatte min sammanfattning från en otymplig svenska till ren engelska.

Mitt avhandlingsarbete har varit tålamodsprövande för ett flertal personer, inte minst för mina handledare. Alltid med en kopp te nära till hands har Ann-Mari Sellerberg outtröttligt uppmanat mig till att fullfölja avhandlingsarbetet. Så snart min tidigare handledare Johan Asplund har fått en chans (vilket har varit sällsynt) har han skärpt min förmåga att ta del av och att avfärda olika bildningsspår som jag har snubblat över. Framförallt har han fått mig att se en mening med avhandlingskrivandet när det har känts fruktlöst.

Till sist vill jag tacka Jonna för alla upptåg som har gjort vardagen till ett äventyr och Filippa för all omsorg som jag inte har förtjänat.

Helsingborg, i maj 2013
Mikael Sandgren

Passet som ledtråd

En fråga

Vid ett möte i Milano 1985 beslöt de dåvarande medlemsstaternas stats- och regeringschefer att Europeiska Gemenskapen (EG) den 9 maj varje år skulle fira Europadagen. Det man ville fira med en Europadag var en deklaration som formulerades av Jean Monnet och som den franske utrikesministern Robert Schuman framförde 1950 inför ett samlat pressuppbåd. Efter beslutet att inrätta en Europadag har Schumans deklaration framhållits som grunden till medlemsstaternas fortsatta integration och till upprättandet av Europeiska Unionen (EU) 1992.¹

Beslutet att inrätta en Europadag ingick i en kampanj vars arbete leddes av Pietro Adonnino och kallades för *A people's Europe*. Kampanjen var inspirerad av *Tindemansrapportens* rekommendationer från 1975 som betonade att den påtänkta unionen måste finna stöd hos medlemsstaternas folk för att bli verklighet. Det huvudsakliga skälet till att bedriva en kampanj var att mobilisera stöd för EG bland medlemsstaternas medborgare genom att formulera en europeisk identitet. Kampanjen resulterade bland annat i att samarbetet skulle uttryckas med symboler som till formen hade förknippats med nationalstaten och i anordnandet av kulturella evenemang.²

Initiativet till att formulera en europeisk identitet påminde i vissa avseenden om hur politiska eliter tidigare legitimerade framväxten av nationalstater i Europa genom att formulera nationaliteter.³ Därmed inte sagt att Unionen var i färd med att bli en nationalstat. Unionen framstod varken som en suverän nationalstat eller ett internationellt samarbete mellan suveräna nationalstater utan som ett mellanting. Svårigheterna i att definiera Unionen i relation till nationalstaten har beskrivits som

1 Europeiska Unionen, 2008a.

2 Jfr J. Fornäs, 2012, som redogjorde för en rad av Unionens symboler (Europadagen, Europamottot, Europaflaggan, Europahymnen, Eurovalutan) och tolkade dem utifrån en vedertagen utgångspunkt om vad de kunde tänkas stå för, vilket han framhöll på sid. 52: "... it is the symbolic identification of Europe as a supra-, trans- or even postnational community that is at stake." Fornäs tycktes därmed utesluta att det kunde vara nationalsymboler som Unionen använde för att presentera Europa.

3 Jfr B. Anderson, 1992. Särskilt Andersons tes om de kreolska ämbetsmännens betydelse för uppkomsten av en nationell medvetenhet i den Nya världens kolonier och hur administrativa enheter efterhand kom att uppfattas som fosterland.

att fördelningen av suveräniteten mellan medlemsstaterna och Unionen har varierat beroende på ämne och situation. Vanligtvis har svårigheterna att karakterisera Unionen visat sig när man har hävdad att Unionen utgör en statsrättslig mellanform; inte en fullbordad förbundsstat, men mer än ett löst statsförbund.⁴

Ett skäl till att årligen högtidlighålla Schumans deklaration på Europadagen var att man ville presentera medlemsstaternas samarbete för deras medborgare. Firandet kan därmed betraktas som en form av opinionsbildning. Oavsett om firandet betraktas som förmedling av information, marknadsföring, mobilisering av medborgarna eller en ritual, är firandet till formen snarlikt högtidlighållandet av nationaldagen i världens olika länder. I likhet med en nationaldag, då nationens flagga hissas och dess nationalsång framförs, har Europaflaggan hissats och Europahymnen framförts på Europadagen. Förhoppningen med att hylla de värden som Unionen antas utgå från var att Unionen skulle komma närmare sina medborgare samt att medlemsstaternas respektive folk skulle närma sig varandra.⁵

Firandet av en nationaldag kan betraktas som en presentation av en nation. Hur respektive nationaldag firas i de olika länderna kan i ett sådant perspektiv säga något om hur respektive nation uppfattas och, enligt den vid tidpunkten dominerande uppfattningen, bör förstås. En del av denna presentation är vad man i nationens namn framhåller som centralt att fira på nationaldagen. I Europas namn har Schumans deklaration framhållits som det centrala i Unionens firande av sin Europadag. Därför ska jag inledningsvis uppehålla mig vid det som vanligtvis framhålls som deklarationens huvudbudskap.

Schumans deklaration var ett förslag till att framförallt Tyskland och Frankrike skulle organisera en gemensam myndighet med ansvar för övervakningen och kontrollen av kol- och stålindustrin i respektive land. Ambitionen med att låta industrin vara underställd en gemensam myndighet var att försvåra krig mellan Frankrike och Tyskland. Initiativ av det slaget kunde, enligt resonemanget, skapa en solidaritet som i förlängningen skulle leda till ett enat federalt Europa. Ett stycke ur deklarationen som uttrycker denna tankegång lyder:

Europe will not be made all at once or according to a single plan. It will be built through concrete achievements which first create a *de facto* solidarity. The coming together of the nations of Europe requires the elimination of the age-old opposition of France and Germany. Any action to be taken in the first place must concern these two countries.⁶

Resonemanget brukar framförallt förstås mot bakgrund av 1900-talets första och andra världskrig som utkämpades mellan länder på den europeiska kontinenten med sina respektive nationalistiska ambitioner. Närmare bestämt var deklarationen ett resultat av en vidare diskussion om hur ett Europa i ruiner skulle byggas upp efter andra världskriget och de allierades triumf över axelmakterna. Winston Churchill var en av dem som deltog i diskussionen om Europas återuppbyggnad. I upptakten till det kalla kriget 1946 beskrev han Sovjetunionen som ett hot mot de västerländska

4 P. A. Kraus, 2006. Jfr I. Karlsson, 1996. sid. 205-223.

5 Jfr J. Fornäs, 2012, sid. 88-92.

6 P. M. R. Stirk & D. Wiegall, 1999, sid. 76.

demokratierna. Han påstod att en järnridå var i färd med att dela Europa, varmed han metaforiskt varnade för en ideologiskt bipolariserad värld tydligare än någon annan. Senare samma år aktualiserade han en idé om ett slags Europas Förenata Stater som ett svar på det hot han såg i Sovjetunionen. Han argumenterade för en sådan statsbildning, men uppfattade inte Storbritannien som en del av ett förenat Europa.⁷

Schumans deklaration formulerades inom ramen för en ny internationell ordning och inför hotet om en ny kapprustning. Sannolikt hade det betydelse för att deklarationen resulterade i ett fördrag 1951 som upprättade Kol- och stålgemenskapen (EKSG) bestående av Frankrike, Tyskland, Italien, Holland, Belgien och Luxemburg. Initiativet till någon form av samarbete kom från Frankrike, men framstötter i denna riktning hade tidigare även kommit från annat håll. Till exempel hade den tyske kanslern Konrad Adenauer föreslagit en union mellan Frankrike och Tyskland samma år som Schuman framförde sin deklaration. De mindre medlemsstaterna argumenterade i sin tur för ett mellanstatligt istället för ett federalt samarbete.⁸

Om man sätter deklarationen i relation till den då rådande världspolitiska situationen kan det vara befogat att ställa sig två frågor. För det första kan man fråga sig varför deklarationen betonade motsättningen mellan Frankrike och Tyskland. Världen var i färd med att delas in i två politiska intressesfärer som dominerades av USA respektive Sovjetunionen. Dessa två nationalstater, som representerade ideologierna liberalism respektive socialism samt kapitalism respektive kommunism, var därtill i färd med att utveckla kärnkraftsindustrin för både civila och militära ändamål. Därmed kan man för det andra fråga sig varför Schumans deklaration betonade att samarbetets första konkreta initiativ skulle handla om kol- och stålindustrin. Faktum är att 1957 upprättades Euratom (EUA) och den Europeiska ekonomiska gemenskapen (EEG) i och med Romfördraget. Så småningom resulterade dessa två samarbeten 1965 i den Europeiska gemenskapen (EG). Detta förlopp besvarar emellertid inte de ovanställda frågorna. Ett svar på varför Schumans deklaration betonade motsättningen mellan Frankrike och Tyskland samt kol- och stålindustrin är att deklarationen visserligen siktade mot framtiden, men att siktet framförallt var historiskt förankrat.⁹ Jag ska här ta upp ett exempel som föregår både första och andra världskriget och som kan förtydliga i vilket avseende som den franske utrikesministerns deklaration var historiskt förankrad.

Efter det fransk-tyska kriget 1870-71 tvingades den besegrade nationen Frankrike att överlåta delar av gränsområdet Alsace-Lorraine till den segrande nationen Tyskland samt att betala ett krigsskadestånd. Därefter har gränsområdets nationalitet varierat eftersom gränsen vid upprepade tillfällen flyttats beroende på förändringar i maktbalansen mellan Frankrike och Tyskland. Vid denna tid var gränsområdet bland annat eftertraktat på grund av förekomsten av kol och malm som var förutsättning för nationernas industriella produktion. I samband med krigsnederlaget uppstod en polariserad samhällsdebatt i Frankrike om orsakerna till förlusten vars argument

7 M. Maclay, 1998, sid. 5.

8 T. Pedersen, 1998, sid. 76-77.

9 Jfr S. Jonsson & P. Hansen, 2012. En aspekt av tanken på ett förenat Europa som också var historiskt förankrad handlade om hur dåtidens kolonialmakter kunde stärka sitt inflytande i Afrika för att Västeuropa skulle få en geopolitisk revansch i framtiden.

kan spåras tillbaka till upplysningstiden. I debatten utkristalliserades en rad bekanta motsatser med förnyad kraft. Exempel på dessa motsatser är katolicism och ateism, idealism och materialism, tro och vetande, kyrka och stat, monarki och republik, adel och borgare, individualism och kollektivism. Ytterligare motsatser som figuretrade i debatten var tyskt och franskt, men också allvar och lättsinne samt individ och samhälle.¹⁰

Utgångspunkten för de motsatser som utkristalliserades i den franska efterkrigsdebatten var frågan om den franska nationens väl och ve. Här ska jag framhålla två röster i den nämnda debatten som på olika sätt formulerade olika ståndpunkter i förhållande till nationen.

Den ena rösten var författaren Guy de Maupassant vars liv och verk genomsyrades av de ovan nämnda motsatserna. Innan han debuterade som författare tjänstgjorde han i kriget, vilket han kommenterade 1884 i novellen *La mère Sauvage*. Berättelsen handlar om en kärv gammal kvinna som lever ensam i en stuga utanför en by på den franska landsbygden. Hennes man, som varit tjuvskytt, hade dödats av gendarmerna och vid krigsutbrottet hade sonen tagit värvning i armén. När tyskarna anländer till byn får hon ensam härbärgera fyra tyska soldater. Innan mor Sauvage får besked om att sonen har stupat skriver Maupassant:

Hon tyckte för resten bra om dessa fyra fiender, ty bönderna känner knappast något patriotiskt hat, detta tillhör de högre klasserna. De ringa, de som betalar mest därför att de är fattiga och därför att varje ny börda tynger dem, dem som man dödar massvis och som utgör den verkliga kanonmaten, de som till slut får lida grymmast av krigets hemska elände därför att de är svagast och minst motståndskraftiga, de förstår inte denna krigiska iver, denna lättretade hederskänsla och dessa föregivna politiska uträkningar, som på sex månader uttömmar krafterna hos två nationer, den segerrika som den besegrade.¹¹

Mor Sauvage kan sägas representera ett perspektiv bortom kriget mellan nationer, dess orsaker och konsekvenser. Tyskland och Frankrike är för tillfället fiender, men det bryr sig inte mor Sauvage om. Hon tycker bra om männen som har tilldelats kost och logi i hennes hem. Det som betyder något för henne är förknippat med byn, huset, man och barn. Hennes list och rättskänsla är knutna till detta lokala sammanhang, vilket blir tydligt efter att hon har fått besked om sonens hemska öde. För sin sons död tar Mor Sauvage ut en gruvlig hämnd på de fyra männen som förblir ovetande om att de är hennes offerlamm. Väl medveten om att hon beseglar sitt eget öde erkänner hon sitt dåd när det hela uppdegas. Som om det vore en hederssak ser hon till att männens respektive mödrar får besked om dådet och att hon var ansvarig för deras söners död.

Maupassants novell är en påminnelse om att människor kan värdera vissa saker högre än sina egna och andras liv. Vad det är som har ansetts ha ett sådant värde har varierat genom historien. I det citerade stycket kontrasterar Maupassant relationer mellan nationer med relationer mellan konkreta individer. Han beskriver antaganden om nationen som överhetens antaganden om nationell heder och ära, vilka inte skulle omfattas av de lägre klasserna. I det moderna samhället har människor både

10 J. Asplund, 1983, sid. 251-254.

11 G. de Maupassant, 1967, sid. 15.

dödat och dödats i nationens namn oavsett om de har varit övertygade om nationens värde eller inte. Samtidigt har människor övertygade om nationens värde gått i döden för nationers självständighet. Mor Sauvage tycks emellertid inte kunna, eller vilja, kännas vid sin egen eller andras nationalitet.

Den andra rösten i samhällsdebatten efter det fransk-tyska kriget som jag ska ta upp var religionshistorikern och orientalisterna Ernest Renan. Två år innan Maupassant publicerade sin novell höll Renan 1882 sin föreläsning *Qu'est-ce qu'une nation?* vari han formulerade ett svar på vad en nation var, vilket återspeglade efterkrigsdebatten på flera sätt. För det första anknöt han till den fransk-tyska konflikten om gränsområdet Alsace-Lorraine genom att framhålla att en provins är dess invånare. Med andra ord var det inte land eller territorium som var nationens utgångspunkt utan invånaren. En nation, enligt Renan, var en samling invånare (ett aggregat av individer) som har gjort gemensamma uppoffringar i det förflutna och har en vilja att möta framtiden tillsammans. Nationens existens kunde enligt Renan förstås som en daglig folkomröstning. Till skillnad från tidigare föreställningar om legitim maktutövning utgick inte nationens rätt att existera från en gudomlig eller historisk rätt utan från invånarnas solidaritet med varandra. Han anknöt även till den fransk-tyska konflikten då han hävdade att nationernas existens var en garant för friheten, till skillnad från en värld dominerad av en herre och en lag. Han tänkte sig att nationernas skilda och varierade egenskaper i ett längre perspektiv tjänade civilisationen, vilket han antog var målet för hela mänskligheten. Följdriktigt framhöll han att nationer inte var några eviga fenomen och att de:

... will be replaced, in all probability, by a European confederation. But such is not the law of the century in which we live.¹²

Som Renan förstod saken var nationalismen den norm som dominerade i hans århundrade. Han menade att så länge solidariteten visade sin styrka genom individuella uppoffringar för nationen var nationen legitim och hade rätt att existera.

I likhet med Maupassants novell påminde Renans föreläsning om att människor kan värdera vissa saker högre än livet, men där slutar likheterna. Maupassant beskrev nationen som en angelägenhet för de högre klassernas patriotiska hederskänsla. Renan utgick istället från att nationen var en angelägenhet för individer och deras samlade vilja oavsett klasstillhörighet. Till skillnad från Maupassant beskrev Renan en kosmopolitisk nation där individens frihet sätts främst och solidariteten med nationen är ett resultat av enskilda individers val, inte deras öde.

Schumans deklaration från 1950 var förankrad i det nationalismens århundrade som Renan ansåg sig leva i och utgick från en idé om solidaritet som påminde om Renans. Deklarationens sikte var däremot inställt mot något som liknade en framtida europeisk konfederation. Vid tiden för Schumans deklaration var det kalla kriget i färd med att etableras och det såg ut som om nationalismens eldar kylades ner i Europa. Samtidigt flammade nationalismen upp i tredje världen med olika befrielseörelsers kamp för nationell självständighet från stormakternas imperialism i respektive kolonier. Medlemsstaternas samarbete med början i EKSG underordna-

12 E. Renan, 1994, sid. 18.

des, i likhet med resten av världen, den ideologiska konflikten mellan liberalism och socialism respektive kapitalism och kommunism. Det innebar att idén om ett enat Europa tycktes flyta ihop med ett västerland förenat av den liberala demokratins värden och löften om en tilltagande materiell välfärdskonsumtion. Samtidigt kom nationalismen i tredje världen att underblåsas av ideologierna kapitalism respektive kommunism beroende på vilken politisk intressesfär som för tillfället stödde enskilda länders regimer respektive motståndsrörelser.¹³

Järnridån försvann 1989 samtidigt med Berlinmurens fall och Tysklands formella enande året därpå, vilket var en del i de folkliga krav på nationellt självbestämmande som hade vuxit fram bland Warzawapaktens medlemsstater. I och med den tyska nationens faktiska återförening 1991 blev det av flera skäl intressant för Unionens medlemsstater att upprätta en monetär union (EMU) och i förlängningen en gemensam valuta. Kalla kriget förklarades sedermera formellt avslutat för NATO:s del 1991 samtidigt som Michail Gorbatjov avgick som partiordförande för kommunistpartiet och Sovjetunionen upphörde att existera varpå krav på nationellt självbestämmande kom till uttryck i olika delar av det forna Sovjet. Samtidigt antog USA, med George W. H. Bush som president, ledarskapet för en ny världsordning där det ideologiska hotet mot västerlandet försköts söderut från kommunismen i öst till islam och tredje världen. Förskjutningen av kalla krigets ideologiska världskarta kan sägas kulminera 1991 i och med Gulfkriget.¹⁴

I kölvattnet efter kalla krigets slut och den nya världsordning som George W. H. Bush utropade 1991 upprättades Unionen i och med Maastrichtfördraget 1992 för att därefter 1995 utvidgas till att omfatta femton medlemsstater. Utöver de länder som ingick i EKSG från 1951 hade även Storbritannien, Irland, Danmark, Grekland, Spanien, Portugal, Finland, Sverige och Österrike kommit att ingå. Efter 1991 hade den ovan nämnda förskjutningen av kalla krigets världskarta bekräftats i världspolitiken. Framförallt i och med terrorattackerna mot USA den 11 september 2001 och det därpå följande ”kriget mot terrorismen” som utropades av George W. Bush, vilket ledde till att Saddam Hussein störtades och att Irak ockuperades. För att legitimera ockupationen hänvisade Bush den yngre bland annat till Amerikas plikt att även utomlands försvara människans rätt att styra sig själv i frihet. Som den enda kvarvarande supermakten efter kalla kriget har denna legitimering för att blanda sig i andra staters inre förhållanden beskrivits som:

... den sista imperialistiska ideologi som finns kvar i världen, det enda överlevande nationella anspråket på universell betydelse. Alla de andra – den sovjetiska, det franska och det brittiska – har förpassats till historiens askhö.¹⁵

USA beskrevs således som ett undantag från resten av världen och särskilt från resten av världens stormakter. Till skillnad från övriga stormakter skulle inte USA vara drabbat av att nationella anspråk på universell betydelse i allt högre grad antogs tillhöra en förfluten tid. Å andra sidan tycktes samtidigt nya nationella anspråk väckas till liv.

13 G. Delanty, 1996, sid. 155-173.

14 A. a., sid. 175-207.

15 M. Ignatieff, 2005.

När den ideologiska kampen mellan supermakterna framstod som avgjord efter kalla kriget tycktes nationalismens eldar återigen tändas i Europa. Philip Schlesinger hävdade att en av de politiska stridsfrågorna under 1990-talet skulle bli frågan om vad en europeisk identitet var för något. Det kom han fram till utifrån vad han såg som nationalstatens motsägelsefulla situation. Å ena sidan menade han att nationalstaten ifrågasattes ovanifrån av EG och dess strävan efter en överskridande politisk enhet och kulturell identitet. Å andra sidan hävdade han att nationalstaten legitimerades underifrån med en fragmentering som resultat. Han kunde vidare urskilja två olika former av legitimering av nationalstaten underifrån som han menade påminde om varandra. Den ena legitimeringen var en etnisk nationalism som hade vaknat i de tidigare kommunistländerna i östra Europa. Den andra legitimeringen var en nyvakna separatism och rasism i västra Europa. Med nationalstaten som utgångspunkt hävdade han att Europa genomgick en centralisering och en fragmentering. Centraliseringen bestod i Unionens integration av medlemsstaterna ovanifrån och fragmenteringen i nationalism, separatism och rasism underifrån.¹⁶

Schlesinger framhöll att nationalstaten legitimerades av nationalism, separatism och rasism underifrån. Hur legitimeringen av Unionens integration för ett politiskt enat Europa med hjälp av en konstruerad europeisk identitet ovanifrån skulle förstås lämnade han öppet. Andra analyser av Unionens strävan efter politisk enhet och kulturell identitet har varit snarlika Schlesingers med otydliga svar när det gäller vad Europa innebar för Unionen. Här ska jag nämna ytterligare tre exempel.

I det första exemplet beskrivs Unionens integration av medlemsstaterna som ett gryende *postnationellt tillstånd* även om ett sådant tillstånd inte skulle vara förhållanden. Analysen avslutas med en programförklaring om att en europeisk solidaritet, som var Schumans förhoppning, återfinns i en jämlik universalism i kontrast till nationalismens barbari. I likhet med Schlesingers analys framställs nationalismen som en ojämlik partikularism och som potentiellt våldsam.¹⁷

I det andra exemplet beskrivs Unionens europeisering av medlemsstaterna som en *nätverksstat* uppkopplad till ett globalt informationssamhälle. Eftersom nätverksstaten ifråga ännu inte hade lyckats bilda en europeisk identitet var det ingen som identifierade sig med den. Därefter följer analysen Schlesingers resonemang om att medlemstaternas medborgare med nationalismens hjälp istället identifierar sig med sina respektive nationer.¹⁸

I det tredje exemplet beskrivs Unionens diskurser om medborgarskap, kultur- och utbildningspolitik. Dessa tre områden prioriterades inför Maastrichtfördraget och upprättandet av Unionen för att uttryckligen konstruera en europeisk identitet i linje med Adonninos kampanj från 1980-talet. Unionens legitimering av medlemsstaternas integration framställs som en *identitetspolitik*. I analysen framstår identitetspolitiken i vissa avseenden som en etnisk nationalism och i andra avseenden som en nyliberal marknadsanpassning.¹⁹

16 P. Schlesinger, 1992. Jfr R. Hudson, 2000.

17 J. Habermas, 1998, sid. 57.

18 M. Castells, 1999, sid. 347.

19 P. Hansen, 2000. Jfr A. Hellström, 2006.

I likhet med Schlesingers svar var det oklart hur Unionens legitimering av medlemsstaternas integration skulle förstås utifrån de tre senare exemplen. Vid en första anblick tycktes svaren bekräfta Renans förutsägelse om att nationalstaterna med all sannolikhet skulle ersättas av en europeisk konfederation. Åtminstone antydde exemplen att nationalismen var i färd med att förlora sin normgivande kraft i och med Unionens politiska integration av medlemsstaterna. Samtidigt hade det enligt exemplen inte uppstått någon nämnvärd solidaritet med Unionen, vilket stred mot Schumans förhoppning om hur ett enat Europa skulle utvecklas. I vilket fall var det tydligt att en gemensam utgångspunkt för dessa svar var att legitimeringen av Unionen inte skulle förstås som nationalism även om den skulle påminna om nationalism.

Tjugo år efter att Unionen upprättades hävdade Johan Fornäs att någon fullständigt hegemonisk europeisk identitet inte kunde urskiljas. Därmed bekräftade han Schlesingers förutsägelse om att frågan om en europeisk identitet skulle bli en stridsfråga under 1990-talet. Än mer intressant är att frågan hade förblivit en stridsfråga. I likhet med Schlesinger kunde Fornäs skönja en konflikt mellan centralisering och fragmentering av Europa. Till skillnad från Schlesinger urskilde Fornäs denna konflikt mellan Unionens symboler som hade valts för att konstruera en europeisk identitet. Här går det att skönja en förskjutning i hur konflikten uppfattades i ett vidare Europa till att handla om Unionens Europa, vilket antyder en riktning mot hegemoni. Konflikten genererade tydligen alternativa tolkningar av Unionens Europa där symbolerna användes för att: "... express a shifting balance between elevation and equality, unity and diversity, stability and mobility, and control and pleasure."²⁰ Avslutningsvis hävdade Fornäs att: "Europe is characterised by its *desire for elevating contacts with others!*"²¹ Jag är inte säker på vad det skulle innebära, men jag håller det för troligt att Fornäs därmed uteslöt att det handlade om nationalism.

I Maastrichtfördragets första artikel efter ingressen kan man läsa att fördraget som upprättar Unionen skulle innebära ett nytt steg i processen mot en allt fastare sammanlutning mellan de europeiska folken. Det är en målsättning som återfinns redan i Romfördraget och var även utgångspunkten för kampanjen *A people's Europe* som jag nämnde inledningsvis. Därtill skulle Unionens beslut fattas så öppet och nära medborgarna som möjligt. Om man fortsätter att läsa Maastrichtfördragets första artikel har Unionen till uppgift att konsekvent och solidariskt organisera förbindelserna mellan medlemsstaterna och mellan deras folk.²²

Hur organiseringen av dessa förbindelser skulle förstås förtydligades i Amsterdamfördragets formulering av medborgarskapet och kulturpolitiken. I huvudsak var Amsterdamfördraget en revidering av Maastrichtfördraget varpå medborgarskapet fick ett direkt inflytande på medlemsstaternas lagstiftning till skillnad från kultur- och utbildningspolitiken som omfattade rekommendationer till medlemsstaterna. Efter tilläggen i Amsterdamfördraget framgick det att:

20 J. Fornäs, 2012, sid. 265.

21 A. a., sid. 265.

22 N. Wahl, 1998, sid. 25. (Avdelning 1, artikel 1.)

Unionens medborgarskap skulle komplettera medborgarskapet i respektive medlemsstat. Unionen framstod därmed som en rättsligt enad mångfald av stater eftersom förutsättningen för ett medborgarskap i Unionen var ett medborgarskap i en medlemsstat.²³

Unionens kulturpolitik skulle komplettera kulturpolitiken i respektive medlemsstat. Unionens kulturpolitik utgick från att de europeiska folken hade en gemensam kulturhistoria som tog sin utgångspunkt i respektive medlemsstats nationella och regionala kulturarv. Unionen framstod därmed som en kulturellt mångfaldig enhet av nationer.²⁴

Vad som står klart så här långt är att Unionens integration av medlemsstaterna legitimerades av en vag idé om ett Europa som skulle vara både enat och mångfaldigt. Frågan är vad denna vaga idé om en politiskt förenad mångfald närmare bestämt innebar.

En ledtråd

För att förstå Unionens gestaltning av Europa utgör dess pass en av flera ledtrådar.²⁵ Passet var utgångspunkten både för Unionens fria rörlighet för personer och för Unionens kontroll av personer inom ramen för dess ambition om en allt fastare sammanslutning mellan de europeiska folken. Rätten till en fri rörlighet för varor, personer, tjänster och kapital mellan medlemsstaterna har framhållits som Unionens centrala idé. Redan på 1950-talet framhöll Robert Schuman en fri rörlighet som central för medlemsstaternas integration. Därefter har Unionen dessutom framhållit rätten till en fri rörlighet för personer som en innovation.²⁶

För att ha rätt till den fria rörligheten för personer krävdes att man var medborgare i Unionen. Förutsättningen för ett medborgarskap var att man var medborgare i någon av Unionens medlemsstater. Tanken var att medborgarna i Unionen fritt skulle kunna resa, bosätta sig, studera och arbeta var de ville inom Unionen. Med andra ord fick inte medlemsstater diskriminera medborgare från andra medlemsstater på grund av nationalitet. Av intresse här är Amsterdamfördragets målsättning att:

23 A. a., sid. 51. (Andra delen, artikel 17.)

24 A. a., sid. 181. (Avdelning XII, artikel 151.)

25 Jfr J. Fornäs, 2012, sid. 252. Fornäs avfärdar passet som symbol för Unionens medborgarskap på grund av att det är medlemsstaterna och inte Unionen som utfärdar pass. Därmed bortser han från att det är Unionen som har avgjort vilken utformning passen ska ha, vilka gemensamma regler som gäller vid medlemsstaternas passkontroller samt att Unionen kräver att medlemsstaterna ska utfärda pass till sina respektive medborgare, vilket torde vara tillräckligt för att betrakta passet som en av Unionens symboler. Det kan jämföras med Eurovalutan som medlemsstaternas centralbanker har ansvaret för att producera även om det endast är Europeiska centralbanken som har rätt att auktorisera utgivningen och utformningen av valutan.

26 P. Hansen, 2000, sid. 168.

... bevara och utveckla unionen som ett område med frihet, säkerhet och rättvisa, där den fria rörligheten för personer garanteras samtidigt som lämpliga åtgärder vidtas avseende kontroller vid yttre gränser, invandring, asyl och förebyggande och bekämpande av brottslighet.²⁷

Inom ramen för denna målsättning kunde man urskilja begränsningar av den fria rörligheten. En praktisk begränsning var att det krävdes sjukförsäkring och försörjning för att få uppehållsrätt i en medlemsstat där man inte var medborgare. En principiell konsekvens av den fria rörlighetens koppling till Unionens medborgarskap var att tredjelandsmedborgare inom Unionen var uteslutna från Unionens fria rörlighet. De fick som regel nöja sig med den rörelsefrihet som respektive medlemsstat garanterade inom sitt territorium. Emellertid hade tredjelandsmedborgare från länder som hade associationsavtal med Unionen, samt familjer till migrerande Unionsmedborgare, rätt till Unionens fria rörlighet.²⁸ (En tredjelandsmedborgare var en person som inte var medborgare i någon av medlemsstaterna och således inte heller hade medborgarskap i Unionen.)

Att den fria rörligheten för personer formulerades i rättighetstermer är intressant. Rätten till fri rörlighet för personer är inget som människor i etablerade demokratier i väst har krävt. Till vardags har en sådan rörelsefrihet uppfattats som självklar eftersom den garanteras inom varje enskild medlemsstat. I ett visst avseende var rätten till rörelsefrihet självklar då artikel 13.1 i *FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna* från 1948 säger att man har rätt att inom varje stats gränser röra sig fritt och välja vistelseort. Därtill har man, enligt artikel 13.2, rätt att lämna varje land inklusive sitt eget samt att återvända till sitt eget land. Som bekant är det en sak att deklarera sådana rättigheter och en annan sak att realisera dem. Vad som inte stadgas i FN:s deklaration är friheten att ta sig till vilket annat land som helst utöver sitt eget och välja vistelseort utanför sitt lands gränser. Det kan man, enligt nästföljande artiklar 14.1 och 14.2 i deklarationen, göra om man har politiska skäl för att söka asyl. Utgångspunkten för de två ovan nämnda artiklarna är artikel 15.1 i samma deklaration som slår fast att envar har rätt till en nationalitet. I artikel 15.2 deklareras att ingen godtyckligt ska fräntas sin nationalitet eller nekas rätten att byta nationalitet. I den sistnämnda artikeln är det viktigt att uppmärksamma formuleringen ”godtyckligt”, vilken lämnar utrymme för enskilda stater att bestämma villkoren för nationstillhörighet.²⁹

Mot bakgrund av FN-deklarationen framstod Unionens rätt till en fri rörlighet för personer som en nyhet, men inte som en innovation. Med andra ord var det inte idén om rätten till en rörelsefrihet för personer som var ny, det som var nytt var den utvidgade gränsen för denna fria rörlighet. Förutsättningen för personers rörelsefrihet har tidigare varit nationalstaten som både har garanterat och begränsat rörelsefriheten inom ramen för ett internationellt system av nationalstater. Unionens fria rörlighet mellan medlemsstaterna skulle komplettera den rörelsefrihet som medborgare redan hade i sina medlemsstater. Det finns en terminologisk skillnad mellan Unionens ”fria rörlighet” och medlemsstaternas ”rörelsefrihet”. Kanske har tanken

27 N. Wahl, 1998, sid. 25. (Avdelning 1, artikel 2.) Jfr Prop. 1997/1998:58, avsnitt 12.2.

28 H. Lokrantz Bernitz, 2004, sid. 338.

29 UN doc. A/811.

med valet av term varit att betona vad som var Unionens respektive medlemsstaternas kompetensområde. Som jag förstår saken är det i huvudsak samma begrepp som avses i båda fallen även om terminologin skiljer sig åt.³⁰

Ursprunget till idén om en fri rörlighet för personer kan skönjas i renässansens tankegods och renodlades i en prototypisk form av Thomas Hobbes i mitten av 1600-talet. Han utgick från tanken om människans rörelsefrihet i ett naturtillstånd där ett allas krig mot alla råder och varje enskild individ är den andres varg. Hobbes lösning på naturtillståndet är att var och en underkastar sig en absolut suverän makt som garanterar undersåtarnas säkerhet till priset av deras frihet. I slutet av 1600-talet svarade John Locke på Hobbes lösning och formulerade idén om individens rätt till rörelsefrihet som den, på ett ungefär, fortfarande förstås även om den i många fall inskränks med hjälp av argument snarlika det som Hobbes formulerade. Att Unionen knyter frågan om övervakning och kontroll till frågan om den fria rörligheten för personer är således, idéhistoriskt sett, ingen innovation. Idén om en fri rörlighet för varor, personer, tjänster och kapital återfinns fullt utvecklad bland Adam Smiths tankegångar i slutet av 1700-talet. Smith har för övrigt framhållits som en portalgestalt för rörlighetens politiska filosofi.³¹

Genomförandet av en fri rörlighet för personer inleddes 1985 med Schengenavtalet som trädde i kraft 1995 i form av Schengenkonventionen, vilken började gälla 2001 i Sverige. Sedan 1999 då avtalet införlivades med Amsterdamfördraget upphörde det som ett rent mellanstatligt avtal och blev en del av Unionens kompetensområde. Målsättningen var att få till stånd en fri rörlighet för personer genom att avveckla gränskontrollerna mellan medlemsstaterna och förstärka Unionens yttre gränskontroller mot tredjeland. Som jag har påpekat ovan kan man urskilja olika begränsningar inom ramen för denna målsättning. Om man förskjuter perspektivet utanför ramen för denna målsättning blir avgränsningen för vem Unionens fria rörlighet gäller och inte gäller än tydligare:

Varje natt mellan Tariffa och Malaga, prejar den spanska kustbevakningens patruller tiotals ranka skorvar med desperata marockanska flyktingar under däck. De har sålt sin sista skjorta för utsikten att bli, om inte regelrätta EU-medlemmar, så européer i lönnedom. De flesta grips och sätts på konsulatsskjuts hem, men tillräckligt många krånglar sig igenom för att locka till efterföljd. De spanska myndigheterna är EU-förpliktade att avhysa den förtvivlade marockanen som måste in i Europa för att kunna försörja sin familj, samtidigt som Mallorcas urbefolkning inte har någon talan alls beträffande landköpen av rika EU-miljonärer, för vilka de hesperiska nejderna blott är en förströelse.³²

30 Jfr H. Lokrantz Bernitz, 2004, sid. 305-307.

31 G. Falkemark, 1996.

32 N. Shachar, 1997, sid. 236. Jfr E. Neumayer, 2006, som diskuterar staters politiska vilja att med passet som utgångspunkt använda visum för att underlätta fri rörlighet för vissa och begränsa den för andra utifrån nationalitet. Han sammanfattade sin diskussion på sidan 81: "For passport holders from OECD countries the world appears in easy reach, with relatively few restrictions imposed. [...] But for passport holders from poor, authoritarian countries with a history of violent political conflict travel is and remains severely restricted." I förhållande till Unionen konstaterade han att vid ökningen av antal asylsökande i början på 1990-talet etablerade Schengenländerna gemensamma visumregler. Listan över de tredjeland som behövde visum vid inresa till medlemsstaterna 1995 var hundraåttal länder jämfört med hundraåttiofem länder 2001.

Avskaffandet av de inre gränskontrollerna mellan Schengenländerna innebär att alla som på laglig väg befinner sig på medlemsstaternas territorium har rätt att röra sig fritt mellan länderna. Bortsett från de begränsningar av "alla" som jag tidigare har nämnt gäller det även tredjelandsmedborgare som lagligen släpps igenom kontrollen vid den yttre gränsen mot tredje land. Utlänningar från tredjeland har rätt att röra sig fritt inom Schengenländernas territorium under tre månaders tid, eller tills deras visum respektive uppehållstillstånd går ut.³³

En förutsättning för att den fria rörligheten ska garanteras enligt den ovan nämnda målsättningen i Amsterdamfördraget är att man kan identifiera personer. Vid en identifiering kan man urskilja personer som har rätt till en fri rörlighet. I likhet med nationalstaten använder Unionen i huvudsak passet för att göra sådana identifieringar av personer. Passet är ett bevis på personens status som medborgare i Unionen. Med andra ord är passet förutsättningen för den övervakning och kontroll som bedrivs vid Unionens yttre gränser där man identifierar Unionsmedborgare och tredjelandsmedborgare. Därtill är passet förutsättningen för den kontroll av den fria rörligheten för personer som sker inom Unionens gränser. Än så länge finns inget annat dokument som bevisar personens status som medborgare i Unionen. Därför ska personer kunna styrka medborgarskapet med pass även inom Schengenländernas territorium. Man har föreslagit att personer ska kunna styrka sitt medborgarskap i Unionen med särskilda id-kort istället för pass. Skyldigheten att styrka sitt medborgarskap i Unionen för rätten att få röra sig fritt inom Unionen ändras emellertid inte av en sådan förändring. Jag ska inte diskutera utvecklingen av det polisiära och rättsliga arbetet för att förhindra att tredjelandsmedborgare tar sig in i Unionen på olaglig väg. Inte heller ska jag gå in på de praktiska svårigheter som detta arbete har skapat för möjligheterna att söka asyl. Sammanfattningsvis kan jag konstatera att det polisiära arbetet på området i allt högre grad samordnas mellan medlemsstaterna, i likhet med visum- och invandringspolitik, även om det fortfarande föreligger avgörande skillnader i olika avseenden.³⁴

Här övergår jag till att redogöra för Unionens pass. Efter redogörelsen för Unionens pass kommer jag att sätta det i relation till det moderna passets historiska förutsättningar.

Medlemsstaterna införde 1981 en gemensam utformning av sina pass som introducerades 1998 i Sverige. I linje med införandet av Europadagen var tanken med införandet av ett gemensamt utseende på passen att det skulle symbolisera samhörighet mellan invånarna och Unionen. Därtill ville man demonstrera enhet i relation till tredjeland så att alla medborgare i Unionen behandlas lika i tredje land, vilket var en ambition som berörde Unionens identitet i vidare bemärkelse då identiteten även

33 H. Lokrantz Bernitz, 2004, sid. 362.

34 M. Hörnqvist 1998. Se även L. Huntoon, 1998, som utifrån Spanien som exempel menar att även om det finns svårigheter med att etablera en gemensam gränskontroll för Unionens medlemsstater tycks det vara den enklare delen i arbetet med att upprätta en gemensam invandringspolitik. Jfr P. Hansen, 2008, som diskuterar relationen mellan Unionens fria rörlighet för personer och kontrollen av Unionens yttre gränser i vid mening som "migrationspolitik". Av Hansens diskussion framgår att de förändringar som genomförts på området efter Amsterdamfördraget (inte minst för att förbättra villkoren för tredjelandsmedborgare) upprätthåller skillnaden mellan att vara medborgare i Unionen och att vara tredjelandsmedborgare i olika avseenden.

kom att formuleras i en gemensam säkerhets- och utrikespolitik.³⁵ När det gäller Unionens rättsliga relation till medborgarna föreskriver Unionen att medlemsstaterna ska utfärda pass till medborgarna för att inte begränsa den fria rörligheten.³⁶ Hur passet ska utfärdas föreskrivs inte av Unionen utan följer lagstiftningen i respektive medlemsstat. Vad som gäller för utfärdande av pass i Sverige kommer jag inte att diskutera.³⁷

Äldre svenska passmodeller kommer successivt att ersättas av Unionens pass vars bakgrund är vinröd med påskrift i guld. Denna utformning av passet är gemensam för alla medlemsstater. Beroende på i vilken medlemsstat passet utfärdas tillkommer vissa variationer. Den svenska varianten av Unionens pass är på framsidan utrustat med det svenska riksvapnet "Tre kronor" och under "Europeiska Unionen" står det "Sverige" och därefter "Pass". Öppnar man passet finner man på första och sista sidan en reproduktion av Carl Larssons målning "Kräftfångst". I original återfinns målningen på Sveriges nationalmuseum. Både målningen och motivet får i passet representera ett nationellt kulturarv³⁸ som, i enlighet med Unionens kulturpolitik, samtidigt antas representera ett europeiskt kulturarv. Med andra ord är passet en symbol för Unionens Europa varav Sverige, i och med sitt medlemskap, utgör en del.³⁹

Utöver att vara ett intyg på medborgarskap i Unionen och en symbol för Unionens Europa, har passet också varit ett verktyg för identifiering av personer. När man har ansökt om ett pass har man fått veta att passet är en personlig värdehandling. Det är intressant eftersom passet har framstått som ett opersonligt dokument såtillvida som både passets form och innehåll har varit standardiserade. Man har inte kunnat önska sig en egen färg eller form på passet. Inte heller har man kunnat välja vilken information som passet ska innehålla. Passet har varit personligt i den meningen att det har varit ett individuellt dokument. Det har inte kunnat, på ett legitimt sätt, användas av någon annan än av den person till vilken passet har varit utfärdat. I Unionens pass, enligt den svenska varianten, har personens namn, nationalitet, kroppslängd, födelse datum respektive personnummer, kön, födelseort, utfärdande myndighet, tiden för passets giltighet och personens signatur angetts. Därtill har det funnits ett foto av personen i passet. Fotot har tagits mot en ljus bakgrund och blicken har varit riktad rakt fram med båda ögonen helt synliga, dessutom har näsans profil och ett öra syns tydligt.

35 N. Wahl, 1998, sid. 25. (Avdelning 1, artikel 2.) Jfr J. P. Burgess, 2002.

36 Jfr J. Torpey, 2000, sid. 145. Förslag om att överge passet i Europa samt förslag om ett "europeiskt pass" har förts på tal sedan andra världskrigets slut.

37 Se härom H. Lokrantz Bernitz, 2004, sid. 352-357.

38 Ordet "kulturarv" introducerades i det svenska språket redan 1883, men fick ett uppsving omkring 1995 i svensk kulturpolitik med draghjälp från engelskans "heritage" samtidigt som offentliga institutioner ålades ett "mångfaldsuppdrag". Det är värt att uppmärksamma apropå det svenska medlemskapet i EU 1995 även om det inte skulle föreligga något direkt samband däremellan. Jfr B. Klein, 2006, som diskuterar ordets renässans i relation till ideologiska, politiska och sociala förändringar utan att relatera det till EU.

39 Jag utgår här från det pass som var i bruk då jag gjorde mitt fältarbete mellan 1999 och 2001. Därefter har förändringar både diskuterats och genomförts, men vad jag kan förstå påverkar de inte mitt huvudsakliga resonemang. Carl Larssons målning har tagits bort i senare versioner av den svenska passvarianten. Istället kan man exempelvis finna en karta över Sverige med landskapsblommor eller med residensstäder om man bläddrar igenom passet, vilka också representerar ett nationellt kulturarv.

Informationen som återfinns i nämnda pass påminner om de måttuppgifter som den första effektiva kriminalteknikern Alphonse Bertillon använde i sin antropometrisk metod. I likhet med passet, som ska göra det möjligt att objektivt identifiera en person, utformade Bertillon en metod enligt ett elementärt sannolikhetsresonemang som syftade till att entydigt identifiera förbrytare. Hans metod rönt stor uppmärksamhet och 1888 blev han chef för polisens specialavdelning *Service d'Identité Judiciaire* i Paris. Bertillons metod omfattade elva måttuppgifter varav några var kroppslängden, högra örat, vänstra foten osv. Därtill fotograferade han förbrytare framifrån och i profil. Snart nog ersattes Bertillons metod av fingeravtrycksmetoden som var enklare.⁴⁰

Under 2003 började Unionen utarbeta ett förslag om att införa så kallade biometriska uppgifter i viseringar, uppehållstillstånd och pass. Biometri är en samlingsterm för olika statistiska metoder inom biologisk forskning och har använts sedan början av 1900-talet. På senare tid har termen även använts för olika tekniker att digitalt lagra och läsa av information om individers fysiologiska kännetecken. Exempel på biometrisk information som var aktuell att införa i passet var fingeravtryck, irismönster och ansiktsform. Förslaget resulterade i en förordning 2004 där Unionen föreskrev att medlemsstaternas pass, efter att tekniska specifikationer hade antagits, skulle uppfylla vissa minimistandarder. Bland annat skulle de innehålla ett lagringsmedium som kunde rymma information om innehavarens ansiktsform, fingeravtryck och irismönster.⁴¹

Bakgrunden till att Unionen utarbetade förslaget om att införa biometriska uppgifter i passet var att USA krävde det 2002 av länder som hade avtal med USA om visumfria inresor. Till en början skulle dessa kännetecken införas senast den 26 oktober 2004, men vad jag har förstått fick vissa länder en tidsfrist fram till samma datum 2006. I sammanhanget blir det intressant att USA mellan 1998 och 2003 utfärdade omkring 6 miljoner id-kort med biometriska uppgifter om ansiktsform och fingeravtryck för att rationalisera kontrollen av invandrare vid gränsen till Mexico.⁴² Med andra ord var rationaliseringen tekniskt möjlig innan en politisk vilja att utvidga bruket av denna teknik hade etablerats internationellt.

Tanken var att man med hjälp av digital teknik skulle kunna identifiera personer med en högre grad av säkerhet jämfört med den teknik som användes. Själva idén om en säker identifiering av personer var emellertid densamma som Bertillons antropometrisk metod utgick från. Som ett exempel på när denna idé slår igenom i passet kan det tidiga amerikanska passet framhållas. Närmare bestämt är övergången från en passersedel till ett modernt pass av intresse här.⁴³

40 J. Asplund, 1978, sid. 6-8.

41 Europeiska Unionens råd 2004. Jfr Riksdagsprotokoll, 2004/05:140. Från och med den 1 oktober 2005 ska svenska pass utrustas med ett chip som rymmer en digital bild av passinnehavarens ansikte, vilken utgår från information om innehavarens ansiktsform.

42 T. Fuller, 2003.

43 Jfr J. Torpey, 2000, som trots sin diskussion om hur passet uppfanns inte klargör skillnaden mellan en passersedel och ett modernt pass. Kanske beror denna oklarhet på att beteckningen "pass" är betydligt äldre än den avgörande skillnaden mellan de olika "passens" karaktär. Torpey understryker istället skillnaden mellan interna (nationella) och externa (internationella) pass samt ser identitets-

Det äldsta passet som det finns uppgifter om i USA:s passdivisions arkiv utfärdades 1796. Visserligen finns det uppgifter om att pass har utfärdats tidigare, men det finns inga dokumenterade uppgifter om själva passens utformning. Storleken på passet från 1796 motsvarade en brevsida. Passet var utfärdat till en Francis Maria Barrere, vilken presenterades som medborgare i Amerikas Förenta Stater. De som skulle komma att beröras av passinnehavarens resa uppmanades att bemöta passinnehavaren på ett visst sätt. För det första att tillåta passinnehavaren att, om han förde sig väl och fredligt, passera varthän hans lagliga strävanden än förde honom. För det andra att, utan trakasserier, tillåta passinnehavaren att fritt passera vid sin ankomst, sitt uppehåll och slutligen vid sin avfärd. För det tredje att erbjuda passinnehavaren all vänskaplig hjälp och beskydd i likhet med den hjälp och det beskydd som Förenta Staterna, i en omvänd situation, skulle erbjuda dem. Med denna vädjan följde ett sigill undertecknat av statssekreteraren Timothy Pickering, i Herrens och i självständighetens namn.⁴⁴

Passet från 1796 intygade att bäraren av dokumentet var en av Förenta Staternas medborgare. Någon objektiv identifiering av personen var inte möjlig utifrån informationen i dokumentet. En sådan identifiering var knappast tanken i vad som framstår som en passersedel snarare än som ett modernt pass. Vad som är avgörande i en passersedel är namnet på den auktoritet som har utfärdat sedeln och namnet på den som passersedeln är utfärdad till, inte att personen med sedeln objektivt kan identifieras.⁴⁵ Dokumentets diplomatiska språk speglade en både laddad och ny situation. Tjugo år efter den amerikanska revolutionen åtnjöt Amerikas Förenta Stater en relativt nyvunnen självständighet från den engelska kronan. Rötterna till ett sådant diplomatiskt uttryckssätt har missvisande spårats till medeltidens riddarideal och en uppfattning om krig som ett nobelt spel, vilket jag återkommer till i kapitel sex.⁴⁶

I dokumentet åberopas därtill en ömsesidig gästfrihet som om det vore en hederssak snarare än en fråga om rättigheter. Om det uppfattades som en skymf att bli nekad passage vid uppvisandet av dokumentet kan man kanske tala om rester från ett uråldrigt tankegods. Det är ett tankegods som är förknippat med utbytet av gåvor och som omfattar förpliktelserna att ge, att ta emot och att återgälda med råge. Därmed inte sagt att passersedeln ifråga skulle vara en gåva. I den vädjan om ömsesidig gästfrihet som åberopas i passersedeln kan man, som ett avlägset eko, urskilja gåvoinstitutionens påbud, inte mer. Till exempel påbjuder gåvoinstitutionen att avskedsgåvorna ska motsvara välkomstgåvorna, men helst ska de vara bättre än välkomstgåvorna.⁴⁷

kortet som en oklar mellanform. För Torpey tycks det vara i vilken utsträckning dokumenten är legitima och inte deras karaktär som är avgörande.

44 G. Hunt, 1898, sid. 77.

45 Jfr J. Torpey, 2000, sid. 38-39. Enligt Torpey framgår det att kungen av Frankrike under franska revolutionen lyckades ta sig från Paris till Varennes innan han togs till fånga. Ett skäl till att kungen inte upptäcktes tidigare var att han reste som en tjänare (a valet) till Baronessan de Korff. Med andra ord var passet (passersedeln) utställt till Baronessan de Korff, men giltigt för hela hennes följe. Då tjänarna inte beskrevs i passet kunde kungen passera obemärkt.

46 J. Huizinga, 1950, sid. 104. Jfr A. Guttman, 2004, sid. 6-7.

47 M. Mauss, 1990, sid. 28.

I ett pass utfärdat 1817 till William Dall hade ytterligare några delar tillkommit i det amerikanska passet. Framförallt hade en beskrivning av passinnehavaren lagts till. Det som togs upp var ålder, längd, hudfärg, hårfärg, ögonfärg och speciella kännetecken såsom ärr. I Dalls fall nämns ett ärr på vänster ögonbryn och ett annat på högra handens "forefinger". Därtill har Dall fått signera passet. Fram till 1889 tillkom även nationella emblem och beskrivningen av personen placerades på vänster sida medan själva texten om ömsesidig fri passage kortades ned och placerades på höger sida.⁴⁸

I och med införandet av individuella kännetecken i passet i syfte att identifiera personer utifrån ett sannolikhetsresonemang, kan man säga att det moderna passet var uppfunnet. Sedermera skulle beskrivningarna i vissa avseenden bytas ut mot ett fotografi och ytterligare mått och steg skulle tas för att försvåra förfalskningar. Introduktionen av digital teknik innebär inte, i sig, att tanken med det moderna passet har förändrats. Tekniken är förutsättningen för det senaste försöket att förbättra verktygets effektivitet och precision.

Passersedlar har förekommit i historien långt innan moderna pass. Efter medeltiden under 1500-talet infördes ett så kallat passtvang i olika delar av Europa. Man skilde efterhand på inrikes- och utrikespass. En resa inom riket, men utanför länet eller rentav inom länet, kunde fordra pass. Därtill kunde olika auktoriteter utfärda pass. Kronofogden, länsman, magistraten i städerna, militärbefäl, universitetsrektorer, inspektorer på studentnationer och skollärare kunde i olika avseenden utfärda pass. För allmogens del var det framförallt prästens uppgift att utfärda pass. I passen återfanns uppgifter om giltighetstid, ärende och resmål. De som påträffades utan pass kunde skickas tillbaka till sin hemort med en anmodan om att skaffa sig arbete inom en viss tid.⁴⁹ I slutet av 1600-talet blev det obligatoriskt med utrikespass i Frankrike, varpå kungen kunde förbjuda sina undersåtar att lämna riket genom att inte tillåta utfärdandet av pass. Under franska revolutionen 1789 uppstod en stark opposition mot passbestämmelserna som ansågs vara tyranniska medel mot individens frihet.⁵⁰

Samtidigt som protesterna i samband med revolutionen växte i Frankrike infördes pass i andra länder i Europa. Därefter övergavs passen successivt i Västeuropa efter Wienkongressen 1815 bortsett från ett tillfälligt återupprättande av passet i efterdyningarna av det fransk-tyska kriget 1870-71. Det var de tyska myndigheterna som 1888 krävde pass i Elsass-Lothringen för att tillåta människor att passera gränsen. Kravet möttes av kraftfulla protester för att passet, bland annat, ansågs vara inhumant och gjorde det omöjligt att genomföra akuta besök. Kravet drogs därefter

48 G. Hunt, 1898, sid. 79-81.

49 Jfr C. J. L. Almqvist, 1981. I romanen *Det går an* från 1839 kan man läsa om en värd i ett gästgiveri som kontrollerar gästens passersedel och kommenterar saken enligt följande på sidan 78: "Ordentligt folk, som reser anständigt och betalar, frågar man aldrig efter pass." Almqvist förtydligade således att vid tiden ifråga tycktes passersedlar i första hand vara ett sätt att stävja så kallat lösdriveri. Det framgick också att man fick begära en passersedel per resa och att flera personer kunde nämnas i samma sedel.

50 Se J. Torpey, 2000, sid. 31. Torpey framhöll bland annat upplysningsfilosofen Etienne de Condorcet som även betonade utlänningars rätt att ta sig till Frankrike i den universella frihetens namn. Jfr H. Lokrantz Bernitz, 2004, sid. 350.

tillbaka 1891 för alla, utom för franska officerare och tyskar som inte hade tjänstgjort i armén. De franska myndigheterna svarade 1912 med ett liknande krav för att övervaka och kontrollera resandet bland utländska officerare.⁵¹

Rädslan för spionage och förräderi genomsyrade relationen mellan Frankrike och Tyskland vid 1800-talets slut. I Frankrike manifesterades dessa farhågor 1894 då den fransk-judiske kaptenen Alfred Dreyfus arresterades misstänkt för spionage i Tysklands tjänst. Som expertvittne spelade kriminalteknikern Alphonse Bertillon en avgörande roll för utgången av den första rättegången i den så kallade Dreyfusaffären. Kapten Dreyfus blev dömd, vanärad och deporterad till djävulsön där han fick utstå år av lidanden, för att till sist bli friad och hedrad med Hederslegionen. I likhet med Sir Arthur Conan Doyles uppdiktade hjälte Sherlock Holmes fick Bertillon representera den lag och ordning som medelklassen i allt högre grad identifierade sig med. Dreyfus fick, i likhet med Holmes nemesis professor Moriarty, representera skurken som kallsinnigt bryter mot den etablerade ordningen. I romantiserande äventyrsromaner hade medelklassens hjälte tidigare framställts som en förbrytare eller stråtrövare i stil med Robin Hood som kritiserade, utmanade och drev med en skurkaktig överhet. Glidningen mellan de olika förväntningarna som ställdes på en hjälte respektive en skurk och som fortfarande tycks vara aktuell, kan ses som ett resultat av en ökad rörelsefrihet. Industrialiseringen och urbaniseringen hade vid 1800-talets slut skapat storstadsproblem varpå frågan om identifiering blev central. Då man inte längre brännmärkte förbrytare skapade dessa problem en efterfrågan på att objektivt kunna identifiera personer. Med andra ord efterfrågades det som gav Bertillon en karriär och som gjorde Holmes till en litterär celebritet.⁵²

De i varierande grad välgrundade farhågor som väcktes i dåtidens urbana miljöer framträdde i förändringen av förväntningarna på hjälten och skurken. Farhågorna kommer fram särskilt tydligt i novellen *The Murders in the Rue Morgue* från 1841 av Edgar Allan Poe. Det originella med novellen, bortsett från dess "lästa rum" mysterium, var att mördaren var en orangutang. Lösningen var inte lättsmält ens som fiktion eftersom den problematiserade bilden av skurken. Å ena sidan bygger berättelsens överraskningsmoment på den nyetablerade samhällsordningens antagande om att endast människor kan göra sig skyldiga till mord. Eftersom Poe i sin novell bröt mot detta antagande påminde han å andra sidan läsaren om att mördare, som hotar denna etablerade ordning, gärna liknas vid vilda och själlösa djur.⁵³

Hundra år tidigare skulle Poes berättelse inte ha överraskat på samma sätt eftersom det då inte var något märkligt med att ställa ett djur inför rätta. Med andra ord kunde djur bestraffas utifrån deras, så kallade, handlingar precis som människor. Man måste emellertid komma ihåg att det då inte var det enskilda djuret som sådant som stod inför rätta. Tanken var inte att djuret, eller för den delen en människa, skulle ändra sitt beteende efter att man hade dömt det eller den till gruvliga straff. Eftersom djur betraktades som en del av gemenskapen, även om de var själlösa,

51 S. Kern, 1983, sid. 194-195. Jfr Torpey, 2000, sid. 93-121. Torpey argumenterade för att passfriheten i slutet av 1800-talet var en del i övergången från "interna" till "internationella" pass och uppkomsten av nationalstaten.

52 J Asplund, 1978. Jfr M. Foucault, 1987, sid. 83.

53 E. A. Poe, 2002. Jfr M. Foucault, 1987, sid. 328-340.

skulle de ställas inför rätta. Anledningen var att gemenskapens samvete i sin helhet skulle rannsakas och dess anseende värnas från synd inför Gud.

Den engelsk-judiske författaren Israel Zangwill var utan tvekan influerad av Poe och självfallet av Doyles berättelser om Holmes när han 1892 skrev *The Big Bow mystery*. Berättelsen driver begreppskonflikten mellan hjälte och skurk, som den kan urskiljas i Doyles berättelser om Holmes, till sin spets. I slutändan visar det sig att mördaren inte var en blodtörstig varelse som handlat i rasande affekt. Istället är dådet kallblodigt uträknat av en missunnsam person för att uppnå ett specifikt mål. Mästerdetektiven som representerar samhällsordningen visar sig vara förbrytaren, spårhunden visar sig vara en varg.⁵⁴

Zangwill drev inte bara med den, på sin tid, färska kriminalromanen utan även med en ny samhällsordning, dess polismakt och nya vetenskaper som psykologi och sociologi. Med en satirisk ton beskrev han hur den samvetslöse mästerdetektiven, trots sin minutiösa övervakning och kontroll av människors beteenden och upplevelser, inte förmådde påverka sitt eget eller andras anseende. Då allt är förlorat skjuter sig mästerdetektiven en kula för pannan i ett sista försök att värna om sitt anseende och undgå vanäran.

Begreppskonflikten som uppstod mellan hjälte och skurk i det sena 1800-talets borgerlighet var ett uttryck för sociala relationer. Hur kom det sig att Dreyfus först utsågs till nationens skurk då han dömdes och sedan blev nationens hjälte när han friades? Dreyfusaffären handlade om borgerlighetens konflikter. Arbetarna tycktes inte bry sig om affären och det var oklart om bönderna överhuvudtaget kände till den. Visserligen var det Dreyfus som stod framför skranket och skulle frias eller fällas på oklara grunder. Men han stod också där som en representant för, respektive mot, nationen beroende på vilket läger man tillhörde. Samtidigt som hans beteende övervakades och kontrollerades under processens gång blev nationens samvete rannsakat och dess anseende försvarat. Vad Dreyfus hade gjort eller inte gjort var i det avseendet mindre viktigt. Affären handlade inte om Dreyfus utan om den franska borgerlighetens inbördes maktkamp inom ramen för en internationell maktkamp mellan Frankrike och Tyskland.⁵⁵

Om länderna i Väst Europa hade någon passkontroll i slutet av 1800-talet var den, med det fransk-tyska undantaget, begränsad fram till 1914 och första världskrigets utbrott. Det var en tid av rörelsefrihet som inte var stadsfäst i några internationella överenskommelser utan grundades på nationell rätt. Sedan 1914 har krav på pass och visum varit obligatoriska medel för att övervaka och kontrollera personers rörelser mellan länder, vilket har reglerats i internationella överenskommelser. Till skillnad från den fria rörligheten mellan länderna i Europa före 1914 antas passet vara en förutsättning för att förverkliga Unionens fria rörlighet. Även om man inom Unionen talar om passfrihet är det inte tal om en frihet att röra sig över gränserna utan identitetshandlingar, varken inom eller utom Unionens yttre gränser.⁵⁶

54 I. Zangwill, 1982.

55 J. Asplund, 1983, sid. 280. Jfr J. Asplund, 1989, sid. 137. Socialpsykologiskt sett framstår Dreyfusaffären som ett exempel på en affär om ingenting sprungen ur mimetiska begär, vilka eskalerade till en mimetisk kris, vars lösning var att utse en syndabock.

56 H. Lokrantz Bernitz, 2004, sid. 350-352.

En hjälte som skapades i takt med att en internationell reglering av rörelsefriheten infördes från 1914 och framåt var seriefiguren *Tintin* vars upphovsman var Georges Remi alias Hergé. Tintins officiella uppgift som journalist var att rapportera hem till redaktionen. Av de 23 äventyr som slutfördes av Hergé var det bara i det första äventyret från 1929 som man fick se Tintin rapportera in till redaktionen. Därefter, fram till det sista 1976, hade Tintin fullt upp med att bekämpa de skurkar som dök upp i hans väg. Skurkarna varierade från anarkistiska kommunister, fascistiska landsförrädare, vita utsugare, primitiva stammar, korrumperade orientaler, hänsynslösa smugglare till rovgiriga kapitalister, hala gangsterledare och grymma diktatorer av skilda slag.⁵⁷

Begreppskonflikten mellan hjälte och skurk som den uttrycktes i kriminalromanerna från slutet av 1800-talet återfinns i Tintins äventyr. Hjälden försvarar medelklassens lag och ordning mot överraskande skurkaktigheter. I likhet med Holmes tillskrivs Tintin en slutledningsförmåga som går bortom logikens lagar och som nästan aldrig slår fel. Begreppskonflikten beskrivs emellertid än mer schablonartat som om den hade stelnat i sin form. Till skillnad från Holmes är Tintin alltid redo att hjälpa den som är liten och svag mot den som är stor och stark. Med Holmes kan man aldrig riktigt veta om han kommer att erbjuda sina tjänster eller inte. Dessutom är begreppskonflikten i Tintins äventyr genomsyrad av nationalismens antaganden. Lika ofta som Hergé hittade på länder använde han sig av existerande nationer då han lät sin scoutliknande hjälte dra ut på äventyr. Tintins äventyr följer, med ett undantag, ett givet mönster. Äventyren börjar alltid i Tintins underförstådda hemland Belgien som för Tintin var världens centrum. Även om Tintin tycks röra sig mer eller mindre obehindrat i en internationell värld är han inte hemma överallt. Äventyren för honom bort från detta centrum till utlandet och utifrån Tintins utgångspunkt till världens periferi där skurkarna återfinns.

Förutsättningen för det moderna passets och passkontrollens utbredning har varit framväxten av ett internationellt system av nationalstater legitimerat av nationalismen. Övervakning och kontroll av nationella gränser är idag en etablerad självklarhet över hela världen med hänvisning till nationens och dess medborgares frihet och säkerhet. Med passet som utgångspunkt och viseringspapper som komplement övervakas och kontrolleras de som rör sig över nationella gränser. Det gäller även för Unionens yttre gränser som övervakas och kontrolleras för att garantera en fri rörlighet för personer innanför gränserna. Eftersom Tintin har gestaltats som en kosmopolitisk europé, i nationella och internationella samarbeten respektive konflikter, utifrån en utgångspunkt som påminner om Unionens politiska centrum blir han intressant här.

57 B. Peeters, 1983. Jfr J. Thente, 2011.

Ett problematiskt svar

Med passet som ledtråd ska jag här presentera ett svar på frågan vad Unionens vaga idé om ett enat och mångfaldigt Europa innebär. Svaret är att Unionen formulerar Europa som en nation. Närmare bestämt skulle legitimeringen av Unionens integration, eller europeisering av medlemsstaterna om man så vill, vara en form av nationalism. Innan jag redogör för svaret ska jag här preliminärt göra klart vad jag menar med nationalism, men allra först ska jag kort sammanfatta hur Unionens Europa har beskrivits i relation till nationalismen.

Renans föreläsning från 1882 brukar anföras som ett av de första bidragen till forskningen om nationalism. Framförallt var det historiker, i likhet med Renan, som först intresserade sig för nationalismen. En regelrätt forskning om nationalism har emellertid inte ansetts växa fram förrän efter första världskriget. Utöver historiker sällade sig framförallt sociologer och statsvetare, men även antropologer, till den intresserade skaran. Under 1960-talet utvidgades forskningsfältet till att omfatta en mångfald olika discipliner. Efter kalla krigets slut ökade intresset ytterligare under 1990-talet och uppslagsverk samt artikelsamlingar i ämnet producerades på löpande band. Forskningsfältet har därefter framhållits som oöverskådligt. Till och med när ambitionen har varit att samla utdrag från nyckeltexter om nationalism har fältet beskrivits som alltför omfattande för att en överblickbar översikt skulle vara möjlig att sammanställa.⁵⁸

Om man öppnar en av de översikter, artikelsamlingar eller uppslagsverk om nationalismen som finns att tillgå ska man inte bli förvånad om Unionen får en egen artikel. Som ett exempel på hur Unionen beskrivs i dylika artiklar kan jag nämna en encyklopedi över nationalismen i två band som gavs ut tio år efter kalla krigets slut. I encyklopedin beskrivs Unionen, i linje med Schumans deklaration, som ett försök att omvandla nationalismens krafter och dess strävan efter suveränitet till ett internationellt samarbete.⁵⁹

Beskrivningar av det ovan nämnda slaget tycks utgå från ett antagande om att internationella konflikter är ett resultat av nationalism till skillnad från internationella samarbeten. Varför skulle man annars behöva omvandla nationalismens krafter för att få ett internationellt samarbete? Med ett sådant antagande som utgångspunkt kan nationalismens bestående inflytande i tider av ökad internationalisering framstå som motsägelsefullt. I en presentation över forskningen om nationalism uppmärksammas motsägelsefullheten även om den inte problematiseras, särskilt inte i förhållande till Unionen:

... nationalism definieras som idén att varje nation är en okränkbar enhet, ett folk, som har rätt till ett territorium. Flera gånger under 1900-talet har nationalismen dödförklarats, den har ansetts otidsenlig när de internationella kontakterna växer och samarbete krävs. Men nationalismen har trotsat alla profetior och är fortfarande en ideologi som vinner själar över hela världen, samti-

58 J. Hutchinson & A. D. Smith, 1994, sid. 13.

59 A. J. Motyl, 2001, sid. 156-157. Jfr A. de Blas Guerrero, 1999, sid. 775.

digt som den visar tecken på att försvagas i västra Europas kärnområden, där miljoner människor tror på förverkligandet av en övernationell politisk gemenskap, Europeiska Unionen.⁶⁰

Längre fram i samma presentation beskrivs Unionen som det första försöket i modern tid att förverkliga individens fria rörlighet. Unionen antas vara i färd med att ändra på det tidigare förhållandet då staterna i Europa förbehöll sig rätten att bestämma vem som skulle accepteras som medborgare.⁶¹

Med tanke på Unionens pass framstår den nämnda beskrivningen av Unionen som missvisande. För det första är förutsättningen för ett medborgarskap i Unionen ett medborgarskap i en medlemsstat utifrån de villkor som gäller för medborgarskap i medlemsstaten. För det andra är individens rörelsefrihet redan etablerad inom ramen för respektive medlemsstat. Med Unionens Schengensamarbete utvidgas individens fria rörlighet så länge individen med hjälp av passet eller ett särskilt id-kort kan styrka sitt medborgarskap i Unionen. Vad jag kan hålla med om i beskrivningen är att nationalismen är en ideologi som fortfarande tycks vinna själar över hela världen. Däremot är jag tveksam till att nationalismen samtidigt skulle visa tecken på att försvagas i västra Europas kärnområden i och med upprättandet av Unionen. Innan jag går närmare in på denna ståndpunkt ska jag först göra klart vad jag menar med nationalism.

Jag tar min utgångspunkt i en etablerad syn på nationalism som jag vidareutvecklar till ett eget perspektiv i kapitel tre. Här är det själva utgångspunkten som jag ska klargöra. Med utgångspunkt i ett perspektiv som etablerades efter andra världskriget förstår jag nationalismen som en specifikt modern ideologi. Ideologin bygger på en abstrakt princip om *folkets suveränitet*. Principen innebär att varje nation i betydelsen ett folk bör ha en nation i betydelsen en stat. Principen postulerar således att det finns nationella folk, vilket är det första steget i att skapa en nationalkänsla. (Ett folk antas i det här sammanhanget vara en samling människor som delar kulturella traditioner och en gemensam historia.) Samtidigt underförstår principen att varje folk ska bestämma över sig självt, vilket leder till slutsatsen att de bör ha sina egna nationalstater i förhållande till andra folk och deras nationalstater. (En stat antas i det här sammanhanget vara en institution som har ett effektivt monopol på användningen av legitimt våld mot yttre och inre fiender inom ett avgränsat territorium.)⁶²

I statsvetenskapliga skolboksdefinitioner av "folket" är det brukligt att skilja på tre huvudsakliga betydelser. De klassiska betydelserna är folket som en kulturell gemenskap, vilken kallas för *ethnos*, och folket som civila medborgare i kontrast till staten, *demos*. Den tredje betydelsen där folket definieras utifrån statens gränser eller territorium och som kallas för *nation* är av senare datum. Denna indelning kan vara missvisande att använda då man vill förstå nationalismen eftersom folket som *ethnos* respektive *demos* på olika sätt har förståtts inom ramen för folket som nation i det moderna samhället.⁶³

60 S. Sörlin, 2004, sid. 255.

61 A. a., sid. 319.

62 H. Gerth & C. W. Mills, 1953, sid. 197-199.

63 Jfr R. Scruton, 1982, sid. 350. Scruton redogör för ytterligare betydelser av folket som "småfolket", "proletariatet" etc.

Som jag förstår nationalismens abstrakta princip bygger den på följande ideologiska resonemang: *Folkets suveränitet förutsätter en nationalstat och nationalstatens legitima utövning av suveräniteten förutsätter ett nationellt folk*. Det är ett resonemang om vad som anses vara önskvärt och som rättfärdigar en viss samhällsordning, nationalismens ordning.

Utifrån nationalismens ideologiska princip föreskrivs vad som är rätt och fel för hemlandet och dess landsmän till skillnad från vad som är rätt och fel i utlandet och för utlänningar. Således föreskriver nationalismen en internationell värld av ömse- sidigt avgränsade nationer. Utöver att avgränsa en rättslig domän blir principen en utgångspunkt för vad som är rätt och fel även inom andra domäner. Som exempel kan nämnas nationens natur och kultur, språk och litteratur, traditioner och livsstilar, historia och framtid, hjältar och skurkar, religioner och industrier osv. Symboler som används för att uttrycka folkets suveränitet har legitimerat etablerade stater lika ofta som de har legitimerat nationella och internationella strävanden av olika slag. Det kan handla om anspråk på etablerade stater, en vilja att bryta sig loss från etablerade stater eller att visa sin storhet respektive självständighet i förhållande till andra nationer osv.⁶⁴

I det perspektiv som jag har tagit min utgångspunkt framhålls skillnaderna mellan nationalism, patriotism och chauvinism. Till skillnad från nationalism skulle patriotism innebära en stolthet över nationens kultur utan att nödvändigtvis omfatta ett känslomässigt engagemang för statsapparaten. Chauvinism skulle i sin tur vara en extrem form av nationalism som framhåller den egna nationen samtidigt som andra nationer nedvärderas.⁶⁵

Som jag förstår saken kan nationalismen vara patriotisk respektive chauvinistisk, men varken patriotism eller chauvinism har specifikt med antaganden om nationella folk och nationalism att göra.⁶⁶

Vidare har patriotism framställts som en tolerant, fredlig och rationell inställning i kontrast till nationalism som har framställts som en chauvinistisk, krigisk och irrationell inställning. Sådana psykologiska skillnader mellan patriotism och nationalism har tydligen varit svåra att finna belägg för. Enligt Michael Billig tycks det snarare vara så att då nationen mobiliseras beskrivs stöd för den egna nationen som "patriotism" och hot från andra nationer beskrivs som "nationalism" på grund av att beteckningarna är positivt respektive negativt värdeladdade.⁶⁷

För att undvika missförstånd vill jag här betona att nationalismens abstrakta princip om folkets suveränitet i första hand har varit en fråga om statsskickets legitima förutsättningar. Eftersom nationalismen ofta diskuteras som om det vore fråga om vilket statsskick som är legitimt är det viktigt att framhålla. Till exempel har nationalismen framhållits som motsatsen till både demokrati och federalism i linje med en tidigare refererad uppfattning att internationella samarbeten inte kan utgå från nationalismen. I ett sådant perspektiv antas nationalismen försvinna då demokratin etableras som det politiska livets dominerande ideologi. Om man förskjuter perspek-

64 H. Gerth & C. W. Mills, 1953, sid. 200-206.

65 A. a., sid. 198-199.

66 Jfr R. Scruton, 1982.

67 M. Billig, 1995, sid. 55-59.

tivet från frågan om statskick till frågan om dess förutsättningar blir det tydligt att nationalismen handlar om antaganden som gör det möjligt att exempelvis skilja nationalstaten i det moderna samhället från antikens stadsstater. I ett sådant perspektiv har nationalismen varit den legitima utgångspunkten för både politisk diktatur och politisk demokrati i det moderna samhället. Oavsett hur enskilda statsskick närmare bestämt har fördelat det nationella folkets suveränitet i olika federala eller enhetliga former har utgångspunkten varit nationalismens princip. Fortfarande antas det vara nationella folk som väljer representanter till sina staters parlament och det är nationella folk som ges möjlighet att delta i folkomröstningar om enskilda frågor. Den liberala demokratis segertåg över världen sedan kalla krigets slut kan i ett sådant perspektiv sägas ha föregåtts av och förstärkt nationalismens segertåg över världen.⁶⁸

Därmed övergår jag från ett preliminärt klargörande av vad jag menar med nationalism till att presentera hur Unionens vaga idé om Europa framstår som en nation. Med andra ord ska jag presentera hur legitimeringen av medlemsstaternas integration kan förstås som en form av nationalism, vilket problematiserar frågan om Unionens Europa. Jag börjar med att schematiskt presentera tankegången för att sedan förtydliga innebörden av resonemanget.

Unionens övertagande och omformulering av den ideologiska principen om folkets suveränitet skulle bygga på följande resonemang: *De europeiska folkens suveränitet förutsätter Unionen och Unionens legitima utövning av suveräniteten förutsätter de europeiska folken*. Utifrån denna princip skulle Unionen föreskriva vad som är rätt och fel för sitt Europa till skillnad från vad som är rätt och fel för andra nationer. Principen behöver, som sagt, inte vara rättsligt tvingande för att ändå användas inom andra domäner. Det kan vara domäner som natur och kultur, språk och litteratur, traditioner och livsstilar, historia och framtid, hjältar och skurkar, religioner och industrier osv.

Vid en första anblick är det lätt att avfärda tanken att nationalismens princip skulle legitimera Unionens integration av medlemsstaterna och deras respektive folk. För det första tycks inte Unionens verksamhet legitimeras av antagandet om ett nationellt folk eller antagandet om flera nationella folk var för sig. Istället antas verksamheten legitimeras av antagandet om en mångfald av nationella folk. För det andra utgör Unionen varken en suverän stat eller ett internationellt samarbete mellan suveräna stater eftersom respektive medlemsstat har överfört en viss suveränitet till Unionen. Emellertid utgör Unionen inget undantag från antagandet om att det är nationella folk som legitimerar politiska beslut.

I Unionens ministerråd sitter medlemsstaternas regeringsrepresentanter valda av folket i respektive medlemsstat. Som ett komplement till medlemsstaternas nationella val väljer medlemsstaternas folk sina respektive representanter till Unionens parlament vars inflytande på beslutsprocessen i Unionen är relativt begränsat. Beslutsprocessen har därför ansetts lida av ett demokratiskt underskott då frågan om beslutsfattarnas demokratiska representativitet i förhållande till de europeiska folken på olika sätt ansetts oklar. I diskussionerna om den demokratiska halten i beslutsfattarnas representativitet har förutsättningarna sällan klarlagts. Å ena sidan har

68 Jfr C. Calhoun, 1993.

federalisterna tenderat att bortse från representativitetens nationella utgångspunkter samtidigt som Unionens utgångspunkt i en vag idé om Europa inte har klargjorts. Å andra sidan har de som har hänfört representativiteten till medlemsstaternas nationella folk tenderat att bortse från att ett medlemskap i Unionens Europa förändrar representativitetens förutsättningar i respektive medlemsstat.⁶⁹

Här kan det vara värt att påpeka att när beslutsfattare representerar folket i meningen att de står för folket eller för folkets talan representerar de samtidigt folket i meningen att de förkroppsligar folket eller talar till folket.⁷⁰ Om en beslutsfattare talar för folket som nation kommer beslutsfattaren samtidigt att förkroppsliga folket som nation, vilket har varit en självklarhet för beslutsfattare i statsskick som tar sin utgångspunkt i nationalstaten.⁷¹ Skulle beslutsfattare i egenskap av representanter byta utgångspunkt från sina respektive medlemsstaters nationalitet till Unionens Europa kan det påverka deras legitimitet. Representationens legitimitet kan i sin tur påverkas i allmänhet om utgångspunkterna som sådana förändras.⁷²

Onekligen representerar Unionens Europa en politisk verksamhet som är tänkt att svara på en förändring av samhället och en ny tids frågor. Den nya tiden har betecknats som en postmodern epok, ett tjänstesamhälle och globaliseringens tidevarv. Unionen antas vara ett svar på att nationalstatens suveränitet inte kan upprätthållas utan långtgående internationella samarbeten. Unionens Europa antas i sin tur vara ett svar på att nationen inte längre kan upprätthållas som den legitima utgångspunkten för politisk verksamhet. Nationen har legitimerat nationalstatens verksamhet som svarade på en tidigare förändring av samhället och frågor från en svunnen epok. Den tid som antas ha flytt har betecknats som en modern epok, ett industrisamhälle och den internationella världsordningens tid då nationalstaternas suveränitet inte ifrågasattes. En slutsats av ett sådant resonemang är att nationalismens dominans har försvagats och lämnat utrymme för en europeisering dominerad av mångkulturalism och kosmopolitisk reflexivitet, vilken går utöver Unionen Europa, och som antas vara differentierande i motsats till nationalismen som då antas vara integrerande.⁷³ Det är inte självklart hur en sådan slutsats ska förstås i relation till Unionens integration av medlemsstaternas nationer och till en försvagad, men inte överspelad nationalism.

När legitimeringen av Unionen har tagits upp för diskussion i samhällsdebatt och forskning är det som regel brister eller underskott på legitimitet som har problematiserats. Till exempel var kampanjen *A people's Europe*, som jag nämnde inledningsvis, ett försök att åtgärda bristen på folklig förankring inför Unionens upprättande 1992 genom att formulera en europeisk identitet. I Laeken 2001 kom Unionens medlemsstater överens om att ett konvent om Europas framtid skulle hållas för att åtgärda Unionens legitimitetsproblem, vilket 2004 resulterade i ett förslag till konstitution

69 K. Jacobsson, 1997, sid. 215.

70 Jfr K. Burke, 1969, sid. 507: "... if there is some kind of correspondence between what we call the act of perception and what we call the thing perceived, then either of these equivalents can be taken as "representative" of the other. Thus, as reduction (metonymy) overlaps upon metaphor (perspective) so likewise it overlaps upon synecdoche (representation)."

71 M. Billig, 1995, sid. 98.

72 Jfr K. Burke, 1969, sid. 363-365. Burke diskuterar här "representanternas" skifte av utgångspunkt eller byte av plats.

73 G. Delanty & C. Rumford, 2005, sid. 87-105.

eller grundlag. Med anledning av förslaget till konstitution aktualiserades frågan om Unionen var på väg att bli en postnationell federal union där nation och stat inte längre antogs förutsätta varandra, vilket är en fråga som har ställts upprepade gånger tidigare. I en utvärdering av förslaget till konstitution diskuterades denna fråga i relation till tre principiella strategier för att lösa olika brister på legitimitet. Den första strategin betecknades som instrumentell och utgick från att Unionen var en problemlösande enhet vars legitimitet byggde på effektivitet. Den andra strategin betecknades som kontextuell och utgick från att Unionen var en värdebaserad enhet vars legitimitet byggde på en gemensam identitet. Den tredje strategin betecknades som kommunikativ och utgick från att Unionen var en rättighetsbaserad enhet vars legitimitet byggde på rättvisa.⁷⁴

Dessa principiellt skilda legitimeringsstrategier är av intresse om man ska bedöma värdet av en konstitution utformad för ett demokratiskt statsskick utifrån en avvägning av vad som är önskvärt respektive möjligt. En väl avvägd kombination mellan strategierna i relation till en viss historisk situation är rimligtvis det bästa för att legitimera ett demokratiskt statsskick. Däremot är det tveksamt hur man utifrån dessa tre strategier kan avgöra om Unionen är i färd med att bli en postnationell enhet eftersom olika kombinationer av principerna även har varit centrala för demokratiska statsskick inom ramen för nationalstater. Rimligtvis är det mer fruktbart att fråga sig om Unionen legitimeras av nationalismen för att få ett svar på om Unionen visar tecken på att bli en postnationell enhet.

Som sagt är Unionen ett politiskt svar på en rad samhällsförändringar. Att föreställa sig motsatsen vore uppseendeväckande. Dock behöver svaret på inträffade samhällsförändringar inte innebära en ny tankeform. Från andra sammanhang än det ifrågavarande finns belägg för att tankeformer släpar efter inträffade samhällsförändringar (jfr sociologins begrepp "cultural lag"). Oavsett vad man anser om Unionens Europa antas vanligtvis att en europeisering av medlemsstaterna är i takt med tiden till skillnad från nationalismen som då antas vara en förlegad eller rentav en patologisk tankeform. Här vill jag understryka att idén om kulturell eftersläpning i sig inte är ett värdeomdöme och huruvida en kulturell eftersläpning är bra respektive dålig är en annan diskussion än den jag avser att föra här.⁷⁵

I den nämnda konstitutionen från 2004 var det inget av Unionens grundläggande antaganden som jag har intresserat mig för som skulle förändras. I huvudsak skulle Unionens ambitioner förtydligas och vissa beslutsregler skulle ändras för att utvidgningen av Unionen österut skulle bli hanterbar. En detalj som är av intresse är att symboler som etablerades inför arbetet med att upprätta Unionen, som Europaflaggan, Europahymnen, Euron, valspråket "Förenade i mångfalden" samt Europadagen, skulle få en egen artikel i grundlagen.⁷⁶ Artikel 1 skulle, enligt ett sent påkommet förslag, beredas plats motiverat av att flera (inte alla) medlemsstater har sin egen flaggas utseende lagstadgad. Det är ett tydligt exempel på en kulturell efter-

74 E. O. Eriksen & J. E. Fossum, 2004.

75 Jfr C. W. Mills, 1959, sid. 88-90.

76 EU-2004 Kommittén, 2005, sid. 33.

släpning där Unionens Europa symboliseras enligt samma former som nationalstatens nation.

Om förslaget till konstitution inte innebar någon grundläggande förändring av Unionens inriktning kan man fråga sig varför fransmännen och holländarna sedermera avslog förslaget. Det finns en uppsjö möjliga anledningar. Om en bidragande orsak var att förslaget förtydligade tidigare fördrag kan det vara värt att uppmärksamma en hypotes om att det nationalistiska sinnelaget är särskilt känsligt för en viss form av kränkning, vilket skulle kunna vara en möjlig anledning. Det har nämligen ansetts vara kränkande mot principen om folkets suveränitet om de styrande har en annan nationalitet än majoriteten av de styrda.⁷⁷

Unionens beslutsfattare har upprepade gånger riskerat att bekräfta misstankar bland medlemsstaternas folk att de representerar en administrativ och politisk elit som gynnar sig själva framför medborgarna. Till exempel fick Maastrichtfördraget revideras efter danskarnas nej. Som bakläxa fick man i Amsterdamfördraget bland annat understryka att Unionens medborgarskap kompletterar medlemsstaternas medborgarskap. Efter revideringar gick fördraget igenom i en ny folkomröstning. Då Unionen tidigare har framhållits och förvisso uppfattats som ett komplement till medlemsstaterna kanske beteckningen "konstitution" uppfattades som ett påbörjat alternativ till medlemsstaterna? Eftersom majoriteten av medborgarna i Frankrike och Holland (i likhet med majoriteten av medborgarna i övriga medlemsstater) i första hand har identifierat sig med sina medlemsstaters nationer respektive regioner kan det innebära att Unionens politiska elit uppfattades vara av en annan nationalitet.⁷⁸

Frågan om statsskick är här underordnad frågan om vilket Europa som Unionen utgår från och jag kommer därför inte att uppehålla mig vid Unionens olika institutionella arrangemang eller beslutsordningar framöver. Med andra ord är inte den så kallade "governance turn" inom studiet av Unionen av särskilt intresse här.⁷⁹ Frågan om en europeisering av nationella och för den delen regionala identiteter framstår däremot som intressant.⁸⁰ När en europeisering av medlemsstaterna har diskuterats har det i hög grad handlat om huruvida Unionens Europa växer fram på bekostnad av medlemsstaternas nationer. En gemensam europeisk identitet har antagits förutsätta en högre grad av integration mellan medlemsstaterna och vice versa. Med andra ord har frågan om politisk styrning och identitet förknippats med varandra (vilket påminner om nationalism). Därtill har man utgått från att då medlemsstaternas nationer blir en del av Unionens Europa skulle en postnationell identitet bildas där stat och nation inte längre förutsätter varandra. Emellertid har det visat sig att den socialiserande effekten av Unionens institutioner har varit ojämn och svag, vilket har lett till slutsatsen att någon postnationell europeisk identitet inte skulle vara aktuell.⁸¹

77 E. Gellner, 1997, sid. 10.

78 Se L. Licata, 2003. Jfr H. J. Trenz, M. Conrad & G. Rosén, 2007, angående journalistik och ratificeringsprocessen.

79 Se G. Delanty & C. Rumford, 2005, sid. 137-154. Jfr G. Arne & N. Brunsson, 2006, som talar om meta-organisationer.

80 Jfr Elias & Scotson, 1999. Identitetsbegreppet är omtvistat och mångtydigt. Jag utvecklar vad som har kallats "sociologiska aspekter på identifikation" i kapitel 2 under rubriken *Genrer, stilar och inramade röster*.

81 J. Chekel, 2005.

Oavsett om slutsatsen skulle vara riktig eller inte är det intressant att slutsatsens givna utgångspunkt tycks vara att en europeisering inte utgår från nationalismen.

Rimligtvis varierar relationen mellan Unionens Europa och medlemsstaternas nationer respektive regioner över tid. Det är således inte självklart att en europeisering innebär att Unionens Europa tar plats på bekostnad av medlemsstaternas nationer även om det är ett möjligt resultat. Utifrån opinionsundersökningar från Eurobarometern⁸² har det visat sig att majoriteten av Unionens medborgare i första hand har identifierat sig med sina medlemsstaters nationer och i andra hand med Europa utan att det har uppfattats som motsägelsefullt. En liten minoritet har prioriterat Europa framför nationen. Visserligen har inte alla identifierat sig med Europa. Vissa har enbart identifierat sig med sin medlemsstats nation. Med andra ord framgår det tydligt att identifieringen med en medlemsstats nation inte har uteslutit en identifiering med Unionens Europa. Dessutom har identifieringen med Europa inte begränsats till Unionens Europa, men som politisk enhet har Europa uppfattats som liktydig med Unionen. Därtill har det visat sig att stödet för Unionens Europa har varit starkast bland sociala och politiska eliter och att stödet från majoriteten av medborgarna har varit betydligt svagare.⁸³

Utifrån antagandet att människor kan omfatta flera identiteter samtidigt har identifieringen med Unionens Europa, medlemsstaternas nationer respektive regioner beskrivits på olika sätt. Identifieringen har beskrivits som "mångskiktad" där identiteterna så att säga ligger sida vid sida eller på varandra utan att blandas med varandra. Denna beskrivning har bland annat använts för att uppmärksamma regionernas Europa eftersom relationen mellan medlemsstaternas nationer och Unionens Europa har stått i centrum. Till exempel förekom inga frågor om regionerna i tidigare opinionsundersökningar.⁸⁴ Vidare har identifieringen beskrivits som en "rysk docka" där en region ryms i en nation som i sin tur ryms i Europa. Identiteterna antas vara av samma slag och relationen mellan dem är hierarkiskt ordnad. Identifieringen har även beskrivits som "överlappande" där identifieringen med Europa korsar nation, region, religion, politisk ideologi etc. Identiteterna antas vara av olika slag och relationen mellan dem domineras av konkurrens. Därtill har identifieringen beskrivits som en "tigerkaka" där region, nation, Europa samt ytterligare identiteter blandas. Identiteterna går inte att skilja från varandra och relationen dem emellan varierar beroende på blandningens utgångspunkt.⁸⁵ Beskrivningar av dessa identifieringar tenderar att inskränkas till Unionens interna identitetsrelationer utan att relateras till Unionens externa identitetsrelationer med tredje land. Ändå finns det i Eurobarometern information om medborgarnas uppfattningar om immigranter och "out-groups" som berör identitetsrelationer i Unionens Europa. Åtskillnaden mellan internt och externt följer antaganden som Unionens Europa utgår från och påminner om nationalismens antaganden.⁸⁶

82 Eurobarometern är en opinionsundersökning som har genomförs på uppdrag av den Europeiska Kommissionen sedan 1973.

83 T. Risse, 2003.

84 J. Painter, 2002.

85 T. Risse, 2003.

86 Jfr P. Hansen, 2000, sid. 137-151; P. Hansen, 2008.

I diskussionen om europeisering har jag urskilt minst två olika betydelser.⁸⁷ Båda betydelserna används i kontrast till nationalismen. För det första har europeisering fått beskriva skiftet från vad som antas vara nationalstaternas integrerande nationalism till vad som antas vara globaliseringens differentierande mångkulturalism och kosmopolitiska reflexivitet. En europeisering av det slaget kan såklart förstärkas av Unionen, men den utgår från ett vidare Europa än det som Unionen avgränsar. För det andra har europeisering fått beskriva Unionens integration av medlemsstaterna och deras respektive nationella identiteter. Tillsammans antas de nationella identiteterna bilda en gemensam europeisk identitet med hjälp av exempelvis Unionens symboler, gemensamma ceremonier, evenemang, "europeernas" kulturhistoria och att ett Europa i krig har omvandlats till ett Europa i fred. Denna betydelse av europeisering utgår specifikt från det Europa som Unionen avgränsar. En sådan europeisering, som även har kallats för en heroisk europeism, har inte haft något större inflytande på medlemsstaternas nationer. I varje fall har inte en europeisk identitet ersatt medlemsstaternas nationella identiteter.

Som kontrast till en heroisk europeism har en banal europeism framhållits som mer betydelsefull för Unionens Europa. I likhet med Renans metafor att "nationen är en daglig folkomröstning" skulle Unionens Europa efterhand bli en självklar del av, eller bakgrund till, medlemsstaternas nationella vardagsliv. Som en "tigerkaka" skulle medlemsstaternas nationer och Unionens Europa blandas och beroende på blandningens utgångspunkt skulle den uppvisa variationer. Det är således inte självklart att Unionens Europa underminerar medlemsstaternas nationer. Tvärtom kan Unionen stärka medlemsstaternas nationer i olika avseenden. Till exempel har Unionens Europa använts för att överbrygga medlemsstaters interna schismer. Därtill har Unionens Europa varit betydelsefullt för statslösa nationer vars nationella identitet har ifrågasatts. Med Unionens Europa som utgångspunkt har delade nationella identiteter enats över medlemsstaters gränser och Unionen har bidragit till att mobilisera nationer i stater med otydliga nationella identiteter. I dessa fall har den nationella identiteten stått i förgrunden samtidigt som Unionens Europa utgjort en bakgrund som efterhand har framstått som självklar. Med andra ord har den specifika differentiering av medlemsstaternas nationella vardagsliv som Unionen anses underlätta antagits vara integrerande för Unionens Europa.⁸⁸ Eftersom utgångspunkten

87 Jfr J. Borneman & N. Fowler, 1997.

88 L. Cram, 2009, kontrasterar vad hon betecknar som en heroisk europeism med en banal europeism. Jfr W. Schivelbusch, 1993, sid 62-63. Till skillnad från Cram kontrasterar Schivelbusch en heroisk fas med en konformistisk fas. Schivelbusch diskuterar vad han uppfattar som typiska stadier i en innovationernas historia där innovationens offentliga fas skulle vara heroisk eftersom innovationen förändrar verkligheten och den efterföljande privata fasen skulle vara konformistisk då den bekräftar innovationens etablering. Ett av flera exempel som han tar upp är hur filmer började visas heroiskt med offentliga biosalonger och efterhand visades de konformistiskt i de privata vardagsrummens televisionsapparater. Innovationens privatisering skulle innebära en förminskning av formatet på maskinerna, men även på de mytiska associationer som följde med maskinerna. Televisionen blev jämförelsevis en administration av den verklighet som biosalongen hade skapat. Å andra sidan skulle de system som gjorde denna förminskning möjlig vara ojämförligt större än dess tidiga motsvarigheter i den heroiska fasens inledning. Att en nationalstat blir medlem i Unionens Europa skulle kunna betraktas som en heroisk fas av integrationen då det förändrar den nationella verkligheten i offentligheten, vilket exempelvis leder till att det tidigare passet byts ut mot Unionens

för ett sådant perspektiv är Unionens interna relationer aktualiseras inte de externa relationerna i förhållande till tredjeland.

Unionens yttre gränser aktualiserar relationen mellan interna och externa identitetsrelationer, vilket framgår av den så kallat sammansatta gränsregim som under lång tid vuxit fram utifrån Unionens skilda målsättningar. Gränsregimens huvudsakliga målsättningar har varit *integration* genom regionalpolitiskt stöd för gränsregioner för att jämna ut skillnader och uppmuntra samarbete över gränser, *säkerhet* genom övervakning och kontroll av yttre gränser för att garantera intern ordning jämfört med en omvärld som antas vara opålitlig, *grannsamhet* genom att grannländer ges tillträde till den inre marknaden utan att få medlemskap mot att de uppfyller nämnda målsättningar varpå tredjelandsgreannarna har bildat buffertzoner för de yttre gränserna. Förutsättningarna för att genomföra dessa målsättningar har varierat mellan medlemsstater samt mellan gränsregioner, vilket har resulterat i en differentierad och ojämnt genomförd gränsregim.⁸⁹ Gränsregimens skilda målsättningar tar sin utgångspunkt i att Unionens Europa är avgränsat. När dessa i vissa avseenden motstridiga och i andra avseenden förstärkande målsättningar vägs samman tycks gränsregimen bekräfta att Unionens Europa också bör vara avgränsat gentemot tredjeland även om genomförandet har varierat.

Som sagt är det lätt och kanske självklart att vid första anblicken avfärda tanken att nationalismens princip skulle legitimera Unionens integration av medlemsstater och deras folk. Här kan det vara värt att först och främst påminna om skillnaden mellan nationalismen som är en ideologi, nationen som är en kulturell gemenskap och staten som är en infrastruktur. Även om nationalismen påbjuder att nation och stat bör förutsätta varandra har det inte alltid varit fallet i etablerade nationalstater. Till exempel har etableringen av stater föregått framväxten av nationer och vice versa.

Vid en närmare betraktelse av de antaganden som Unionens vaga idé om Europa utgår från finns det ändå en del som påminner om nationalism. För det första innebär Unionens ambition om en allt fastare sammanslutning mellan de europeiska folken att det finns europeiska folk som bör ha Unionen. Av Unionens uppgift att organisera förbindelserna mellan medlemsstaterna och mellan deras folk står det, för det andra, klart att Unionen bör ha de europeiska folken. För det tredje antas att de europeiska folken består av en samling människor som, utifrån sina respektive nationella och regionala kulturarv, har en gemensam kultur och historia. Det talar för att Unionens europeér indirekt förstås som ett folk även om det inte finns ett europeiskt folk. För det fjärde antas att de europeiska folken har egna nationalstater. Hur effektivt respektive nationalstat upprätthåller sina monopol på användningen av legitimt våld mot yttre och inre fiender inom respektive territorium antas emellertid variera. För det femte antas Unionens integration av medlemsstaterna leda till ett effektivare monopol på legitimt våld inom Unionens territorium som helhet och i insatser mot

pass som konfirmerar den förändrade verkligheten i och med varje EU-medborgares privata innehav av Unionens pass. Jämförelsen haltar något då Unionens fria rörlighet för personer inte är en innovation utan en utvidgning av medlemsstaternas tidigare etablerade fria rörlighet för personer, men en förändring kan rimligtvis ha en heroisk- och en konformistisk fas även om den inte bygger på en helt ny idé.

89 E. Berg & P. Ehin, 2006. Jfr G. Delanty & C. Rumford, 2005, sid. 131.

yttre hot av olika slag. Det talar för att Unionen indirekt förstås som en stat även om den idag skulle utgöra ett oklart mellanting mellan nationalstat och internationellt samarbete mellan nationalstater som har kallats för "polity".⁹⁰

Även om Europas kulturella sammansättning och Unionens organisering framstår som mer komplex än vad en nationalstat förväntas vara tycks nationalismens princip om folkets suveränitet ändå vara utgångspunkten för Unionens Europa. Om detta svar, på ett fyrkantigt sätt, skulle framstå som rimligt är det ändå problematiskt. Unionens idé om Europa är vag och dess motsättningar mellan enhet och mångfald är uppenbara.

Unionens pass är en av flera möjliga ledtrådar till att förstå Unionens formulering av Europa. Exempel på ytterligare uppenbara ledtrådar är Unionens symboler. Andra mindre uppenbara, men relevanta ledtrådar kan också nämnas. Till exempel framstår Västuropeiska unionens (VEU) bildande av en europeisk försvars- och säkerhetsidentitet som en ledtråd. Det polisiära samarbetet mellan medlemsstaterna genom bland annat Europol är ett annat exempel. Den Europeiska monetära unionen (EMU) med Europeiska centralbanken (ECB) som nav är ytterligare en ledtråd för att inte tala om utvidgningen av Unionen till att omfatta det som under kalla kriget förstods som Östeuropa. Jag har emellertid valt passet som huvudsaklig ledtråd eftersom nationalismens princip om folkets suveränitet framstår särskilt tydligt i relation till en fri rörlighet för personer och kontroll av personer.

Som bekant har det moderna passet symboliserat nationalismens princip om folkets suveränitet. Därtill har passet använts som ett verktyg för nationalstatens övervakning och kontroll av personer som passerar landets gränser. Om personerna har varit landsmän eller utlänningar har i det avseendet inte spelat någon roll. Med passets hjälp har nationalstaten försäkrat sig om att endast berättigade personer fått ta del av rörelsefriheten som har garanterats inom landets gränser. Unionens pass används också som ett verktyg för att garantera en fri rörlighet för personer inom Unionens gränser och för att övervaka och kontrollera personer vid Unionens yttre gränser. En sådan övervakning och kontroll har, i sig, inget med nationalism att göra även om det historiskt finns tydliga kopplingar däremellan. Huruvida det handlar om nationalism eller inte beror på vilka antaganden som övervakningen och kontrollen utgår från. Som ett uttryck för de europeiska folkens suveränitet symboliserar Unionens pass å ena sidan en rättspolitisk och å andra sidan en kulturpolitisk legitimering av Unionens Europa. Rättsligt är passet ett bevis på medborgarskap i Unionen som förutsätter ett medborgarskap i en medlemsstat. Kulturellt representerar passet de europeiska folkens gemensamma kultur med utgångspunkt i respektive medlemsstats nationella kulturarv. Därtill antas att Unionens Europa bör stå enat vid de yttre gränserna och mångfaldigt vid de inre gränserna. Frågan som väcks utifrån passet som ledtråd är hur Unionen avgränsar Europa som en nation fast det inte är en nation.

90 G. Delanty & C. Rumford, 2005, sid. 154-167. Till skillnad från hur politybegreppet har använts för statsliknande ordningar förordar Delanty & Rumford att det ska förstås som en beteckning för lösare och nätverksaktigare enheter. Jfr A. Appadurai, 2006, som skiljer mellan "ryggradsaktiga" sociala strukturer och "cellaktiga" sociala strukturer.

Syftet

Syftet är att förstå hur Unionen legitimeras av en vag idé om Europa som om det vore en nation.

I tolkningsarbetet för att förstå hur Unionen legitimerar sitt Europa som en nation aktualiseras frågor om hur Unionen förhåller sig till antaganden om folk och suveränitet, om språk och plats, om ursprung och om framtid. Då dessa antaganden inte alltid är uppenbara aktualiseras även frågor om växelspelet mellan banalt och spektakulärt.

Förtydliganden

Jag använder beteckningen "Unionen" för den Europeiska Unionen (EU). Formellt upprättades Unionen i februari 1992 då Maastrichtfördraget undertecknades. Samtidigt upprättades även den Ekonomiska och monetära unionen (EMU). Fördraget trädde i kraft i januari 1993. Det reviderades på regeringskonferensen i Amsterdam 1996-1997 med Amsterdamfördraget som resultat, vilket togs i bruk 1999. I huvudsak har jag tolkat Unionens vaga idé om Europa mellan åren 1999-2001 med passet som ledtråd. Passet är en nyckel till att förstå Unionens gränser för personers fria rörlighet, vilket är ett centralt område om man vill förstå Unionens idé om Europa.

Från de allmänna bestämmelser som jag utgår ifrån finns det undantag. Till exempel var inte medlemsstaterna Irland och Storbritannien operativa medlemmar i Schengensamarbetet under perioden som jag har valt att diskutera. De sistnämnda medlemsstaterna fick behålla personkontrollerna vid gränserna till andra medlemsstater. Island och Norge som inte var medlemsstater i Unionen deltog däremot som operativa medlemmar eftersom de hade slutit samarbetsavtal med Schengenländerna. I Schengenkonventionen från 1995 betecknas medborgare från Island och Norge trots det som utlänningar medan medborgare från Irland och Storbritannien inte gör det, vilket har sitt intresse.⁹¹

Efter 2001 har Unionen ingått ytterligare fördrag för att fullfölja ambitionen om en allt fastare sammanslutning mellan de europeiska folken som innebär förändringar även om det inte behöver förändra Unionens grundantaganden. Genomförandet av EMU från 1999 varpå eurosedlar och euromynt 2002 ersatte medlemsstaternas sedlar och mynt var en förändring. En annan förändring var Nicefördraget från 2000 som ratificerades 2002 och som 2004 ledde till en utvidgning av Unionen till att omfatta delar av centrala och östra Europa. Samtidigt och delvis som ett svar på utvidgningen genomfördes en tredje förändring då myndigheten Frontex upprättades. Frontex var en del i en utveckling av Schengensamarbetet och den fria rörligheten

91 H. Lokrantz Bernitz, 2004, sid. 362.

för personer samt det rättsliga och polisiära samarbetet utifrån parollerna Frihet, Säkerhet och Rättvisa. En fjärde förändring inleddes 2004 då man beslöt att upprätta ett nytt fördrag som har kallats ”grundlag” eller ”konstitution” och som började ratificeras under 2005. När grundlagsförslaget avvisades i Frankrikes folkomröstning och i Hollands rådgivande folkomröstning under senhösten 2005 lades det på is till sommaren 2007 då man tinade upp ett reformerat fördrag, Lissabonfördraget, som trädde i kraft 2009 efter en andra folkomröstning på Irland. Här ska jag i korthet kommentera valutaunionen, utvidgningen, Frontex och det reformerade grundlagsförslaget då dessa förändringar framstår som de mest genomgripande efter 2001.

Elva länder deltog i valutaunionen från början som var det tredje steget i EMU. Valutaunionen innebar att medlemsstaterna 1999 låste sina valutor till varandra samt att Europeiska centralbanken (ECB) tog över ansvaret för penningpolitiken. 2002 infördes eurosedlar och euromynt, vilka ersatte medlemsstaternas sedlar och mynt. Sedlarnas utformning är densamma i alla medlemsländer och motiven på sedlarna är tänkta att representera Europas kulturhistoria. Myntens utformning består av gemensamma framsidor, men baksidorna har motiv som ska representera respektive medlemsstats nationella kulturarv.⁹² Medlemmarna i valutaunionen var från början Tyskland, Frankrike, Italien, Spanien, Nederländerna, Belgien, Portugal, Österrike, Finland, Irland och Luxemburg. 2001 följde Grekland efter. I och med 2008 kan även Malta och Cypern och i sin förlängning flera nya medlemsstater komma att införa euron. Storbritannien och Danmark hade utverkat formella undantag från valutasamarbetet. Sverige valde att inte delta från början, men i det läget uppfylldes heller inte alla krav på inträde. Det var osäkert om Sveriges växelkurs var tillräckligt stabil. Efter en folkomröstning 2003 stannade Sverige tillsvidare utanför samarbetet, men utan Storbritanniens och Danmarks formella undantag. I likhet med övriga medlemsstater var Sverige därför förpliktad att införa euron då konvergenskriterierna var uppfyllda. Lösningen på konflikten mellan förpliktelsen till EMU respektive till svenska folket har varit att medvetet inte uppfylla kriterierna.⁹³

Från och med 1997 omfattade den planerade utvidgningen 12 kandidatländer som skulle uppfylla en rad kriterier för att få medlemskap (Köpenhamnskriterierna). Kriterier för medlemskap återfinns redan i Romfördraget från 1957 om än i mer rudimentär form. Utöver de kriterier som uttryckligen brukar nämnas finns det ett kriterium som aldrig tas upp till diskussion för att det uppfattas som självklart, nämligen att medlemskap är förbehållet nationalstater. Däremot brukar andra krav för att bli medlem diskuteras som att kandidatlandet ska vara europeiskt, demokratiskt och uppfylla statsfinansiella krav inom ramen för en marknadsekonomi.

Av 12 kandidater var det 10 som blev medlemmar 2004. Emellertid blev inte de nya länderna fullvärdiga medlemmar på en gång eftersom deras medlemskap omfattade övergångsregler av skilda slag. Utöver de tidigare 15 medlemsstaterna tillkom Polen, Tjeckien, Ungern, Slovakien, Litauen, Lettland, Slovenien, Estland, Cypern och Malta. De två kandidatländer som inte ansågs vara redo för medlemskap var Rumänien och Bulgarien som sedermera blev medlemmar 2007, vilket innebar att

92 Jfr J. Fornäs, 2012, sid. 223-242.

93 M. Ådahl & J. Eklund, 2003.

Unionen omfattade 27 medlemsländer. Inför en fortsatt utvidgning erkändes Turkiet och Kroatien som kandidater till skillnad från Makedonien vars ansökan om medlemskap vid tidpunkten ifråga inte hade resulterat i ett erkännande som kandidatland.

Turkiets kandidatur till medlemskap erkändes 1999, men framstod vid tiden ifråga som känslig för Unionen, framförallt på grund av kraven om att en medlemsstat skulle vara europeisk och demokratisk. Trots att Turkiet blev ett kandidatland har frågan om medlemskap fortsatt att vara känslig. Ryssland är en teoretisk stötesten som, om en kandidatur kom på fråga, kan antas vara en minst lika känslig fråga för Unionen som Turkiet.⁹⁴ Marocko som sökte medlemskap 1986 i EG fick, till skillnad från Turkiet, ett kategoriskt nej på grund av att det inte var europeiskt. Frågan om det uppfyllde kravet på demokrati blev därför aldrig aktuell. Att demokratifrågan sedermera har använts som ett av flera argument i Unionens förhandlingar om olika handelsavtal med Marocko är en annan fråga.⁹⁵

Med utvidgningen 2004 och en ny yttre gräns i öst uppstod bland annat farhågor om svårigheterna med att utvidga Schengensamarbetet och den fria rörligheten för personer. Ett av Unionens svar på dessa farhågor var etableringen av "Area of Freedom, Security and Justice" (AFSJ). Inom detta område fick myndigheten Frontex det operativa ansvaret för att förstärka säkerheten vid Unionens yttre gränser. Myndighetens uppgift var att integrera medlemsstaternas nationella säkerhetssystem mot alla hot som kan uppstå vid eller genom Unionens yttre gränser. Denna integration handlar inte bara om gränskontroll utan även om utbyte av information och samarbete mellan medlemsstaterna när det gäller invandring. Gräns och tullkontroll som omfattar övervakning och riskanalys samt samarbete med medlemsstaternas gränsvakter, tull-, polismyndigheter och med tredjeland, är alla centrala uppgifter för Frontex.⁹⁶

Därmed övergår jag till att kort kommentera grundlagsförslaget från 2004. Vad jag har förstått av den så kallade grundlagen var det inget av de grundläggande antaganden som jag har intresserat mig för som skulle förändras. Unionens ambitioner skulle i huvudsak förtydligas och vissa beslutsregler skulle förändras för att utvidgningen av Unionen skulle bli hanterbar. Bland annat skulle majoritetsbeslut införas på fler områden varpå vetorätten inskränktes.⁹⁷

Efter Frankrikes och Hollands nej till grundlagsförslaget enades medlemsstaternas stats- och regeringschefer om att försöka involvera medborgarna, regeringarna, parlamenten och Unionens institutioner i en gemensam diskussion om Unionens framtid. Det påminde om tidigare reaktioner på avvisade förslag. Under sommaren 2007 enades medlemsstaternas stats- och regeringschefer om ett reformerat fördrag (Lissabonfördraget) som utöver en kompromiss om det tidigare förslaget att majoritetsbeslut skulle gälla på fler områden och att vissa möjligheter till undantag för medlemsstaterna skulle finnas, så ska tidigare förslag om en gemensam representant för utrikes- och säkerhetspolitik och ett fast ordförandeskap i rådet istället

94 Jfr S. Inthorn, 2006, om föreställningar i engelsk och tysk press om Turkiet jämfört med andra kandidatländer.

95 Se E. Baracani, 2007, sid. 61. Jfr G. W. White, 1996, sid. 121-124.

96 Se K. Henderson, 2005, för en rad bidrag om utvecklingen på området i de nya medlemsstaterna från utvidgningen 2004.

97 EU-2004 Kommittén, 2005.

för ett vandrande ordförandeskap genomföras. Artikeln om utseendet på Unionens symboler skulle däremot utgå i det reformerade fördraget. Vid ratificeringen av Lissabonfördraget 2008 i respektive medlemsland var det bara Irland som anordnade en folkomröstning, varpå resultatet blev ett nej till fördraget. Efter särskilda undantag från fördraget blev resultatet ett ja när man återigen ordnade en folkomröstning 2009 varpå Tjeckien, som det sista av 27 medlemsländer, skrev på fördraget i november 2009.⁹⁸

Därmed har jag förtydligat vilken aspekt av Unionen som är central för min diskussion och jag har preciserat inom vilka tidsramar som jag har studerat frågan. I all korthet har jag också nämnt delar i Unionens fortsatta utveckling vilka inte kommer att diskuteras närmare, men som är av fortsatt intresse på grund av den tes jag formulerar.

En disposition

I.

I kapitel ett, *Passet som ledtråd*, har jag formulerat ett forskningsproblem, sammanfattat problemets förutsättningar och preliminärt föreslagit hur problemet kan besvaras. Därefter har jag presenterat mitt syfte och hur avhandlingen fortsättningsvis är disponerad.

Forskningsproblemet är att Unionen tycks formulera Europa som en nation trots att det inte är en nation. Problemets förutsättningar är att Unionen framhålls som nationalstatens motsats, vilket får vissa aspekter av Unionens legitimering av dess verksamhet att komma i skymundan eller framstå som ickeexisterande då Unionen trots allt tycks dela antaganden som nationalstaten utgår från.

Mitt syfte har varit att förstå hur Unionens vaga idé om Europa formuleras som vore det en nation.

Jag har i huvudsak utgått från ett material från 1999 till 2001. Därmed inte sagt att slutsatserna av undersökningen skulle vara inaktuella efter 2001. De antaganden som jag har studerat förefaller varaktigare än de specifika frågor som dessa antaganden kommer till uttryck i vartefter Unionen utvecklas.

II.

I kapitel två, *Den historiska dimensionen*, börjar jag med att redogöra för min metodologiska utgångspunkt som är kvalitativ. Därefter presenterar jag ett vetenskapsteoretiskt perspektiv utifrån frågan om vad en historisk dimension betyder. Jag föreslår

98 C. F. Bergström, 2008:12epa, angående det "irländska problemet".

att diskurser, som i kontrast till praxis är språkliga gestaltningar av olika slag, kan förstås i termer av genrer, stilar och röster.

Utifrån mitt vetenskapsteoretiska perspektiv redogör jag för hur jag närmare bestämt har gått tillväga när jag har tolkat Unionens Europa. Jag diskuterar hur jag har jämfört diskurser av olika slag med Unionens diskurser. Dessa jämförelser har resulterat i en tolkning som utgår från det fältarbete jag har utfört vid tre olika gränskontroller. Gränskontrollerna har jag i huvudsak studerat i form av deltagande observation.

Den första gränskontrollen, Tarajal, som jag besökte sommaren 1999 ligger i Ceuta som är en liten gränsstad mellan Marocko och Spanien. Staden har uppmärksammats som en av flera anhalter för dem som vill ta sig från Afrika till Europa. Staden utgör spansk territorium på den afrikanska kontinentens nordligaste kust mitt emot Gibraltar på den europeiska kontinentens sydkust.

Den andra gränskontrollen som jag besökte hösten 2000 var framförallt aktuell vid sekelskiftet 1900 som invandringsanstalt. Den har uppmärksammats som en av flera anhalter för dem som ville ta sig från Europa till Amerika. Idag gestaltas denna gamla gränskontroll av ett museum uppfört i anstaltens lokaler som ligger på Ellis Island utanför Manhattan i New York City, USA.

Den tredje gränskontrollen som jag besökte sommaren 2001 återfinns inom ramen för Hollands största flygplats Schiphol utanför huvudstaden Amsterdam. Flygplatsen har uppmärksammats för sin pedagogiskt utformade arkitektur. Flygplatsen har haft ambitionen att bli en av Europas huvudflygplatser i och med Unionens Europa och dess konsekvenser för flygmarknaden.

Unionens yttre gränser sammanfaller med de nationella gränser som bland annat övervakas och kontrolleras i Ceuta och på Schiphol. Frågan om Unionens Europa går emellertid utöver respektive plats var för sig. Därför har jag jämfört gränskontroller i Ceuta och på Schiphol i slutet av 1900-talet och i början av 2000-talet med gränskontroller vid 1900-talets början på Ellis Island. Anledningen till att jag medvetet har valt ut dessa platser är att de vid jämförelser aktualiserar frågan om vad Unionens Europa betyder utifrån en historisk dimension.

III.

I kapitel tre, *Nationalismens genre*, formulerar jag ett teoretiskt perspektiv på nationalismen vars utgångspunkt jag presenterade i det första kapitlet. Denna utgångspunkt vidareutvecklar jag utifrån den historiska dimension som jag presenterade i det andra kapitlet. Perspektivet omfattar tre huvudsakliga antaganden.

Enligt det första antagandet har nationalismen formulerats i det moderna samhället. Genom att precisera vad det moderna samhället betyder i ett visst avseende uppmärksammar jag att nationalismen formuleras utifrån den moderna värdekonflikten mellan ett Gemeinschaft och ett Gesellschaft.

Enligt det andra antagandet är nationalismen en politisk ideologi. Med tillägget att nationalismen kan förstås som en av många ideologiska genrer bestående av sinsemellan skilda stilar som ramar in olika röster nyanserar jag det andra antagandet.

Enligt det tredje antagandet har nationalismen använts för att legitimera nationalstatens praxis. Genom att skilja på nationalstatens övervakande och kontrollerande praxis och nationalismens ideologi som har formulerats i diskurser, förtydligar jag vad som menas med nationalstat.

Sammanfattningsvis formulerar jag ett teoretiskt perspektiv på nationalismen som ska göra det möjligt att få nationalismens historiskt specifika innebörd att framstå tydligt. Med andra ord har jag försökt att begreppsligt göra det möjligt att urskilja nationalismen i det moderna samhället.

IV.

I kapitel fyra, *Mellan Unionens centrum och periferi*, jämför jag två nya nationella stilar med varandra. Närmare bestämt jämför jag Unionens nationella stil med Ruteniens nationella stil. Eftersom dessa stilar är i färd med att etableras blir jämförelsen mer rättvisande än om man enbart skulle jämföra Unionens nationella stil med etablerade stilar i nationalismens genre.

En avgörande skillnad mellan stilarna är att Ruteniens nationella stil formuleras för att legitimera en suverän nationalstat, vilket skiljer sig från Unionens nationella stil som formuleras för att legitimera medlemstaternas etablerade nationalstater och deras uppgivande av en del av sin suveränitet till Unionen.

I jämförelsen berör jag centrala antaganden i nationalismens genre med utgångspunkt i principen om folkets suveränitet. Andra centrala antaganden är relationen mellan ursprung och framtid, mellan hemländer och territorier, mellan nationella stilar och röster, mellan nationella landsmän och nationella utlänningar. Unionens avgränsning av Europa tycks i jämförelser dela antaganden som nationalismens genre utgår från även om dessa antaganden blir förstådda på ett nytt sätt i Unionens nationella stil.

V.

I kapitel fem, *Banala spektakel*, är utgångspunkten en synoptisk praxis. Klassiska exempel på sådan praxis är dagstidningen, televisionen och biografen. I en sådan praxis kan många individer se ett fåtal gestalter. Framförallt diskuterar jag nationella stilar som har legitimerat en sådan praxis.

I en rad exempel jämförs olika nationella stilar med varandra. Från en amerikansk nationell stil som kan sägas dominera hela världen, även om vi inte tänker närmare på den då den har blivit banal, till en rad olika spektakulära uttryck för andra nationella stilar, vilka ramar in en mångfald av olika röster.

Vad som framförallt jämförs är den amerikanska nationella stilens dominans i relation till Unionens nationella stil. Mellan dessa två nationella stilar råder både ett beroendeförhållande och ett konkurrensförhållande som förtydligar Unionens nationella stil.

Avslutningsvis redogör jag för ett exempel där Unionens nationella stil framstår som banal i kontrast till en rad turistattraktioner.

VI.

I kapitel sex, *En spektakulär prototyp*, är utgångspunkten en panoptisk praxis. Klassiska exempel på sådan praxis är fängelset, sjukhuset och skolan. I en sådan praxis kan ett fåtal se många individer. Framförallt diskuterar jag nationella stilar som har legitimerat en sådan praxis.

Genom jämförelser mellan absolutismen och nationalismen diskuteras relationen mellan Unionens nationella stil och suveränitetsprincipen. En etablerad tolkning av nationalstatens framväxt är att den stadsfästes 1648 i och med den Westfaliska freden. Jag ifrågasätter denna tolkning och diskuterar Thomas Hobbes politiska filosofi som prototypisk för nationalismen.

Därmed förtydligar jag principen om folkets suveränitet som är nationalismens utgångspunkt och relaterar den till Unionens nationell stil.

Avslutningsvis redogör jag för exempel där Unionens nationella stil framstår som spektakulär vid en rad pass- och gränskontroller.

VII.

I kapitel sju, *Europeiska Unionens nationella stil*, har jag sammanfattat min tolkning för hur Unionen legitimeras av Europa som om det vore en nation.

Tolkning gör Unionens Europa och dess motsägelser mellan enhet och mångfald begriplig i förhållande till andra nationer och i relation till medlemsstaternas etablerade nationer. Därmed inte sagt att Unionens Europa blir mindre motsägelsefullt, men förhoppningsvis tydligare.

Den historiska dimensionen

Undersökning av Unionens Europa

I en studie från 1995 genomförde Gerard Delanty en normativt kritisk analys av Europatanken utifrån vad han beskrev som en teoretiskt grundad historisk sociologi. Han ville granska Europatanken som en kulturell konstruktion för att se om den kunde utgöra grunden för en kollektiv identitet. Han betraktade Europatanken som en historisk samhällsprodukt, med vilken människor har identifierat sig. Jag kommer inte att använda begreppet kulturell konstruktion fortsättningsvis, men jag kommer att betrakta Europatanken som en produkt av en historisk samhällsutveckling. Därtill kommer jag, i likhet med Delanty, att utgå från att tanken har använts av människor för att beskriva sig själva och andra som européer respektive icke-européer av olika slag. Europatanken har i det perspektivet förändrats över tid och dess olika betydelser har skiftat ideologisk färg beroende på i vilket sammanhang beteckningen Europa har använts.⁹⁹

När och var beteckningen Europa användes första gången är oklart, men ett tidigt exempel från det antika Grekland är myten om hur Zeus förälskar sig i Europa. Genom att anta skepnaden av en tjur får Zeus Europa att sitta upp på hans rygg varpå han för henne över havet och går i land på Kreta där han, enligt Robert Graves, förvandlar sig till en örn och tar henne med våld. Myten har tolkats som en återgivning av hellenernas ockupation av Kreta och möjligen även som en åminnelse av hellenernas plundring av Fenicien. Europa kunde innebära "bredansikte", vilket är en synonym för fullmånen och ett namn på skilda mångudinnor. Alternativt kunde Europa betyda "välvattnad", vilket anknöt till fruktbarhetsriter och till ytterligare olika mångudinnor.¹⁰⁰ Även om myten har gestaltats otaliga gånger utifrån skilda syften sedan antiken, har mytens betydelser inget att göra med de föreställningar om Europa som aktualiseras av Unionen.

⁹⁹ G. Delanty, 1996.

¹⁰⁰ R. Graves, 1992, sid. 196-197. Jfr S. Linnér, 1991, sid. 18-23.

Delanty diskuterade många olika idéer om Europa från Europatankens uppkomst under antiken, med vilken människor inte skulle ha identifierat sig, fram till 1990-talets skilda föreställningar om Europa. Som en utgångspunkt inför sin studie hävdade han att:

Idén om Europa har ofta felaktigt betraktats som ett kosmopolitiskt samförståndsideal och som ett alternativ till nationalstatens trångsynta fosterlandskärlek. I motsats till detta hävdar jag att Europatanken måste sättas in i ett globalt sammanhang, bland andra världsuppfattningar, och nationalstaten är långt ifrån Europatankens fiende utan dess förutsättning. I själva verket har Europatanken inte försvagat utan förstärkt den nationalistiska ideologin.¹⁰¹

Visserligen inbegrep Delanty Unionens vaga idé om Europa i detta resonemang, men framförallt var det ett konstaterande om vad olika föreställningar om Europa har haft gemensamt. Delanty anknöt direkt till Unionens Europa då han hävdade att idén om en förstärkt kontroll av personer vid Unionens yttre gränser hade blivit en del av en ny nationalism. Om jag har förstått honom rätt menade han inte att Unionens Europa kunde förstås som en nation. Vad han menade var att Unionens integration av medlemsstaterna förstärkte nationalismen i respektive medlemsstat gentemot Unionen, men framförallt gentemot dem som ansågs vara icke-européer. Avslutningsvis argumenterade Delanty för att Europatanken skulle vara önskvärd för en kollektiv identitet om den utgick från en jämlik universalism i kontrast till nationalstatens partikularism.¹⁰²

Delantys resonemang påminde om Schlesingers som jag har refererat i det första kapitlet. I inverterad form kan man urskilja samma förstärkande motsättning i Unionens användning av den ovanstående myten som symbol för Europa. Ett fragment av myten kan urskiljas på Unionens kort för permanent uppehållstillstånd där en tjur rusar genom något som liknar en gräns bestående av fem stjärnor. Tjuren har fått stå för hur Unionen möjliggör inresor i likhet med hur tjuren förde Europa till Kreta och antas representera kosmopolitisk rörlighet. Att liknelsen inte har fullföljts med tanke på vad som hände vid ankomsten till Kreta är inte svårt att förstå. För övrigt har Unionen använt motivet på ett av Greklands euromynt där Europa avbildas ridande på tjuren, vilket har fått representera Greklands nationella kulturarv som en lokalpatritisk del av Unionens Europa.¹⁰³ Vad Delanty inte uppmärksammar är att övervakningen och kontrollen vid Unionens yttre gränser tycks vara legitimerad av en nationalism som rymmer kosmopolitiska och lokalpatritiska aspekter, men i ideologiskt förvrängda former.

Hur kom Delanty fram till sina slutsatser? Enligt honom själv gjorde han det genom att sätta in Europatanken i ett globalt sammanhang, som en bland andra världsuppfattningar, och systematiskt tolka forskningen om den utifrån ett normativt ställningstagande. Vad han närmare bestämt menade med ett globalt sammanhang framgick inte. Han kan inte ha avsett alla andra världsuppfattningar. Kanske

101 G. Delanty, 1996, sid. 22.

102 A. a., sid. 217-219. Se även G. Delanty & C. Rumford, 2005, som är en vidareutveckling av i princip samma resonemang. Jfr U. Hedetoft, 1995.

103 Jfr J. Fornäs, 2012, sid. 16; 227. Fornäs använder myten för att diskutera allehanda betydelser som Unionens Europa tillskrivs.

menade han ett sammanhang som inte utgick från nationalstaten? Därtill valde han att förstå Europatanken i förhållande till vissa världsuppfattningar som presenterades i litteraturen på området. Till sist skulle han tolka denna forskning om Europatanken systematiskt. Med systematisk tolkning menade han en konsekvent användning av de teoretiska begrepp som han valt för att diskutera forskningen på området.¹⁰⁴

Om någon vill hävda att jag har utgått från en teoretiskt grundad historisk sociologi skulle jag hålla med under förutsättning att "historisk" inte utesluter samtidsanalys och inbegriper empirisk förankring. I likhet med Delanty har jag haft ambitionen att genomföra en kritisk analys. Till skillnad från Delanty har jag inte utgått från ett normativt ställningstagande om vad som vore önskvärt för Unionen i min analys. Vidare håller jag med Delanty om att fenomenet som ska studeras måste sättas in i ett sammanhang som tillåter jämförelser. Emellertid kommer jag inte att utgå från ett globalt sammanhang då det är oklart vad det skulle innebära. Därtill har även jag utfört ett tolkningsarbete, men det handlar inte bara om en konsekvent användning av begrepp för att förstå en sak, ett fenomen eller en relation. Även vid mätningar som brukar framhållas som motsatsen till tolkningar, är det avgörande att begreppen används konsekvent.

Med förståelse menas i allmänhet insikt i sakförhållanden eller hur något förhåller sig till något annat. Därmed görs ingen avgörande åtskillnad mellan att förstå och att förklara. Emellertid finns det olika former av sakförhållanden. Formen av sakförhållande som här är aktuell är samhälleliga relationer, vilket kan sammanfattas som att individen förändras av att förändra samhället. Individen och samhället antas i ett sådant perspektiv stå i ett ömsesidigt beroendeförhållande till varandra så snart individen handlar, vilket individen antas göra mest hela tiden.¹⁰⁵

Varken mätningar eller tolkningar utesluts av att individen och samhället antas vara ömsesidigt beroende av varandra. Beroendeförhållandet kan både mätas och tolkas. Däremot är det olika aspekter av beroendeförhållandet som undersöks i en mätning respektive i en tolkning. Mätningar syftar till att besvara frågor om kvantiteter för att förklara orsaksförhållanden, som till exempel hur inflytelserik Unionens idé om Europa kan tänkas vara. Tolkningar syftar till att besvara frågor om kvaliteter för att förstå meningsförhållanden, som till exempel vad Unionens idé om Europa kan betyda. En tolkning kan synliggöra ett fenomen, en sak eller en relation. Vidare kan en tolkning få ett fenomen, en sak eller relation, som man trodde sig vara klar över, att framstå på ett nytt sätt. Oavsett hur lyckad en tolkning är så är den i sista hand öppen för alternativa tolkningar. Till skillnad från mätningar har tolkningar ingen given början eller något självklart slut.¹⁰⁶

104 G. Delanty, 1996, sid. 9-10.

105 D. Østerberg, 1966, sid. 115. Østerberg diskuterar olika förståelseformer i modern filosofihistoria.

106 C. Geertz, 1973. Jag delar Geertz ståndpunkt när det gäller tolkningens början och slut. Däremot blir jag inte klok på hans åtskillnad mellan "thick description" och "thin description". Hans ambition tycks vara att skilja mellan kvalitativt respektive kvantitativt orienterade beskrivningar. Utifrån Geertz framställning kan skillnaden missförstås och reduceras till en fråga om mängden information. Jfr Gladwell, 2006, där skillnaden mellan "thin-slicing" och "thick-slicing" av erfarenhet uttryckligen är menat att vara en fråga om mängden information och inte en fråga om dess karaktär. Jag utgår från att tolkningar har med betraktelsesätt att göra, inte informationsmängd. En

Unionens idé om Europa har vanligtvis med självklarhet framhållits som nationalismens motsats för att nationalismen historiskt har legitimerat nationalstaten. För att undvika att på det sättet ta en social relations innebörd för given är det rimligt att först klargöra förutsättningarna för att förstå en social relation. Här ska jag redogöra för det vetenskapsteoretiska sammanhang som jag har utgått från för att förstå hur Unionens Europa formuleras som en nation.

Praxis, tankefigurer och diskurser

Mitt tillvägagångssätt för att förstå Unionens Europa bygger på en modell för idékritisk forskning av Johan Asplund. Modellen konstruerades utifrån antagandet att en kritisk förståelse av en social relation förutsätter att relationen sätts in i ett sammanhang som tillåter jämförelser. Ett sådant sammanhang måste enligt Asplund utgå från en historisk dimension. För att förstå en samtida relation skulle det krävas jämförelser med besläktade relationer i förfluten tid. På samma sätt skulle historiska förhållanden kräva jämförelser med samtida förhållanden för att bli begripliga.¹⁰⁷

Hur man avgör vilka relationer som är ”besläktade” med de relationer man vill förstå är en metodfråga som jag kommer att återkomma till längre fram. Vad jag kan konstatera här är att valet av besläktade relationer är en del i utforskningen av den relation som man försöker att förstå. Det är i jämförelser av relationer som likheter och olikheter träder fram och gör relationerna begripliga.

Asplunds modell kan betraktas som ett svar på vad en historisk dimension närmare bestämt kan betyda. Enligt Asplund är modellen heuristisk. Han hävdar inte att de antaganden som modellen bygger på är bevisade, däremot menar han att de skulle kunna leda till upptäckter av nya fakta. Jag kommer här att i fria och egna ordalag återge modellens antaganden och relationerna dem emellan. Modellen består i huvudsak av tre nivåer även om den till sin konstruktion tillåter flera mellanliggande nivåer. På den lägsta nivån återfinns det sociala livets *praxis*, på den mellersta dess *tankefigurer* och på den högsta dess *diskurser*.

Praxis står för samhälleliga relationer i en mycket vid bemärkelse och består av de verksamheter människor utövar i förhållande till sin omgivning. Att förflytta sig från en plats till en annan är ett exempel på praxis. Även om det kan gå mer eller mindre trögt antar Asplund att praxis ändras i takt med att omgivningen förändras. Människors förflyttningar till fots, till häst, med båt, med tåg, med bil och med flyg illustrerar att olika verksamheter förutsätter omgivningar av skilda slag. Praxis antas således variera över tid, vilket är en förutsättning för att man ska kunna vara i takt eller i otakt med sin tid. Verksamheter kan i olika tider vara lättare, svårare, möjliga och omöjliga att genomföra respektive att avvara utan genomgripande förändringar.

beskrivning kan vara uttömmande utan att det som har beskrivits blivit tolkat. Utifrån antagandet om tolkningens början och slut skulle det vara märkligt att tala om en uttömmande tolkning.

107 J. Asplund, 1979, sid. 146-170.

Diskurser står i sin tur för språkliga svar, också i en mycket vid mening, på de samhälleliga relationer som praxis omfattar. Sådana språkliga svar på människors praktiska verksamhet kan göras i tal, skrift, skådespel osv. I likhet med att praxis antas variera antas även diskurser variera över tid. Vad man talar om, skriver om eller på något annat sätt gestaltar varierar således genom historien. Till exempel utgår budorden i Gamla testamentet och deklarationen om de mänskliga rättigheterna i FN-stadgan från olika föreställningar om människan. I båda fallen är det en samling regler som anger hur människor bör förhålla sig till varandra. Trots denna likhet handlar önskelistan från Gud respektive FN om vitt skilda sociala relationer eftersom "människan" förstås på radikalt olika sätt i respektive diskurs. Gestaltningar av världen är således inga enkla avbildningar av världen utan skapar världen som människor förstår den.

Mellan det sociala livets praxis och diskurser tänker sig Asplund att det råder ett växelspel där nivåerna ömsesidigt påverkar varandra. Denna dialektik mellan praxisnivån och diskursernas nivå sker emellertid inte oförmedlat. Det huvudsakliga förmedlande ledet är tankefigurernas nivå som står för särskilt inflytelserika perspektiv eller synsätt. Helt följdriktigt antas även tankefigurer variera över tid. Enligt en tolkning av Asplund, som jag kommer att ta upp längre fram i min teoridiskussion, skulle ett av sociologins klassiska begreppspar utgöra en tankefigur. Närmare bestämt *Gemeinschaft* och *Gesellschaft* som Ferdinand Tönnies gestaltade 1887 i sin diskurs med samma namn.¹⁰⁸

Tankefiguren *Gemeinschaft* och *Gesellschaft* gestaltar begreppskonflikten mellan den människa som budorden beskriver och den som FN-stadgan beskriver i en och samma bild. Enligt modellen skulle tankefiguren vara en bearbetning av konflikten mellan det förmoderna bondesamhällets praxis och det moderna industrisamhällets praxis. Tankefiguren har sedan utvecklats i en mångfald diskurser där respektive människobild står i konflikt med varandra.

Tankefigurer kan förstås som provisoriska bearbetningar av praxis, vilka har en potential att formuleras på diskursernas nivå. Märk väl att tankefigurer antas vara bearbetningar av praxis. Som bearbetningar är de ofullständiga jämfört med praxis. Bearbetningen innebär att ett perspektiv anläggs på praxis, vilket gör det möjligt att betrakta praxis på ett sätt till skillnad från andra sätt. En sådan vinkling av praxis kan vara ideologiskt förvrängd, men behöver inte vara det. Med andra ord kan en bearbetning av praxis vägledas av en erfarenhet från praxis eller en idé om praxis. Bearbetningen behöver inte vägledas av en idé om hur praxis borde vara, vilket är vad en ideologiskt förvrängd vinkling av praxis innebär. Jämfört med mångfalden av tankegångar på diskursnivå antar Asplund att antalet tankefigurer är begränsat. Dessutom antar han att de är beständigare över tid än tankegångarna på diskursernas nivå, vilka jämförelsevis framstår som dagsländor.¹⁰⁹

108 F. Tönnies, 1955.

109 Jfr H. White 1978, sid. 47. White gör en distinktion som kan påminna om Asplunds skillnad mellan tankefigur och diskurs trots att de i grunden skiljer sig åt. Med sin terminologi skulle White säga att en av retorikens huvudfigurer (huvudfigurerna är metafor, metonymi, synekdoke och ironi) ordnar eller organiserar diskurser. I Asplunds modell ligger tankefigurer så att säga under diskurser. Vanligtvis antas att språkliga stilfigurer återfinns i diskurser. White förstår retorikens

Med hjälp av sin modell har Asplund tolkat en omtvistad lingvistisk relativitets-hypotes som förknippas med språkforskaren Benjamin Lee Whorf. Enligt hypotesen råder det relativitet mellan starkt olikartade språk. Diskussionen av denna hypotes är vittförgrenad och rymmer en rad olika inslag. Asplund har tolkat ett av inslagen som handlar om översättbarhet och förståelse. Eftersom tolkningen av hypotesen kan förtydliga relationerna mellan modellens nivåer kommer jag i korthet att redogöra för denna tolkning där Asplund antar att skillnader mellan "tänkande" och "språk" respektive "tankefigurer" och "diskurser" uppvisar en viss parallellitet.

Utgångspunkten för Asplunds tolkning är två antaganden om relationen mellan tänkande och språk. Det första antagandet är att översättning mellan olika språk kan ske utan att en förståelse uppstår. Det andra antagandet är att en förståelse kan uppstå även då översättning mellan skilda språk är omöjlig. Med sin tolkning specificerar Asplund när det ena respektive det andra kan tänkas vara möjligt. Anta att vi har en talare av språket A och en talare av språket B. Anta vidare att talarna formulerar varsin diskurs (tankegång) med hjälp av språk A respektive språk B. Om språk A och B skulle vara inbördes ööversättliga skulle talarna kunna förstå varandra om de formulerar diskurser över tankefigurer som bägge talarna förfogar över. Förfogandet över en tankefigur förutsätter som sagt att talarna har bearbetat en likartad praxis. Om talarna formulerar diskurser över tankefigurer som respektive motpart inte förfogar över skulle de däremot inte kunna förstå varandra även om språken A och B är inbördes översättbara.¹¹⁰

För att sammanfatta modellen återfinns praxis på dess lägsta nivå, tankefigurer på dess mellanliggande nivå och diskurser på dess högsta nivå. Eftersom tankefigurer är bearbetningar av praxis går de utöver praxis och kan inte reduceras till praxis. Diskurser vars utvecklingar av tankefigurer går utöver tankefigurer kan i sin tur inte reduceras till tankefigurer. Tankefigurerna utgör, så att säga, förmedlande prisma mellan människors verksamhet i världen och deras gestaltning av världen. Denna förmedling kan ske från praxis till diskurs och omvänt från diskurs till praxis. Skulle den ena nivån reduceras till den andra och den andra till den tredje går modellens historiska dimension förlorad, i likhet med möjligheten till meningsfulla jämförelser.

Med sin modell skapar Asplund ett vetenskapsteoretiskt sammanhang som gör att jämförelser med ett historiskt djup blir möjliga. Det ska inte förstås som att jämförelser mellan samtida relationer skulle vara ointressanta. Istället skulle det vara så att utan ett sådant historiskt djup kan likheter och olikheter inte urskiljas oavsett om det är samtida eller historiska relationer man försöker att förstå. Med andra ord beskriver Asplunds modell en allmän utgångspunkt som kan användas för att få innebörden av olika sociala relationer att framträda vid jämförelser.

huvudfigurer som olika sätt att tänka, men diskuterar inte var de återfinns varpå jag antar att han menar att även dessa återfinns i diskurser. Jämfört med Asplunds modell begränsar sig White till fyra figurer och han tycks inte relatera dem till praxis.

110 J. Asplund, 1991, sid. 15-16.

Genrer, stilar och inramade röster

Eftersom jag vill förstå Unionens vaga idé om Europa ska jag här nyansera den historiska dimensionen i Asplunds modell på diskursernas nivå. I diskurser kan samman-satta föreställningar, skilda idékomplex och antaganden av olika slag i form av mer eller mindre färdiga tankegångar urskiljas. Tankefigurer som ligger under diskurserna har endast en potential till att formuleras på diskursernas nivå och utgör olika sätt att se på praxis. Enligt modellen förmedlar tankefigurerna växelspelet mellan praxis och diskurser. I denna förmedling kan tankefigurer leda till diskurser och diskurser kan återverka på tankefigurer. Frågan är hur meningsskillnader på diskursnivå kan förstås. Skillnaderna är visserligen mindre djupgående än skillnader på tankefigurernas nivå, men utgör ändå meningsfulla skillnader.

Jag antar att man i diskurser kan urskilja olika utgångspunkter i form av *genrer*, *stilar* och *röster*. Begreppen "genre", "stil" och "röst" har använts i olika sammanhang. En genre är en typ, sort eller kategori av betydelser. En stil är också en typ av betydelser eller manér, men av ett mer specifikt slag. En röst frambringar visserligen ljud, men det som är centralt här är att den även förmedlar tankar eller åsikter. Bortsett från att jag ger begreppen specifika uppgifter i Asplunds modell skiljer sig inte min förståelse av dem från hur de används till vardags. Jag kommer därför att koncentrera mig på att redogöra för hur de kan förstås i Asplunds modell.

För att illustrera hur begreppen genre, stil och röst kan nyansera Asplunds modell i ett visst avseende ska jag använda *la haute couture* som ett tänkt exempel. Klädmotet torde vara en bekant företeelse för de flesta även om man, i likhet med mig själv, inte skulle vara närmare bekant med dess växlingar. Min diskussion blir ytterst schematisk eftersom syftet med att diskutera det fashionabla klädmotet här är att illustrera hur de olika begreppen förhåller sig till varandra, vilket i bästa fall kan ge en antydning om hur en analys av klädmotet skulle kunna genomföras.¹¹¹

Man kan anta att människan som kulturvarelse alltid har intresserat sig för utseendet, vari klädedräkten inbegrips. I sin enklaste form kan intresset förstås som en benägenhet att frambringa skillnad och således mening. Däremot har inte motet existerat i alla tider. I förmoderna samhällen, där klädedräkten i högsta grad tillmättes stor vikt, antar jag att motet inte fanns. Klädedräkten antogs vara en fråga om öde och inte ett val. I motets diskurs antas kläderna tvärtom vara en fråga om val och inte ett öde. Ett så kallat antimode är i det perspektivet också ett mode. Jag är inte säker på att denna utgångspunkt utgör allmängods inom forskningen om klädmode. Det är möjligt att "motets växlingar" används för att beskriva variationer av klädedräkten i alla tider¹¹², vilket är en utvidgning av begreppet "mode" som gör det

111 Jag valde motets diskurs som exempel för att visa att min nyansering av Asplunds modell inte är skraddarsydd för de moderna politiska ideologiernas diskurs utan har en vidare samhällsvetenskaplig relevans.

112 Jfr E. Andersson, 2004.

närmast meningslöst. Uttrycket *på modo* som betyder ”det man gör just nu” började tydligen användas i svenskt språkbruk under 1600-talet.¹¹³

Även om modets diskurs inte är sprungen ur tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft kan dess innebörd relateras till tankefigurens aspekter eftersom modet så tydligt ingår i Gesellschaft. I Gemeinschaft existerar inte modet, i likhet med allt annat ska klädkoden vara oföränderlig. Att förändra sin givna klädkod i ett Gemeinschaft är att bryta mot en fast samhällsordning. I Gesellschaft är modet en självklar del, i likhet med allt annat genomsyras även klädkoden av föränderlighet. Att inte byta ut och förändra sin garderob i ett Gesellschaft är att bryta mot en rörlig samhällsordning. När klädmodets diskurs formuleras genom att påbjuda förändring av klädkoden i Gesellschaft är påbudet om en fast klädkod i Gemeinschaft underförstådd i det moderna samhället.

Utifrån en och samma tankefigur kan många sinsemellan olika diskurser formuleras. Till exempel kan den moderna idrottens diskurs om enskilda prestationer och gemensamma uppoffringar antas utgå från tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft. Om man är intresserad av den moderna könsdiskursens olika föreställningar om manlighet och kvinnlighet kunde klädmodets och idrottens diskurser vara intressanta att jämföra. Jag antar att den moderna idrotten har dominerats av föreställningar om en stolt, självbehärskad och effektiv manlighet. Klädmodet har i sin tur dominerats av föreställningar om en skön, hänryckt och begärlig kvinnlighet.¹¹⁴

Jag tänker mig som sagt att det över tid kan etableras subnivåer på diskursens nivåer i form av genrer, stilar och röster. Diskursens subnivåer skulle vara ett resultat av växelspelet mellan tankefigurens och diskursens nivå. Med andra ord skulle en genre, stil respektive röst inom en diskurs utgöra alternativa tankegångar inom ramen för den dominerande tankegången. Anta att idrottens respektive klädmodets diskurser dominerats av tankegångar om manligt respektive kvinnligt. Det utesluter inte att man kan finna alternativa tankegångar på genrernas, stilarnas respektive rösternas nivå inom samma diskurs. På varje nivå skulle man därtill kunna tala om en dominanshierarki som kan variera över tid. Till exempel har klädmodets diskurs dominerats av genren haute couture som i sin tur har dominerats av olika stilar, vilka i varierande grad har präglats av olika röster.

I klädmodets diskurs antar jag att man på genrernas nivå kan urskilja ytterligare specifika antaganden om modet utöver det grundläggandet påbudet om en ständig förnyelse av utseendet. Beroende på vilka ytterligare antaganden som förbinds med modet kan man anta att det leder till olika former av mode. Kanske skulle man kunna tala om sportklädesmode i kontrast till haute couture som två skilda genrer inom modets diskurs? Även om man kan urskilja gränser mellan olika genrer kan de influera varandra över tid. Huruvida genrernas påverkan på varandra är ömsesidig eller ensidig får antas variera. Utöver modets allmänna påbud om ständig förnyelse skulle genren haute couture utgå från antaganden om att modet ska vara elegant, exklusivt, lyxöst och förnämt. Genren skulle således omfatta antaganden om luxu-

113 V. Germain, 1997, sid. 98. Germain ger en kort introduktion till forskningen om kläder och mode.

114 N. Björk, 1999, sid. 94-106. Björk diskuterar den moderna könsdiskursen och modet. Jfr C. Campbell, 1998, angående konsumtion utifrån en retorik om behov respektive begär.

ösa klädesplagg, eleganta modevisningar, sköna modeller, sobert flärdfulla modemagasin, exklusiva boutiques, förnäma modehus, geniala modeskapare osv. Vad som anses vara elegant, exklusivt, luxuöst och förnämt förändras, men antagandet om att förnyelsen inom genren haute couture ska vara av det fashionabla slaget förändras inte.

En stil skulle i sin tur dela de antaganden som en viss genre utgår från, men formuleras i en specifik riktning jämfört med genrernas nivå. Stilarna inom modegenren haute couture relaterar antagandet om en fashionabel förnyelse med ytterligare antaganden om kombinationer av form och färg. Schablonmässiga exempel är längden på kjolar, förekomsten av långbyxor och säsongens färger. Vidare har stilar etablerats i relation till vad som anses manligt, kvinnligt och androgynt samt utifrån geometriska former, bokstavsformer och blomformer etc. Stilar kan också antas vara nostalgiskt tillbakablickande respektive radikalt framåtblickande och inspireras av influenser från så kallade främmande kulturer av olika slag.¹¹⁵

I diskurser skulle stilar kunna urskiljas som olika vidareutvecklingar av genrernas nivå. Genrerna och stilar kommer visserligen till uttryck i specifika röster, men de kan inte reduceras till dessa röster. Exempel på institutionaliserade röster som har präglat specifika stilar inom klämodets diskurs är Chanel, Dior, Saint-Laurent, Lagerfeld osv. Med detta perspektiv blir det möjligt att fråga sig hur olika idéer närmare bestämt förhåller sig till varandra utifrån resultatet av växelspelet mellan tankefigurernas och diskursernas nivå. Till exempel: Hur formulerades Coco Channels röst under hennes karriär för att den skulle institutionaliseras till en stil inom genren haute couture? Hon etablerade sitt modehus 1919 som efter hennes död 1971 drevs vidare av Lagerfeld. Till en början betraktades hennes röst som radikal med sina okonventionella material, oäkta smycken och med dess influenser från den maskulina sportmodegenren där plaggen skulle vara mjuka, följsamma och funktionella. I och med en dräkt som lanserades 1954 i kontrast till tidens dräktideal kan man säga att Channels röst institutionaliserades till en stil. Frågan hur Channels röst blev en stil illustrerar att gränserna mellan olika diskursers genrer, stilar och röster definieras och omdefinieras i förhållande till varandra över tid.

När modellerna svassar fram och tillbaka på catwalken under en modevisning formuleras modediskursen. Modellerna lägger så att säga ut texten genom sitt sätt att föra sig och presentera kollektionen i förhållande till publiken och varandra. Inom genren haute couture utgår visningen från antaganden som föreskriver att den ska vara förnämt, elegant, luxuös och exklusiv. Inom ramen för dessa antaganden går det att skönja mer specifika antaganden. Till exempel presenteras olika stilar inom haute couture som i förhållande till varandra varierar det förnämt, eleganta, luxuösa och exklusiva i form och färg. Stilarna ramar i sin tur in specifika röster. En röst skulle kunna vara modellens specifika sätt att bära upp en kollektion, modeskaparens senaste klädsnitt, enskilda modejournalisters analys av kollektionen osv. De institutionaliserade modeskaparnas röster dominerar vanligtvis över de andra rösterna inom genren haute couture. Trots det kan man urskilja en mångfald röster inom ramarna för olika stilar och genren i stort.

115 V. Germain, 1997, sid. 93-95.

I diskurser kan man urskilja flera specifika röster utom kanske i extremt ritualiserade eller rutiniserade situationer som exempelvis en modevisning. Modellernas uppgift är att presentera modeskaparnas röster i form av deras kollektioner. I princip antas modellerna vara stumma. Med andra ord finns det inget utrymme för modellernas röster även om de så kallade supermodellerna under 1980-talet tycktes få ett sådant utrymme. Då ett språk talas görs det av konkreta individer i specifika situationer. Det innebär att rösterna, i en alldaglig mening, är specifika även om språket är allmänt. Användningen av klädesplagg är på samma sätt specifik. Eftersom rösterna i en diskurs vanligtvis ramas in av olika stilar för att inte tala om genrer tänker vi till vardags inte närmare på att rösterna är specifika. Det krävs något utöver det alldagliga för att de specifika rösterna i en diskurs ska uppmärksammas jämfört med stil- och genremönstren.

Inom genren haute couture är det viktigt att modeskaparens röst håller stilen samtidigt som varje ny kollektion inte bara ska vara specifik i förhållande till genrens mer allmänna krav. Helst ska modeskaparens röst framstå som unik. När modeskaparen arbetar och journalister uttalar sig om kollektionen rör de sig mellan stilarnas och rösternas nivå eftersom genren tas för given. Motsättningen mellan allmänt och specifikt i en diskurs illustrerar relationerna mellan röst, stil och genre. Modeskaparen står inför en svår balansgång i sitt värv inom haute couture. Den ena extremen är att låta sig styras av en förstummande stilrenhet inom ramen för genren. Den andra extremen är att med våghalsig stillöshet höja rösten utan tanke på konsekvenserna. När det fashionabla modet skapas antar jag att det sker mellan dessa två extremer.

Jag har här försökt att beskriva hur växelspelet mellan tankefigurernas nivå och diskursernas nivå i Asplunds modell skulle kunna resultera i genrer, stilar och röster. Enligt Asplunds modell är antalet tankefigurer begränsat jämfört med alla tankegångar på diskursernas nivå. Därtill är tankefigurerna beständigare över tid än tankegångarna på diskursernas nivå. Följdriktigt förstår jag antalet antaganden på genrenivå som färre och beständigare än antaganden på stilnivå. Till sist skulle stilnivån i sin tur bestå av färre och beständigare antaganden än den mångfald av olika antaganden som återfinns på röstnivå. Enligt modellen skulle antalet antaganden på röstnivå vara flest och flyktigast.

Ovan nämnda antaganden svär mot en uppfattning som utgår från att individen, oavsett social situation, skulle ha en given röst bestående av antaganden som motsägelsefritt hänger samman. Utifrån modellens antaganden om en historisk dimension utgår jag istället från att individen över tid kan omfatta en, flera eller inga röster alls. Vidare kan rösternas antaganden motsäga varandra även om de inte behöver göra det. Beroende på det historiska sammanhang vari individen befinner sig kommer antalet röster och deras antaganden att variera i likhet med antalet genrer och stilar vars antaganden ramar in rösterna. Huruvida genrer, stilar och röster formuleras med eller mot varandra är följdriktigt också något som varierar. Perspektivet kan förstås i enlighet med ett förslag om hur medvetandet, jaget och samhället växer fram med hjälp av vokala gester genom rollövertaganden i språket¹¹⁶, vilket har förknippats

116 G. H. Mead, 1976. Hur Meads begrepp "taking the role of the other" ska förstås är inte självklart. Jfr O. Westlund, 2003. Till skillnad från den svenska översättningens "rolltagande" föredrar jag

med frågan om identitet.¹¹⁷ Begreppet identitet är omtvistat och har bland annat betecknat psykologiska tillstånd vars "funktioner" har antagits vara utbytbara i relation till allmänmänskliga behov.¹¹⁸ I enlighet med den historiska dimension som jag utgår från kan "identiteter" istället förstås som en förkortning för "diskurser formulerade utifrån praxis genom tankefigurer". Med andra ord utgår jag från att så kallade identiteter utgör förmedlade gestaltningar av socialt liv som inte kan skiljas från olika sätt att leva utan att förlora sin mening.¹¹⁹

Med tillägget av subnivåer på diskursernas nivå försöker jag göra det möjligt att närmare urskilja olika formuleringar av en och samma tankefigur. När olika röster formuleras i en diskurs inom ramen för en viss genre och en viss stil handlar det inte bara om en och samma tankegång i olika skepnader. Även om skillnader mellan genrer, stilar och röster i en diskurs inte går lika djupt som skillnader mellan tankefigurer utgör de meningsbärande skillnader. En skillnad i genre, stil eller röst förstås då som olika sätt att tänka även om tänkesätten har formulerats från en och samma tankefigur. Angående identitetsbegreppet kan jag tillägga att subnivåerna gör det möjligt att i så kallade identiteter urskilja olika betydelser även om vissa betydelser skulle dominera över andra.¹²⁰

Om man vill förstå innebörden av en diskurs är det i stor utsträckning detsamma som att förstå vilken tankefigur den utgår från menar Asplund. Till exempel löper modets diskurs indirekt över tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft, vilket blir tydligt då modets påbud om förändring av klädkoden ställs i kontrast till påbud om en fast klädkod. Det är inget som förändras av subnivåerna som jag har tillfört diskursernas nivå. Om två sinsemellan skilda diskurser har formulerats utifrån samma tankefigur skulle de i huvudsak ha samma innebörd. Till viss del gäller det modets och den moderna idrottens diskurser som handlar om nya kollektioner respektive nya rekord. Omvänt skulle två sinsemellan likartade diskurser som har formulerats utifrån skilda tankefigurer i huvudsak ha olika innebörder, vilket gamla testamentets budord och FN-stadgan om de mänskliga rättigheterna är exempel på. Med de sub-

"rollövertagande" efter J. Asplund, 1967. Jfr E. Lundin, 2004, som argumenterar för "rolltagande". Jag föreställer mig att "rollövertagande" kunde preciseras genom att kontrastera det med ett begrepp som "karaktärsbildning", men det är inget som jag kommer att diskutera vidare här.

117 S. Hall, 1992. I Halls introduktion av identitetsbegreppets utveckling förenklas Meads röst till oigenkännlighet.

118 Se Exempelvis S. Freud, 1936; H. Tajfel, 1981. Freud och Tajfel utgår från allmänna behov även om deras modeller är olika.

119 Jfr Billig, 1995, sid. 17. Det synsätt på språket som Billig har lånat från M. Bachtin påminner delvis om G. H. Meads synsätt.

120 Se N. Elias & J. L. Scotson, 1999, sid. 158-160. I "sociologiska aspekter på identifikation", där både Freud och Mead tas upp, efterfrågas något liknande för att nyansera diskussionen om "identiteter". Jfr J. D. Fearon, 1999, som med utgångspunkt i vardagsspråkets användning av ordet "identitet" på sidan 37 hävdar att: "By putting together social categories and the bases of our self-respect, 'identity' makes a suggestive connection between two important aspects of social and psychological reality." Jfr även Brubaker & Cooper, 2000, som ingående diskuterar en rad svårigheter med identitetsbegreppet, vilka sammanfattas på sidan 2: "Whatever its suggestiveness, whatever its indispensability in certain practical contexts, 'identity' is too ambiguous, too torn between 'hard' and 'soft' meanings, essentialist connotations and constructivist qualifiers, to serve well the demands of social analysis."

nivåer som jag har tillfört modellen kan betydelsefulla variationer i termer av genrer, stilar och röster urskiljas i diskursernas huvudsakliga betydelser.

Inom modets diskurs skulle man sammanfattningsvis kunna skilja genren haute couture från genren sportklädesmode. Inom genren haute couture skulle man kunna skilja Channels stil från en extravagant stil. Inom Channels stil skulle man kunna skilja Channels röst från andra röster inom ramen för samma stil. Dessa betydelsefulla variationer kan alla förstås inom ramen för den huvudsakliga innebörden av modets diskurs som med nya säsonger påbjuder nya kollektioner.

Från en liknelse till en tolkning

Jag har redogjort för och tillfört nivåer i Asplunds modell för idékritisk forskning. Med sin modell har Asplund formulerat ett vetenskapsteoretiskt sammanhang som beskriver hur den historiska dimensionen närmare bestämt kan förstås. Om man utgår från att en kritisk förståelse av en social relation förutsätter jämförelser mellan samtida relationer och besläktade relationer i förfluten tid är ett sådant sammanhang oundgängligt. Den samtida relation jag vill förstå är Unionens vaga idé om Europa eller, annorlunda uttryckt, hur Unionen karakteriserar Europa. För att ta reda på det kan man börja med att fråga sig vilka relationer i förfluten tid som kan vara besläktade med idén om Unionens Europa.

Modellen som jag har redogjort för ger inget besked om vilka relationer som är besläktade med den relation man vill förstå. Det är rimligtvis inget man kan avgöra innan man har börjat göra jämförelser även om man kan utgå från mer eller mindre kvalificerade gissningar.¹²¹ Genom att läsa diskurser och ge akt på praxis kan tankefigurer urskiljas som ett förmedlande led.¹²² När dessa nivåer har relaterats till varandra utan att reduceras till varandra, skulle det gå att avgöra vilka relationer som är besläktade med den relation man vill förstå. Utifrån min indelning av diskurser i nivåerna genrer, stilar och röster tänker jag mig att meningsskillnader i diskurser skulle kunna urskiljas i relation till praxis genom tankefigurer.

När jag började ta del av diskurser om Unionen blev jag snart klar över att Unionens Europa och nationalstatens nation i huvudsak framhölls som varandras

121 Huruvida det är ett gissningsarbete eller ett logiskt slutledningsarbete att förstå innebörden av en relation har varit en omstridd fråga. Bland annat har T. K. Fann, 1970, diskuterat frågan med hjälp av C. S. Peirce och hans begrepp abduction till skillnad från deduktion och induktion. De två sistnämnda slutledningsformerna brukar diskuteras i anslutning till förklaringar av en relation och faller in under kategorin "context of justification", hur en viss förklaring kan rättfärdigas. Möjligtvis har betydelsen av relationer därmed alltför lättvindigt förts in under den kontrasterande kategorin "context of discovery". Emellertid är betydelsen av en relation i första hand ingen uppträckt, det är en skapande handling. J. Asplund, 1970, har kallat en sådan skapande handling för betydelseangivelse. Jfr G. H. von Wright, 1971, sid. 1- 33. Som bakgrund till skillnaden mellan förklaring och förståelse kan von Wrights redogörelse för två traditioner som bland annat har genomtyrat samhällsvetenskapen vara klargörande.

122 J. Asplund, 1991, sid. 39.

motsatser. Olikheterna till trots framstod relationerna som besläktade med varandra. Ambitionen med Unionens pass var en av flera ledtrådar till denna släktskap mellan relationerna. Oavsett vad resultatet skulle bli antog jag därför att jämförelser av dessa olika relationer kunde leda till en kritisk förståelse av Unionens Europa. Jag är långtifrån den förste att uppmärksamma släktskapet mellan Unionens Europa och nationalstatens nation, men vanligtvis har släktskapet påpekats utan en fördjupning i dess betydelse eller så har släktskapet vid en närmare betraktelse avvisats.¹²³

Därefter fördjupade jag mig i Unionens diskurser om vad det var för tankegångar som legitimerade användningen av Unionens pass som ett verktyg för identifiering av personer. Tanken med passet var att det skulle symbolisera samhörighet mellan de europeiska folken och Unionen samt demonstrera enhet i förhållande till tredjeland. Som ett led i Unionens ambition om en allt fastare sammanslutning mellan de europeiska folken fick passet således symbolisera de europeiska folkens suveränitet, vilket liknar nationalstatens pass som symboliserade det nationella folkets suveränitet. Därmed slog det mig att även om Unionen inte var en nationalstat och dess Europa inte var en nation formulerade Unionen Europa som en nation i flera avseenden. Med andra ord kunde Unionens Europa förstås med hjälp av en metafor, eller rättare sagt, en liknelse.

Huruvida språkliga stilfigurer innefattar tankar eller endast utgör en språklig utsmyckning har under lång tid varit en tvistefråga inom filosofi och vetenskap. Anta att en metafor, eller en liknelse, inte bara är en språklig utsmyckning utan även utgör ett tankegods. Som ett redskap att tänka med framstår en metafor som tankemässigt överraskande jämfört med en bokstavlig formulering. Genom att formulera en metafor föreslår man ett nytt sätt att tänka istället för att bekräfta ett gammalt. Om metaforen uppfattas bokstavligt leds emellertid tanken åt fel håll. Ett omstritt kriterium för en metafor är att den är falsk om den förstås bokstavligt. En liknelse behöver däremot inte vara falsk om den förstås bokstavligt.¹²⁴

Unionens Europa kan bildligt förstås som en nation, men är bokstavligt talat ingen nation utan en sammanslutning av nationer vars statsrättsliga innebörd är oklar. Liknelsen kan betraktas som ett nytt sätt att tänka i förhållande till Unionen som innebär att även om Unionens Europa inte är en nation formulerar Unionen Europa som en nation. Även om jag tar min utgångspunkt i denna liknelse har jag inte föresatt mig att pröva liknelsen. För övrigt är det osäkert om liknelsen går att pröva på ett sätt som gör att den definitivt kan avfärdas eller bekräftas med tanke på hur vagt och motstridigt idén om Unionens Europa är formulerad. Utifrån passet som ledtråd har jag istället antagit att det är en rimlig utgångspunkt och fullföljt den i en tolkning av hur Unionen formulerar Europa som en nation. Eftersom Unionens europeisering av medlemsstaterna inte bara har framhållits som motsatsen till nationalism utan även som en ny och omvälvande idé i kontrast till nationalismen framstår frågan som särskilt intressant. Därtill ställer jag min utgångspunkt mot en rad etablerade alternativ inom forskningsområdet när jag argumenterar för min tolkning, vilket gynnar om än inte garanterar en nyanserad tolkning. För övrigt utesluter inte min tolkning

123 G. Delanty & C. Rumsford, 2005, sid. 102-104. Jfr A. Touraine, 2007, Sid. 33- 43.

124 J. Asplund, 2002a, sid. 105-106.

alternativa tolkningar. Snarare handlar det om att min tolkning kan få en aspekt av Unionens Europa som inte har diskuterats närmare att framträda tydligare.

Hur gick jag då tillväga när jag vidareutvecklade liknelsen till en tolkning av Unionens europeisering av medlemsstaterna som en ny stil i nationalismens genre? Jag har formulerat min tolkning av Unionens Europa utifrån den nämnda liknelsen genom att jämföra Unionens diskurs med andra diskurser. Inledningsvis tog jag del av teorier om nationalismen varpå jag urskilde ett antal begrepp som särskilt fruktbara tolkningsverktyg för att förstå nationalismen som en ideologisk genre, vilket jag argumenterar för i kapitel 3.

Den politiska diskursen är en rimlig utgångspunkt om man vill förstå Unionens Europa eftersom det är ett politiskt projekt, men det är inte självklart att man ska stanna vid den. Tvärtom kan det vara så att de antaganden som gör den politiska diskursen begriplig blir synliga först när den kontrasteras med andra diskurser. Politiska övertygelser består visserligen av specifika ideologiska ställningstaganden i enskilda frågor och politiska handlingar berör ofta abstrakta expertsystem som få har möjlighet eller förmåga att överblicka i sin helhet. Unionens övervakning och kontroll av personer för att garantera en fri rörlighet för personer är ett exempel. Det hindrar inte att de övertygelser som deklarerats och de handlingar som genomförs motiveras av underförstådda antaganden som utgör deklarationernas och handlingarnas kontext. Även om man inte kan urskilja en direkt kausalitet däremellan blir de politiska beslut som fattas eller de politiska händelser som inträffar meningsfulla i förhållande till dessa underförstådda antaganden. Jag har därför utgått från att politiska övertygelser springer ur antaganden som förmedlas i allmänt spridda diskurser och på olika sätt. Till exempel kan de återfinnas i litteratur, film, teater, konst, arkitektur, samhällsplanering, vandringsägner, reklamblad, klädedräkter, skämt, massmediernas nyhetsrapportering, vardagslivets rutinartade konversationer osv.¹²⁵ Således utgår jag från ett brokigt jämförelsematerial i min tolkning av liknelsen Unionens Europa som nation.

Hur många romaner eller filmer har inte producerats i det moderna samhället utifrån antagandet att polismakten upprätthåller samhällets, underförstått nationalstatens, ordning gentemot störningar av ordningen? I kontrast till den vardaglige polismannen måste visserligen en upphöjd hjälte vanligtvis bistå polismakten i särskilt allvarliga fall, men det ändrar inte grundantagandet. Även när den enskilda berättelsen bryter mot antagandet utgör det vanligtvis berättelsens utgångspunkt. För att överta sådana antaganden behöver man inte läsa romaner eller se filmer. Till exempel behöver man inte själv läsa Conan Doyles detektivberättelser om Sherlock Holmes för att veta vilka antaganden berättelserna utgår från. Antaganden om Holmes och liknande figurer återges i olika former på andra sätt i populärkulturella referenser, via massmedierna, av vänner och bekanta osv. Antaganden av ovanstående slag utgör således kulturellt allmängods i det moderna samhället.

Ett exempel där nationalismens antaganden framträder tydligt är Hergés diskurs om seriefiguren Tintin. I Tintins värld tas hemlandets nationalitet för given samtidigt som utlandets nationaliteter ständigt pekats ut. Äventyren utspelar sig så gott

125 M. Edelman, 1995. Jfr K. Burke, 1969.

som alltid utomlands i Tintins periferi och inte i det centrum som är Tintins hemland. Här ska jag referera en inledande passage ur äventyret *Tintin hos Gerillan*.

Äventyret inleds med Tintin på motorcykel iklädd jeans och hunden Milou sittande på bönpallen. De är på väg hem till slottet Moulinsart. Tintin välkomnas av sin bästa vän kapten Haddock som har senaste numret av tidningen "Paris-Flash" i handen. Så fort Tintin har kommit innanför dörren börjar kapten Haddock att läsa högt för honom. Deras gemensamma bekant, operaprimadonnan Bianca Castafiore, är på turné genom Sydamerika. Efter succéer i Ecuador, Colombia och Venezuela är nästa anhalt San Theodoros där general Tapioca ska arrangera en stor mottagning för hennes skull. Kapten Haddock frågar Tintin om Tapioca inte var den general som störtade deras gamle vän general Alcazar. Tintin börjar då lägga ut texten på ett, för honom, ovanligt utförligt sätt. Han berättar att Tapioca fick hjälp av Plekszy-Gladz från Bordurien med sin kupp. Huvudstaden har vidare döpts om från Las Dopicos till Tapiocapolis och Alcazar har flytt ut i djungeln med sin gerilla "picaros". Han fortsätter att berätta att gerillan får ekonomiskt stöd av International Banana Company och har lovat att störta Tapiocas regim. Tintin avslutar sin tirad med att ironiskt konstatera att det är en härlig röra. Kapten Haddock, som sin vana trogen, blivit törstig av att lyssna erbjuder Tintin en whisky. Naturligtvis avböjer Tintin medan kapten Haddock själv tar sig ett glas. Kapten Haddock hinner överraskande nog knappt smaka på sin whisky förrän han reflexmässigt spottar ut den med en grimas som tycks säga "vedervärdigt!".¹²⁶

Den första sidan i det sista fullständiga äventyret om seriefiguren Tintin som jag har refererat här ger en komprimerad ögonblicksbild av Tintins värld. Vänner och fiender från olika sammanhang förs i rask takt samman. På så sätt känner den införstådde läsaren sig hemma och den oinvigde förstår att det finns en historia bakom det äventyr som är på väg att börja. Oavsett om man är införstådd med, eller oinvigd i, Tintins tidigare äventyr är den världsbild som beskrivs bekant för alla i det moderna samhället. Att Tintin för första gången bar jeans istället för sina klassiska äppelknyck-arbyxor och att kapten Haddock spottar ut sin älskade whisky gör ingen skillnad i det avseendet. Världsbilden ifråga beskrivs underförstått från en viss utgångspunkt, närmare bestämt utifrån Hergés nationella hemland Belgien. Att det är hemlandet som underförstås framgår av Tintins ironiska kommentar till den redovisade situationen som en röra i utlandet i motsats till en underförstådd ordning i hemlandet. Sådana nationella utgångspunkter återfinns i den dagliga dos nyheter som de flesta människor insuper i den moderna världen. I Unionens beskrivningar av Europa går det också att skönja en underförstådd utgångspunkt som påminner om den som återfinns i Tintins äventyr. Därmed inte sagt att det är samma utgångspunkt. En sådan spänning mellan likhet och olikhet i utgångspunkter har varit avgörande för det material jag har valt att jämföra med Unionens diskurs efterhand som mitt tolkningsarbete har fortskridit.

En fiktiv berättelse i ett seriealbum som har tecknats för att underhålla läsarna och en nyhetsrapportering i TV som har genomförts för att informera tittarna är inte samma sak. Visserligen kan gränsen däremellan vara diffus, men bedömningen av

126 Hergé, 1976, sid. 1.

respektive diskurs utgår från olika syften. Skillnaden är viktig att komma ihåg även om man, som jag, försöker att peka ut likheterna i jämförelser av olika diskurser. Även om antaganden i dessa diskurser utgör kulturellt allmängods kan de uppfattas olika beroende på vilka värderingar man omfattar och situationen man befinner sig i. Emellertid har jag inte utgått från mina värderingar i tolkningsarbetet utan jag har använt begrepp formulerade utifrån forskningen om nationalismen. Utöver det har jag försökt att urskilja variationer av nationalismens antaganden i diskurser på tre olika platser där jag har passerat som en resenär bland andra resenärer. Med andra ord har jag satt mig i situationer som utifrån passet som ledtråd har framstått som särskilt intressanta för mitt syfte. På det sättet har jag relaterat mina jämförelser av olika diskurser till praxis.

Den första platsen som jag besökte mellan 1999-08-08 till 1999-09-02 och som representerar en yttre gräns i Unionens periferi är gränskontrollen vid staden Ceuta i norra Afrika mittemot Gibraltar. Den andra platsen som jag besökte 2000-11-15 och 2000-11-20 är Ellis Island utanför New York som härbärgerar ett invandringsmuseum som framförallt beskriver platsens funktion som invandringsanstalt vid sekelskiftet 1900. Museet representerar en tid då ett flertal länder på den europeiska kontinenten var mer upptagna av att människor utvandrade till USA än invandrade till Europa. Den tredje platsen som jag besökte 2001-06-19 och 2001-06-22 är flygplatsen Schiphol utanför Amsterdam som representerar en yttre gräns i Unionens centrum.

Vid dessa tre platser har jag genomfört ett fältarbete som deltagande observatör. Som observatör har jag passerat dessa gränser som en vanlig resenär.¹²⁷ Jag har inte dolt mina avsikter med att passera gränserna, men jag har heller inte förvarnat någon ansvarig på plats om min närvaro eller redovisat saken för andra resenärer. Har frågan på något sätt aktualiserats har jag varit öppen med syftet med mina resor. Observationerna har dokumenterats i dagboksanteckningar. Dagboken från Ceuta omfattar 68 sidor, dagboken från Ellis Island omfattar 17 sidor och dagboken från Schiphol omfattar 23 sidor. Utöver observationer vid dessa gränser har jag genomfört 12 intervjuer som komplement till observationerna. Bortsett från ett och annat undantag har intervjuerna spelat en starkt underordnad roll. Inför intervjuerna har jag tydligt informerat intervjupersonerna om syftet med mina intervjuer och att jag i en eventuell presentation av materialet låter dem vara anonyma. När jag har intervjuat personer i deras egenskap av offentlig person har jag emellertid valt att öppet pre-

127 Jfr O. Pütz, 2012. Pütz skilde mellan tre olika observationsperspektiv vid studier av liknande platser. Det första var vänthallsperspektivet som är lätt tillgängligt för alla, men begränsat till observationer av en del av platsen. Det andra var resenärsperspektivet som gör resan mellan olika platser tillgänglig för direkt observation, men samtidigt begränsas av att man måste följa tider och ruttor som har bestämts i förväg och att man själv är upptagen av resandet. Det tredje var professionsperspektivet som kräver att organisationsansvarig kontaktas för tillstånd att studera platsen, vilket kan ge tillgång till delar av platsen reserverad för personal samt ge en viss kontroll över tiden man kan vistas på platsen samtidigt som det sannolikt är svårt att få tillstånd. Om tillstånd ges kan platsen komma att anpassas och tillgängligheten begränsas i olika avseenden. Inspelningsutrustning av skilda slag är för övrigt som regel inte tillåten att använda i någon större utsträckning på dessa platser av säkerhetsskäl, vilket begränsar valet av metod. Utifrån mitt kunskapsintresse var alternativen till resenärsperspektivet inte aktuella.

sentera dem, vilket jag har informerat personerna om innan intervjun. Jag har velat att de i dessa fall ska svara utifrån de förväntningar som är knutna till deras yrkesroll. Varken observationerna eller intervjumaterialet kommer att redovisas närmare i detta kapitel. Vid diskussion av specifika delar av materialet kommer en närmare presentation att göras av det i sammanhanget aktuella materialet i den kommande framställningen.

Både observationerna och intervjuerna är av kvalitativ karaktär. Som deltagande observatör respektive en av två interagerande parter i en intervju utgör mitt deltagande en del av resultatet. Jag har tillåtit mig att observera fritt utifrån ett kvalitativt förhållningssätt där observerandet uppfattas som en ömsesidig process mellan det som observeras och den som observerar. Materialet som är ett resultat av ett sådant tillvägagångssätt kan inte generaliseras utan är unikt för den situation där observationen respektive intervjun genomfördes, vilket inte utesluter att materialet kan användas i jämförelser för att tolka Unionens diskurser.

Mitt val av observationsplatser är ett resultat av att jag har använt Unionens pass som ledtråd för att begreppsliggöra förändring utifrån en historisk dimension. Därmed har jag redan innan jag har påbörjat mina observationer valt ut vissa platser som lämpliga utifrån mitt syfte. När jag väl har varit på plats har jag observerat allt som kommit i min väg utan några bestämda avgränsningar för vad som skulle vara intressant att observera. Därefter har jag avgjort vad i materialet som är intressant att jämföra med Unionens diskurser för att förstå Unionens Europa. Varje observation har inte varit av intresse utifrån mitt syfte. Vad som har varit intressant att jämföra kunde jag emellertid inte veta innan observationerna genomfördes. Framförallt utifrån antagandet om att innebörden av politiska övertygelser och handlingar utgår från underförstådda antaganden som utgör deras kontext. Apropå dessa underförstådda antaganden har jag utgått från att jag, i huvudsak, är bekant med det moderna samhällets kulturella allmängods. Visserligen har jag säkerligen missat kulturella skillnader av intrikatare slag då jag varken i Ceuta, på Ellis Island eller Schiphol har kunnat använda mitt modersmål svenska. Istället har jag använt en acceptabel engelska respektive en knagglig spanska. Eftersom jag inte har haft för avsikt att undersöka intrikata lokala förhållanden, vilket skulle förutsätta en grundligare kännedom om specifika enskildheter, behöver det inte vara ett bekymmer för min undersökning. Helt går det inte att gardera sig från missuppfattningar, men jag har försökt att begränsa dem genom att ta del av litteratur om platserna och genom att fråga personer på plats.

Här ska jag övergå till att i kronologisk ordning presentera platserna som jag har besökt. Därmed kan det historiskt specifika i de diskurser som jag har observerat vid respektive plats lättare urskiljas i förhållande till ett vidare historiskt perspektiv. Jag vill återigen påminna om att platserna är valda utifrån Unionens pass som ledtråd. Utan att fördjupa mig i detaljer ska jag nämna bestämmelser i Schengenkonventionen som berör kontroll av personers identitet vid passerandet av Unionens yttre gränser mot tredjeländ, vilka införlivades med Unionen i och med Amsterdamfördraget 1999. Vid tiden för mina besök hade bestämmelserna trätt i kraft vid de två gränskontroller som var berörda bland de tre gränskontroller som tas upp nedan.

Med Unionens yttre gränser avses de avtalsslutande parternas land och sjögränser samt flygplatser och hamnar, såvida de inte räknas som inre gränser. I princip får dessa gränser endast passeras vid gränsövergångsställen samt under fastställda öppettider. Vid dessa gränser ska alla personer vid utresa och inresa underkastas en kontroll för fastställande av identiteten genom uppvisande av resehandlingar. Vid inresa ska utlänningar underkastas en noggrannare kontroll än medborgare i Unionen, vilket bland annat innebär efterspaning och förhindrande av hot mot de avtalsslutande parternas inre säkerhet och allmänna ordning. Vid utresa ska samtliga medborgare från tredjeland kontrolleras på motsvarande sätt. Om kontrollen inte kan utföras på grund av särskilda skäl ska inresekontrollen prioriteras.¹²⁸

En yttre gräns vid världens ände

Torsdagen 12 augusti 1999 passerade jag gränsen mellan Spanien och Marocko vid gränskontrollen Tarajal i Ceuta. Då jag gick över den sommarheta asfalten bland betong, avgaser och otåliga människor passerade jag en skylt där det stod "ESPAÑA". Skyltens färgteckning följde inte den spanska flaggans rödgula färger. I kontrast till skyltens mörkblå bakgrund var ordets guldgula bokstäver omgärdade av stjärnor i samma gula färg. Med andra ord ramades den spanska nationalitetsbeteckningen in av Unionens emblematiske färger och former. Eftersom Spanien var ett av Unionens medlemsländer var det på sitt sätt inget konstigt med det.

Första gången som jag såg den ovan nämnda skylten efter en visit i Marocko 1996 uppfattade jag utformningen av skylten som uppseendeväckande. Att det var tio år efter Spaniens inträde i EG och fem år efter Spaniens anslutning till Schengenavtalet gjorde detsamma. För mig framstod Unionens emblematiske inramning av den spanska nationaliteten som uppseendeväckande. Den fick mig att bli osäker på vad det var för slags gräns som jag passerade. I likhet med alla som någon gång har rest utomlands och fått sin nationalitet kontrollerad i en passkontroll var jag bekant med den övervakning som praktiserades vid gränskontrollen i Tarajal. Ändå blev jag osäker på vad det närmare bestämt var som övervakades och kontrollerades. Var det fortfarande nationaliteten som kontrollerades och i så fall med vilken auktoritet?

Min osäkerhet förstärktes säkerligen av att den autonoma staden Ceuta är spanskt territorium på den afrikanska sidan av Gibraltar sund. Spaniens och även Unionens yttre gräns går således några kilometer in på den afrikanska kontinenten. Det strider mot ett vanligt och missvisande antagande om att Unionens gränser skulle sammanfalla med den europeiska kontinentens gränser. Ceuta är bara ett exempel på att så inte

¹²⁸ Proposition 1997/98:42, avsnitt 4.3 och 5. Med tredjeland avses alla andra stater än Schengenstaterna, med utlänning avses varje annan person än eu-medborgare. Den som är medborgare i tredje land är alltså inte nödvändigtvis utlänning i Schengenkonventionens mening även om det finns en politisk strävan till en överensstämmelse däremellan. Jfr O. Pütz, 2012, angående sociala förutsättningar för den säkerhetskontroll som följer med passkontrollen vid dessa gränskontroller.

är fallet. Ett sådant påpekande om att Unionens och Europas gränser inte är identiska ger inget svar på frågan vad det är för slags gräns som skylten vid Tarajal i Ceuta representerar. Däremot kan det leda till att man börjar leta efter ledtrådar till ett svar på en sådan fråga.

Idag representerar Gibraltar sund en avgränsning av kontinenten Europa och vanligtvis även Unionens yttre gräns, men under antiken stod sundet för världens ände. Efter det moderna samhällets utveckling av järnvägar och motorvägar har vatten uppfattats som ett hinder och inte som en självklar resväg. I tidigare historiska epoker var vatten däremot något som framförallt förenade olika platser till skillnad från skogar och berg som skilde dem åt. Sundet har således inte bara framstått som en naturlig avgränsning utan även som en passage. Redan i den grekiska mytologin kunde denna världsbild skönjas där Medelhavet framstår som det förenande elementet. Myten om ett av de tolv stordåd som den grekiske hjälten och halvguden Herakles tillskrevs är ett exempel. Efter en lång seglats nådde han det land i väster där den antika världens yttersta uddar skjuter ut i oceanen. I Odysseen, en berättelse om en helt annan hjälte, är dessa uddar måhända hemvist för de mytologiska vidundren Skylla och Karybdis.¹²⁹

De afrikaner av olika nationalitet som försökte ta sig över sundet i små rangliga skorvar kämpade, precis som Odysseus mannar, mot havets djup och klippornas käftar. Dessutom försökte de undvika patrullbåtarna som den spanska kustbevakningen använde för att övervaka Spaniens kust och Unionens yttre gräns mot bland annat smuggling av droger och illegal invandring. Hur många som dukade under vid överfarten är svårt att avgöra. Enligt uppskattningar från spanska invandrarorganisationer drunknade 4000 människor i försöket att ta sig över sundet mellan 1997-2002.¹³⁰ Turister och pendelresenärer tog sig utan någon påtaglig risk för livet över sundet med hjälp av den täta färjetrafiken mellan Algeciras på den spanska sydkusten och Ceuta. För turister som inte nöjde sig med att se Gibraltar utan ville över sundet och för pendelresenärer var det snarare taxfree-varorna och TV-skärmarna på färjorna som tog uppmärksamheten i anspråk. Huruvida dessa resenärer tänkte på Herakles resa bortom den kända världens ände under sin överfart vet jag inte. I vilket fall säger myten att han uppförde en pelare på var sida om Gibraltar sund vilka fick namnet *Herakles stoder*. Stoderna ifråga var Gibraltarklippan på den ena sidan av sundet och berget Hacho bredvid staden Ceuta på den andra. På det hela taget var den världsbild som myten beskrev den allmänt vedertagna kring medelhavet fram till renässansen.¹³¹

En epokgörande brytning med den antika världsbilden har det symboliskt laddade året 1492 fått stå för. I varje fall om man uppmärksammar två olika händelser som timade detta år. Det katolska kungaparet, Ferdinand och Isabella, som genom sitt giftermål hade enat Aragonien och Kastilien, lyckades då erövra Gibraltar. Kung Abu Abdalla drevs i samma veva bort från Granada, vilket var det sista av en rad muslimska riken på den iberiska halvön under medeltiden. För övrigt hade judarna i

129 Jfr R. Graves, 1992, sid. 730. Graves konstaterar att även om namnen på dessa vidunder vanligtvis förknippas med sundet vid Messina måste de förstås i en vidare mening.

130 P. Andreas, 2003, sid. 105.

131 Jfr R. Graves, 1992, sid. 494-504.

det katolska kungadömet massakrerats eller tvingats konvertera till den kristna tron ett århundrade tidigare. Nu tvingades judarna att välja mellan dopet eller att följa Abu Abdalla i exil. Kung Ferdinand uttryckte heraldiskt sin seger med att föra in två pelare på sin vapensköld, en på var sida om skölden. Omkring pelarna ringlade sig ett band med orden *Non plus ultra*. Det kan betyda "det finns inte någonting utanför", "längre kan man inte nå" eller "detta kan inte överträffas", vilket var i enlighet med en antik världsbild. Samma år nådde Columbus Amerika och när nyheten nådde kung Ferdinand ändrade han inskriptionen på sin vapensköld till *Plus ultra* som betyder "Det finns något utanför" eller "Vidare". Från att ha symboliserat den kända världens yttersta utpost fick Gibraltarsundet symbolisera en port eller väg till den "nya" världen. I ett sådant historiskt perspektiv framstår Unionens gränsdragning av Europa definitivt som en ny företeelse.¹³²

Unionens emblematiske färgteckning, i likhet med den spanska, tillhör en senare era än heraldikens bildspråk från svunna tider. Däremot är det tveksamt om Unionens Europa ska betraktas som en epokgörande idé jämfört med den spanska statens Spanien. För dem som befinner sig utanför Unionens yttre gränser och riskerar livet för ett bättre liv innanför dessa gränser framstår Unionen i varje fall som en eftersträvnsvärd framtid. För dem symboliserar Ceuta och Gibraltarsundet en av flera passager till ett bättre liv.¹³³

Nya minnen på en gammal tröskel

Tisdagen 14 november år 2000 befann jag mig i ett flygplan ovanför flygplatsen JFK utanför New York City. Slött följde jag informationsfilmen om hur en rutinmässig visumansökan till USA fylls i som visades på TV-skärmarna i planet. Därefter såg jag hur natthimlen lystes upp av storstadens ljus då planet gick in för landning varpå jag fick uppge mitt ärende i USA vid passkontrollen. Dagen därpå stod jag längst ut på Manhattans sydspets vid Castle Garden i Battery Park. Där kunde man köpa en biljett för sju dollar om man ville åka på en rundtur för att se turistattraktioner som Frihetsgudinnan och Ellis Islands invandringsmuseum. På sådana turer får man nya minnen på en gammal tröskel.¹³⁴

Sedan 1886 har Frihetsgudinnan framhållits som en välkomstsymbol för invandrare. På statyns sockel kan man läsa Emma Lazarus dikt *The New Colossus* från 1883 som jag här återger i sin helhet:

Not like the brazen giant of Greek fame
With conquering limbs astride from land to land,
Here at our sea-washed, sunset gates shall stand
A mighty woman with a torch, whose flame

¹³² Jfr N. Shachar, 1997, sid. 287-288.

¹³³ J. Harding, 2000.

¹³⁴ Jfr B. Kirschenblatt-Gimblett, 1998, sid. 177-187.

Is the imprisoned lighthning, and her name
 Mother of exiles. From her beacon-hand
 Glows world-wide welcome; her mild eyes command
 The air-bridged harbor that twin cities frame.
 'Keep ancient lands, your storied pomp!' cries she
 With silent lips. "Give me your tired, your poor.
 Your huddled masses of yearning to breathe free
 The wretched refuge of your teeming shore.
 Send these, the homeless, tempest tost to me,
 I lift my lamp beside the golden door!"¹³⁵

Även om dikten säger något annat med sitt välkomnande tonfall skulle man bli tvungen att ta sig över en tröskel för att träda in i USA. Den tröskel som en invandrare skulle passera för att träda in genom New Yorks gyllene dörr till frihetens land var inte en flygplats. Innan Ellis Islands invandringsanstalt öppnade sina portar 1892 var det i Castle Garden, vilket då hette Castle Clinton, som utvandrare från framförallt Europa anlände till USA med båt. Omkring sekelskiftet 1900 utvandrade över en miljon svenskar till USA varav ungefär hälften anlände via Ellis Islands invandringsanstalt. Det är en bråkdel av alla invandrare som har anlänt dit varav en del fick vända på tröskeln.¹³⁶

Proceduren som en potentiell invandrare med små medel var tvungen att genomgå vid den gränskontroll som utövades på Ellis Island kan idag framstå som starkt föråldrad. Ändå är det förvånansvärt lätt att känna igen sig i de öden som idag gestaltas i Ellis Islands museum och tanken med den invandringsanstalt som där beskrivs framstår som självklar. Den avgörande skillnaden är att då anstalten öppnade var proceduren av färskt datum och för många av dem som anlände dit var proceduren främmande. Bortsett från att proceduren har rationaliserats är den i grunden densamma i dagens internationaliserade värld, oavsett vilket land man söker sig till. Det skulle även gälla för dem som vill passera Unionens yttre gränser.

Efter mitt biljettköp till turistattraktionerna utanför Manhattan gick jag genom Battery Park för att ta mig ner till vattnet där turistfärjorna lägger till. På vägen talade gatuförsäljare ivrigt för sina varor som framförallt bestod av toppluvor med texten "New York" samt armbandsur av tvivelaktigt värde. Samtidigt försökte gatuakrobater tjusa turisterna med sina konster i den snåla novemberblåsten. Att idag föreställa sig hur platsen såg ut innan den 1612 blev en nederländsk handelsstation och sedermera utvecklades till New Amsterdam är inte lätt. Då existerade inte USA och det var inte en nationell gränsbevakning som avgjorde om man kunde skapa sig ett nytt liv i den nya världen.

Nederländerna blev inte formellt självständigt förrän det trettioåriga kriget avslutades 1648, men det Förenade Nederländerna bildades redan efter frihetskriget mot den spanska kronan. I och med de nya handelsvägar som uppstått i Columbus kölvatten blev Amsterdam ett finansiellt centrum på den europeiska kontinenten. Efter bildandet av ett Ostindiskt handelskompani fick staden en imponerande handelsflotta. Protestanter och judar tog sin tillflykt dit undan religiösa förföljelser och

135 E. Lazarus, 1996, sid. 35.

136 A. C. Bolino, 1990, sid. 83-87.

ekonomiska svårigheter i likhet med många som flydde till den nya världen. För andra var det ett straff eller rent lycksökeri som gjorde att de hamnade i Amerika. I likhet med engelsmännen som kallade sina kolonier i Amerika för New England kallade holländarna sitt huvudsakliga handelsfäste längs Hudsonfloden för New Amsterdam.

Föreställningen att det var en ny värld var måhända naturlig för nykomlingarna från den europeiska kontinenten. Däremot var det en gammal värld för dem som levde på den amerikanska kontinenten. Det är något som glöms bort med uttrycket den ”nya” världen. Särskilt som att spåren efter indianerna längs östkusten är bortsopade sedan länge. I huvudsak var det algonkinfolket som vid denna tid bebodde östkusten vid Hudsonfloden. Om det var den stammen som vittjade de rika ostronbäddarna kring ön som sedan fick namnet Ellis Island vet jag inte. Amerika var i vilket fall långtifrån obebodd eller någon oupptäckt vildmark. Tvärtom var östkusten rikligt kultiverad, vilket var en förutsättning för att nykomlingarna från Europa skulle överleva.¹³⁷

Idag är det få som anländer till New York och USA i båt jämfört med alla resenärer som flyger. Därtill är det relativt få som utvandrar till USA från Unionens Europa jämfört med den moderna utvandringens rekordår i Europa omkring sekelskiftet 1900. Vid sekelskiftet 2000 framhöll Unionen att Europa bestod av invandrarländer i likhet med de Förenade Staternas Amerika. En annan likhet med USA kring sekelskiftet 2000 är att Unionens övervakning och kontroll av personer vid dess yttre gränser har förstärkts sedan kalla krigets slut.¹³⁸

I glömskans passage mellan destinationer

Tisdagen 19 juni 2001 gick jag i riktning mot en vänthall på flygplatsen Schiphol utanför Amsterdam. Jag hade flugit från Köpenhamn och skulle byta flyg i Amsterdam för att ta mig vidare till London. Flygbolaget som jag reste med var det kungliga holländska KLM, ett bolag som har varit aktivt sedan civilflygets barndom.

Med den nederländska drottningens välsignelse grundades flygbolaget i oktober 1919 och i maj 1920 påbörjades reguljära flygningar från Amsterdam till London. Vid årets slut hade flygbolaget transporterat 345 passagerare, vilket kan jämföras med resultatet 1998 då bolaget transporterade 15 miljoner passagerare. Det totala antalet passagerare som passerade flygplatsen 1999 oavsett flygbolag uppgick till 36 miljoner varmed Schiphol rankades som den fjärde största flygplatsen i Europa. Av dessa 36 miljoner var det omkring 40 procent av passagerarna som var i transit och således bytte plan på Schiphol utan att sätta foten på holländsk mark. Jag befann mig således i transit och i den situationen kan flygplatsen i ett avseende framstå som en glömskans passage mellan destinationer. Det som glöms bort på denna internationella plats, då blickarna bland annat riktas mot taxfreeförsäljningens varor i olika

137 J. Wilson, 2003, sid. 104.

138 P. Andreas, 2003.

former, är nationens gränser. Bland vin och sprit, parfymer, klockor, choklader och märkeskläder från alla världens hörn samt allehanda restauranger, barer, caféer och lounge hamnar nationen i bakgrunden. Att marken som Schiphol ligger på är en gammal sjöbotten var definitivt inget jag kom att tänka på. Sjön Haarlemmermeer dränerades 1852 för att bli brukbar mark.¹³⁹

Den första flygplats som byggdes på denna mark i samband med framväxten av flygbolaget KLM totalförstördes under andra världskriget. Återuppbyggnaden påbörjades på samma plats direkt efteråt och Nya Schiphol invigdes 1967 av drottningen. Som de flesta internationella flygplatser är Schiphol en nationell angelägenhet. Bland annat är det en dörr till en värld bortom nationens gränser. I det perspektivet blir det intressant att flygplatsen 1994 föresatte sig att Schiphol fram till 2015 skulle bli en "European gateway". Denna ambition var ett svar på föreställningen att bildandet av Unionen skulle leda till ökad liberalisering av flygtransporter och till en hårdare konkurrens. Som bekant var Nederländerna medlem i Kol- och stålgemenskapen som var det första ekonomiska samarbete, vilket föregick Unionen. Därmed var Holland en självklar medlemsstat i Unionen, vilket kunde skönjas vid flygplatsens entré där Unionens gyllenblå flagga hängde vid Hollands röd-vit-blåa trikolör.

Med framväxten av globala flygbolagssystem antog Schiphols ledning att Unionens liberalisering av flygmarknaden skulle leda till ett Europa som endast kunde rymma fyra till sex så kallade "mainports". En sådan beskrevs som ett multifunktionellt nav för transporter och distribution i luften, på vägen och på rälsen. Skulle Schiphol bli en "mainport" antog man att flygplatsen skulle behålla sin position i landets ekonomi och dessutom förstärka Hollands ställning i den internationella gemenskapen. På Schiphols hemsida i maj 1999 kunde man läsa:

Amsterdam Airport Schiphol sees itself as a multi-functional hub, a place where people are moving, working and relaxing, a city with shops, hotels, business and recreational facilities.

And in the airports opinion, a mainport doesn't think nationally, but internationally.¹⁴⁰

På min väg mot Schiphols ankomsthall uppmärksammade jag en reklamskylt för ett biluthyrningsföretag med texten "Welcome to Brussels!", vilket var i linje med vad flygplatsen menade med ett internationellt tänkande. Under reklamens missvisande slogan, eftersom en betraktare av skylten befann sig utanför Amsterdam, stod det inom parentes: "We rather shock you with bad humor than high car rental prices". På var sida om texten hade bilder av en muskulös och metalliskt silvrefärgad bil lagts in som bakgrund. I ena hörnet upplystes man dessutom om att man fick: "Flying Dutchman Points for every car rental". Vilka reklamen var tänkt för är jag långt ifrån

139 Jfr O. Löfgren, 2002, sid. 262-263. Löfgren redogjorde i korthet för den civila flygplatsens uppkomst efter första världskriget, dess förvandlingar från 1920- och 1930-talen då man lånade en estetik från atlantångare som representerade ett flärdfullt liv, via 1950-talets reservat för en kosmopolitisk elit till massturismens uppkomst under slutet av 1960-talet och 1970-talet då flygplatsen alltmer kom att vara en plats där en stor mängd människor skulle hanteras på ett säkert och effektivt sätt. Under 1980-talet beskrevs flygplatser gärna som platslösa eller som ickeplatser, vilket skulle ha förändrats under 1990-talet då de skulle framhållas som attraktiva shopping- och nöjesstråk för turister samtidigt som övervakningen och kontrollen av kroppar i rörelse skärptes.

140 Amsterdam Airport Schiphol, 1999.

säker på. Kanske skulle resenärer som regelbundet kliver av ett plan i Bryssel tycka att den var fyndig. Hur som helst tycktes reklamen utgå från en tanke om att ett fritt och rörligt liv är attraktivt eftersom man lika gärna skulle kunna vara i Bryssel som i Amsterdam. Detta underströks av erbjudandet om att få "Flying Dutchman Points". Flying D. P. är ett slags rabattprogram för dem som flyger ofta med KLM. Som medlem i programmet erhåller man poäng i takt med sin resekonsumtion. Poängen kan bytas mot ytterligare resor eller olika former av tjänster i samband med resandet.

Längre fram då jag stod på ett rullband som förde mig genom flygplatsens sterila interiör av glas, metall och plast passerade jag ytterligare en reklamskylt. Även den var sannolikt tänkt att vara fyndig. Skylten gjorde reklam för ett rekryteringsföretag och bestod av fem olika nationsflaggor som följde på varandra. I turordning flaggade skylten för: Schweiz, Sverige, Tyskland, Storbritannien, Danmark och Italien. I centrum på varje flagga stod det med respektive nationellt språk: "Söker du jobb?". Under flaggorna stod det med stora bokstäver: "Undutchables".

Som jag förstår denna ordlek menade man alla som inte berörs av det holländska eller inte kan bli holländare. Skyltens text kombinerade nämligen "Dutch" som är beteckningen på den holländska nationaliteten och engelskans "untouchables" som betyder oberörbar eller oantastlig. Nästföljande rad underströk därtill denna tolkning: "The recruitment agency for internationals". Det första jag associerade till var de kastlösa i Indien som i religiösa termer betraktas som smutsiga och därför oberörbara, men det var en märklig association för denna reklam. Min nästa association var att man anspelade på Hollywoodfilmen *The Untouchables* från 1987 som handlade om myndigheters kamp mot spritmaffian under förbudstiden i USA. Den bygger på en amerikansk TV-serie från 1959 som översattes till svenska med "De omutbara". Den associationen framstod också som märklig eftersom den antyder att holländare är korrupta. Oavsett vad man närmare bestämt menade tycktes man utgå från att en internationell karriär är attraktiv. Utifrån de nationalitetsbeteckningar som användes i reklamen tycktes för övrigt en internationell karriär begränsas till en karriär i västra Europa.

Den innebörd som denna reklam tar för given är Unionens devis om en fri rörlighet för varor, tjänster, kapital och personer. Kanske är det en självklar utgångspunkt då man befinner sig i transit på en flygplats? Det blev särskilt tydligt då jag trädde in i incheckningshallen på Kastrups flygplats. Det första jag såg var ett stort banér som hängde från taket och på det stod: "All passengers can shop at taxfree-prices". Under denna rubrik informerades de resande om att oavsett om man reste inom Unionen eller skulle passera Unionens yttre gränser kunde man köpa skattefria varor. Den första kategorin varor för resande inom Unionen betecknades med blå färg. Den andra kategorin varor för resande till och från Unionen betecknades med grön färg. Skillnaden var att skattefria sprit- och tobaksvaror endast var tillgängliga för resande i den gröna varukategorin. En förutsättning för skattefrihetens utformning var att rörligheten begränsas av Unionens yttre gränser.

Unionens yttre gränser blev tydliga då man handlade taxfree även om man inte tänkte närmare på saken. Förutsättningen för att handla taxfree var att man kunde visa upp sitt "boarding-card". Med andra ord skulle man bevisa att man hade checkat in. Förutsättningen för att få köpa en vara var således både en flygbiljett och ett pass.

Då man uppfyllde dessa krav och inte bedömdes som en säkerhetsrisk var det fritt att röra sig inom Unionens gränser. Dessa förutsättningar framstod som givna av dem som hade tillgång till dem. Alla hade inte tillgång till pengar, pass eller giltigt visum, men ville passera Unionens yttre gränser. Vissa försökte passera utan resehandlingar trots att de visste att det var förknippat med risker. Det handlade inte bara om att tvingas resa tillbaka. Vissa hade betalat människosmugglare i onödan. Andra hittades ihjälfrusna i flygplanens hjulhus medan åter andra oroade sig för att bli avslöjade.¹⁴¹ Det var människor som haft en desperat önskan att ta sig in i Unionens Europa. Som alla internationella flygplatser inom Unionens territorium är Schiphol en kontrollerad passage vid Unionens yttre gräns. En förutsättning för att på ett legitimt sätt passera gränsen var att visa upp ett giltigt pass.

141 C. de Stoop, 1997, sid. 65.

Nationalismens genre

Teoretiska provostenar

Från början av 1980-talet har olika uppfattningar om att det moderna samhället genomgår en epokgörande förändring diskuterats inom samhällsvetenskapen.¹⁴² I relation till varandra har flera förslag presenterats. Förändringen har beskrivits som ett postmodernt tillstånd¹⁴³, som ett postnationellt tillstånd¹⁴⁴, som en senmodernitetens tidsålder¹⁴⁵, som en informationens tidsålder¹⁴⁶, som en övergång från en fast- till en flytande modernitet¹⁴⁷ och som en postsocial värld.¹⁴⁸

Jag ska inte fördjupa mig i skillnaderna mellan förslagen som utgör ett axplock ur en omfattande flora av förslag. Istället ska jag framhålla en tankegång som tycks vara gemensam för förslagen i relation till nationalismen. Oavsett hur samhällsförändringen har betecknats kallar jag tankegången för tesen om postmodern globalisering.¹⁴⁹

142 M. Billig, 1995, sid. 128-153.

143 J. F. Lyotard, 1984.

144 J. Habermas, 1998.

145 A. Giddens, 1991.

146 M. Castells, 1997; 1998; 1999.

147 Z. Bauman, 2004.

148 A. Touraine, 2007.

149 Jfr C. W. Mills, 1959, och hans "postmoderna epok" som innebar att ökad rationalitet inte längre kunde antas leda till ökad frihet, att det moderna samhällets betoning av rationell produktion var i färd med att övergå i en betoning av hedonistisk konsumtion och att världen var mitt uppe i en aldrig tidigare skådad maktkoncentration på grund av det kalla krigets kapprustning. Mills befarade att rationaliseringen av livet till färdigformulerade livsstilar skulle resultera i alienation. Jfr även A. Koestler, 1970, sid. 98: "Vi har kommit in i ett stadium av kulturell osmos. Våra gränser har blivit porösa, nationella traditioner är på upphållningen och dragningen mot ett enhetligt klichéartat kulturmönster, en global civilisation med en standardiserad livsstil har blivit oemotståndlig. Samma slags esperantoarkitektur med glas, stål och betong gör att man nästan inte kan skilja innerstaden i Bangkok från den i Stuttgart eller Melbourne. Samma slags möbler, moden, bestsellers, filmer, operettsuccéer och frisyrier har gjort vårt klot mer ensartat än någonsin tidigare. Bondpojkar i Vorarlberg dansar efter samma låtar från jukeboxen som komsomolmedlemmarna i Sverdlovsk och de bjuder sina flickor på samma förfriskningar i denna coca-koloniserade värld." Koestler hyste en förhoppning om att coca-koloniseringens kulturella nivå med tiden skulle höjas om den var självvald och frivillig. Jfr till sist I. Ang, 1996, som mot Mills farhågor och Koestlers förhoppningar ställer en etnografisk form av kulturkritik som utgår från kulturkonsumenternas egna tolkningar av de standardiserade livsstilarna.

Begreppet postmodern har olika betydelser¹⁵⁰ liksom globaliseringsbegreppet.¹⁵¹ Tesen utgör här en samlingsbeteckning för allmänt spridda antaganden om en grundläggande samhällsförändring från mitten av 1900-talet. Diskussionen av denna samhällsförändring hämtar näring från och ifrågasätter idéer ur det moderna tänkandets litterära och konstnärliga respektive vetenskapliga och filosofiska källor som bland annat kommer till uttryck i det så kallade upplysningsprojektet.¹⁵²

Efter min presentation av tesen om postmodern globalisering kommer jag att redogöra för en tolkning av en modern värdekonflikt mellan Gemeinschaft och Gesellschaft. Utifrån denna tolkning antar jag att det inte är självklart att det moderna samhället genomgår en epokgörande förändring även om dess praxis förändras. Jag antar att den moderna värdekonflikten mellan Gemeinschaft och Gesellschaft är aktuell i form av en tankefigur. Jag vidareutvecklar även en exposé över sociologins genre i den samhällsvetenskapliga diskursen för att visa att nationalismen har förstås utifrån tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft.¹⁵³

Därefter övergår jag till att diskutera de moderna politiska ideologiernas diskurs som har formulerats över tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft. I denna diskurs antar jag att man kan skönja olika genrer, stilar och röster. Nationalismen förstår jag som en av dessa genrer i likhet med liberalismen, socialismen och konservatismen som i högre grad än nationalismen har kommit till uttryck i politiska manifest och teoretiska utläggningar.¹⁵⁴

Efter andra världskriget formulerades en argumentation som återkom i modifierad form efter kalla kriget. Slutsatsen var att den liberala demokratins segertåg hade förpassat nationalismen till samhällets periferi. Till viss del bygger argumentationen på att idéer om broderskap, som är en del i nationalismens idékomplex, har betraktats som odemokratiska till skillnad från idéer om frihet, jämlikhet, tolerans och mångfald. Dessutom har nationalismen förknippats med genrer som fascism, rasism och totalitarism. Bland annat på grund av den kombination av socialism och de sistnämnda genrererna som nazismen bestod av inom ramen för en tysk nationell stil.¹⁵⁵

Demokratins utbredning förklarar emellertid inte att nationalismen har fortsatt att spridas över världen. En förklaring till nationalismens dominans i det moderna samhället kan vara att den har varit underförstådd i det politiska livet och samhällets vardagsliv. Till exempel kunde kapitalism och kommunism urskiljas inom ramen för en amerikansk respektive sovjetisk nationalism under kalla kriget. Genom att relatera nationalismen till skillnaden mellan banalt och spektakulärt blir det möjligt att pröva saken.¹⁵⁶

Jag förstår nationalismen som en ideologisk genre över tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft. Min utgångspunkt är att nationalismens genre och nationalstatens

150 M. A. Rose, 1991.

151 A. McGrew, 1992.

152 S. Toulmin, 1995. Jfr S. E. Liedman, 1999, som talar om "mjuk" respektive "hård" upplysning. Om skillnaden är relevant i sammanhanget föredrar jag beteckningarna tolkningsinriktad och mättningsinriktad upplysning.

153 J. Asplund, 1991.

154 B. Anderson, 1992.

155 E. Fromm, 1987.

156 M. Billig, 1995.

praxis har vuxit fram i en växelverkan i det moderna samhället med en mångfald av nationella stilar som resultat. Här aktualiseras frågor som: Har det moderna samhällets dialektik övergått i postmodern globalisering? Har nationalstatens praxis upphört? Har nationalismen blivit ett spektakulärt undantag från en banal vardag?

Postmodern globalisering

Tesen om postmodern globalisering utgår från att det moderna samhällets nationalstater i början av 1900-talet var suveräna inom ramen för välavgränsade territorier och därmed oberoende av varandra. Vidare antas att nationalstatens suveränitet legitimerades av nationalismen som antas framhålla enhetliga nationella identiteter och tydliga gränser mellan landsmän och utlänningar som önskvärda. En sådan önskan antas generera intolerans mot skillnader inom nationer som avviker från idealet om nationell enhetlighet. Exempelvis antas att regionala sedvänjor, språkliga dialekter, etniska särdrag och klassrelationer var underordnade nationella normer i det moderna samhället.

Enligt tesen innebär postmodern globalisering vid slutet av 1900-talet att nationalstaterna blev beroende av varandra och förlorade sin suveränitet. Därtill skulle en postmodern globalisering legitimeras av mångkulturalismen som antas framhålla flytande och blandade identiteter utan tydliga gränser mellan landsmän och utlänningar som önskvärda. En sådan önskan antas generera tolerans för skillnader som avviker från ideal om nationell enhetlighet eftersom de erkänns som likvärdiga. I tesen om postmodern globalisering antas mångkulturalismen överskrida nationella skillnader utan en bestämd plats som utgångspunkt varpå motreaktioner som fundamentalism, rasism eller nationalism utgör en parallell underström.

Postmodern globalisering förklaras med hänvisning till nya kommunikationer som växte fram under kalla krigets ekonomiska och teknologiska utveckling efter världskrigen från mitten av 1900-talet till 1970-talet varpå kommunikationerna under 1980-talet fick en vidare spridning. Med nya kommunikationer blev det möjligt att snabbare och enklare förflytta sig och att förmedla information. Sammanfattningsvis antas att praxis som omfattar globala kommunikationssystem, internationalisering av kapital, transnationella företag och en transnationell migration växer fram. Förändringen antas ha blivit intensifierad efter kalla kriget under 1990-talet då politiska hinder av skilda slag hade försvunnit.¹⁵⁷

Förklaringen formuleras sedan enligt följande mönster. För det första antas att nationalstatens gränser överskrids av marknadskrafter, vilket samtidigt minskar kulturella skillnader mellan nationer och mångfaldiga skillnader inom nationer. Riktad marknadsföring, identitetspolitik och livspolitik antas ersätta nationellt enhetligt utformade program. För det andra antas att en mångfald av identiteter som tidigare

157 Se M. Castells, 1996, om informationsteknologins framväxt. Jfr Meyrowitz, 1986; J. Baudrillard, 1983.

dominerades av nationen återupplivas och kommer till uttryck i form av separatism, tribalism och terrorism. Därtill skulle västerlandets dominans i världen, som nationalstaten och nationalismen varit en central del av, minska och bli en alltmer perifer företeelse. Kort sagt överskrids nationalstatens gränser av världsmarknaden samtidigt som nationen undergrävs av själv rättfärdiganden och självständighetssträvanden.¹⁵⁸ Alla fasta värden tycks bli förflyktigade och samtidigt återupplivade som en reaktion på förflyktigandet.

När enhetliga nationella identiteter bildades har det antagits vara utifrån en modern inställning som har utgått från kollektiva traditioner eller rötter, men som individuellt målinriktat strävat efter framtida möjligheter. Jag skulle beskriva inställningen som *målbundet kosmopolitisk* i kontrast till en *platsbundet lokalpatriotisk* inställning som antas vara förmodern, vilken följer kollektiva traditioner och vårdar dess rötter. Då nationen undergrävs i en postmodern globalisering skulle inställningen till identiteter förändras. Den moderna inställningen antas då bli uppsplittrad i två andra sinsemellan frikopplade inställningar.¹⁵⁹

Av intresse är att tesens beskrivningar av de senare inställningarna påminner om teorier som Erich Fromm och David Riesman formulerade angående sociala karaktärer vid slutet av respektive strax efter andra världskriget.¹⁶⁰

Den första inställningen skulle jag beskriva som *mållöst kosmopolitisk* då den präglas av lyhördhet och anpassningsbarhet till mångfald och omgivningens efterfrågan samt av ytliga uppfattningar om kollektiva traditioner och utan tydliga individuella målsättningar. Riesman kallade inställningen för en "utifrånstyrd karaktär".¹⁶¹

Den andra inställningen skulle jag beskriva som *platslöst lokalpatriotisk*, vilken präglas av en djup saknad av kollektiva traditioner och sökandet efter rötter. Inställningen är lika kategoriskt avvisande till individuell valfrihet och mångfald som den bejakar auktoritära röster som dikterar en hierarkisk ordning. Inställningen påminner om Fromms tes där individen "flyr friheten".¹⁶²

Efter denna komprimerade sammanfattning av tesen om postmodern globalisering ska jag gå närmare in på en värdekonflikt som kan förstås som karakteristisk för det moderna samhället.

158 S. Hall, 1992, sid. 302-314; Jfr M. Billig, 1995, sid. 129-134.

159 M. Billig, 1995, sid. 137-138; Jfr Bauman, 2000, vars begrepp "turist" och "vagabond" är användbara för att diskutera en ojämlik fördelning av resurser och valmöjligheter utifrån en och samma inställning till att konsumera upplevelser. Till exempel blir det tydligt hur kontrollen av en fri rörlighet kan uppfattas olika beroende på situationen. Turisterna vill röra på sig och kan välja destination. Vagabonderna vill också röra på sig, men kan inte välja destination. Chansen att hamna på en önskvärd plats respektive risken att hamna på en obehaglig plats skiljer sig markant för turisterna och vagabonderna.

160 N. McLaughlin, 2001; Jfr J. Asplund, 1983, sid. 140-142; Jfr A. Touraine, 2007, och hans "självkonstruerande subjekt" med Riesmans/Fromms en aning tydligare, men långtifrån utvecklade, idéer om individens "autonomi" respektive "autenticitet".

161 D. Riesman, 2001; Jfr Z. Bauman, 2004, och hans antaganden om hur livet ter sig när det förstås som konsumtion.

162 E. Fromm, 1987. Jfr A. Giddens, 1991, och hans diskussion om ontologisk säkerhet/osäkerhet och existentiell ångest.

En modern värdekonflikt

Ferdinand Tönnies förstod 1887 termerna *Gemeinschaft* och *Gesellschaft* som sociologiska begrepp i sin klassiska bok med samma namn. Man kan säga att han använde begreppsparat som en nyckel för att förstå det samhälle han levde i. Därmed kunde han låsa upp en dörr som fick en värdekonflikt mellan gammalt och nytt i hans samtid att framträda tydligt. Ett *Gemeinschaft* som var gammalt förstod han som en levande naturlig ordning och ett *Gesellschaft* som var nytt förstod han som en död artificiell produkt. Distinktionen mellan dessa två aspekter av samhället är mångfasetterad och rymmer en rad begreppsliga motsatser. Några exempel är land och stad, privat och offentligt, sakralt och profant, status och kontrakt, organism och maskin. *Gemeinschaft* antas utgå från altruism ofta uttryckt i släktskapstermer samt i traditioner och *Gesellschaft* antas utgå från egoism ofta uttryckt i kontraktstermer samt i överenskommelser.¹⁶³

Fortsättningsvis utgår jag från Johan Asplunds tolkning av Tönnies begreppspar.¹⁶⁴ Tolkningen har Asplund själv använt för att vaska fram ytterligare en aspekt av samhället som ett mimetiskt lotteri.¹⁶⁵ I titeln på denna vidareutveckling anspelar han på "Storstäderna och det andliga livet" som är en essä av Georg Simmel från 1903.¹⁶⁶ Om man återvänder till Tönnies och Simmel upptäcker man att Asplund aktualiserar sociologins klassiska teman i sin diskussion om dagens samhälle. Det är inte första gången han har gjort det. Frågeställningarna som han formulerar utifrån Tönnies begreppspar har han berört tidigare¹⁶⁷ och Simmels blaserade storstadsmänniska har vid flera tillfällen gått igen i Asplunds författarskap.¹⁶⁸

Begreppsparat *Gemeinschaft* och *Gesellschaft* har, vilket Asplund påpekar, odlats under i stort sett hela sociologins livstid. Många försök har gjorts för att lägga det i träda, för att inte säga låta det förtvina. Själv har Asplund formulerat en tolkning som har tillfört begreppsparat ny näring. Tolkningen utgår från tre delar som Asplund på olika sätt fördjupar i sin diskussion. Enligt Asplund är begreppsparat en tankefigur som kan förstås som en representation av ett historiskt vändkors och som en fixeringsbild.¹⁶⁹

Som tankefigur skulle begreppsparat vara begripligt för den moderna mänskligheten. Obegriplig i en kvalificerad mening skulle tankefiguren vara i förmoderna kulturer. Man behöver således inte vara bekant med Tönnies diskurs för att se världen utifrån denna tankefigur. Det är tillräckligt att man har bearbetat en praxis likartad den ur vilken tankefiguren har formats. Oräkneliga diskurser av skilda slag och på

163 F. Tönnies, 1955.

164 J. Asplund, 1991. Asplunds tolkning framstår som ett försök, ett test eller en prövning, vilket är vad "essä" betydde för Michel Montaigne vars essäer S. Toulmin, 1995, betraktade som ett exempel på det moderna tänkandets litterära källor.

165 J. Asplund, 1992.

166 G. Simmel, 1981b.

167 J. Asplund, 1970, sid. 84-88.

168 J. Asplund, 1978, sid. 20-22.

169 Se min tidigare redogörelse för begreppet tankefigur i kapitel 2, sid. 43-46.

olika språk har formulerats utifrån denna tankefigur över hela världen.¹⁷⁰ Att förfoga över tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft är, vad jag kan förstå, att förfoga över en huvudnyckel till det moderna samhällets grundläggande värdekonflikt. Det innebär inte att tankefiguren låser upp samhällets alla betydelser, bara den specifikt moderna.

Som en representation av ett vändkors antas begreppsparet gestalta en drygt sekel-lång förändring av människors praxis i Europa. Enligt Asplund står Tönnies diskurs för ett historiskt vändkors mellan det feodala bondesamhället och det kapitalistiska industrisamhället. Som bekant är ett vändkors en irreversibel passage. Om man står i ett vändkors står man mitt i passagen utan att kunna vända och gå tillbaka. Asplund anger dessutom, något trevande, en tidpunkt då Tönnies diskurs inte längre är en aktuell representation för hur människor lever och förstår sig själva:

Om Tönnies skrift representerar en övergång från en förmodern till en modern epok så står vi kanske idag mitt uppe i en ny vändning, en vändning som i brist på bättre har kallats för en övergång till en *postmodern* epok. Det är möjligt att den enda handfasta sociologiska innebörd man kan ge "postmodernismen" är att tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft i ett postmodernt samhälle har förlorat all aktualitet.¹⁷¹

Som jag förstår Asplund framträder det moderna samhället i värdekonflikten, eller i spänningen, mellan Gemeinschaft och Gesellschaft. Enligt tesen om postmodern globalisering skulle tankefiguren vara i färd med att förlora sin aktualitet. Jag är tveksam till tesen om postmodern globalisering och att den förändring av praxis som pågått sedan mitten av 1900-talet med framväxten av tjänstesamhället innebär en epokgörande förändring av det moderna samhället även om det har varit omvälvande för industrisamhället.¹⁷² Oavsett om den sistnämnda förändringen av praxis är epokgörande för det moderna samhället eller inte kan en inaktuell tankefigur dröja kvar och alstra diskurser. Än så länge tycks tankefiguren ifråga generera nya diskurser.

Ett exempel som brukar anföras för att visa att sistnämnda förändring av praxis skulle vara epokgörande är att väsentliga delar av stadslivet kan skönjas på landet. Emellertid är det inte självklart att sociala relationer förstås annorlunda för att en praxis som de växte fram ur förändras eller försvinner. När Tönnies begreppspar uttryckligen överges och städer förstås som "sociomateriella förtätningar" kan tankefiguren fortfarande ligga under diskursen. Om nationen utgör analysens bakgrund blir det särskilt tydligt.¹⁷³

Som fixeringsbild framstår begreppsparet som en elegant och, när man väl har sett den, enkel lösning på en rad begreppsliga bekymmer inom sociologin. I mängden försök att förstå det moderna samhällets omvandling av fasta värden till flyktiga värden har begreppsparet uppfattats som stelt och ohanterligt. Det beror på att det moderna samhället ömsom har beskrivits i termer av ett Gemeinschaft och ömsom i

170 J. Asplund, 1991, sid. 16.

171 A. a., sid. 41.

172 Jfr C. W. Mills, 1959, sid 166. För Mills var tjänstesamhällets framväxt en epokgörande förändring av det moderna samhället.

173 Jfr D. Østerberg, 1998. Østerberg försöker överskrida distinktionen mellan land och stad för att förstå dagens situation.

termer av ett *Gesellschaft*, vilket blir problematiskt då begreppen utesluter varandra. Som fixeringsbild framhålls begreppsparets två olika aspekter av samma verklighet som ömsesidigt uteslutande varandra, men samtidigt beroende av varandra. Med andra ord skulle begreppsparet utgöra två olika gestalter av samma bild. I välgjorda fixeringsbilder försvinner den ena aspekten ur synfältet när den andra fixeras och vice versa. Oavsett vilken aspekt som förstås som förgrund respektive bakgrund står de i ett dialektiskt förhållande till varandra. Enligt Asplund är det dialektiska förhållandet mellan *Gemeinschaft* och *Gesellschaft* nödvändigt om respektive innebörd ska bevara sitt historiska djup.¹⁷⁴

Om man kan tala om djupet i en analys går Asplund till botten med begreppsparet *Gemeinschaft* och *Gesellschaft* då han frilägger det som en tankefigur. Själv rör jag mig på ytan av denna begreppsliga skillnad när jag diskuterar nationalismens genre som återfinns på diskursernas nivå. Att beskriva något som ytligt respektive djupt behöver inte förstås i termer av bättre eller sämre. Det jag vill uppmärksamma är att ideologin som jag har intresserat mig för och tankefiguren som Asplund diskuterar befinner sig på olika nivåer i Asplunds modell. Här ska jag sammanfatta och i fria ordalag vidareutveckla Asplunds i sin tur fria tolkning av Tönnies. Det mesta av Asplunds diskussion kommer jag dock inte att behandla här, som exempelvis att språk, arbete, konflikter och konsensus förstås på vitt skilda sätt i *Gemeinschaft* respektive i *Gesellschaft*. Däremot utgår jag från hans antagande att människan som handlande varelse framstår som väsensskild i de olika sociala relationerna.¹⁷⁵

I ett *Gemeinschaft* är människor förbundna med sin omgivning, vilket innebär att människa och omgivning har en invändig relation till varandra. I ett *Gesellschaft* är människor länkade till sin omgivning, vilket innebär att människa och omgivning har en utvändig relation till varandra. Skillnaden mellan invändiga och utvändiga sociala relationer framstår tydligt i en precisering av vissa fasetter av Tönnies begreppspar. Asplund urskiljer preciseringarna i en uppsats från 1948 av Robert K. Merton. För Merton är *Gemeinschaft* ett "lokalt samhälle" och *Gesellschaft* ett "kosmopolitiskt samhälle". Översättningen har Merton lånat från annat håll och preciseringarna görs utifrån en empirisk studie av opinionsbildningens problem. Närmare bestämt utifrån frågan om vilka inställningar som övertygar människor i det moderna samhället.¹⁷⁶

Utifrån Mertons observationer skisserar Asplund vidare på de inställningar som Merton urskiljer. Den ena inställningen är lokalpatriotisk och den andra kosmopolitisk. Asplund förtydligar innebörderna med ett språkbruk lånat från Bibelns femte mosebok som att lokalpatrioten är en "broder" och kosmopoliten en "utlänning". Vad det innebär för Asplund har jag sammanfattat nedan.¹⁷⁷

Lokalpatrioten har sina rötter på orten och ser den som unik. Han vänder sig till den egna församlingen som är specifik. Hans inflytande bygger mer på vem han känner än på vad han vet. Lokalpatrioten har en tendens att utöva inflytande på många olika områden genom att han "förstår" människor i sin omgivning och vill "hjälpa"

174 J. Asplund, 1991, sid. 42-43.

175 A. a., sid. 63-90.

176 R. K. Merton, 1968, sid. 447-474.

177 J. Asplund, 1991, sid. 33-36.

dem. Han framstår som en altruist. Oavsett om han är altruist eller inte måste han hur som helst ge sken av det för att övertyga. Annorlunda uttryckt: hjärtat dominerar över förståndet.

Kosmopoliten är inflyttad på orten och betraktar den som utbytbar. Han vänder sig till en allmän och blandad församling. Hans inflytande bygger mer på vad han vet än på vem han känner. Kosmopoliten har en tendens att utöva inflytande på ett speciellt område genom att han uppträder som en opersonlig expert på "politik" eller vad som är "inne". Han framstår som en egoist. Oavsett om han är egoist eller inte måste han hur som helst ge sken av det för att övertyga. Annorlunda uttryckt: förståndet dominerar över hjärtat.

Det moderna samhällets värdekonflikt framträder i kontrasten mellan dessa renodlade inställningar till opinionsbildning. Genom att kontrastera innebörden av att få *hjälp* med att få en *tjänst* utförd förtydligar Asplund konflikten ytterligare, vilket min vidareutveckling utgår från. Härnäst är det således jag som broderar vidare på Asplunds tolkning av Tönnies.

Ett renodlat Gemeinschaft kan man finna i småstäder eller byar där alla känner alla. Ett Gemeinschaft har en intim prägel. Människor är lokalpatrioter och således "bröder" och "systrar" med varandra. Det skapar en samhörighet vari ett ansvar för den andre växer fram. I Gemeinschaft hjälper man varandra för att *samvetet* bjuder en att göra det. Omvänt stjälpes man varandra då *anseendet* kräver det. Varken samvetet eller anseendet är den enskildes angelägenhet. Att bryta mot samvetets röst är att förbryta sig mot sina bröder och systrar. På ett liknande sätt är det en skymf mot sina bröder och systrar att vanhedra anseendet. Uppgiften i Gemeinschaft är att följa sitt öde och leva upp till sitt anseende, om man har något. Framförallt kan man inte påverka samvetet eller anseendet. De är *undfångna*. Det man kan göra är att *rannsaka* samvetet, *värna* om anseendet och *hoppas* på att man går ett gott öde till mötes.

Ett Gesellschaft i renodlad form finner man i storstaden där ingen känner någon. Ett Gesellschaft har en anonym prägel. Människor är kosmopoliter och därför "utlänningar" och "främlingar" för varandra. Det skapar ett främlingskap vari ett rutinartat hänsynstagande till andra konstrueras. I Gesellschaft gör man varandra tjänster för att *upplevelsen* av samspelet ska förbli komfortabel. Omvänt kan man tillåta sig ett störande *beteende* då samspelet är alltför obehagligt eller risken för upptäckt tillräckligt liten. Både upplevelsen och beteendet är den enskildes angelägenhet. Upplevelsen är en reaktion på samspelet mellan främlingar. På ett liknande sätt bedömer man varandra utifrån beteendet i ett Gesellschaft. Uppgiften i Gesellschaft är att göra fördelaktiga val och således välja ett beteende som gör ett önskvärt intryck. Eftersom både upplevelsen och beteendet förstås som *tillverkade* går de att manipulera. Det man kan göra i ett Gesellschaft är att *övervaka* upplevelsen, *kontrollera* beteendet och *kalkylera* fram det val som sannolikt ger bäst utdelning.

Det moderna samhällets dialektik mellan Gemeinschaft och Gesellschaft framstår såklart som mer komplext än om man betraktar tankefigurens två renodlade aspekter var för sig. Ett sätt att illustrera denna komplexitet är att utgå från känslomässiga sanktioner förknippade med dialektiken mellan en renodlat lokalpatriotisk och en renodlat kosmopolitisk inställning och som har vuxit fram vid olika skeden i

övergången från Gemeinschaft till Gesellschaft. Relationen mellan den platsbundna lokalpatrioten och den målbundna kosmopoliten växte fram då tankefiguren var i färd med att utkristalliseras i övergångens inledningsskede. I den platsbundna lokalpatriotens inställning läggs särskild vikt vid att värna om anseenden utifrån en benägenhet att känna skam till skillnad från den målbundna kosmopolitens inställning där särskild vikt läggs vid rannsakingar av samveten utifrån en benägenhet att känna skuld. Efterhand när tankefiguren var tydligt utkristalliserad och etablerad växte relationen mellan den mållösa kosmopoliten och den platslösa lokalpatrioten fram. I den mållösa kosmopolitens inställning läggs särskild vikt vid att övervaka upplevelser utifrån en benägenhet att känna ångest till skillnad från den platslösa lokalpatriotens inställning där särskild vikt läggs vid att kontrollera beteenden utifrån en benägenhet att känna avund. Inställningarna antas här vara olika resultat av dialektiken mellan Gemeinschaft och Gesellschaft. Därför är det angeläget att understryka att känslorna ifråga inte ska uppfattas som reaktioner på, eller orsaker till, inställningarna. Känslorna ska snarare förstås som intrikata delar av inställningarna, vilka blir särskilt tydliga vid normbrott av olika slag.¹⁷⁸

Här har jag redogjort för ett sätt att förstå det moderna samhället utifrån värdekonflikten mellan Gemeinschaft och Gesellschaft, varpå jag har vidareutvecklat synsättet i ett visst avseende. Därmed har jag börjat vaska fram skillnaderna mellan tesen om postmodern globalisering och modellen om en modern dialektik mellan Gemeinschaft och Gesellschaft. Jag övergår nu till frågan om hur nationalismen har förståtts i sociologins genre.

Nationalismen i sociologins genre

I en exposé redogör Asplund i snabb takt för en rad klassiska röster i sociologins genre. I likhet med flertalet andra genrer i den samhällsvetenskapliga kursen har sociologin formulerats över tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft.¹⁷⁹ Exposéen är således långtifrån heltäckande. Med tanke på den roll Asplund tilldelar tankefi-

178 Jfr J. Elster, 1999, sid. 159-164. Elster framhöll att antikens greker inte hade något begrepp för skuld även om de gjorde en skillnad inom ramen för sitt skambegrepp som vagt påminner om skillnaden mellan skam och skuld i det moderna samhället. Elster visar för övrigt prov på en imponerande beläsenhet i sin diskussion om vilka mekanismer i relationen mellan förnuft och känsla som kan tänkas förklara mänskligt beteende. Jfr D. Riesman, 2001, sid. 24-25. Riesmans neofreudianska indelning av sociala karaktärer i typerna traditionsstyrd, inifrånstyrd och utifrånstyrd är kanske den mest kända i diskussionen om hur individer med olika socialisationserfarenheter i det moderna samhället antas känna vid avvikelser från de normer som är mest centrala för dem. Jfr särskilt J. Asplund, 1983, sid. 183. Asplund beaktar känslor ur ett socialpsykologiskt perspektiv som, vad jag kan förstå, skiljer sig från både Elsters och Riesmans olika perspektiv. Bland annat framhåller Asplund att platslöshet är starkt förknippat med olust. Framförallt för att platslöshet karaktäriseras av det opersonliga och anonyma, vilket är symptomatiskt för Gesellschaft. Jag föreställer mig att den platslösa lokalpatrioten som söker efter surrogat till en plats i Gemeinschaft har en särskild benägenhet för att känna avund.

179 M. Sandgren, 2009.

gurerna som förmedlande prisma mellan praxis och diskurs, mellan verksamhet i världen och gestaltning av världen, torde en heltäckande redogörelse vara närmast omöjlig. Om en sådan redogörelse vore möjlig skulle det inte längre vara en exposé, det skulle vara en encyklopedi. Exposén är tillräcklig för Asplunds syfte att visa hur central tankefiguren har varit för det jag betecknar som sociologins genre.¹⁸⁰

Jag ska här se in genom den dörr som tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft låser upp fast rikta blicken åt ett annat håll än Asplund, men med hans redogörelse som bakgrund för att visa hur tankefiguren har uttryckts av olika röster om nationalism inom ramen för sociologins genre. Min redogörelse motsvarar inte Asplunds, men torde vara tillräcklig för att visa att tankefiguren har varit central för diskurser om nationalism. I ett fåtal fall har man hänvisat till Tönnies. I några fall är det uppenbart att man har varit bekant med begreppsutvecklingen efter Tönnies, men inte sett det som nödvändigt att hänvisa till honom. Begreppsparet har då övergivits till fördel för nya begrepp för att Tönnies begrepp har uppfattats som ålderdomliga. I andra fall är det tveksamt om man har varit bekant med Tönnies. Även om Tönnies begrepp är ålderdomliga i vissa avseenden innebär det inte att tankefiguren skulle vara överspelad, vilket framgår av de fall då man aningslöst har broderat vidare på tankefiguren ifråga.

Hans Kohn definierade 1945 nationalismen som ett sinnestillstånd överensstämmande med ett politiskt faktum eller som strävar mot ett sådant faktum. Detta faktum var närmare bestämt politisk suveränitet i form av en stat legitimerad av idén om ett folk. Denna definition lånade Kohn från en viss Israel Zangwill samt från Max Weber. Zangwill har jag nämnt i ett annat sammanhang i kapitel ett och Weber var onekligen bekant med Tönnies begreppspär som han försökte att vidareutveckla på sitt sätt. Asplund är tveksam till om Weber berikade det.¹⁸¹

Kohn urskilde två olika typer av nationalism. Den ena typen som motsvarar vissa fasetter i ett Gemeinschaft betecknade han som "östlig" och den andra som motsvarar vissa fasetter i ett Gesellschaft betecknade han som "västlig". Kohn menade att den östliga nationalismen var en auktoritär och etnisk form baserad på ett vagt begrepp om folket och dess traditioner. "Folket" som begrepp skulle, enligt Kohn, ha upptäckts av Herder och de tyska romantikerna. Folkets traditioner uppfattades som naturliga och i termer av släktskap, familjeband och status. Den västliga nationalismen ansåg han vara en rationell och civil form baserad på ett formellt rättsligt begrepp om medborgarskap. Det uttrycktes i termer av rättigheter och skyldigheter som om de var fastställda i ett kontrakt. Gränsen mellan dessa två typer av nationalism drog Kohn genom Europa där den "östliga" började i och med Tyskland. Enligt Kohn bottnade skillnaden i att renässansens och reformationens tankegods aldrig fick något socialt och politiskt genomslag i Tyskland. I Ryssland eller längre österut skulle det nämnda tankegodset inte ha fått något genomslag alls.¹⁸²

180 Jfr J. Asplund, 1991, sid. 19-36.

181 A. a., sid. 27.

182 H. Kohn, 1994, sid. 162-165. Jfr H. Kohn, 1937, där han hävdar att nationalismen hade fått en världsomfattande utbredning utan att han uttryckligen går in på de skilda typerna av nationalism som han sedermera kom att urskilja 1945.

Vad som spökar i Kohns förståelse av nationalismen är en medeltida uppdelning av världen i Occident (väst) och Orient (öst) som etablerades efter Romarrikets sönderfall. I det moderna samhället har distinktionen förståtts utifrån tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft. Till exempel har tankefiguren formulerats ideologiskt i olika "orientalismer". Det traditionella österlandet har då romantiserats och demoniserats samtidigt som det har nedvärderats i relation till ideal om det moderna västerlandets upplysta civilisation, vilket Edward W. Said diskuterade 1979.¹⁸³ Vad Said inte diskuterade närmare utan lämnade underförstått var deras ideologiskt omkastade motsvarigheter som man har kallat för "occidentalismer", närmare bestämt att det moderna västerlandet har romantiserats och demoniserats samtidigt som det har nedvärderats i relation till ideal om det traditionella österlandets uråldriga andliga visdom.¹⁸⁴

I likhet med Kohn använde inte Ernest Gellner begreppen Gemeinschaft och Gesellschaft i sin diskussion av nationalismen. Ändå är tankefiguren en utgångspunkt för hans diskussion från 1983. Han formulerade visserligen en begreppslik motsvarighet till Gemeinschaft, men ingen till Gesellschaft. Begreppet han använde var "Ruritanien" för en idealtypisk bondegemenskap i kontrast till det idealtypiska kejsardömet "Megalomanien". Även om han inte använde en begreppslik motsvarighet till Gesellschaft beskrev han det i kontrast till både Ruritanien och Megalomanien. Enligt Gellner växte nationalismen fram i övergången från ett Gemeinschaft till ett Gesellschaft. I själva övergången menade han att Ruritanien och Megalomanien ömsesidigt vattnades ur. Det som vattnades ur var Ruritaniens diskurser i vardagligt tal och Megalomaniens diskurser vid ceremoniella högtider utifrån heliga texter. Han antog att urvattningen var så långtgående att nationella folk uppfanns i och med nationalstatens uppkomst och framväxten av nationella stilar med nationellt enhetliga skriftspråk.

Av intresse är att Gellner nämner Emile Durkheim som med begreppen "mekanisk solidaritet" och "organisk solidaritet" vände upp och ned på Tönnies begreppspar. Tvärtemot Tönnies begrepp svarar mekanisk solidaritet mot ett Gemeinschaft och organisk solidaritet mot ett Gesellschaft hos Durkheim, vilket Asplund menar var en underförstådd kritik av Tönnies. Gellner anknöt till Durkheim då han menade att nationalismen framstod som en av det moderna samhällets motsvarigheter till den religiösa självtillbedjan som människor ägnat sig åt i det förmoderna samhället. I det avseendet menade han att idén om Gud efterhand ersattes av idén om nationen.¹⁸⁵ Med andra ord som om respektive idé hade likartade sociala funktioner.

Anthony Giddens diskussion om nationalism från 1985 är minst sagt svårtydd och inskränker sig till nationalstaterna i Europa. Det står klart att tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft lurar i botten även om han inte formulerar några begreppslika motsvarigheter. I hans redogörelse växer nationalstaten fram i övergången från Gemeinschaft till Gesellschaft. I en diskussion från 1991 kontrasterar han begreppet "öde" med "risk". Ödet utgör en fasett av Gemeinschaft och risk anknyter

183 E. W. Said, 1993. Jfr B. S. Turner, 1994.

184 I. Buruma & A. Margalit, 2004.

185 E. Gellner, 1997, sid. 81.

till val som utgör en fasett av Gesellschaft. Giddens konstaterar att nationer, i politisk propaganda, framställs som om de vore på väg mot ett bestämt öde. Samtidigt hävdar han att förutsättningen för en framgångsrik politik i det moderna samhället är att behärska konsten att gissa utifrån en kalkyl av risker. Fatalism skulle, enligt Giddens, vara ett resultat av konflikten mellan begreppen öde och risk. Han antar att när tron på ödet sviker och riskkalkylen blir övermäktig återstår att resignerat acceptera sin lott.¹⁸⁶

Eftersom Giddens diskussion av nationalismen är ett led i en kritik av marxismen kan det vara värt att påpeka att Tönnies var socialist och bland annat influerad av Karl Marx. För Marx framstod nationalismen som en anomali i det moderna samhället. Anomalin skulle försvinna om arbetarna i alla länder förenades med varandra. Förutsättningen för det var att de först kom till rätta med sitt eget lands borgerskap.¹⁸⁷ Enligt Asplund genomsyrade motsättningen mellan Gemeinschaft och Gesellschaft både Marx egna röster och sedermera marxismens sociologiska stil. Asplund urskiljer tre möjliga sätt som marxismen kan förstås utifrån tankefiguren. I det första alternativet är marxismen ett försök att övervinna motsättningen. I det andra alternativet betonar marxismen Gesellschaft på bekostnad av Gemeinschaft. I det tredje alternativet skulle marxismen stå svarslös inför denna motsättning. Oavsett hur det är med den saken tycks marxismen stå svarslös inför nationalstaten och nationalismen, vilket sammanfattar en del av Giddens kritik av marxismen.

För Giddens är nationalismen den förståelse av suveränitet som beledsagar nationalstatens praxis. Den förståelse han hänvisar till är i huvudsak densamma som Kohn tar upp, det vill säga ideologiska diskurser över tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft. När förståelsen av suveräniteten och gränsdragningarna i praxis inte överensstämmer med varandra menar Giddens att förståelsen även kan beledsaga protester mot nationalstaten ifråga.¹⁸⁸

I en dispyt mellan Francis Robinson och Paul Brass från 1979 framträder Gemeinschaft och Gesellschaft som fixeringsbild tydligt. Deras oenighet handlade om anledningen till muslimernas separation från Indiens hinduiska majoritet och bildandet av Pakistan efter Indiens självständighet från Storbritanniens kolonialvälde 1947. I respektive beskrivning av denna muslimska nationalism använder de begreppen "primordial" och "instrumental". Båda ser respektive begrepp som extrema renodlingar av en komplex verklighet, men hävdar att den ena aspekten varit mer avgörande framför den andra. Robinson framhöll att den muslimska nationalismen var "primordial", med andra ord ett genuint uttryck för den muslimska gemenskapens kultur. Med upprättandet av Pakistan försäkrade sig muslimerna om att Islams föreskrifter skulle stå över de sekulära lagarna. Det hade, enligt Robinson, varit omöjligt

186 A. Giddens, 1991, sid. 109-143. Under renässansen utvecklade N. Machiavelli, 1987, begreppet "Fortuna". Enligt Giddens står det för en övergång från traditionella ödesbegrepp till moderna riskbegrepp. Utan att ta ställning till om Giddens har rätt eller inte kan man anta att en stark trängsel av incidenter uppmuntrar till fatalism och opportunism, vilket J. Asplund, 1992, med begreppet "mimetiskt lotteri" ger en möjlig förklaring.

187 K. Marx & F. Engels, 2002, sid. 25. Se B. Anderson, 1992, för en tolkning av nationalismens anomali.

188 A. Giddens, 1985, sid. 209-221. Jfr P. Ståhlberg, 1995, och relationen mellan nationalism och borgerlig offentlighet.

i Indien.¹⁸⁹ För Brass var muslimernas nationalism ”instrumental”, ett medel för den politiska eliten att legitimera sina anspråk. Det avgörande enligt honom var att muslimska eliter valde särskiljande symboler istället för sammanhållande eftersom deras privilegier hotades av Indiens självständighet.¹⁹⁰

Varken Robinson eller Brass hänvisar till Tönnies eller hans begreppspar. Däremot refererar Brass, som Robinson svarade på, till Clifford Geertz som 1963 introducerade begreppet ”primordial ties” för en större publik. Det gjorde han för att förstå nationalismen efter andra världskriget i de etablerade nationalstaternas kolonier, vilken fick beteckningen ”antikolonialism”. Geertz hävdade att ”folken” i tredje världens ”nya stater” drevs av två av varandra beroende men samtidigt motsatta motiv, status och modernisering. Enligt Geertz berodde motsägelsefullheten på en idé om gemenskap som utgick från ”primordial ties”. Det var band som antogs vara självklara för ens sociala existens som familj, släkt, att vara född in i en religiös gemenskap, tala ett visst språk eller en viss dialekt. Han menade att försök till att få dessa band att omfatta en nation hade betraktats som patologiskt. Vidare antog han att nationell enhet upprätthölls av ”civil ties”, vilka garanteras av en civil stat med polismakt och ideologisk indoktrinering.¹⁹¹

Inte heller Geertz hänvisar till Tönnies eller något av hans begrepp. Den som Geertz lånat sina begrepp från är Edward Shils som samarbetade med Talcott Parsons. Shils formulerade sina begrepp ”primordial ties” och ”civil ties” 1957 utifrån Tönnies begreppspar. Han uppehöll sig framförallt vid Gemeinschaft efter att ha avfärdat ståndpunkten att det moderna samhället skulle vara ett Gesellschaft, vilket av princip utesluter ett Gemeinschaft. Enligt Shils var det moderna samhället varken själlöst, egoistiskt, kärlekslöst, trolöst eller opersonligt. Han underströk att det existerade andra sammanhållande krafter än egenintresse och tvång. Därmed framhöll Shils en kritik av Tönnies som Durkheim tidigare hade underförstått.

Det Shils vände sig mot var att det moderna samhället skulle bygga på konflikt. Han utgick från att Gesellschaft betyder konflikt och att Gemeinschaft betyder konsensus. I huvudsak tycks det stämma överens med Tönnies ståndpunkt, men Asplunds tolkning är mer nyanserad. Enligt Asplund utgår Gesellschaft från konflikt, men det hindrar inte att affärsmässiga överenskommelser om konsensus kan etableras utan att konkurrensen mellan parterna upphör.¹⁹² Vidare menar Asplund att även om utgångspunkten för Gemeinschaft är konsensus är det inte fritt från konflikter. Däremot är konflikterna av en annan karaktär än konflikterna i Gesellschaft. I Gemeinschaft råder välvilja mellan vänner och illvilja mellan fiender varav det oöverlagda brodermordet kan ses som ett extremt exempel.¹⁹³ Shils kritik av Tönnies var riktad mot debattörer i hans samtid. Han vände sig å ena sidan mot Riesmans begrepp ”den ensamma massan” från 1950. Å den andra sidan vände han sig mot Fromms tes från 1943 om den moderna människans ”flykt från friheten”. I vid me-

189 F. Robinson, 1994, sid. 214-217.

190 P. Brass, 1994, sid. 83-89.

191 C. Geertz, 1994, sid. 29-34.

192 Jfr G. Sartori, 1987, sid. 91. En etablering av en sådan konsensus antas vara ett minimikrav för liberal demokrati.

193 J. Asplund, 1991, sid. 70-76.

ning behandlar de samma problem som Tönnies även om Gemeinschaft förstås mot bakgrund av diskussioner om Gesellschaft. Enligt Asplund kan Riesmans begrepp uppfattas som mer suggestivt och snävare än Gesellschaft. Fromm formulerade i sin tur inga motsvarigheter till Tönnies begreppspär. Ändå kan hans tes förstås som "flykten från ett Gesellschaft till ett Gemeinschaft som inte längre finns" utan att något avgörande går förlorat.¹⁹⁴

Shils motsvarighet till vissa fasetter av Gesellschaft var "civil ties". Dessa band var av allmän karaktär och omfattade samhällets centrala värden. Shils beskrev banden som ett uttryck för ett måttligt engagemang och en pluralistisk omsorg om hela samhället. Han menade att de civila banden var latenta, men i valtider, nationella kriser och ceremonier manifesterades de i handling. Det som engagerade människor till vardags var emellertid inte dessa civila band enligt Shils. Engagemanget skapades i Gemeinschaft, vilket Shils delade upp i tre typer av band: "primordial", "personal" och "sacred". Dessa band skulle motsvara olika fasetter av Gemeinschaft. Jag kommer endast att återge Shils diskussion om "primordial ties" i relation till "civil ties". I Shils framställning tycks "civil ties" omfatta de opersonliga och sekulära fasetterna av ett Gesellschaft.

För Shils var "primordial ties" liktydigt med solidaritet grundad på gemensamt hushåll, ett gemensamt territorium, en gemensam arbetsplats eller på blodsband och sexuella kontakter. Shils uttryckte det som att bandet inte bara var en funktion av ett ömsesidigt utbyte. Enligt Shils baserades det på en "outsäglig" (ineffable) mening som tillskrevs blodsband och släktskap. På grund av antagandet om bandens outtalade mening har Shils begrepp, i likhet med Gemeinschaft, avfärdats som både ovetenskapligt och osociologiskt.¹⁹⁵

Shils betecknade dessa band som primära för att han såg Charles Cooleys begrepp "primärgrupp" som en motsvarighet till Gemeinschaft. Dessutom tillskrev han Cooley en hypotes om att de höga ideal som styrde samhället i stort formades i primärgrupper, vilken Shils själv avfärdade. Asplund påpekar att i jämförelse med Gemeinschaft beskriver Cooleys "primärgrupp" en idyll. Dessutom formulerade Cooley ingen motsvarighet till Gesellschaft. Asplund konstaterar att andra fick lägga till begreppet "sekundärgrupp".¹⁹⁶

Från de "primärgrupper" som Shils urskilde menade han att en minoritet, andra skulle säga elit¹⁹⁷, arbetade engagerat i förhållande till samhällets allmänna "civila" värden. Minoriteten kunde påverka de allmänna värdena negativt eller positivt medan större delen av befolkningen skulle vara måttligt intresserad.¹⁹⁸ I vilken utsträckning diskuterade Shils nationalismen när han talade om samhällets allmänna civila värden? Om han med "befolkning" menade en nationell befolkning och därmed såg nationen som en självklar avgränsning av samhället har det sitt intresse. Det behöver

194 E. Fromm, 1987.

195 Se J. D. Eller & R. M. Coughlan, 1993. Jfr Asplund, 1991, sid. 81-90. Vad denna möjligen outtalade (men inte oförmedlade) mening i Gemeinschaft i sista hand kan handla om, enligt Asplunds tolkning, är ett ömsesidigt, direkt och helhjärtat gensvar mellan människor. För övrigt argumenterar Asplund för att begreppsparet Gemeinschaft och Gesellschaft är omistligt för sociologin.

196 J. Asplund, 1991, sid. 26.

197 V. Pareto, 1991.

198 E. Shils, 1957.

inte vara empiriskt fel i USA år 1957, men det blir svårsmält om nationalismen tas som utgångspunkt för en allmän teori om samhället.

Från denna inblick i hur nationalismen har förståtts i sociologins genre ska jag framhålla nationalismen som en modern politisk ideologi.

En modern politisk ideologi

Sedan begreppet ideologi myntades 1796 av Antoine Destutt de Tracy har det varit omstritt. Som bekant utgår jag från att diskurser formuleras i växelverkan med praxis. Vidare utgår jag från att tankefigurer utgör ett förmedlande led i denna växelverkan mellan praxis och diskurs. I diskurser antar jag att man därtill kan urskilja olika genrer med skilda stilar som ramar in en mångfald av olika röster. Ideologier formuleras på diskursernas nivå och jag antar att de är normativt förvrängda idékomplex som kan vara mer eller mindre sammanhängande utifrån önskningar om hur praxis borde eller inte borde vara. Det är ett löst avgränsat ideologibegrepp som kan rymma allt från religiösa föreställningsvärldar, filosofiska system, utopiska respektive dystopiska samhällsritningar till regelverk för vett och etikett.¹⁹⁹

Jag antar vidare att de moderna politiska ideologiernas diskurs under 1800-talet formulerades utifrån tankefiguren *Gemeinschaft* och *Gesellschaft* i kombination med framstegstanken. Det innebär inte att alla centrala idéer i denna diskurs formulerades för första gången under 1800-talet. Ett flertal av idéerna hade formulerats och relaterats till varandra av olika röster innan de kom i allmänt bruk i form av ideologiska genrer med sina respektive ideologiska stilar som i efterhand ramar in rösterna. De kanske mest välutvecklade genrerna i denna diskurs är liberalism, socialism och konservatism vars centrala idéer är frihet, jämlikhet och broderskap.

En ideologi bygger på ett komplex av färdigformulerade idéer om hur saker och ting borde vara som relateras mer eller mindre systematiskt till varandra. Liberalismens genre kan tänkas utgå från idéer om individens frihet, egenintresse och konkurrens. I centrum för socialismens genre står kanske jämlikhet mellan klasser, allmänintresse och planering. Konservatismens genre utgår möjligen från idéer om broderskap, sammanhållning och tradition. Idékomplexen förknippas därtill med olika känslor, minnen och motiv. Exempel på politiska händelseförlopp förknippade

199 Jfr G. Sartori, 1987, sid. 491-507; G. Sartori, 1969. Sartori tycks argumentera för ett stramare ideologibegrepp då han skiljer mellan *ideologiska trossystem* med fixerade delar, förknippat med starka känslor samt slutna sinnen och *pragmatiska trossystem* med flexibla delar, förknippat med svaga känslor samt öppna sinnen. Förhoppningsvis framgår det av min tidigare redogörelse för Asplunds modell (kap. 2) att jag tar avstånd från de lika orimliga som skilda ståndpunkterna att människors existentiella omständigheter skulle bestämma vad de tänker eller att deras tankar skulle formuleras oberoende av existentiella omständigheter. Även om det inte går att förutsäga en idé är det i efterhand möjligt att tolka den genom att sätta in den i sammanhang som gör den begriplig, vilket även gäller normativa förvrängningar av idéer. För tydlighetens skull vill jag även påpeka att utifrån antagandet att ingen diskurs formuleras förutsättningslöst följer inte att alla diskurser är ideologiska. Jfr även J. Gerring, 1997.

med dessa genrer är den amerikanska, franska och ryska revolutionen. Efter dessa revolutioner har paroller om frihet, jämlikhet och broderskap haglat över världen. Det politiska huvudmotivet för dessa revolutioner var att i framstegets namn ersätta absolutismens furstesuveränitet med folkets suveränitet varpå "folket" beroende på ideologisk utgångspunkt fick olika innebörd.²⁰⁰

Nationalismen ingår i de moderna politiska ideologiernas diskurs och har växt fram över tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft utifrån idén om "folket" som nation. Det är en ideologisk genre om nationella folk och deras platser i världen som utgår från att staters suveränitet bör utgå från nationella folk, till skillnad från medeltida furstehus vars legitimitet i sista hand härleddes från Gud. Nationalismens princip om folkets suveränitet är emellertid tveetydig. Å ena sidan bör nationens medlemmar förstås som kosmopolitiskt fria och jämlika medborgare länkade till sin plats och varandra. Å andra sidan bör nationens medlemmar förstås som bröder och systrar lokalpatriotiskt förbundna till sin plats och varandra. Beroende på hur nationalismens antaganden har vuxit fram har den ena aspekten av nationen betonats framför den andra och vice versa. Därtill antas att varje nationellt folk bör ha sin egen stat i förhållande till andra nationella folk och deras stater i ett internationellt system. Det innebär att nationalismen är universell i den meningen att alla bör ha en nationalitet och partikulär i den meningen att alla inte bör ha samma nationalitet.²⁰¹ Nationalismens internationella värld av nationalstater med tydliga territoriella gränser står i kontrast till en medeltida kristen värld utan påbud om tydliga territoriella gränser mellan furstehus och Jerusalem som centrum. Att man talade ett avgränsat språk var inget man tänkte på till vardags innan nationalismens påbud om tydliga gränser mellan olika språk, varpå idén om dialekter blev en laddad fråga.²⁰²

Jag ska här ge två exempel på formuleringen av nationella stilar där tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft som fixeringsbild framstår tydligt trots att den är ideologiskt förvrängd. Det första exemplet är en episod som beskriver framväxten av en fransk nationell stil och det andra exemplet beskriver en omformulering av en svensk nationell stil. Med exemplen återknyter jag till Asplunds friläggande av tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft.

Absolutismens genre som började utformas i slutet av renässansen försvann inte genom ett trollslag efter de ovan nämnda revolutionerna. Det blir tydligt i en episod från början av 1800-talet under Napoleons regim i Frankrike efter franska revolutionen. Enligt Asplund ska episoden förstås som ett uttryck för hur alla värden omvärderas i och med vändkorset som tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft står för. Enligt Asplund tvångsmoderniserade Napoleon ett judiskt Gemeinschaft. Napoleon krävde att judarna skulle ta avstånd från det mosaiska förbudet mot ocker mellan

200 Se P. Burke, 1992, om "folket" som medborgarna, arbetarna, pöbeln, nationen; Jfr G. Sluga, 1998, om "folket" som män.

201 Jfr B. Anderson, 1992, sid. 20-22. Ordet "nationalism" började användas i slutet av 1800-talet. Ordet "nation" är av äldre datum och har latinskt ursprung med andra betydelser än nationalismens nationsbegrepp.

202 M. Billig, 1995, sid. 19-36.

trosbröder och bekänna sig till ett universellt Gesellschaft där ocker skulle bedrivas mot alla oavsett religion.²⁰³

Som jag förstår saken skulle Napoleons universella Gesellschaft förverkligas inom ramen för ett partikulärt nationellt Gemeinschaft eftersom judarna skulle bekänna sig till faderslandet Frankrike och fransmännens nationella brödraskap. Trots att Napoleon efter revolutionen tycktes återupprätta delar av absolutismen när han utnämnde sig själv till kejsare kom hans röst att ramas in av en nationell stil. Det blir tydligt i en jämförelse med tvånget judarna utsattes för 1492 i Ferdinand och Isabellas kungadöme Kastilien-Leon på den iberiska halvön (föregångare till ett enat Spanien). Då var absolutismens genre i färd med att växa fram i kontrast till feodalismens mångfald av lojaliteter där religionstillhörighet inte behövde vara en politiskt laddad fråga för de olika furstehusen då den i huvudsak var självklar. Judarna tvingades att välja mellan det kristna dopet eller att gå i exil. Alla som inte var kristna betraktades som "orena", vilket har förståtts som en tidig rasism utifrån religiösa grunder till skillnad från en senare rasism utifrån olika föreställningar om biologiska skillnader.²⁰⁴

Den avgörande ideologiska skillnaden mellan de olika fallen av tvångsåtgärder mot judar var att Napoleon utgick från nationalismen till skillnad från den absolutism som Ferdinand och Isabella utgick från. Om den franska nationella stilen var färgad av en religiöst motiverad rasism, som var av avgörande betydelse för Ferdinands och Isabellas absolutism, var den jämförelsevis av underordnad betydelse. Som Asplund visar tvingade Napoleon i ett visst avseende fram ett skifte av samhällsepok. Närmare bestämt institutionaliserades Napoleons röst till en ny ideologisk stil som var på väg att ramas in av en ny ideologisk genre i värdekonflikten mellan Gemeinschaft och Gesellschaft. Drygt ett sekel senare utsattes judar med flera för koncentrationslägrens totalitära form av tvångsmodernisering under Nazitysklands regim. Nationalismen var då en dominerande genre och Hitlers röst ramades in av en nazistisk nationell stil. En av flera skillnader mellan stilarna som ramade in Napoleons och Hitlers röster var idén att samhällsutvecklingen var i färd med att leda till en biologisk degeneration eller att folket skulle vansläktas om man så vill. Tankegången framfördes 1893 av Max Nordau som hävdade att degenerationen var en form av egoism i kontrast till en altruism som han antog var samhällets förutsättning.²⁰⁵ Nordau var sefardisk jude, hade förordat tysk assimilering av judarna och anslöt sig sedermera till Theodor Herzls sionistiska rörelse.²⁰⁶ Efter många turer kom sionismen att ramas in av en nationell stil med upprättandet av nationalstaten Israel 1948 som resultat. Samma år upprättades Förenta nationerna (FN) utifrån nationalismens genre, vilket var ett uttryck för genrens ideologiska dominans i världen.

203 J. Asplund, 1991, sid. 108.

204 N. Shachar, 1997, sid. 194. Jfr G. M. Fredrickson, 2003.

205 J. Asplund, 1983, sid. 271-274.

206 N. Shachar, 1997, sid. 217. Jfr P. M. Baldwin, 1980. I en fotnot på sidan 108 hävdar Baldwin att Nordau innan sitt sionistiska engagemang betraktade antisemitism som en form av degeneration. Som sionist skulle han istället komma att betrakta den som ett resultat av en naturlig främlingsfientlighet hos människan. Utifrån denna omvärdering drog Nordau slutsatsen att antisemitismen endast kunde lösas genom att evakuera judarna från Europa, vilket var i enlighet med en sionistisk övertygelse vid denna tid.

För att undvika missförstånd vill jag understryka att Nordau inte hade något med nazismen att göra. När tankegången om degeneration formulerades i antisemitisk riktning enligt nazismens specifika recept var den ett allmänt etablerat tankegods. Ytterligare en skillnad mellan de nationella stilarna i Napoleons Frankrike och Hitlers Tyskland var totalitarismen som är en beteckning från 1925 på ett styrelseskick förknippat med fascismen som institutionaliserades i Nazityskland och Sovjetunionen. Visserligen kan både absolutismen och totalitarismen förstås som ideologier för diktatur och mot demokrati.²⁰⁷ Emellertid härrör absolutismen från en förmodern religiös tankevärld till skillnad från totalitarismen som ingår i en modern sekulär tankevärld i likhet med den liberala demokratin. Det sistnämnda gäller även för nationalismen, vilket blir tydligt i skillnaden mellan judendomen och en sionistisk nationell stil. Även om Gud i det sistnämnda fallet kan åberopas för att framhålla nationens särskildhet är det inte en förutsättning för nationen. Anspråken på en särskild nationell plats är däremot en förutsättning för nationen, vilket har skapat konflikter mellan de palestinska och israeliska nationella stilarna eftersom de har gjort anspråk på samma plats.²⁰⁸

Som jag förstår den tvetydighet som nationalismen rymmer kan principen om folkets suveränitet där varje nation bör ha sin egen plats förstås med hjälp av fixeringsbilden *Gemeinschaft* och *Gesellschaft*. Å ena sidan framstår nationen som ett folk förbundet med sitt hemland och å andra sidan framstår nationen som en stat med ett avgränsat territorium. I det första fallet förstås nationen som ett öde där folket och landet är ömsesidigt beroende av varandra. I det andra fallet förstås nationen som ett val där staten och dess territorium är utbytbara i förhållande till varandra. Enligt nationalismen bör det territorium som ingår i bilden av hemlandet vara tydligt avgränsat i relation till andra nationers territorier.²⁰⁹

Från det franska exemplet på framväxten av en nationell stil där tankefiguren *Gemeinschaft* och *Gesellschaft* som fixeringsbild framstår tydligt ska jag här övergå till det andra exemplet som utgör en omformulering av folkhemsmetaforen i svensk politik. Tvärtemot exemplet med Napoleons nationella stil som jag förstod som ett uttryck för ideologin att ett *Gesellschaft* bör förverkligas inom ramen för ett *Gemeinschaft* förstod Asplund folkhemsmetaforen som ett uttryck för ideologin att ett *Gemeinschaft* bör förverkligas inom ramen för ett *Gesellschaft*.²¹⁰ Svensken, socialdemokraten och sedermera statsminister Per-Albin Hansson övertog 1928 uttrycket från borgerligt håll och lanserade det som ett socialdemokratiskt idékomplex för den svenska nationalstatens framtid.²¹¹

I efterhand kan man konstatera att övertagandet av folkhemstanken från borgerligt konservativt håll lyckades över förväntan. Per-Albins röst etablerades som en reformistisk socialistisk stil i svensk politik. Efter andra världskriget kom stilen att bli den dominerande svenska nationella stilen. Trots att kommunismen föreföll att vara ett alternativ i Sovjet och att nationalismen växte sig stark i tredje världen framhöll

207 G. Sartori, 1987, sid. 182-206.

208 M. Billig, 1995, sid. 76-77.

209 A. a., sid. 75-76.

210 J. Asplund, 1991, sid. 13.

211 P. A. Hansson, 1992, sid. 234.

flera röster att frågan om politisk ideologi var avgjord i västerlandets demokratiska välfärdsstater till fördel för en pragmatisk social ingenjörskonst. I Sverige formulerade Herbert Tingsten efterhand en liberal röst som var kritisk till den socialistiskt färgade folkhemsstilen. När han hävdade att de politiska ideologierna var döda och att demokratin var en teknik för politiska avgöranden som hade blivit en överideologi förekom han Shils som också diskuterade frågan.²¹² Vad dessa röster förbisåg var att västerlandets liberala demokratier utgick från olika nationella stilar inom ramen för nationalismens genre.

Med nymarxismen i slutet av 1960-talet framstod tanken om ideologiernas död som ogrundad varpå mångkulturalismen började få politiskt genomslag under 1970-talet. Enligt tesen om postmodern globalisering formulerades mångkulturalismen under 1980-talet i konflikt med nyliberalismen och nykonservatismen. Tesen antar att idealen frihet, jämlikhet och broderskap ersattes med idealen frihet, mångfald och tolerans. Istället för nationalismens princip om folkets suveränitet där landsmän betraktas som nationellt likvärdiga till skillnad från utlänningar framhåller mångkulturalismen principen om ett likvärdigt erkännande av skillnader. Huruvida ett sådant politiskt erkännande förutsätter särskilda erkännanden av vissa skillnader eller inte har varit en tvistefråga där liberalismens neutralitet i förhållande till alla skillnader har ifrågasatts.²¹³ Jag antar att frågor om autonomi och autenticitet som har varit centrala för mångkulturalismen bottnar i värdekonflikten mellan Gemeinschaft och Gesellschaft. Huruvida framväxten av mångkulturalismens genre innebär att nationalismens genre förlorar sin ideologiska dominans är en öppen fråga. Särskilt som att vissa stilar av mångkulturalism betonar Gemeinschaft och andra Gesellschaft. Förespråkare av ett postnationellt medborgarskap har vanligtvis framhållit en mångkulturalism där Gesellschaft betonas.²¹⁴

Ett ideologiskt skifte säger inget om möjligheterna att förverkliga respektive ideal. Däremot antas ovan nämnda skifte stå för en förändrad syn på samhällsutvecklingen. Enligt tesen var idén om att utvecklingen kunde styras utifrån vetenskapligt fastställda lagbundenheter med entydiga resultat utbredd i början av 1900-talet. I slutet av 1900-talet skulle förhoppningarna om att styra utvecklingen framstå som naiva. För det första för att utvecklingen antogs vara ofrånkomligt mångtydig och därmed omöjlig att styra med entydiga resultat. För det andra för att förverkligandet av de moderna politiska idealen tycktes resultera i sin motsats.²¹⁵

Föreställningar om en lagbunden utveckling har ansetts vara karakteristiskt för det modernas vetenskapliga och filosofiska källor. Inom naturvetenskapens område har utvecklingen i hög grad också kunnat styras med entydiga resultat. Den mångtydiga

212 E. Shils, 1955.

213 Se M. Cooke, 1997, som jämför J. Habermas och C. Taylors röster i frågan utifrån begreppen autonomi och autenticitet. Se även A. Appadurai, 2006, som i de liberala demokratierna urskiljer en ambivalent utveckling från skydd av minoritetens åsikter i beslutsfattande procedurer till skydd av permanenta kulturella minoriteters rättigheter. Jfr M. Cooke, 2009.

214 Se S. Dijkstra, K. Geuijen, A. de Ruijter, 2001, sid. 65: "Acceptance or exclusion is based not on identity, whereby the 'other' is mainly reduced to the status of alien. Instead, postnational justice entails that the other is especially a fellow world citizen, 'one of us.' From this perspective, none of us is a stranger, or we are all strangers, which amounts to the same thing."

215 Z. Bauman, 1991, sid. 269-279. Jfr, J. F. Lyotard, 1984.

utvecklingen inom området för humaniora har bekräftat det oregelbundet unika som karakteristiskt för det modernas litterära och konstnärliga källor. Inom ramen för upplysningsprojektet har dessa två skilda kunskapskällor av vissa röster förståtts som om samhällsutvecklingen vore lagbunden och möjlig att styra enligt framstegstanken. Dessa röster har utgått från att vetenskaplig och teknologisk utveckling bör leda till framsteg som gör att människor blir fria och lyckliga.²¹⁶

Nationalismens princip om folkets suveränitet har kombinerats med framstegstanken. När "folket" upprättar sin stat i enlighet med folkets suveränitet är det ett framsteg för nationen. Samtidigt som nationen antas ha ett historiskt ursprung, inte sällan uråldrigt som om den alltid har existerat, har nationen förståtts som ett projekt som bör förverkligas. Med nationalismens genre kom nationella folk, nationella historier, nationella språk och nationella gränser. Det innebär inte att alla nationaliteter vid sin tillkomst har varit renodlade uppfinningar. I vissa fall har lokalt förankrade kulturer lyfts ur sitt lokala sammanhang i utformningen av nationaliteter och använts ideologiskt bland annat i konflikter om politisk dominans. Andra kulturer har underordnats nationaliteten som blev det dominerande resultatet varav vissa kulturer har utplånats eller förtvinat medan andra har etablerats som regionala kulturer med språkliga dialekter i relation till nationer och nationella språkbruk.²¹⁷

I tolkningen av Tönnies urskiljer Asplund en tes utifrån antagandet att *Gemeinschaft* är oplanerat i kontrast till ett uttänkt *Gesellschaft*. Tesen innebär att samhällsplanering blir begripligt i ett *Gesellschaft* där lagar stiftas och genomförs för att på effektivaste sätt uppnå mål som om tanke, handling och resultat var en mekanisk kedja. Ett *Gemeinschaft* skulle förlora sin innebörd om det reducerades till sina delar eftersom delarna förstås som en organisk helhet där ingen del kan förstås utan de andra delarna. Tanke, handling och resultat är i ett *Gemeinschaft* en samtidig rörelse. Språket utgör ett tydligt exempel. I *Gesellschaft* utgör språket ett verktyg som används för bestämda syften i enlighet med konventioner. I *Gemeinschaft* är språket en mellanmänsklig förståelse utifrån en delaktighet i varandras liv.²¹⁸

Utifrån Asplunds tolkning av Tönnies kan nationella medborgare, nationella territorier och nationella språk konstrueras genom överenskommelser i *Gesellschaft* till skillnad från nationella bröder och systrar, nationella hemländer och en nationell förståelse i *Gemeinschaft* som, om de uppstår, gör det oaktat all planering. Utöver att varje nationellt folk bör etablera sin suveränitet på en egen plats i världen och skriva sin unika historia för framtida generationer med sitt eget språk, är nationalismens utgångspunkt att alla bör ha en nationalitet om än inte samma. Jag utgår från att nationalismens genre omfattar dessa normativa antaganden om folk och suveränitet,

216 Jfr S. E. Liedman, 1999, sid. 15-56. E. de Condorcets postumt publicerade röst från 1795 om vetenskapens obegränsade möjligheter att skapa en bättre framtid för mänskligheten är en av de mest optimistiska formuleringarna av framstegstanken.

217 M. Billig, 1995, sid. 24-36.

218 J. Asplund, 1991, sid. 64-67. Det går att tolka Tönnies som om *Gemeinschaft* vore bestämt av ett biologiskt arv och *Gesellschaft* som om det var konstruerat i ett socialt kontrakt. Till skillnad från en sådan tolkning som slutar där en sociologisk analys kan inledas, framhåller Asplund att begreppsparet blir fruktbart om det tillåts representera två kvalitativt skilda sociala relationer. Jfr A. Touraine, 2007, sid. 48. Touraine likställer "det sociala" med *Gesellschaft*. Jfr även med J. Aldous, E. Durkheim, F. Tönnies, 1972.

om språk och plats samt om ursprung och framtid varur mängder av nationella stilar i sin tur har sprungit fram i olika riktningar.

Här har jag diskuterat nationalismens genre i de moderna politiska ideologiernas diskurs för att nationalismen ska framstå tydligare i relation till andra ideologiska genrer. Härnäst ska jag relatera nationalismen till skillnaden mellan banalt och spektakulärt.

Banal och spektakulär nationalism

Efter revolutionerna i Östeuropa 1989 framfördes en variant av tesen om ideologiernas död från 1950-talet som "slutet på historien". Enligt tesen var den liberala demokratin i färd med att bli en världsomspännande överideologi samtidigt som nationalismen var på väg att försvinna. Om tesen från 1950-talet handlade om att demokratin betraktades som en teknik för politiska avgöranden handlade tesen om historiens slut om att den liberala demokratin var det enda tänkbara alternativet.²¹⁹ Efter kalla krigets slut 1991, Sovjetunionens sammanbrott, kommunismens degradering och Gulfkriget där USA i spetsen för FN körde ut Irak ur Kuwait, formulerades en alternativ tes. Regeringars och andra sammanslutningars svårigheter att mobilisera politiskt stöd utifrån moderna politiska ideologier som nationalismen skulle öka försöken att istället söka stöd med hänvisning till kulturella gemenskaper som religioner eller civilisationer, vilket troligen skulle leda till en "sammandrabbning av civilisationer".²²⁰

I "slutet på historien" framstår Gemeinschaft som underförstått samtidigt som konsensus i Gesellschaft betonas. I "sammandrabbning av civilisationer" framstår tvärtom Gesellschaft som underförstått samtidigt som konflikt i Gemeinschaft betonas.²²¹ Med utgångspunkt i de västerländska demokratiernas banala vardagsliv framstod dessa två teser som spektakulära i likhet med de världspolitiska händelser som föranledde dem.²²²

I kontrast till *banal* vars innebörd är "i allmänt bruk" kan innebörden av *spektakulär* förstås som "i särskilt bruk". Här vill jag understryka att med dessa betydelser av

219 F. Fukuyama, 1989.

220 S. Huntington, 1993.

221 Jfr B. Nelson, 1973, för ett mer nyanserat perspektiv på både historien och relationer mellan civilisationer än vad som återfinns i teserna som lanserades av Fukuyama respektive Huntington. Jag misstänker att Nelson skulle beskriva teserna som olika former av "uniformitarianism", vilket var en term han lånade från A. O. Lovejoy och som han anpassade för att beskriva tankemönster som tenderar att vara mer föreskrivande än beskrivande, som tenderar att nollställa historien och som tenderar att beskriva en möjlig framtid i stereotypa ordalag. Se även B. Nelson, 1974, sid. 139-140. Huruvida begreppet "civilisation" är ett fruktbart begrepp eller inte för samhällsvetenskapen är en fråga jag lämnar därhän.

222 Sociologer med olika inriktningar har hänvisat till vardagslivet för att förstå människors antaganden om världen och sig själva. Jfr P. Berger & T. Luckmann, 1984; R. Barthes, 1972; H. Garfinkel, 1984; E. Goffman, 1971.

banalt respektive spektakulärt följer inte konnotationer som ”godartad” eller ”elakartad”. Inte heller är det samma sak som att skilja mellan vanligt och sällsynt även om den skillnaden kan tangera banalt respektive spektakulärt. Distinktionen mellan spektakulärt och banalt är dessutom bedrägligt enkel. Jag ska nöja mig med ett par påpekanden. För det första är det spektakulära respektive banala relativt utgångspunkten och inte åsikten man eventuellt har om saken. Vad som är spektakulärt respektive banalt från en utgångspunkt kan vara det omvända från en annan utgångspunkt. Genom att bryta mot det förväntade i en situation går det att pröva saken. Vanligtvis antas att följandet av normer är banalt och normbrott spektakulärt varpå normbrott antas resultera i reaktioner, eventuellt i form av sanktioner. Här gäller det att vara försiktig med att dra slutsatser om vad som är banalt respektive spektakulärt i en situation. Till skillnad från ovan nämnda antagande kan det vara banalt att bryta mot en norm som i en viss situation sällan eller aldrig efterlevs och spektakulärt att följa den. Ett exempel skulle kunna vara att gå mot röd gubbe vid en folktom gata när det inte kommer några bilar. För det andra förändras vad som är banalt respektive spektakulärt över tid. Man kan tänka sig att en ideologi är i särskilt bruk (spektakulär) vid dess introduktion. Efterhand kan den komma i allmänt bruk (bli banal). Från att ideologin blir spektakulär till att den blir banal är det rimligt att ideologin brukas upprepade gånger. Allt annat lika är det också rimligt att upprepning leder till en ideologisk ”mättnad” som kan resultera i att ideologin faller ur bruk, vilket inte utesluter att ideologin återigen kan komma i bruk vid en senare tidpunkt.²²³

Utifrån den världspolitiska situationen i slutet av kalla kriget var nationalismen i färd med att förlora sin dominans enligt de ovan nämnda teserna. Om man utifrån denna likhet ställer de två teserna mot varandra tycks de överensstämja med politiska aspekter av de kontrasterande leden i tesen om en postmodern globalisering: En liberalisering av världsmarknaden antas överskrida nationalstaten samtidigt som att själv rättfärdiganden av uråldrigt slag antas underminera idén om nationen.²²⁴ När Tönnies formulerade sin diskurs över tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft var värdekonflikten spektakulär. Tesen om postmodern globalisering beskriver dialektiken mellan tankefigurens två aspekter som om den hade upphört och att aspekterna har fallit isär. Ett alternativ till slutsatsen att dialektiken mellan tankefigurens två aspekter har upphört är att dialektiken har blivit banal, vilket delvis följer Michael Billigs ståndpunkt att nationalismen har blivit banal i de västerländska politiska demokratierna.²²⁵

223 Jfr J. Asplund, 1967.

224 Jfr A. Touraine, 2007, sid 19-32. Touraine betraktar Fukuyamas och Huntingtons teser som orimliga var för sig. Därtill tycks han se värdekonflikten mellan Gemeinschaft och Gesellschaft som överspelad i en ”postsocial” värld trots att värdekonflikten framträder tydligt då teserna ifrågasätts och kontrasteras med varandra.

225 M. Billig, 1995. Jfr M. Skey 2009; M. Billig 2009. Billig menar inte att nationalismen endast skulle framstå som banal i de västerländska politiska demokratierna. Det går säkert att urskilja banal nationalism i andra delar av världen och i stater med andra typer av statsskick. Vad han hävdar är att nationalismen har definierats alltför snävt i de västerländska politiska demokratierna, vilket har gjort att man har bortsett från den nationalism som har genomsyrat västerländska politiska demokratiers vardagsliv.

Billig utgår från att nationalismen i de västerländska demokratiernas samhällsdebatt och forskning framhålls som en spektakulär företeelse. I huvudsak skulle nationalismen uppfattas som en känslomässig reaktion från periferin förknippad med upprättandet av nya stater, separationer från etablerade stater, samt protester mot regimer utifrån populistiska eller revolutionära ståndpunkter. Nationalismen skulle vidare betraktas som ett aggressivt, irrationellt, elakartat tillstånd med etniska förtecken och tillskrivas "de andra". Därtill menar Billig att nationalismen antas generera våld mot invandrare, huliganism, terrordåd, militärkupper, folkmord och krig.²²⁶ I undantagsfall skulle en "etnisk" nationalism kontrasteras med beskrivningar av ett rationellt, fredligt och godartat tillstånd i centrum som med civila förtecken tillskrivs "oss". Exempel på "civil" nationalism skulle vara övergående och exceptionella händelser såsom nationella högtider, nationella val, eller nationella och internationella idrottsevenemang. Denna "civila" nationalism som förknippas med etablerade stater och internationellt samarbete skulle vidare antas generera nationell samhörighet och patriotiska uppoffringar vid försvar mot aggressioner och i nationella kriser.²²⁷

Skillnaden mellan "etnisk" respektive "civil" nationalism som Billig kritiserar och avfärdar framstår som vidareutvecklingar av de antaganden om "primordial ties" och "civil ties", vilka Geertz utgick från och som Shils tidigare hade myntat utifrån tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft. Som bekant hävdade Geertz att försök att lyfta "primordial ties" till en nationell enhet i tredje världens nya stater hade förståtts som patologiskt och Shils hävdade i sin tur att "civil ties" var latent och manifesterades i handling vid exceptionella händelser.

Att på de ovan nämnda sätten avgränsa nationalismen till spektakulärt "etniska" avvikelser i periferin av nationalstatens praxis eller till "civila" högtider av olika slag är enligt Billig en alltför snäv avgränsning av nationalismen. I kontrast till dessa spektakulära variationer av tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft som går igen i tesen om postmodern globalisering frilägger Billig en banal nationalism. Framförallt för att nationella utgångspunkter för demokratiska regelverk eller reformpolitiska ståndpunkter som i "civila" centra betraktas som förnuftiga och självklara glöms bort till fördel för dess extrema yttringar. Billig utvidgar således begreppet nationalism till att omfatta de västerländska nationalstaternas politiska centra och vardag utifrån principen om nationella folks suveränitet, vilket gör att han kan urskilja en banal nationalism där exempelvis antaganden om att etablerade stater kan och ska utfärda internationellt giltiga pass framstår som en självklarhet.²²⁸ Därmed har han inte vi-

226 A. a., sid. 43-49. I kontrast till en banal nationalism urskiljer Billig en "het" nationalism. Till skillnad från Billig kontrasterar jag banal nationalism med spektakulär nationalism, vilket inte utesluter att beteckningen "het" kan vara fruktbar i sammanhanget. Till exempel skulle en spektakulär nationalism kunna vara "het", men även "iskall" som i vissa skeden under kalla kriget. I en vidareutveckling av metaforerna "varm" och "kall" kan banal nationalism förstås som "kroppssmeparerad" då den inte "känns", eller åtminstone som "ljummen" alternativt "sval". Jfr G. Lakoff, 1987, som diskuterar hur erfarenheter av ilska har strukturerats med hjälp av metaforer. Jfr även L. Cram, 2009, som skiljer mellan banal och heroisk nationalism. I min tolkning framstår heroisk nationalism som en fasett av en spektakulär nationalism och konformistisk nationalism som en fasett av en banal nationalism. Se W. Schivelbusch, 1993, angående kontrasten mellan heroisk och konformistisk.

227 A. a., sid. 39-49; Jfr N. Elias & J. L. Scotson, 1999, apropå etablerade och outsiders i allmänhet.

228 M. Billig, 1995, sid. 93-127. Jfr M. Billig, 2009, sid. 349.

sat att tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft skulle vara inaktuell. Till synes ovetande har han tvärtom bekräftat att tankefiguren i högsta grad är aktuell även om nationalismens genre, stilar och de röster som de ramar in kan framstå som banala respektive spektakulära beroende på utgångspunkt.

Billigs paradexempel på en banal nationalism är en amerikansk nationell stil. Bland annat hänvisar han till en undersökning från 1986 om "hjärtats vanor" i amerikanskt samhälls- och kulturliv där det varnas för att Gemeinschaft undermineras av Gesellschaft.²²⁹ Om nationalismen är banal är det enligt Billig rimligt att dess antaganden återfinns som sociologiskt allmängods varpå "samhället" förstås som en nationalstat.²³⁰ I undersökningen pekas en banal nationalism ut då författarna med "we" och med "our society" underförstått avser amerikaner respektive USA. Genom att enbart fråga om lokala sedvänjor hävdar Billig att författarna bortser från respondenternas känsla av att vara amerikaner och tar den amerikanska nationella stilen för given när de inte frågar om traditioner som att barnen i amerikanska skolor dagligen svär sin trohet till "... the Flag of the United States of America, and to the Republic for which it stands, one Nation under God, indivisible, with liberty and justice for all."²³¹ Riten har fortlevt sedan 1880-talet då den var spektakulär. Detaljer i ordalydelsen och i utförandet har förändrats, men innebörden om trohet till nationen är densamma även om den har blivit banal. Oavsett barnens känsla, som kan antas variera, bör de enligt riten känna sig som lokalpatrioter i ett nationellt Gemeinschaft.²³²

Efter 1776 i det nyupprättade USA formulerades ett nationellt ideal från mottot *E pluribus unum*, varpå amerikanen beskrevs som en blandning av många invandrade "raser" från gamla världens Europa. Idealet användes 1908 av Israel Zangwill i en pjäs där amerikanen oavsett bakgrund stiger ur "smältdegeln" som framtidens stålman, vilket kan förstås som att ur ett amerikanskt Gesellschaft bör en målbunden kosmopolit formas inom ramen för ett amerikanskt Gemeinschaft. Idealet har dominerat den nationella stilen utifrån värdekonflikten mellan Gemeinschaft och Gesellschaft och har omformulerats av andra röster med utgångspunkt i olika ideologiska genrer och stilar. Till exempel har den dominerande nationella stilen kritiserats för "eurocentrism" utifrån mångkulturalismens genre varpå spektakulära krav och motkritik har framförts varpå åtgärder av olika slag har genomförts.²³³

229 R. N. Bellah et al., 1986; Se även R. D. Putnam, 1995. Jfr I. T. Thomson, 2005, som jämför likheter och skillnader mellan teorier om "massamhället" från omkring 1950 och teorier om "socialt kapital" från omkring 1990. Thomson understryker att de tidigare teorierna betonade framväxten av en alienierande eller en anomisk samhällsstruktur till skillnad från de senare teorierna som betonade att individers tillit till varandra och olika samhällsinstitutioner var i färd med att minska. Även om begreppsparet Gemeinschaft och Gesellschaft inte figurerar i dessa teorier är det uppenbart att tankefiguren ifråga ligger under de diskurser vari teorierna formuleras.

230 M. Billig, 1995, sid. 51-59; Jfr J. Asplund, 1983, sid. 133-134.

231 Legal Information Institute, 1992.

232 M. Billig, 1995, sid. 50. Jfr F. Bellamy, 1953. Trohetslöftet sattes på pränt 1892 av baptisten och socialisten Francis Bellamy för att sälja Stjärnbaneret till skolor. Parollen "frihet" användes, men "jämlighet" och "broderskap" var för kontroversiella. Flera tillägg har gjorts varav "under Gud" från 1954 har varit det senaste. Löftet publicerades första gången i "The Youth's Companion" som var en tidning riktad till skolbarn.

233 D. Blanck, 1998; Jfr K. Cmiel, 1996; Jfr även S. Jonsson, 1993.

Enligt tesen om postmodern globalisering skulle mångkulturalismens genre legitimera riktad marknadsföring, identitetspolitik och livspolitik. Till skillnad från nationalismens legitimering av nationalstaten utgår inte mångkulturalismen från en avgränsad nationell plats utan antas överskrida nationella gränser utifrån kön, etnicitet, ras, sexuell läggning, religion, ålder osv. Billig hävdar i sin tur att mångkulturalismen växer fram mot bakgrund av en banal nationalism. Världsmarknadsaspekten i en postmodern globalisering som antas överskrida nationalstater skulle enligt honom legitimeras av en banal amerikanisering av världen. Han antar således att en amerikansk nationell stil med universella anspråk har kommit i allmänt bruk och ramar in allehanda genrer, stilar och röster så länge de inte strider mot en amerikansk nationalism. Vid de tillfällen då andra genrer, stilar eller röster bryter mot denna banala amerikanisering framhålls dessa avvikelser som en spektakulär nationalism, vilken enligt tesen om postmodern globalisering legitimerar separatism, tribalism och terrorism.²³⁴

Genom att skilja mellan nationalismens genre och dess olika stilar kan Billigs analys nyanseras. När USA 1991 i spetsen för FN körde ut Irak ur det ockuperade Kuwait för att bevara den "internationella säkerheten", var nationalismens genre banal i det internationella samhällets centrum. George W. H. Bush hade i spektakulära ordalag deklarerat en ny världsordning efter kalla kriget där varje nation och dess suveränitet skulle försvaras gentemot grannländers angrepp, men det förändrar inte att det var en nationalismens världsordning. Även om utropandet av den nya världsordningen var spektakulärt, i likhet med försvaret av Kuwait, var antagandet att en nation bör skyddas banalt.²³⁵ När Nato 1999 (anfört av USA) försvarade Kosovos autonoma ställning i Serbien var det än tydligare då grunden för försvaret inte längre var internationell säkerhet utan "nödhyllp åt en förföljd etnisk minoritet" som hotades av en så kallad "etnisk rensning" legitimerad av en serbisk nationell stil. Kosovoalbanerna som utgjorde den förföljda minoriteten svarade i sin tur separatistiskt i relation till Serbien med att formulera sin nationella stil.²³⁶ En nyansering av Billigs tolkning av en banal nationalism kunde vara att nödhjälpen inte legitimerades av nationalismens genre i allmänhet, utan mer specifikt av en i de västerländska demokratierna banal amerikansk nationell stil.²³⁷

234 M. Billig, 1995, sid. 143-153. Jfr M. Ignatieff, 2005, som beskriver en amerikansk nationalism med universella anspråk.

235 Se J. Coen & E. Coen, 1997, för en ironisk röst i frågan som utgår från tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft med ett pastischaktigt L. A. som förgrund och vilda västern som bakgrund. Bröderna Coen liknar Iraks invasion av Kuwait i en värld dominerad av USA med två råskinn som bryter sig in i huvudpersonens hus, kör ner hans huvud i toaletten och pissar på hans persiska matta. Huvudpersonen "the Dude" är pacifist enligt devisen "just take it easy" vars huvudsysselsättningar är bowling, att röka på i badet och att läppja på en drink, företrädesvis en "White Russian". Efter viss övertalning från sin bowlingkompis Walter (vietnamveteran) svarar han på råskinnens behandling av hans matta med en folklig variant av president Bushs svar på Iraks invasion av Kuwait. Han säger: "This will not stand, ya know, this will not stand, man". Jfr T. A. Comer, 2007, för en så kallad postmodernistisk tolkning av filmen.

236 För J. Habermas, 1999, var nödhjälpen en postnationell politik på vägen mot ett kosmopolitiskt världsmedborgarsamhälle.

237 Se J. Wilson, 2003, för en historisk jämförelse av den amerikanska nationella stilens utveckling i Nordamerika efter inbördeskriget som bland annat legitimerade "utrotning" alternativt "civilisering" av urbefolkningen.

Här vill jag påminna om att vad som framstår som spektakulärt respektive banalt är beroende på utgångspunkten. Året innan president Bush den äldre utropade en ny världsordning med USA som självklar utgångspunkt presenterade den internationellt kände ryske författaren Alexander Solsjenitsyn ett manifest 1990 som väckte debatt i Ryssland.²³⁸ Manifestets titel var "Hur vi skall bygga upp Ryssland på nytt". I min tolkning var Solsjenitsyns manande röst ett förslag på hur en rysk nationell stil borde utformas efter den sovjetiska nationella stilen. Enligt förslaget skulle Ryssland omfatta Ryska republiken, Ukraina och Vitryssland, vilket innebar att en rad republiker skulle avskiljas från Sovjetunionen. Därtill tog Solsjenitsyn tydligt avstånd från vissa fasetter av Gesellschaft. Bland annat distanserade han sig från den mållösa kosmopolitens inställning som han var införstådd med efter sin exil i USA och som även framstod tydligt i nyliberalismens Ryssland. Oavsett vilken påverkan Solsjenitsyns förslag hade framhölls den sovjetiska nationalsången 1993 som opassande för ett nytt Ryssland. Myndigheterna utlyste en tävling med författaren till den sovjetiska nationalsången som ansvarig för att få fram den ryska nationalsången.²³⁹ Skiftet från en sovjetisk nationell stil till en rysk nationell stil var spektakulärt inom ramen för nationalismens banala genre.

I sin friläggning av tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft konstaterade Asplund att Solsjenitsyns manifest knappt kommenterades i "väst". När manifestet nämndes avfärdades det som "reaktionärt", baserat på "primitiva" och "tribala" värden²⁴⁰, vilket har förknippats med platslösa lokalpatrioter. Vad menade kritikererna? Ville Solsjenitsyn återinföra en sovjetisk kommunistregim? Det är inte troligt. Enligt Asplund tycktes den kommunistiska diktaturen vara en historisk parentes för Solsjenitsyn.²⁴¹ Inte heller var det Tsarens Ryssland Solsjenitsyn tänkte på, vilket bekräftades 1998 då han på sin 80-årsdag tackade nej till "Andreasorden" som är Rysslands främsta utmärkelse.²⁴² Asplund misstänkte att kritikererna betraktade manifestet som "antidemokratiskt".²⁴³

Asplund tolkade i sin tur manifestet mot bakgrund av en kulturdebatt i Ryssland på 1800-talet mellan "slavofiler" och "europeister". Utifrån jämförelsen antog han att Solsjenitsyn ville återupprätta ett Gemeinschaft på ortodox eller bysantisk grund inom ramen för ett moderniserat och demokratiserat Gesellschaft. Det kan betraktas som konservativt, men reaktionärt eller odemokratiskt är det inte i något uppenbart avseende. Asplund föreslog att manifestet måhända endast var begripligt med

238 J. Asplund, 1991, sid. 141-150. Jag har själv inte läst manifestet utan bygger min tolkning på Asplunds diskussion.

239 M. Billig, 1995, sid. 86. Jfr L. Harding, 2009, som påpekade att utöver att välja ut den nya nationalsången 1993 var författaren Sergei Mikhalkov känd för att ha skrivit tre olika versioner av den sovjetiska och ryska nationalsången på uppdrag av J. Stalin, L. Breznev samt V. Putin. Bland mycket annat var Mikhalkov även känd för att ha skapat den ryska barnlitteraturens karaktär *farbror Styopa*, som var en polisman, vilken alltid var redo att hjälpa till vid olika nödsituationer.

240 J. Asplund, 1991, sid. 143-144.

241 Jfr K. G. Karlsson, 2005, angående terrorns betydelse för den sovjetiska respektive den ryska nationella stilen.

242 Tidningarnas Telegrambyrå, 1998. Solsjenitsyn fick utmärkelsen för sina insatser för fosterlandet och världslitteraturen. Han tackade nej för att han inte kunde acceptera den samtidigt som "folk" svält och strejkade för att få ut sina löner.

243 J. Asplund, 1991, sid. 141.

tankefiguren som bakgrund. Därmed tog han varken ställning för eller emot själva manifestet, vilket han betraktade som sociologiskt torftigt.²⁴⁴ Med reservation för att det är omöjligt att göra en exakt översättning kunde man kanske säga att Solsjenitsyn önskade sig ett ryskt folkhem.

Debatten mellan "slavister" och "europeister" som Asplund refererade till är ett exempel som sätter Kohns distinktion mellan en västlig och en östlig nationalism ifråga. Kohn hävdade 1945 att Gesellschaft inte hade haft något socialt eller politiskt genomslag i Tyskland och inget genomslag alls längre österut, vilket motsägs av europeisterna. Emellertid sätter det även Solsjenitsyns kritiker i "väst" ifråga. Solsjenitsyn går i Asplunds läsning fri från en elakartad nationalism som kritikerna målade upp: "Borta är de gamla slavofilernas förvanskningar av historien, deras förlöpningar, storhetsdrömmar och främlingshat."²⁴⁵ Solsjenitsyns röst är allt annat än identisk med den ryska nationella stil som växte fram efter kalla kriget.

Jag antar att nationalismens genre är ett resultat av en växelverkan med nationalstatens praxis i det moderna samhället. Till skillnad från Billig har jag specificerat antagandet ytterligare med att nationalismen är en ideologisk genre som har formulerats i diskurser över tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft. Även om Billig inte skulle dela mitt resonemang behöver det inte strida mot hans analys utan kan tvärtom fördjupa och förtydliga den. Till exempel är Billig tveksam till tesen om postmodern globalisering där nationalstaten överskrids av världsmarknadens mållösa kosmopoliter och nationen undergrävs av själv rättfärdiganden av uråldrigt slag från platslösa lokalpatrioter. Billigs tveksamhet bygger på att en banal nationalism dagligen används i de västerländska nationalstaterna. Denna tveksamhet delar jag, men dessutom ifrågasätter jag att mållösa kosmopoliter och platslösa lokalpatrioter skulle vara frikopplade från varandra. Vad Billig inte urskiljer är att dialektiken mellan Gemeinschaft och Gesellschaft fortgår mellan nationalismens genre och andra genrer, mellan nationella stilar, men också inom nationella stilar mellan olika röster. Huruvida genrer, stilar och röster sedan framstår som banala respektive spektakulära är en fråga om utgångspunkt.

Här har nationalismens genre och nationella stilar som ramat in skilda röster relaterats till skillnaden mellan banalt och spektakulärt. Härnäst ska jag relatera nationalismens genre till nationalstatens praxis.

Nationalstatens praxis

Anthony Giddens har betecknat nationalstaten som en "maktbehållare". Med det menade han att nationalstaten är ett administrativt monopol över ett territorium med övervakade gränser vars styre är sanktionerat genom lag som upprätthålls med

244 A. a., sid. 143-144.

245 A. a., sid. 150.

en direkt kontroll över medlen för internt och externt våld.²⁴⁶ Om jag har förstått Giddens definition inbegriper den monopol på legitim våldsutövning och legitim rörelsefrihet. Hur en monopolisering i dessa avseenden genomfördes i övergången från en feodal ordning till en kapitalistisk ordning har beskrivits på olika sätt. Förslag som att "staten penetrerade samhällen", eller att "systemet koloniserade livsvärlden" har kritiserats och omformulerats till att "staten spärrade in sociala aktiviteter" eller att "staten omfamnade befolkningen" med exempelvis passet.²⁴⁷ Giddens maktbehållare skulle i så fall vara resultatet av sådana inspärningar eller omfamningar.

Gemensamt för de ovan nämnda förslagen tycks vara tanken att nationalstaten har avgränsat, dominerat och kanske rentav varit liktydig med det moderna samhället. Jag utgår istället från att nationalstaten har varit en dominerande del, men bara en del, av det moderna samhällets framväxt i övergången från Gemeinschaft till Gesellschaft. Innan jag fullföljer denna tankegång ska jag framhålla olika praxis eller infrastrukturer som har varit centrala för nationalstaten.

Thomas Mathiesen har föreslagit att övervakning och kontroll i det moderna samhället har följt en "panoptic" respektive en "synoptic" princip.²⁴⁸ Den panoptiska principen innebär en enkelriktad möjlighet för ett fåtal att se många samtidigt.²⁴⁹ Den synoptiska principen innebär en enkelriktad möjlighet för många att samtidigt se ett fåtal.²⁵⁰ Enligt Mathiesen utgör de fängelser och massmedier som uppkom mellan 1750 och 1830 i Europa och Amerika exempel på panoptikon respektive synoptikon. Därefter menar han att det går att urskilja en framväxt av parallella infrastrukturer från omkring år 1800 till omkring år 2000 som följer och ibland förenar respektive princip. Fängelser, brottsregister, psykiatriska kliniker, sjukvårdssystem, skolsystem, folkbokföring, personregister, kundregister etc. skulle ha följt den panoptiska principen vid kategorisering av individer för att göra det möjligt för ett fåtal att se många individer samtidigt. Massmedier, som storskalig dagspress, film, radio och television, skulle i sin tur ha följt den synoptiska principen för att presentera världen för individer. Televisionen är kanske ett exempel på den synoptiska principens optimala form till vilken de övriga medierna i efterhand på olika sätt har anpassat sig. Dagligen presenterar massmedierna önskvärda respektive icke-önskvärda "gestalter" i form av programledare, politiker, idrotts- och filmstjärnor samt al-lehanda celebriteter för en omfattande publik. Med hjälp av dessa presentationer är det många individer som samtidigt ser ett fåtal gestalter.²⁵¹

246 A. Giddens, 1985, sid. 121. Jfr H. Gerth & C. W. Mills, 1950, sid. 197.

247 Se J. Torpey, 2000, sid. 10-17. Jfr Z. Bauman, 2004, sid. 137-138.

248 T. Mathiesen, 1997a; Jfr T. Mathiesen, 1985. Se även J. Bentham, 2002, som 1791 myntade ordet *panopticon* med vars hjälp han formulerade en princip för en renodlad och effektiv övervakning av individer.

249 Jfr M. Foucault, 1987, angående diskurser om tekniker för separering av individer från varandra.

250 Jfr J. Crary, 1992, angående diskurser om tekniker för separering av sinnesintryck från varandra.

251 T. Mathiesen, 1997a. Jfr J. Asplund, 1987, sid. 162-163. Asplund följer Gabriel Tardes resonemang när han skiljer på en "mob", ett "auditorium", en "folksamling" och en "publik". En publik består av individer som är fysiskt separerade från varandra och vars eventuella sammanhållning är imaginär, inte materiell. Förutsättningen för en publik skulle således kunna vara ett renodlat synoptikon.

Som jag förstår Mathiesen utgör panoptikon och synoptikon olika former av praxis som gör det möjligt att enkelriktat *övervaka* och *kontrollera beteenden* respektive *upplevelser* i ett Gesellschaft. Upplevelsen och beteendet förstås då som två delar i en social maskin. Upplevelsen framstår som individens intryck från omgivningens beteende och beteendet som individens uttryck för upplevelsen. Både beteendet och upplevelsen kan manipuleras, vilket inte innebär att en manipulation med självklarhet ger önskat eller förväntat resultat. Till exempel utgår reklam från att individens upplevelser kan manipuleras så att individen utvecklar bestämda beteenden. Ett omvänt exempel är terapi mot fobier som bygger på att individens beteenden kan manipuleras så att individens upplevelser förändras i bestämda avseenden. Förutsättningen för att dessa manipulationer ska vara verkkningsfulla är en, i olika avseenden, rationell individ som med hjälp av förståndet värderar sina upplevelser och väljer det beteende som ger bäst utdelning. Huruvida individens beteende överensstämmer med, eller strider mot, individens upplevelser är i sista hand en öppen fråga.

Trots att renodlade panoptikon och synoptikon återfinns först i det moderna samhället hävdar Mathiesen att de panoptiska och synoptiska principerna har uråldriga rötter. Som ett av flera exempel på hur principerna har kommit till uttryck tar Mathiesen en relativt sen praxis i den romersk-katolska kyrkans historia. Exemplet jag tänker på är biktstolar respektive predikstolar, vilka jag förstår som olika arrangemang som gör det möjligt att asymmetriskt *rannsaka samvetet* och *värna anseendet* i ett Gemeinschaft. Anseendet och samvetet förstås då som två delar i en social organism. Både samvetet och anseendet kan ignoreras, men inte utan konsekvenser. Ett exempel skulle kunna vara att hedersgästen på ett bröllop ignorerar anseendet genom att utan förklaring utebli, med samvetskval som ett möjligt resultat. Ett omvänt exempel skulle kunna vara att vaken på bröllopet ignorerar samvetet genom att släppa in objudna gäster, med förlorat anseende som ett möjligt resultat. Förutsättningen för dessa möjliga konsekvenser är ett affektivt kollektiv som med hjärtat känner av rätt och fel då samvetet rannsakas och anseendet värnas. Huruvida samvetet och anseendet överensstämmer med, eller strider mot, varandra är i sista hand en öppen fråga.

För att förtydliga skillnaden mellan att enkelriktat övervaka och kontrollera beteenden och upplevelser jämfört med att asymmetriskt värna anseenden och rannsaka samveten ska jag här beskriva predikstolens och biktstolens praxis som i första hand har legitimerats av den romersk-katolska kyrkan.²⁵²

252 Jfr N. Elias & J. Scotson, 1999, sid. I-Iv. I sin inledande betraktelse utgår Elias från Max Weber och vidareutvecklar begreppet karisma. Bland annat vidgar Elias betydelsen av karisma till att omfatta banala former av anseende. Till skillnad från Elias föredrar jag, i likhet med Weber, att betrakta karisma som en spektakulär form av anseende. Däremot håller jag med Elias när han tar avstånd från hur Sigmund Freud förstod "överjaget" och tanken att samvetet skulle vara avgränsat till individen, som en instans i ett slutet system, utan någon relation till anseendet. Vad som är värt att lägga till är att även om Freuds syn på samvetet inte skulle hålla streck i allmänhet kan specifika samhällsförhållanden göra så att det ter sig som att samvetet är begränsat till avgränsade individer. Jfr J. Asplund, 1983, sid. 134. Se K. Stendahl, 1963, som hävdar att västerlandets introspektiva samvete inom kristenheten först formulerades av Augustinus och inte av Paulus, vilket tydligen har varit ett vanligt missförstånd i tidigare tolkningar av Paulus. Jfr M. Visser, 1984, angående relationen mellan anseendet och samvetet i det antika Greklands mytologi som i ett tidigt skede tycks ha varit representerade av Erinyerna (Eumeniderna) som välsignade det

Biktstolen kan förstås utifrån den panoptiska principen där församlingens medlemmar, en och en, biktade sina försyndelser för kyrkans dolda representant prästen. Även om man visste vem som tog emot bikten kunde osynligheten vara viktig i situationen. Den man inte kunde se kunde man inte övervaka eller kontrollera. Om man inte ville chansa fick man utgå från att man var övervakad. Det gällde även prästerna med tanke på Guds förbud mot beläten. Emellertid var bikten ett sätt att tala med Gud och att erhålla syndaförlåtelse. Prästen var det medium som gjorde samtalet med Gud möjligt. Bikten handlade således inte om övervakning och kontroll av individens beteende utan snarare om *rannsaking* av församlingens *samvete*. Viktigt att komma ihåg är att synden inte var en individuell angelägenhet. Synden var församlingens angelägenhet. En synd var inget man valde att göra utan snarare något som den kristna gemenskapen i sin helhet drabbades av. Svaret på synden var botgöring följt av förlåtelse. Botgöring var ofta en offentlig begivenhet, vilket gjorde alla delaktiga. Paradoxalt nog syftade botgöringen till att avskräcka människor från synd trots att synden ansågs vara ödesbestämd. Oavsett vilket rannsakades församlingens samvete inför Gud via prästen i biktstolen.

Kyrkorna, för att inte tala om katedralerna, placerades så att de skulle synas och locka människor till predikan. Som kontrast till biktstolen kan predikstolen förstås utifrån den synoptiska principen där prästen i sin centralt upphöjda position kunde ses av alla som satt i de framåtvända bänkraderna. Därmed begränsades möjligheterna för att uppmärksamheten skulle riktas mot något annat än prästen och Guds härlighet. I predikan förmedlade prästen Guds ord som han på sätt och vis övervakade och kontrollerade. Prästen utgjorde ett medium för Guds vilja som församlingen uppmanades att följa. Predikan handlade emellertid inte om individens upplevelser utan om församlingens *anseende* inför Gud, vilket strängt taget inte kunde övervakas eller kontrolleras. Däremot kunde man *värna* om anseendet vid predikan och bönen. Eventuellt kan man tala om kontroll vid botgöringen som skulle svara mot syndens allvarlighetsgrad då själens frälsning kunde garanteras med förlåtelse, men även det är tveksamt. För att återgå till predikan var det under lång tid av underordnad betydelse om församlingen förstod den. Huvudsaken var att skåda Guds allmakt, varnas för allsköns djävulskap, välsignas och som ödmjuk undersåte dela den kristna gemenskapen. Genom predikan värnade således prästen om församlingens anseende.

Exemplet framhåller olika praxis som tycks följa en panoptisk respektive en synoptisk princip även om de inte motsvarar fullt utvecklade panoptikon och synoptikon. Biktstolen är panoptiskt utformad så att ett en (Gud via prästen) kan se många (församlingen) om än inte samtidigt (antagligen förväntas Gud se alla samtidigt även om prästen inte gör det). Predikstolen är synoptiskt utformad så att många samti-

hedervärda och rena samt förbannade det vanvördiga och smutsiga. Se även D. E. Marietta Jr., 1970, om samvetet i den grekiska stoicismen samt R. A. Green, 1991, om betydelsen av samvetet i den engelska renässansen. Jfr E. G. Andrew, 1999, mot bakgrund av den sistnämnda tidsepoken och skillnaden mellan T. Hobbes och J. Lockes syn på samvetet i relation till lagen. M. Weber, 1978, och hans mångtydiga tes om "protestantismens etik och kapitalismens anda" har sitt intresse i sammanhanget. Jfr J. Asplund, 1991, sid. 106-110, om övergången från Gemeinschaft till Gesellschaft apropå ocker (tagandet av ränta). M. Mauss, 1985, och hans lärda utläggning om "personen" som en kategori är också svår att förbigå i sammanhanget även om den måhända är mer intresseväckande än klagande.

digt (församlingen), om än inte var för sig, kan se en (Gud via prästen). Biktstolen och predikstolen utgör förutsättningar för asymmetrisk rannsaking respektive bekräftelse i ett Gemeinschaft där medlemmarna är, eller antas vara, förbundna med varandra.

För att återgå till det moderna samhällets fullt utvecklade panoptikon och synoptikon skapar de förutsättningar för enkelriktad övervakning och kontroll av beteenden och upplevelser i ett Gesellschaft där individerna är, eller antas vara, länkade till varandra. Ett renodlat panoptikon är i min tolkning en systematisk och enkelriktad övervakning av banala rutiner från en bestämd utgångspunkt. Varje avvikelse från den banala rutinen framstår som ett spektakulärt beteende och blir därmed lättare att kontrollera. Det moderna fängelset är ett tydligt exempel. Ett renodlat synoptikon skulle enligt min tolkning omvänt vara en systematisk och enkelriktad övervakning av spektakulära upplevelser som presenteras från en bestämd utgångspunkt. Då presentationerna begränsas till spektakulära upplevelser utesluts banala rutiner. Ett tydligt exempel är de moderna massmediernas nyhetsrapportering.

Att nationalismens genre med principen om folkets suveränitet har varit den legitima utgångspunkten för nationalstatens praxis har inte uteslutit att en mängd olika diskursers genrer, stilar och röster har formulerats inom nationalismens genre som svar på nationalstatens praxis i det moderna samhället. I dialektiken mellan nationalstatens praxis och nationalismens genre tänker jag mig att tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft har utgjort ett förmedlande led. När nationalismens genre har vuxit fram över tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft formulerad i olika stilar antar jag att den bland annat har legitimerat en praxis där nationella medborgares beteenden och upplevelser har övervakats och kontrollerats i dialektik med att nationella folks anseenden och samveten har värnats respektive rannsakats. Beroende på vilken utgångspunkt ett panoptikon respektive synoptikon har kommer det som uppfattas som banalt och spektakulärt att variera. Om den legitima utgångspunkten för ett panoptikon är en nationell stil framstår andra nationella stilar som spektakulära avvikelser och om den legitima utgångspunkten för ett synoptikon är en nationell stil presenteras andra nationella stilar som spektakulära avvikelser. Med andra ord framstår en etablerad nationell stil som banal för de människor som utgår från den även om konkurrerande stilar eller avvikande röster kan förekomma. Då respektive infrastruktur legitimeras av samma stil kan de således ömsesidigt förstärka varandra oavsett typ av statsskick. Till skillnad från diktaturer ges det i demokratier legitima möjligheter att granska utgångspunkten för en sådan ömsesidig förstärkning även om förstärkningen gärna negligeras då utgångspunkten har blivit banal.

Enligt Bauman står Giddens "maktbehållare" under "belägring" ovanifrån och underifrån samtidigt i en postmodern globalisering, vilket enligt Giddens innebär att nationalstaten inte längre kan uppfylla de uppgifter som den har utformats för.²⁵³ Huruvida nationalstatens praxis är på väg att upphöra för att militära hot mot nationalstaters gränser har minskat efter kalla kriget samtidigt som nationalstaters ömsesidiga ekonomiska beroende har ökat är än så länge oklart. För det första har nationella gränserns betydelse minskat, men de har inte blivit betydelselösa. För det

253 Z. Bauman, 2004, sid. 113-149; A. Giddens, 2002, sid. 18-19. Jfr A. Touraine, 2007.

andra har den polisiära övervakningen och kontrollen av nationalstaters gränser ökat efter kalla krigets slut. Dessa polisiära insatser har dessutom förstärkts med militära resurser av olika slag, vilket har varit särskilt tydligt i USA. Ett annat besläktat exempel är förstärkningen av Unionens yttre gränskontroll som har kallats för "pooling of sovereignty".²⁵⁴

Att det moderna samhällets praxis har förändrats råder det ingen tvekan om. En del av denna förändring består i möjligheten till en praxis enligt en så kallad nätverksprincip där många individer kan se varandra en och en samtidigt, vilket framhålls i tesen om postmodern globalisering då det antas begränsa möjligheterna till panoptisk respektive synoptisk övervakning och kontroll.²⁵⁵ Emellertid är det inte uteslutet att en sådan förändring av praxis samtidigt kan göra det möjligt att en panoptisk och en synoptisk infrastruktur förstärks eller effektiviseras. Inte minst gäller det för Unionens integrerade övervakningssystem.²⁵⁶

För att förstå det moderna samhällets förändringar kan det vara missvisande att ta nationalstatens praxis som utgångspunkt. Metaforer som att nationalstaten är en "maktbehållare" som i en postmodern globalisering "belägras" av kosmopolitiska krafter ovanifrån och av lokalpatriotiska krafter underifrån som om dessa krafter inte var relaterade till varandra varandra kan leda till missförstånd. Till skillnad från tesen om postmodern globalisering utgår jag från att det moderna samhället karakteriseras av en dialektik mellan Gemeinschaft och Gesellschaft. Övergången från praxis i Gemeinschaft till praxis i Gesellschaft innebar en genomgripande förändring av samhället som idag omfattar hela världen varav nationalstatens praxis var en av flera avgörande delar. Det är något helt annat än att nationalstaten skulle ha avgränsat det moderna samhället.

Som svar på den omvälvande förändring av praxis som det moderna samhället innebar formulerades mängder av diskurser. I växelspelet mellan praxis och diskurs utkristalliserades tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft som ett förmedlande led. Med andra ord formulerades diskurser över tankefiguren samtidigt som tankefiguren återverkade på praxis. I de moderna politiska ideologiernas diskurs över tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft var det nationalismens genre som specifikt legitimerade nationalstatens praxis. Utifrån ett sådant perspektiv behöver inte det moderna samhällets dialektik påverkas om nationalstatens praxis skulle upphöra eller om nationalismens genre inte längre skulle vara aktuell. Tvärtom är det nationalstatens praxis och nationalismens genre som förändras av att det moderna samhället förändras. Till exempel har en ökad internationell migration anförts som motiv till förstärkta polisiära insatser vid nationalstaternas gränser för att med passet och andra identitetshandlingar övervaka och kontrollera vilka som på ett legitimt sätt får passera gränserna. Tidigare har denna praxis legitimerats av nationalismens genre. I takt med framväxten av mångkulturalismens genre har nya nationella stilar formulerats och gamla nationella stilar har förändrats. Frågan är om mångkulturalismen

254 P. Andreas, 2003, sid. 101.

255 Jfr A. Appadurai, 2006, som skiljer mellan praxis i form av en "ryggradsstruktur" och i form av en "cellstruktur".

256 T. Mathiesen, 1997a. Se även T. Mathiesen 2000.

överskrider eller ramas in av nationalismens banala genre.²⁵⁷ Oavsett vilket tycks värdekonflikten mellan Gemeinschaft och Gesellschaft bli accentuerad.

För att återvända till frågan om nationalstatens praxis har terrorism betraktats som en anomali i relation till nationalstatens monopol på legitimt våld. Anomalin utgår från antagandet att yttre militära hot ska bemötas med militära medel och inre kriminella hot ska bemötas med polisiära medel. Terrorism kan emellertid inte med självklarhet definieras som det ena, det andra eller både och. Oavsett om terrorism har betraktats som ett yttre hot eller ett inre hot är det en praxis som har betraktats som illegitim från etablerade nationalstaters sida samtidigt som statsterrorism också har förekommit. En postmodern globalisering antas göra det omöjligt för till och med världens supermakt USA att upprätthålla ett monopol på legitim våldsmakt utan internationellt samarbete. Med ökat internationellt samarbete antas vidare att de flesta nationalstater inte längre har några fiender varpå krig blir överflödiga, hoten skulle istället bestå av risker eller faror som exempelvis global terrorism.²⁵⁸ Även om så vore fallet kan man fråga sig varför ökat internationellt samarbete skulle innebära att nationalstatens praxis försvinner. Vad som däremot framstår som foljdriktigt är att karaktären på den nationella gränsövervakningen förändras.

Våldsmakt, oavsett om den är polisiär eller militär, är sällan tillräcklig för att upprätthålla ett våldsmonopol över tid. Till det krävs befolkningens stöd eller åtminstone inte ett aktivt motstånd från befolkningen. Graden av ömsesidighet och beroende mellan nationalstater respektive mellan nationalstater och befolkningar har varierat, men det ändrar inte ett socialt faktum²⁵⁹ som att legitim våldsanvändning har varit rättsligt sanktionerad av nationalstaten i ett internationellt system av nationalstater. Ett sådant faktum förutsätter nationella och internationella beroenden i konflikt och konsensus för att hävda, upprätthålla, försvara och undergräva nationalstaters respektive suveränitet. Med andra ord utgår jag från att nationalstater förutsätter en internationell värld av ömsesidigt beroende nationalstater för att vara suveräna. Det är ett antagande som strider mot tesen om postmodern globalisering vars utgångspunkt tycks vara att nationalstaters suveränitet innebär att de skulle vara oberoende av varandra.

Mellan nationalstater och inom nationalstater har våldsutövningen varierat i likhet med upprätthållandet av ett våldsmonopol. Sedan nationalstater uppkom har de aldrig varit helt oberoende av- eller fria från varandra respektive från sina befolkningar, vilket även gäller USA som sedan kalla krigets slut har varit den enda supermakten i världen. Tesen om postmodern globalisering tycks vidare utgå från att

257 Se M. Billig 1995. Jfr S. Dijkstra, K. Geuijen, A. de Ruijter, 2001.

258 Jfr M. Wieviorka, 2007. Wieviorka skiljer mellan "klassisk" terrorism och "global" terrorism. Den första antas vara nationell och den andra transnationell eftersom den senare suddar ut skillnaden mellan det som är en intern respektive extern angelägenhet för nationalstaten. Med andra ord det som alltid har fått terrorism att framstå som en anomali utifrån nationalstatens perspektiv. När han diskuterar orsakerna till global terrorism vill jag påstå att han beskriver en dialektik mellan Gemeinschaft och Gesellschaft, inte en postmodern globalisering där tankefigurens aspekter fallit isär och dialektiken har blivit inaktuell. Därtill menar han att terrorister och deras offer har gått från att tidigare betraktas som objekt till att erkännas som subjekt där offren kompenseras och terroristerna urskiljs. Jfr J. Baudrillard, 1983, sid. 56.

259 Se E. Durkheim, 1991, sid. 28.

Westfaliska freden 1648 är den suveräna nationalstatens tillkomstår. Visserligen kan det vara en riktig angivelse om man vill förstå suveränitetsprincipen och den moderna statens förstadier.²⁶⁰ Emellertid var det den absoluta statens furstesuveränitet som stadfästes 1648, inte nationalstatens folksuveränitet. Av intresse i sammanhanget är att Jeremy Bentham först 1789 myntade ordet "international" när han pläderade för en internationell lagstiftning. Ett lämpligare årtal för nationalstatens uppkomst är Wienkongressen 1815.²⁶¹

Det objektiva testet på en nations existens har varit att staten som nationen legitimerar ska etablera ett monopol på legitim våldsutövning inom gränserna för det territorium som motsvarar nationens hemland. Utgångspunkten är att en nation inte erkänns av andra nationer förrän ett våldsmonopol har etablerats. Emellertid har det varierat beroende på maktförhållanden mellan nationalstater i det internationella systemet. Oavsett tidpunkten för själva erkännandet innebär ett sådant nationalitetsövertagande att en ny nationell stil med sin variant av symbolerna för nationalitet bekräftar nationalismens genre. Med andra ord bekräftas principen om nationella folksuveränitet som nationalismens genre utgår från, vilket har varit den legitima grunden för våldsutövning oavsett om enskilda nationalstater förmår upprätthålla sitt monopol på våld eller inte. Även om svårigheterna att upprätthålla ett våldsmonopol har ökat i vissa avseenden, i och med förändringar av praxis sedan andra världskrigets slut, tycks nationalismen ändå vara den legitima grunden för våldsutövning. Visserligen åberopas mänskliga rättigheter som alternativ, men när det kommer till kritan förstås dessa rättigheter fortfarande i hög grad inom ramen för nationalismens genre. I varje fall tycks principen om folkets suveränitet fortfarande vara aktuell för nationer som inte har en egen stat, men som försöker att upprätta en stat. Principen tycks även vara utgångspunkten för de nationer som erkänns autonom status inom ramen för en annan nations stat för att en egen stat inte är möjlig att upprätta av olika skäl. Därtill tycks principen vara aktuell för nationer som inte bara försöker upprätthålla ett legitimt våldsmonopol inom ramen för den egna statens territorium, utan som försöker att legitimera sin dominans över en hel världsordning.

Den amerikanske presidenten George W. Bush legitimerade en amerikansk dominans över en hel världsordning när han svarade på terrordåden 2001 genom att förklara krig mot terrorismen med en spektakulärt svavelosande röst som bottnade i den amerikanska nationella stilens Gemeinschaft i kontrast till dess banala Gesellschaft.²⁶² Samtidigt överraskades samhällsvetare av att attacken mobiliserade den amerikanska allmänhetens hjälpsamhet respektive tjänstvillighet då handlingarna framstod som

260 Jfr B. Hettne, 2005.

261 M. Billig, 1995, sid. 83-87. Jfr A. Giddens, 1985.

262 Jfr C. Norlund, 2006. Den stil av Islam som terroristerna utgick från var färgad av occidentalism och fick sitt spegelvända svar då den amerikanska nationella stilen spektakulärt färgades av orientalism. De ideologiska antaganden om Österlandet som utvecklades i Bush den yngres röst utgör kulturellt allmängods och har påfallande likheter med retoriken i serietidningar om "GI Joe" som är en leksaksfigur för barn från 1964. I serietidningarnas värld har GI Joe sedan 1982 stått för en amerikansk antiterroriststyrka som bedriver ett världsomspännande krig för frihet och mot terroristorganisationen "Cobra" bestående av religiösa fanatiker som blint följer sin ledare eller med hot om våld tvingas lyda sin ledare och mörda oskyldiga.

spektakulära.²⁶³ Huruvida massmediernas presentation av terrordådet konstruerade den nationella stilen som spektakulär eller om presentationen reflekterade allmänhetens respons är en omdiskuterad fråga.²⁶⁴

Eftersom nationalstaten har varit en dominerande politisk praxis i det moderna samhället som har legitimerats av nationalismens genre har andra diskurser ofta kommit till uttryck inom ramen för nationalismen. Andra ideologiska genrer som liberalism, socialism och konservatism har etablerats som olika nationella stilar eller kommit till uttryck som en av flera röster inom ramen för en viss nationell stil. Exempel på ytterligare ideologiska genrer som i likhet med nationalismen har uppkommit i det moderna samhällets omvandlingar är rasism, kapitalism, kommunism, feminism och mångkulturalism. Skillnaden mellan dessa genrer och nationalismens genre är idékomplexen som de utgår från. Genrerna har legitimerat olika praxis utifrån idékomplex som rashierarki, fri marknad, planhushållning, jämlik könsordning och likvärdigt erkännande av skillnad. Emellertid har nationalismens genre legitimerat nationalstaten som har varit en central utgångspunkt för politisk makt i det moderna samhället. Andra ideologiska genrer har därför kommit till uttryck inom ramen för nationella stilar. Det gäller även för ideologiska genrer från tidigare historiska epoker, men som på olika sätt lever kvar i det moderna samhället. Även om de sistnämndas politiska inflytande har reducerats kan de fortfarande ha betydelse i människors liv. Det kan vara ideologiska genrer som tidigare har legitimerat politisk praxis med hänvisningar till Guds välsignelse, kungligt blod, familje- och klantillhörighet etc. Etableringen av en nationell stil för att legitimera en nationalstats praxis kan inte vara något annat än ett misslyckande för de stilar som konkurrerar om att legitimera dess praxis. Alternativa röster underordnas den stil som etableras som ett uttryck för det nationella folkets suveränitet.

I jämförelse med andra dominerande ideologier i det moderna samhället som liberalism, socialism och konservatism har nationalismen haft ett ojämförligt genomslag och omfattar idag hela världen. Det gäller även jämfört med förmoderna världsreligioner som kristendom, islam, konfucianism, hinduism med flera som idag blivit moderniserade i den meningen att de inte med självklarhet betraktas som den enda tron för alla utan snarare uppfattas som ett resultat av ett individuellt val. Inom ramen för nationalismens genre ryms således många olika nationella stilar. En nationell stil kan vara protektionistisk, integrationistisk, imperialistisk, isolationistisk, separatistisk, sakna en etablerad stat att legitimera, befinna sig i förskingring eller förstås som övernationell. Därtill utesluter inte begreppen nationell och internationell varandra bara för att de förstås som varandras motsatser. Tvärtom förutsätter de varandra inom ramen för nationalismens antaganden. Utan varandra förlorar de sina respektive betydelser.

263 R. D. Putnam, 2001, hävdade att: "Since Sept. 11, we Americans have surprised ourselves in our solidarity." Jfr J. Asplund, 1991, och hans tolkning av en socialpsykologisk diskussion om mordet på Kitty Genovese.

264 Se D. B. German, 2006. Med tanke på alla röster om terrorism som Hollywood har producerat och spelat upp på vita duken under 1990-talet var "we" amerikaner rustade till tändarna med antaganden om hur terrorism kunde förstås och hur man förväntas reagera vid terroristattacker. Jfr J. S. Nelson, 2003, som diskuterar gestaltningar av terrorism i filmgenrer som skräckfilm, dystopier, thrillers och film noir.

Här har jag argumenterat för att dialektiken mellan nationalstatens praxis och nationalismens genre ska förstås utifrån tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft som ett förmedlande led. Därmed går det att förstå hur nationalismens genre kan vara aktuell även om nationalstatens panoptiska och synoptiska praxis skulle övergå till en nätverkspraxis. Om nationalstatens praxis är i färd med att förändras i olika avseenden är det inte självklart att dessa förändringar innebär att det moderna samhället övergår i en postmodern globalisering. Oavsett i vilken utsträckning och på vilket sätt nationalstatens praxis har förändrats tycks nationalismens genre fortfarande vara aktuell. Huruvida genrens dominans avtar i allmänhet eller om det är dominansen från vissa specifika nationella stilar som utmanas av samhällsförändringarna ifråga är inte självklart.

Mellan Unionens centrum och periferi

På spaning efter Unionens Europa

Den 20 november år 2000 var jag på väg mot Ellis Islands invandringsmuseum i New York med en av de färjor som var tjugonde minut avgick från Battery Park på Manhattans sydspets. På färjan mellan Frihetsgudinnan och Ellis Island hörde jag en av de andra passagerarna recitera Emma Lazarus dikt "The New Colosseus". Passageraren sade: "... 'Give me your tired, your poor. Your huddled masses yearning to breathe free' ..." och med ett stort leende lade hon till: "Yeah, that's us!". Uppenbarligen var hon ironisk. Passagerarna på färjan påminde inte om de hopgyttade massor som Lazarus skrev om i sin dikt. Inte heller var de i färd med att anlända till Förenta staterna efter en lång båtfärd från Europa som miljontals människor ett sekel tidigare. Däremot kunde de vara ättlingar till dem som kom till Ellis Island mellan 1892-1924.²⁶⁵

Turister som har kommit till Ellis Islands invandringsmuseum har uppmanats att följa i fotspåren efter dem som passerade invandringsanstalten och på så sätt dela deras erfarenheter som ligger till grund för en myt om Amerikas invandringsarv. Till exempel har museet på Ellis Island gestaltat en relativt kort period av en tidig panoptisk praxis som representativ för invandringen till inte bara USA, utan till Amerika överhuvudtaget. Då det i huvudsak var utvandrare från olika delar av Europa och tredjeklassresenärer som prövades i anstalten på Ellis Island är det missvisande. Därtill har dessa, vid tidpunkten potentiella invandrades erfarenheter, gestaltats som amerikanska erfarenheter.²⁶⁶ Som en del i en nationell mytbildning har Ellis Island varit en destination i en rekreationens geografi, vilken har omfattat en rad nationalparker och monument.²⁶⁷

265 T. Pitkin, 1975.

266 Jfr J. Samora 1971. Legal och illegal invandring från Mexico är ett exempel på en alternativ amerikansk nationell erfarenhet.

267 B. Kirschenblatt-Gimblett, 1998.

Under åren 1880-1914 emigrerade en kvarts miljon rutener till USA. En av dem var Ondrej Warchola som 1913 lämnade sin hemby Mikova i Transkarpatien, vilket har varit ett gränsområde mellan Slovakien, Polen och Ukraina. Julia Zavacka som hade varit granne med Ondrej följde så småningom efter honom till USA. De fick sönerna Paul, John och Andrew. Den yngste sonen Andrew kom att ändra sitt namn till Andy Warhol. Om någon senare i livet frågade Warhol var han kom ifrån svarade han tydligen "ingenstans". Med det skulle han närmare bestämt ha menat den fattiga stadsdel i Pittsburgh där hans föräldrar och andra från Transkarpatien hade slagit sig ned och som kallades den "rutenska dalen".²⁶⁸

Med tanke på den meningslöshet Warhol tycktes vilja gestalta med sin popkonst är det möjligt att han på fullt allvar menade att han kom från ingenstans. Samtidigt ramades hans spektakulära antiröst in av en banal amerikansk nationell stil med ett Gesellschaft i förgrunden, vilket blir tydligt med hans utställningar av tvättmedelsförpackningar av märket Brillo, bilder på Campbells soppburkar, bilder på Marilyn Monroe, osv. Oavsett vad Warhol menade kom hans "ingenstans" att betyda varukonsumtionens USA. Till skillnad från Warhol har rutener efter kalla kriget och Sovjetunionens samt Jugoslaviens sönderfall önskat att de kunde säga var de kom ifrån.

Rutenerna utgör ett eller flera minoritetsfolk som i olika former har uttryckt en önskan om en nationell plats på jorden. På ett liknande sätt har minoritetsfolk inom Unionens etablerade medlemsstater strävat efter autonomi eller omfattande kulturella rättigheter. Dessa minoritetsfolk utan stat som inte har någon autonom ställning i sina hemländer eller en så kallad "moder-nation" som tillvaratar deras intressen har kallats för Europas styvbarn.²⁶⁹

Vad är det för Europa som får vissa "folk" att framstå som styvbarn? Eftersom skillnaden mellan dessa folk och andra folk i Europa är att de inte har erkänts som nationella folk då de inte har en nationalstat, en autonom status eller en moder-nation tycks nationalismens genre få dessa folk att framstå som styvbarn. Inför östutvidgningen av Unionen 2004 blev det särskilt tydligt. Den 21 februari 2003 höll Kommissionens dåvarande ordförande Romano Prodi ett tal vid Saints Cyril och Methodius universitet i Skopje, Makedonien. Visserligen stod inte Makedonien på tur för att bli medlem i Unionen, men Prodi räknade med Makedonien som en framtida medlem i Unionens Europa och sade att:

Our European family is made up of many peoples and cultures. That wealth of tradition and different cultures is our strenght. And our diversity will grow as the peoples of eastern and southern Europe join the Union.²⁷⁰

268 I. Karlsson, 2003, sid. 157.

269 A. a., sid. 8.

270 R. Prodi, 2003. Jfr A. Hellström, 2009, sid. 56. Hellström analyserade användningen av familjemetaforen i Unionens retorik utifrån ett begrepp som han kallade "domopolitik" samt utifrån feministisk forskning om nationen som en familj. Jfr J. Borneman & N. Fowler, 1997, sid. 495-496. Borneman & Fowler diskuterade användningen av familjemetaforen i Unionens retorik innan östutvidgningen där Frankrike och Tyskland framställdes som föräldrar och Storbritannien som en mäktig och ambivalent släkting. Ytterligare exempel var att Grekland framstod som ett bråkigt barn, Portugal som ett skötsamt barn samt Sverige och Österrike som avlägsna, men rika kusiner. Öst- eller centraleuropeer betraktades som barn till kusiner med färre rättigheter. Det

Prodi fortsatte och hävdade att till skillnad från USA, där olika kulturer smälts samman till ett nytt folk, bevarar Unionen de olika folkens kulturer som parter i en växande mångfald som Prodi med självklarhet framhöll som vår mångfald. Vilka folk som Prodi närmare bestämt avsåg som släktingar var inte alldeles klart, men Unionens Europa bestod i första hand av nationella folk. De minoritetsfolk vilka inte hade erkänts som nationer fick vistas i Unionens Europa och kunde få stöd eller inte beroende bland annat på respektive medlemsstat, men de räknades vanligtvis inte till familjen i Unionens Europa.

Som en del i en samtidshistoria om Europa vid 1900-talets slut beskrev Timothy Garton Ash 1999 rutenernas strävanden att upprätta en nationalstat.²⁷¹ Eftersom "Rutenien" inte hade erkänts av andra nationer framstod rutenernas strävanden som spektakulära, vilket styvbarn gärna gör när de väl uppmärksammas. Att ordet "nationalism" inte förekom i beskrivningen underströk att nationalismens genre var en banal utgångspunkt för Ash även om rutenernas nationella stil framhölls som spektakulär. Det påminde i vissa avseenden om hur Unionen har presenterat sitt Europa. Innan östutvidgningen av Unionen befann sig det så kallade Rutenien långt från Unionens yttre gräns, men med tanke på den planerade utvidgningen var det ändå beläget i periferin av Unionens Europa. Efter utvidgningen kom Unionens yttre gräns att gå rätt igenom det som har kallats Rutenien eftersom det kom att utgöra ett gränsområde mellan Slovakien samt Polen som blev medlemsstater och Ukraina som blev närmaste tredjeland.

Unionens vilja att förstärka en övervakande och kontrollerande praxis av dess yttre gränser för att garantera en fri rörlighet inom dess gränser har framhållits som en lösning på gränsöverskridande problem som medlemsstaterna har stått inför. Unionen har legitimerat denna praxis genom att hänvisa till en vag idé om Europa, vilket har kallats för en europeisering av medlemsstaterna.

Folkens suveränitet som utgångspunkt

Timothy Garton Ash inledde sin rapport om Rutenien som om han stod inför ett mysterium, vilket gjorde det hela spektakulärt:

rådde en hierarki mellan dessa barn som var kandidatländer. De som var osannolika kandidater beskrevs därtill som ovälkomna bastarder. Alla kandidatländer framställdes som barnsliga av sina västerländska släktingar och fick därför genomgå en europeiserande provotid (eller uppfostran) innan de kunde upptas i familjen. Några styvbarn nämndes emellertid inte. Jfr även A. Musolff, 2006, som bekräftade delar av Hellströms och Borneman & Fowlers resonemang även om han inskränkte sig till metaforer i den engelska och tyska pressen. Därtill konstaterade han att metaforer som framhöll en relation mellan föräldrar och barn utgick från att solidaritet var huvudsaken, vilket skulle vara anledningen till att inga av hans exempel beskrev barn som lämnade familjen eller barn som medvetet uteslöts från familjen. Om Musolff hade rätt var kanske frånvaron av styvbarn följdriktig, men bristande solidaritet med länder som enligt Borneman & Fowler kallades för bastarder komplicerar tolkningen.

271 T. G. Ash, 1999b; jfr T. G. Ash 1999a.

Ingen vet varifrån de kom. Ingen vet vilka, hur många eller ens var de är. De lever i sex olika stater och i ingen alls. De är lojala mot varandra liksom mot respektive stat, likaväl som illojala mot alltsammans. Deras språk skrivs på fem olika vis, med kyrilliska bokstäver såväl som med latinska. Somliga betraktar sig som ukrainare, andra som slovakar eller polacker. Eller rumäner. Eller ungrare. Eller jugoslaver. Men många hävdar bestämt att de egentligen är ruser, 'karpato-ruser' eller *rusnatsi*. Men de kan lika gärna bara skaka på huvudet och säga som bönder i öststaternas gränstrakter sagt sedan urminnes tider: 'Vi är helt enkelt *härifrån*.' Idag har de i alla händelser en provisorisk regering som vill grunda en ny nationalstat. Rutenien.²⁷²

Vad det handlade om antogs vara självklart för läsaren eftersom Ash inledningsvis inte nämnde vad det var. Kanske var han inte klar över att han utelämnade något. "De" var i sammanhanget ett folk. Oavsett vilket folk det nu var tog Ash deras existens för given. Lika självklart antog han att folket ifråga var utrustat med ett språk oavsett hur det nu skrevs. Att de hade ett oklart men ändå uråldrigt ursprung på en viss plats togs också för givet. Vad just detta folk däremot inte hade var en egen stat. I en internationell värld av nationalstater, som Ash utgick från i sin uppräknings av olika nationella stilar, framstod däremot viljan hos deras provisoriska regering att etablera en stat som självklar. Med sin uppräknings av olika stilalternativ illustrerade Ash en situation där en etablering av en stat ännu inte hade genomförts. Av de nämnda alternativen kunde lika gärna inget, eller nästan alla, överensstämma med den nation som Ash refererade till.

I likhet med Rutenien var Unionen ingen nationalstat 1999 och till skillnad från Rutenien bestod Unionen av femton medlemsstater vars nationella stilar var etablerade sedan länge. Då Unionen inte heller utgjorde ett internationellt samarbete mellan suveräna nationalstater framstod frågan om suveränitet som oklar. Däremot tycktes det inte råda några tvivel om vilka Unionens beslutsfattare ansåg sig representera eftersom det hade klargjorts i Maastrichtfördraget vid upprättandet av Unionen. Beslutsfattarna representerade Europas folk som i och med Unionen skulle ta ytterligare ett steg mot en allt fastare sammanslutning, vilket var en direkt fortsättning på Romfördraget. Närmare bestämt skulle steget mot en fastare sammanslutning tas genom att konsekvent och solidariskt organisera förbindelserna mellan medlemsstaterna och mellan deras folk.²⁷³ Därmed förtydligades vilka folk som avsågs, men det var oklart om en fastare sammanslutning syftade till att medlemsstaternas folk skulle enas till ett europeiskt folk eller inte. Även om Unionens utgångspunkt var att medlemsstaternas folk var Europas folk tycktes medlemsstaternas folk sakna en medvetenhet om det. Därför lanserades medborgarskapet och kulturpolitiken i Maastrichtfördraget för att uttryckligen konstruera Unionens Europa.²⁷⁴ Då Maastrichtfördraget sedermera fick kritik på grund av oklarheter angående frågan om suveränitet underströk Amsterdamfördraget att medborgarskapet och kulturpolitiken var komplement till medlemsstaternas respektive medborgarskap och kulturpolitik.²⁷⁵ Därmed förtydligades en grundläggande motsättning i Unionens Europa

272 T. G. Ash, 1999b.

273 N. Wahl, 1998, sid. 25. (Avdelning 1, artikel 1.)

274 P. Hansen, 2000, sid. 173.

275 N. Wahl 1998, sid. 51. (Andra delen, artikel 17.); sid. 181. (Avdelning XII, artikel 151.)

som har kommit till uttryck i Unionens valspråk "Förenade i mångfalden" som om motsatserna med självklarhet berikade varandra.²⁷⁶

Unionens valspråk har jämförts med USA:s motto *E pluribus unum* (av många en) som har fått betyda att många smälter samman till en. Som kontrast har Unionens *In uno plures* (i en många) fått betyda att många bottenar i en.²⁷⁷ Sedermera har Unionens valspråk ändrats till *In varietate concordia* (förenade i mångfalden) som eventuellt har förskjutit innebörden till att en fastare förening förutsätter ett bevarande av mångfalden.²⁷⁸

Till skillnad från valspråket tycktes Europaflaggan ta sin utgångspunkt i förening snarare än i mångfalden. Flaggan bestod av tolv guldfärgade stjärnor i en cirkel mot en mörkblå botten som skulle symbolisera Unionen, men även Europas enhet och identitet i vidare bemärkelse. Cirkeln av stjärnor stod för solidaritet och harmoni mellan Europas folk. Antalet stjärnor valdes för att siffran tolv traditionellt har varit en symbol för fulländning, helhet och enhet. Antalet stjärnor hade inte med antalet medlemsstater att göra till skillnad från USA:s flagga.²⁷⁹

När jag stod utanför flygplatsen Schiphol's entré 2001 med Unionens flagga bredvid Hollands trikolor framför mig, eller när jag passerade gränskontrollen Tarajal i Ceuta 1999 och en skylt med Unionens emblem där "ESPAÑA" hade placerats i mitten av stjärncirkeln, blev det tydligt att flaggan kunde symbolisera Unionens förening av medlemsstaternas mångfald när den användes med medlemsstaternas flaggor eller med en nationalitetsbeteckning i stjärncirkeln.²⁸⁰

Om man relaterar valspråket till Unionens medborgarskap och kulturpolitik blir det än tydligare vad som avsågs i Unionens fall. Å ena sidan framstod Unionen som en rättsligt enad mångfald av stater eftersom ett medborgarskap i Unionen förutsatte ett medborgarskap i en medlemsstat. Unionens medborgarskap skulle inte ersätta medlemsstaternas medborgarskap utan antogs utvidga deras räckvidd i vissa avseenden. Å andra sidan framstod Unionen som en kulturellt mångfaldig enhet av nationer eftersom de europeiska folken antogs dela en kulturhistoria som återfanns i respektive medlemsstats nationella och regionala kulturarv. Unionens kulturpolitik skulle inte ersätta medlemsstaternas kulturpolitik, snarare antogs den leda till en fördjupning i olika avseenden. Som delar av en allt fastare sammanslutning bi-

276 Europeiska Unionen, 2008b.

277 C. Shore, 2006, sid. 17. Jfr G. Delanty & C. Rumford, 2005, sid. 56-62.

278 G. N. Toggenburg, 2004, sid. 6. Jfr J. Fornäs, 2012, sid. 110.

279 Europeiska Unionen, 2008c. Jfr A. Wilden, 1990, sid. 217. Wilden uppmärksammar heraldikens färgsystem för flaggor där varje färg hade sin specifika innebörd. Till exempel stod gult för ära och blått för trohet. Heraldiken användes i det feodala samhället för att markera släktskap och ställning inom adeln. Jfr M. Billig, 1995, sid. 86. Billig framhöll att även nationalismen rymmer en heraldik, men den utgår från ett väsensskilt tankegods. Se J. Fornäs, 2012, sid. 120-148. Av särskilt intresse är hans brokiga jämförelser mellan flaggor av alla möjliga slag. Hans slutsats var i korthet att Unionens flagga betonade enhet framför mångfald.

280 Jfr Fornäs, 2012, sid. 128. Enligt Fornäs utgjorde stjärncirkeln mitt ett tolkningsproblem. Han diskuterade olika alternativ varav en negativ tolkning var att mitten stod för ett tomrum där något saknades och en positiv tolkning var att det stod för ett utrymme öppet för att representera allehanda aktörer. Mitt exempel gav stöd åt en tolkning där stjärncirkeln stod för Unionens omfattande förening av det rum i mitten där respektive medlemsstat kunde representeras på ett likvärdigt sätt.

drog medborgarskapet och kulturpolitiken till Unionens lansering av ett ideologiskt Europa, där medlemsstaternas respektive Gemeinschaft skulle låta sig förverkligas inom ramen för ett utvidgat Gesellschaft. Det skulle kunna vara nyckeln till att förstå Unionens nationella stil.

Inom ramen för nationalismens genre ifrågasätts inte en nations existens. Nationen antas vara en självklarhet, i likhet med Europa i Unionens fall. Däremot kan oenighet uppstå om hur nationen ska förstås som i Ruteniens fall. Skillnader mellan olika nationer kan sägas bestå i hur de gestaltas. Det är med andra ord stilen som skiljer dem åt. På ett likartat sätt ifrågasätts inte antagandet att nationen är utrustad med ett språk. Om detta antagande drivs till sin spets kan resultatet bli ett nationellt enhetligt språk, i varje fall ett officiellt enhetligt språk. I det perspektivet framstår gränser mellan olika språk samt mellan språk och deras så kallade dialekter som ett resultat av politiska gränsdragningar.²⁸¹

Unionens erkännande av en språklig mångfald i sitt Europa utgör inget undantag till att gränser mellan olika språk framstår som ett resultat av politiska gränsdragningar. Då Unionen bestod av femton medlemsstater hade elva språk erkänts som officiella arbetsspråk inom och mellan dess institutioner. Därtill hade Unionen åtagit sig att respektera och stödja en språklig mångfald mellan medlemsstaterna och mellan deras medborgare. Språkfärdigheter antogs vara avgörande för att stärka förståelsen och solidariteten mellan folken i Unionens Europa. Stödet skulle inte innebära att folkens lingvistiska eller kulturella mångfald behövde ges upp till fördel för medlemsstaternas majoritetsspråk. Utöver att majoritetsspråken i medlemsstaterna skulle läras ut skulle studiet av så kallade regionala minoritetsspråk också få stöd. Statusen på dessa minoritetsspråk kunde skilja sig åt mellan medlemsstaternas respektive nationella stilar. Till exempel fick inte en fransk bask vittna på baskiska inför en fransk domstol även om personen var enspråkig. En spansk bask fick däremot vittna inför en fransk domstol. Skillnaden berodde på att baskiska var ett erkänt spanskt minoritetsspråk, vilket innebar att Frankrike var förpliktigt som medlemsstat i Unionen att erkänna det.²⁸²

Stödet för en språklig mångfald gällde således inte för alla språk som talades av minoriteter i Unionen. De franska baskerna framstod som ett av Europas styvbarn i det avseendet. De språk som hade erkänts som ett traditionellt talat språk i en medlemsstats befolkning fick stöd. Ett sådant erkännande var politiskt laddat med tanke på vad gränsen mellan Spanien och Frankrike innebar om man talade baskiska. Därutöver inbegreps inte invandrades språk och artificiellt skapade språk. Språk som turkiska, arabiska, persiska och kurdiska, vilka hade varit vanligare inom Unionens Europa än en rad erkända minoritetsspråk, inbegreps inte i detta stöd. Därmed inte sagt att invandrades språk förnekades eller att de inte fick stöd inom Unionens med-

281 Jfr M. Billig, 1995, sid. 27-31. Självklart är skillnader mellan språk och skillnaden mellan språk och dialekter samt idén om väl avgränsade språk, som är det centrala här, inte bara ett resultat av politiska gränsdragningar. Emellertid är politiska gränsdragningar en aspekt av en mängd bidragande orsaker till språkliga skillnader.

282 N. Shachar, 1997, sid. 163. Jfr V. Cardi, 2007. Cardi diskuterar om en högre grad av språkstöd eller språkskydd för regionala språk eller minoritetsspråk inom rättsväsendet bland nio av Unionens medlemsstater är effektivt som uppmuntran till att faktiskt också använda dessa språk.

lemsstater. Det avgörande här var att dessa språk inte var en del av Unionens språkliga mångfald. De föll utanför Unionens ideologiska avgränsning av Europa.²⁸³

Oavsett Unionens stöd för sin språkliga mångfald i ett utvidgat Gesellschaft var engelskan det dominerande språket i Unionen då medlemsstaternas språk i respektive nationellt Gemeinsschaft inte räckte till.²⁸⁴ Det illustrerades den 22 juni 2001 vid en ordväxling i lekrummet för barn på Schiphol's flygplats. En man sade till en kvinna att be sin son sluta upp med att kasta saker på honom. Han använde en engelska med skandinavisk brytning. Kvinnan var fullt upptagen med att trösta sin ledsna dotter samtidigt som sonen också ville bli tröstad. Hon började emellertid förmana sonen på spanska och sade att han skulle låta mannen vara ifred. Mannen gick i sin tur tillbaka till sin dotter i det andra rummet. Mannens dotter undrade på danska vad pojken hade gjort och mannen svarade att pojken var arg på honom av någon anledning som han inte förstod, men att pojken för den sakens skull inte fick kasta saker på honom.

Nationen upptäcks inte förrän den vill få ett språk erkänt som sitt språk eller gör anspråk på suverän status och vill etablera en stat. Det är något som Ash illustrerar med Rutenien. Sedan är det en annan sak att nationalstaten måste bli etablerad för att just den specifika nationen och det särskilda språket skall framstå som självklara med ett uråldrigt ursprung. Då nationen förfogar över en rad medlemsstater som Europa enligt Unionens avgränsning, är etableringen som sådan inget problem. Däremot kan det vara svårt att urskilja Europa då medlemsstaternas nationer redan framställs som uråldriga. I Ruteniens fall räknar Ash upp en rad olika stilar på både nationalitet och språk som rutenerna skulle kunna använda sig av, vilket gör att stilarna framstår som utbytbara. När en nationalstat väl har etablerats är stilen allt annat än lätt att byta ut, men det är möjligt. Unionens nationella stil var i hög grad i färd med att etableras, vilket innebar att medlemstaternas nationella stilar var i färd med att förändras. Visserligen var det inte ett direkt byte av nationella stilar på gång, men Unionens Europa var inte heller ett enkelt komplement i relation till medlemsstaternas nationer.

I uppräknningen av Ruteniens olika alternativ nämner Ash en stil som avviker från nationalismens genre. Det är ett förhållningssätt som Ash menar att bönderna där och på många andra ställen använt "sedan urminnes tider". Den lyder: "Vi är helt enkelt *härifrån*." Jag vill hävda att bönderna inte kan, som Ash påstår, använda det förhållningssättet lika gärna som de kan använda de andra nationella stilarna. Skillnaden begränsar sig inte till en fråga om ideologisk stil eller ens genre utan handlar om en skillnad mellan olika historiska epoker. Uttryckssättet ifråga avviker från de andra stilarna bland annat för att det inte förutsätter en internationell värld för att vara begripligt. Det krävs med andra ord inget system av nationalstater för att anta ett sådant perspektiv. Det räcker med att konstatera att de som inte är "härifrån"

283 P. Hansen, 2000, sid. 128-130.

284 P. Schlesinger, 2005, sid 5-6. Jfr P. Vanting Christiansen, 2006. Vanting Christiansen diskuterar fyra språkpolitiska alternativ för Unionen: En engelsk Union, en elitistisk Union, en jämlik Union och en esperanto Union.

är främlingar och hör inte hemma ”här”.²⁸⁵ Vad de mer kan tänkas vara är i det perspektivet ointressant för att inte tala om vilken nationalitet de har eller vilket språk de talar. För de övriga stilarna som Ash nämner är nationalismens genre däremot en förutsättning. Så tycks även fallet vara för Unionens Europa.

Mellan ursprung och framtid

För att förstå vad rutenerna vill gör Ash några nedslag i deras historia. Ett för nationalismen grundläggande antagande är att varje nation har ett visst ursprung med sin egen historia att förvalta inför dess specifika framtid. Att framväxten av nationalstater har följts av nationella historieskrivningar är således ingen tillfällighet.

Ash började med att konstatera att de, rutenerna, tillhör samma språkfamilj som ryssar, vitryssar och ukrainare, vilka alla vid någon tidpunkt hade tillhört statsbildningen Rus. Vad han gjorde var att betrakta dem som en enhet i tid och rum när han uppmärksammade deras ursprung. Ash konstaterade vidare att: ”En forskare ville kalla dem för ’ryssar’ till skillnad från ’vitryssar’...”.²⁸⁶ Det visade sig vara omöjligt eftersom likartade beteckningar blir problematiska i nationalismens genre. Om nationen skall vara möjlig att identifiera måste den betecknas. Jämfört med den historiska epok där man konstaterar att ”vi är härifrån”, då det närmast är självklart vilka ”vi” är, blir beteckningen av särskild vikt i nationalismens genre. Nationen är inte förankrad i en konkret kännedom om gemenskapens enskilda medlemmar och deras unika historia med allt vad det kan innebära av fredligt samförstånd och konfliktfylld missämja dem emellan. Visserligen betecknades förmoderna gemenskaper med släkt-, familjenamn och för den delen olika totem, men dessa beteckningar skiljer sig från nationella stilar. För att förstå vad en nation är måste individerna lära sig nationalismens abstrakta antaganden och identifiera stilen på sin nation till skillnad från andra nationella stilar.²⁸⁷ Utöver att det är andra antaganden som nationalismens genre utgår från jämfört med förmoderna genrer, uppstår en spänning mellan två olika sätt att förstå relationen mellan den nationella stilens beteckningar och dess antaganden om världen i det moderna samhället.

En rad försök har gjorts för att skriva Unionens historia om Europa. Det mest kända exemplet som brukar nämnas i sammanhanget är *Europe: A History of its Peoples* från 1990 av Jean-Baptiste Duroselle. Europeiska Kommissionen framhöll boken som önskvärd läsning för alla européer. Duroselle presenterade de senaste tre tusen åren som Europas väg mot politisk union, federalism och upprättandet av Unionen som ett resultat av en unik kreativitet. Denna historieskrivning har kri-

285 Jfr G. Simmel, 1981a, sid. 144. Simmel angav förhållandet mellan antikens grek och så kallade barbar som typisk för denna relation, vilken skiljer sig från den främlingsrelation som Simmel i huvudsak diskuterade.

286 T. G. Ash, 1999b.

287 Jfr M. Billig, 1995, sid. 62.

tiserats för att vara teleologisk, eurocentrisk och för att bortse från mörka kapitel i en europeisk kulturhistoria.²⁸⁸ När Unionens representanter har anfört Europas ursprung och den kultur som medlemsstaternas nationella och regionala kulturarv antas böttna i, har det antika Grekland som den europeiska kulturens och civilisationens vagg, en latinsk tradition från det antika Rom och en judisk-kristen religiös tradition framhållits. Vidare har renässanshumanismen, upplysningen, vetenskapliga upptäckter, romantiken och den industriella revolutionen samt värden som mänskliga rättigheter, demokrati och en kreativitet utan motstycke nämnts. I stora drag motsvarar denna lista Unionens ideologiska avgränsning av Europas kulturarv. Hur det nämnda kulturarvet närmare bestämt avgränsas är svårt att avgöra på grund av listans svepande karaktär.²⁸⁹ Vad som är intressant här är att Europas kulturarv användes för att legitimera Unionen oavsett vad kulturarvet närmare bestämt antogs omfatta.

Unionens val av Europahymn kunde utan problem infogas i Unionens vida avgränsning av Europas kulturarv. Hymnen var ett lån från den sista satsen i Ludwig van Beethovens nionde symfoni från 1823 som var tillägnad Friedrich von Schillers dikt "Till glädjen" från 1785. Enligt Unionen handlade Schillers dikt om mänsklighetens förbrödring och hymnen antogs stå för samma ideal om frihet, fred och solidaritet som Europa. I Unionens version kortades satsen ned och Schillers ord ansågs inte vara nödvändiga för att Unionens värden skulle förmedlas av hymnen. Unionen framhöll att hymnen inte skulle ersätta medlemsstaternas nationalsånger utan var menad som en hyllning till deras enhet i mångfald.²⁹⁰

Den 8 augusti 1999 stod jag vid "Europa point", den yttersta spetsen på Gibraltar. Från denna plats kunde man urskilja Ceuta och berget Hacho på andra sidan sundet. På platsen samsades moskén "Ibrahim-al-Ibrahim", kyrkan "Shrine of our Lady of Europe" som också hade varit en moské samt en fyr. Det är några av attraktionerna på Gibraltar som presenterades i turistikartor och i terrängen. Gibraltar framstod vid mitt tillfälliga besök som en enda turistattraktion. Ett besök ska då förstås som en upplevelse, men det förutsätter att man betar sig i enlighet med de anvisningar som riktas till turister. En attraktion som inte var utmärkt på de turistikartor som erbjöds vid Gibaltars turistbyrå var en liten souvenirbutik med namnet "The last shop in Europe". Utanför denna butik som sålde guider, kartor, souvenirer, glass, drycker och allehanda attiraljer, hade man uppfört en miniatyr av en pyramid.

På den ena sidan av pyramiden kunde man läsa att: "The last shop in Europe started life as Magazine No 56 in 1844 built to store ammunition, The Europa and later Hardings Battery. The shop opened in 1965." Kort sagt hade det varit ett ammunitionsförråd där det sedermera öppnades en souvenirbutik. På den andra sidan av pyramiden stod det med stora bokstäver: "Europa point, the edge of the ancient

288 C. Shore, 2006, sid. 18.

289 P. Schlesinger, 1992, sid. 321.

290 Europeiska Unionen, 2008d. Jfr J. Fornäs, 2012. I sin utförliga redogörelse för Europahymnens bakgrund och i jämförelser med symfonier, folksånger, nationalsånger, schlagersånger, popsånger, rocksånger med mera, framstår Fornäs som mer initierad och engagerad än i diskussionen av de övriga symbolerna. Hans slutsats var att Europahymnen bekräftade det budskap som Europaflaggan förmedlade om enhet jämfört med Beethovens original som utmanade med mångfald och motsägelser.

known world where Hercules said to have divided Europe from Africa where the Atlantic & Mediterranean meet. 70.000 ships pass through the strait each year.”

På ett hopkok av en antik myt, en avgränsning av kontinenten Europa, uppgifter om sjöfartstrafik och ett ammunitionsförråd relaterades butiken till ett slags kulturarv. Med tanke på att Unionens historia inte är mycket äldre än ”The last shop in Europe” kunde jag inte låta bli att se en likhet med det sätt som Unionen hade fört samman vissa delar av en lång och mångfacetterad kulturhistoria för att passa sitt Europa. Som ett försök att beskriva Europas historia i allmänhet var Unionens lista missvisande då andra traditioner, händelser och värden som har varit av avgörande betydelse uteslöts. Samtidigt går det inte att förneka att det som togs upp på listan har varit betydelsefullt för medlemsstaternas nationella och regionala kulturarv. Fast det har även varit centralt för nationella kulturarv som inte är en del av Unionens- eller kontinenten Europa. Vid formuleringen av en nationell stil har det varit vanligt att nationens ursprung härleds ur vitt skilda företeelser, händelser och värden som kan bekräfta en framtid som anses önskvärd för nationen.²⁹¹ I det avseendet har Unionens kulturpolitiska avgränsning av Europa framstått som intressant i relation till Unionens medborgarskap.

Unionens medborgarskap har, kanske i första hand, syftat till att utvidga en fri rörlighet för personer över medlemsstaternas gränser i likhet med att en fri rörlighet för varor, tjänster och kapital har utvidgats. Genom att betona dessa friheter har Unionen understrukit en önskan om en flexibel arbetsmarknad och ett entreprenörsvänligt företagsklimat, vilket har ansetts utgöra förutsättningar för att Unionen ska konkurrera på en världsmarknad som förändras i allt snabbare takt. Då kravet på försörjning av något slag har varit en förutsättning för en fri rörlighet för personer över medlemsstaternas gränser har rörlighetens utvidgning kritiserats för att framförallt gynna resurstarka medborgare.²⁹²

Oavsett vilka som har gynnats krävs det olika resurser för att använda rätten till en fri rörlighet för personer även om en politisk resurs som ett pass och ekonomiska resurser som pengar till biljetter av olika slag skulle framstå som självklarheter för ett flertal. Då pass och biljett har kontrollerats vid incheckningen på en internationell flygplats kan Unionens yttre gränser lätt hamna i bakgrunden till fördel för en, till synes, gränslös värld. Reklamen för ”See Buy Fly shops” på flygplatsen Schiphol försökte i varje fall övertyga om att så var fallet samtidigt som den underströk att butikerna var särskilt riktade till internationella kunder:

The range of products at the See Buy Fly shops has been geared to the wishes of our international customers and is therefore extensive and diverse. In addition, the prices are considerably lower than at local shops. Strolling by the shops with luxury articles you will always find something worthwhile. A beautiful watch, the latest John Grisham, and clothing and jewellery by top designers. You will also find typically Dutch products there like flower bulbs and Delftware.²⁹³

291 M. Billig, 1995, sid. 70-71.

292 P. Hansen, 2000, sid. 165-167.

293 Amsterdam Airport Schiphol, 2001a.

I reklamen kontrasteras ett internationellt utbud av varor med varor som specifikt framhåller en nationell stil. Mot bakgrund av nationalismens genre framhålls i detta fall den holländska nationella stilen. Det kan göras på olika sätt. När jag vandrade omkring i en "See Buy Fly shop" på Shiphols flygplats 2001 uppmärksammade jag en holländsk vodka vid namn "Van Gogh Classic Vodka" som introducerades på marknaden år 2000. Flaskan var långsmal och delvis frostad med bårder av blått och guld som ramade in bilder på Vincent van Goghs konstverk, vilket kopplades ihop med vodkan då den beskrevs som: "A dutch masterpiece".²⁹⁴

Vid första anblicken förvånades jag över att man hade valt att lansera vodka med van Gogh vars konstverk tveklöst ingår i Hollands nationella kulturarv och således även i Unionens Europa. Värt att påpeka är att få, om ens någon, såg van Goghs konst som en del av ett nationellt kulturarv under hans samtid. Jag förvånades inte över att ett konstnärskap användes för rent kommersiella syften. Min förvåning bottnade i att vodka knappast har förknippats med Holland. Om det är någon spritsort som har förknippats med Holland är det genever. Vodka, eller brännvin, har framförallt förknippats med länder i norra, centrala och östra delarna på den Europeiska kontinenten vari Ryssland inkluderas. Starksprit fick ett allmänt genomslag som berusningsmedel i samband med 1800-talets industrialisering och sedan dess har spritsorter förknippats med olika nationaliteter och skilda dryckesvanor.²⁹⁵ Även om spritsorter fortfarande förknippas med olika nationaliteter begränsas inte dryckesvanor av nationella gränser i samma utsträckning som tidigare. När man har lanserat vodka i exempelvis USA har det varit gångbart att använda så kallad konst för att marknadsföra produkten och i likhet med Absolut vodka fanns Van Gogh vodka i en mångfald smaker.²⁹⁶

Var Van Gogh vodka ett exempel på Unionens nationella stil där medlemsstaternas nationella Gemeinschaft låter sig förverkligas i ett utvidgat Gesellschaft? Inte direkt, men däremot kan exemplet illustrera vad Unionens nationella stil uppmuntrade till. Unionens kulturpolitik har ansetts fördjupa medlemsstaternas nationella och regionala kulturarv i vad som har framhållits vara gemensamt för dem. Kulturella influenser från antikens Aten, Rom och Jerusalem har förståtts som utgångspunkter för upptäckter, uppfinningar och en unik kreativitet, vilket har understrukits som nödvändigt att bevara för ett framtida Europa. Då Unionens kulturpolitik, som betonar nationella och regionala kulturarv, relateras till Unionens medborgarskap och en fri rörlighet finns det en tendens till att kulturarv blir kommersialiserade.²⁹⁷ I kommer-

294 Royal Dirkzwager distilleries, 2001.

295 W. Schivelbusch, 1993. Även om Schivelbusch framförallt framhåller skillnader i bruket av alkoholhaltiga drycker mellan klasser framgår även skillnader mellan nationer. Inte minst tar han upp skillnader i förhållande till bardiskens längd, sid. 203: "... one of the ways to gauge the extent to which commercialism has saturated a given culture is by the length of its bars."

296 Royal Dirkzwager distilleries, 2006.

297 Jfr Europaparlamentet, 2007. I det "vodkakrig" som uppstod 2006 angående vad som skulle få kallas vodka inom Unionen blev det tydligt i förhållande till vodka som en vara. Vissa röster förespråkade att det endast var sprit gjord på vodkans traditionella råvaror som spannmål och potatis som skulle få kallas vodka. Sprit gjord på druvor, äpplen etc. ansågs vara dåliga kopior och skulle betecknas som det. Andra röster hävdade att en sådan begränsning skulle hindra innovationer. 2007 ingicks en kompromiss mellan "traditionalister" och "innovatörer" som omfattade en rad aspekter på vodka som en vara inom Unionen.

sialiseringen av kulturarv tycks medlemsstaternas nationella stilar, paradoxalt nog, vinklas som renodlade Gemeinschaft i kontrast till Unionens utvidgade Gesellschaft trots att dialektiken mellan Gemeinschaft och Gesellschaft har genomsyrat medlemsstaternas nationella stilar långt innan Unionen var påtänkt.

Även i Ruteniens fall tycks Ash skönja ett inflytande från Unionens nationella stil. Rutenernas hänvisning till ett uråldrigt ursprung för att legitimera upprättandet av en nationalstat var i likhet med Unionens hänvisning till ett uråldrigt Europa relaterat till förhoppningar om framtiden. Enligt Ash hoppades de på ett gränsöverskridande samarbete inom ramen för vad som i praktiken redan var en karpatisk euroregion. Med tanke på att folk som hade erkänts som en nation vägrade tyngre i ett sådant gränsöverskridande samarbete var det inget märkligt med att Ash hade en föraning om att vi en dag skulle: "... få se namnet 'Rutenien' på kartan – om inte som suverän stat så i alla fall som en självstyrande provins."²⁹⁸

Bland hemländer och territorier

Nationalismens avgränsning av nationens plats illustreras av Ash när han kommer in på rutenernas plats i världen. Varje nation antas vilja ha en egen plats som ingen annan nation bör göra anspråk på. Det som då framstår tydligt är hur nationalismens geografi bygger på avgränsade territorier i relation till olika hemländer. En nation är ingen bokstavlig plats utan en samling platser som tillsammans formar bilden av hemlandet i relation till det territorium som nationens stat har avgränsat.

Nationalismens antagande om att man lever i länder framträder i Ashs redogörelse för rutenernas historia. Där kontrasteras länder med platser som å ena sidan byn och å andra sidan kungariket eller kejsardömet:

Under större delen av modern tid levde de flesta av dem under österrikisk-ungerskt styre. De var vanligen skogshuggare eller bönder, bosatta i skogstrakterna kring Karpaterna. (Där kan man ännu träffa skogshuggare som bor i byar vilka ser ut som hämtade från en Chagalltavla.) I det habsburgska imperiet kallades de 'ruthener'. När imperiet bröt samman efter första världskriget fann sig rutenerna spridda på flera länder: Polen, Ungern, Rumänien, Jugoslavien och vad som snart skulle bli Sovjet. De flesta av dem bodde dock i den nybildade staten Tjeckoslovakien. Som den mest demokratiska och liberala nya statsbildningen gav Tjeckoslovakien dem också rätt stort självbestämmande inom ramen för en provins med namnet Subkarpatiska Rus.²⁹⁹

Konstaterandet att rutenerna var "spridda på flera länder" understryker att även det nationella hemlandet måste gestaltas i likhet med en nation. Hemlandet sträcker sig bortom individens direkta erfarenhet. Av den nationella befolkningen kan individen lära känna en bråkdel av alla individers personliga öden och detsamma gäller de platser som individen har förstahandskunskap om. De bönder och skogshuggare som

298 T. G. Ash, 1999b.

299 A. a.

Ash nämner refererade troligtvis inte till något hemland. Snarare till en hemvist som de hade en direkt erfarenhet av att bebo "kring Karpaterna" precis som den gemenskap de identifierade sig med som "häriifrån". De skulle då ha en unik kännedom om platsen och dess egenheter. En sådan kunskap kan leda till en konkret samhörighet som besjälar platsen ifråga på ett direkt sätt.³⁰⁰ Det skiljer sig från nationen vars "plats" man kan förstå antingen som ett territorium eller som ett hemland.

Visserligen kan man besöka en mängd platser under en livstid, men man lär knappast känna dem vid tillfälliga besök som främling eller turist. Jag vet inte om man måste bo och leva på en plats för att lära känna den. Vissa platser går kanske inte heller att överhuvudtaget lära känna på ett sådant sätt. Nationens enskilda medlemmar är i det perspektivet främlingar inför merparten av alla de platser som det nationella territoriet rymmer. De har aldrig satt sin fot på de flesta, än mindre levt där. Av den anledningen kan inte ett nationellt territorium tala till folket på ett direkt och konkret sätt utan det måste ske mer abstrakt och indirekt. Det görs genom att beskriva hemlandet med allmänna hänvisningar till vissa enskilda platser eller rentav vissa enskilda element från olika platser. Ett sådant tillvägagångssätt kan skönjas i nationers omhändertagande av sina kulturarv.³⁰¹

I ett av Unionens många kulturpolitiska stödprogram för Europas kulturarv har hemlandet Europa beskrivits genom enskilda platser.³⁰² I stödprogrammet RAPHAEL valdes "europeiska" monument och platser av särskild historisk vikt ut. Jag ska här endast nämna två exempel för att de är så tydliga. Det ena exemplet är Akropolis i Greklands huvudstad Aten. Med andra ord sätet för en av antikens direktdemokratiska församlingar med Perikles i spetsen för vad som då var statsstaten Aten. Det andra exemplet är olika monument längs Jakobsvägen som leder till katedralen i Santiago de Compostela i Spanien. Katedralen hade varit ett av de populäraste kristna pilgrimsmålen från att kung Alfonso II av Asturien på medeltiden godkände ett gravfynd som den helige Jakobs relikier. Dessa platser var nationalklenoder för Grekland respektive Spanien och tillika turistmagneter av stora mått. Historiskt sett hade de inget med respektive medlemsstats nations uppkomst att göra eller uppkomsten av Unionens Europa. Däremot användes de som legitimerande delar i den officiella bilden av respektive medlemslands hemland i likhet med hemlandet Europa. I sådana metonymiska illustrationer av ett hemland med en konkret plats går den konkreta kännedomen förlorad, vilket kanske är en förutsättning för att ett territorium i sin helhet ska förstås som hela folkets hemland, nationens "plats" i en internationell värld om man så vill. På vissa platser kan det emellertid vara svårt att få ett territorium att överensstämma med bilden av hemlandet, den brittiska kolonin Gibraltar är ett exempel på det.

Gibraltar har varit omstritt på grund av sitt strategiska läge i hundratals år. Varför blev tydligt från kanonbatteriet varifrån man hade kontrollerat sundet militärt. Sedermera har batteriet förvandlats till ett museum. En infödd gibraltarian som hade

300 Jfr J. Asplund, 1983, sid. 180-184.

301 Jfr B. Klein, 2006, som bland annat diskuterar hur utomhusmuséet Skansen 1891 sammanfogade allmogens mångfald av provinsiella seder och bruk till en, till synes, nationell enhet i en borgerligt tillrättalagd presentation.

302 Å. Lundgren, 1998, sid. 138.

gjort sin militärtjänst vid nämnda kanonbatteri visade mig runt den 8 augusti 1999 samtidigt som han klagade över att spanska fiskare gick för nära klippan med sina båtar och fiskade slut på musslor och annat som tillhörde Gibraltar. Gibaltars 30 000 invånare hade ett visst självbestämmande, men inte angående deras nationella stil. Även då Gibaltars befolkning skulle avgöra saken med en folkomröstning har det varit efter förhandlingar mellan Spanien och Storbritannien som en sådan omröstning kommit till stånd eftersom det är Spaniens och Storbritanniens nationella stilar som har konkurrerat om klippan.³⁰³ Var hörde platsen Gibraltar nationellt sett hemma? Även om Gibraltar hade en egen röst utgjorde den ingen nationell stil. Däremot ramades den in av Storbritanniens nationella stil även om det var oklart vilken stil den skulle ramas in av i framtiden.³⁰⁴ Enligt Spaniens och Storbritanniens nationella stilar var Gibraltar en del av deras respektive hemland. Enligt Unionens nationella stil var Gibraltar definitivt en del av hemlandet Europa som antogs komplettera både Spaniens och Storbritanniens nationella stilar.

I linje med detta resonemang vill jag påstå att Unionen legitimerade sitt territorium utifrån antagandet att dess Europa var de europeiska folkens hemland. Det har bland annat framhållits i Maastrichtfördraget att en stat ska vara europeisk för att bli medlem.³⁰⁵ Ändå fanns det platser i Unionen som låg utanför kontinenten Europa utan att det framstod som problematiskt. Därmed antogs att medlemsländerna var "europeiska" utan att närmare ange vad det innebar. Samtidigt var inte alla europeiska stater medlemsländer. Europa var vidare än så även i Unionens perspektiv. Frågan var om man antog att Unionens Europa borde sammanfalla med ett vid tidpunkten vidare Europa.

För Unionen tycktes det vara önskvärt om hemlandet Europa både sammanföll med medlemsstaternas territorium och med de mer eller mindre klara geografiska gränser som vanligtvis förknippades med kontinenten Europa. Framförallt var det gränsen österut som var politiskt kontroversiell. Turkiet var ett vanligt exempel. Visserligen hade Turkiet erkänts som kandidat för medlemskap, vilket rimligtvis innebar att Unionen erkände Turkiet som en del av sitt Europa. Påstötningar för att påbörja medlemsförhandlingar hade emellertid avisats. I första hand för att Turkiet inte hade uppfyllt Unionens krav på demokrati och mänskliga rättigheter, men det hade också varit en omstridd fråga huruvida Turkiet i slutändan erkändes som en del av Unionens Europa. Bland annat för att islam inte hade betraktats som en del av det kulturarv som Unionen tillskrev Europa och att större delen av Turkiets territorium geografiskt låg i Asien. Det hade varit tydligt i Unionens sätt att hantera sitt demokratibistånd innan Turkiet erkändes som kandidatland.³⁰⁶

Vad som är karakteristiskt för nationalstatens territorium är att det inte överlappar med ett annat. Oavsett om det gränsar till andra stater eller till "allmänningar",

303 P. Gold, 1994, sid. 209.

304 T. Nandorf, 2001. Jfr K. Molin, 2002, angående en delad överhöghet över Gibraltar.

305 Jfr. Europarådet, 1949. I sista hand utgår Unionen i det här avseendet från att ett land är europeiskt om det är medlem i Europarådet. Se artikel 4 i Europarådets stadga där det framhålls att varje europeisk stat som är villig och har möjlighet att uppfylla det som stadgas i artikel 3 angående rättsstatens principer, mänskliga rättigheter och grundläggande friheter kan bjudas in att bli medlem. Vad "europeisk" närmare bestämt innebar framgick inte.

306 Å. Lundgren, 1998.

såsom internationellt vatten och luftrum, börjar och slutar det vid väl definierade gränser. Vid dessa gränser går det att hitta särskilda gränsövergångsställen där passet kontrolleras. Passkontroller kan man även hitta mitt i ett nationellt territorium som exempelvis på flygplatsen Schiphol. Flygplatsen låg utan tvekan på holländskt territorium som var en del av Unionens territorium, men vad var det för en plats? Flygplatsen presenterades på följande sätt i en AirportCity Guide från 2001 där man fick veta att man kunde upptäcka den nyaste staden i Holland:

Schiphol Airport is an AirportCity. With aviation as the beating heart, Schiphol is developing into a modern City where you can shop, eat and drink, visit a casino, or simply enjoy the endless colorful flow of people. [...] AirportCities are cities that are in continuous motion, more so than any other city. For Schiphol Airport it is important that visitors feel pleasant and have an enjoyable stay at the airport. That is why we are working every day to improve and expand comfort, services and facilities.³⁰⁷

Det var ingen tvekan om att flygplatsen var en plats som infogades i bilden av hemlandet i och med att det skulle vara den nyaste staden i Holland. Dessutom utgjorde den en del av holländskt territorium där medborgare och utlänningar övervakades och kontrollerades vid Unionens yttre gräns. Till skillnad från ett monument som Akropolis, vilket skulle bevaras intakt, skulle flygplatsen ständigt förändras. I ambitionen att dagligen förbättra servicen till flygplatsens besökare uttrycktes en medvetenhet om att en flygplats är utbytbar. Samtidigt var det underförstått att nationens anseende, som bottnade i dess Gemeinschaft, stod på spel i Unionens utvidgade Gesellschaft.

I nationalismens perspektiv bör de nationellt viktiga platserna och statens avgränsade territorium överensstämma med varandra. En sådan önskan om överensstämmelse mellan ett hemland och ett territorium kan vara förrädisk. Allt statligt territorium är oftast inte lika viktigt för nationen även om kartans gränser tycks säga det. Framförallt är det de platser som ofta framhålls som nationens hemland och som skiljer den från andra nationer som blir särskilt viktiga. För att inte tala om de platser som olika nationer konkurrerar om som delar av sina respektive hemland som Gibraltar eller hela hemländer som Rutenien och Unionens Europa. Ytterligare ett exempel på en plats som olika nationer konkurrerar om är enklaven Ceuta som är spanskt territorium vid Unionens yttre gräns på den afrikanska kontinenten.

Ceuta har kallats för en spansk enklav då den inte uppfyller FN:s krav för att räknas som koloni, vilket Gibraltar gör. I likhet med Gibraltar har Ceuta varit omtvistat territorium i århundraden och sedan Marocko växte fram som en stat i slutet av 1800-talet har Spaniens och Marockos nationella stilar konkurrerat om Ceuta. Huruvida de omkring 80 000 invånarna i Ceuta har fått besluta om sin nationalitet är tveksamt då Ceuta inte har en lagstiftande rätt även om den utgör en autonom stad i Spanien.³⁰⁸ Den 10 augusti 1999 gav jag mig iväg för att se några attraktioner som var utmärkta på Ceutas turistkarta. Framförallt var jag lockad av "La Fortaleza del Hacho" på toppen av berget Hacho, kyrkan "Nuestra senora de Africa" samt

307 Amsterdam Airport Schiphol, 2001b.

308 Se I. Söhrman 1999. Jfr E. Carabaza & M. de Santos, 1992, som kallade Melilla och Ceuta för Spaniens sista kolonier.

fyren "El Faro de Ceuta". Precis som på Gibraltar var attraktionerna utmärkta på turistkartan, men till skillnad från Gibraltar fanns det inga skyltar i terrängen. När jag fann fyren visade det sig att man inte fick gå nära den. Ett besök i fortet på berget Hacho var inte att tänka på då det var ett aktivt militärt område. Trots en skylt som sade: "Acceso restringido" gick jag upp till fortet. Jag frågade om jag fick gå in, vilket inte var tillåtet. Porten flankerades av två stora antikverade artilleripjäser och en vaktkur samt blockerades av en rödvit bom. Ovanför porten stod det: "Todo por el patria". Vad jag kunde konstatera var att turistindustrin presenterade Ceuta för allmänhetens ögon i arrangörens intresse. Militären var tvärtom placerad i Ceuta i allmänhetens intresse, men reserverad för militärens ögon. Det skilde inte Ceuta från Gibraltar. Även Gibraltar hade delar som var förbjudna för allmänheten som flygplatsen där det rädde militär aktivitet. Emellertid var turismindustrin mer framträdande på Gibraltar. Vad som framförallt skilde Ceuta från Gibraltar var att en av de nationella stilar som konkurrerade om Ceuta inte var en del av Unionen. Det var ingen tvekan om att Ceuta utgjorde en del av Unionens territorium. Däremot var det inte självklart att Ceuta var en del av Unionens hemland Europa.

Nationalismens antaganden om nationella platser kan framstå som absurda utifrån gränsfall som Gibraltar och Ceuta där hemländer överlappar varandra även om den territoriella tillhörigheten för tillfället skulle vara klargjord. Detsamma gäller för rutenerna vars hemland alltid tycks ha existerat, men ännu inte fått sitt territorium markerat på karta och land. Det framstår som absurt om man berättar "deras" historia utifrån nationalismens antaganden, vilket Ash gjorde. Ash förknippade rutenernas hemland med ett möjligt territorium och dess gränsers förvandlingar och upplösning:

Subkarpatiska Rus genomgick en vanskelig frihetstid efter det att England och Frankrike 1938 undertecknat Münchenöverenskommelsen, enligt vilken Tjeckoslovakien skulle avstå stora områden. Under sex månader existerade en självstyrande rutensk delstat inom vad som var kvar av Tjeckoslovakien. Man hade också ett officiellt namn, nämligen Rutenien. När nazisterna marscherade in i Prag svaldes Rutenien av Ungern. Men det varade inte länge. Vid andra världskrigets slut snodde Stalin landbiten åt Sovjet och när Sovjet säckade ihop tillföll den Ukraina.³⁰⁹

För att gestalta hemlandet används konkreta platser som metonymiskt hänvisar till helheten som exempelvis huvudstäder tillsammans med olika artefakter som exempelvis kartor. Gränsområden brukar framstå som viktiga eftersom deras nationalitet ofta gestaltas olika från respektive nations sida, vilket kan göra att bilden av nationernas hemland respektive utland ömsesidigt överlappar varandra. Det blir särskilt tydligt för nationer som inte har erkänts ett territorium att materialiseras på, som i rutenernas fall. Unionens bild av hemlandet Europa åker i det avseendet snålskjuts på sina medlemsstaters respektive territorium.

Nationalismens antagande om en överensstämmelse mellan territorium och hemland är ett vanligt tema för en nation som vill upprätta en stat. Inom ramen för nationalismens genre sker etableringen i en internationell konkurrens med etablerade nationer och nationer i vardande. Det finns nämligen gott om nationella hemländer,

309 T. G. Ash, 1999b.

men det är snålt med statligt territorium. I det avseendet lider rutenerna brist medan Unionens européer är privilegierade.

En stil kan rama in många röster

Inom ramen för nationella stilar har röster för olika fraktioner, klasser, religioner, regioner, kön, raser och etniciteter stridit om makten att tala för nationen som helhet. Strävan efter att institutionalisera sin röst som den nationella stilen är vad det vardagliga politiska arbetet inom etablerade nationalstater indirekt har gått ut på. Beroende på statsskick har det gjorts på olika sätt. Visserligen är nationens stil en ideologisk fiktion som kan dölja föregående stridigheter och de röster som har misslyckats med att etableras som en del av nationens stil. Att det är en fiktion hindrar inte att den får konsekvenser. De röster som har tystats av en nationell stil glöms lätt bort. Till exempel har nationell historia skrivits som ett svar på maktkamper mellan olika röster som har ramats in av skilda stilar och genrer inom ramen för en dominerande nationell stil.

Ash konstaterade att rutenernas ursprung, kultur, språk och politik var ständiga stridsfrågor. Detsamma kunde man säga om det ursprung som Unionen tillskrev sina européer, men det gällde inte bara ursprung. Inför varje nytt fördrag hade olika röster formulerats mellan medlemsstaternas ministrar i Unionens råd, mellan ledamöter i Europaparlamentet och mellan tjänstemän i den Europeiska kommissionen. Det vill säga innan olika röster, inom ramen för skilda nationella stilar, hade enats om hur Unionens Europa skulle gestaltas. Kontroverser angående nationaliteten är inget konstigt, särskilt inte inledningsvis. Endast etablerade nationer kan hysa ett självklart förtroende för sin fortsatta existens. En nation i vardande har fullt upp med att finna sin stil, vilket illustreras av vad rutenerna betraktar som sin nationalsång och som enligt Ash är:

... skriven av Alexander Duknovitsj, en präst som levde på artonhundratalet och som betraktas som nationens fader. 'Subkarpatiska ruser', börjar texten, 'vakna ur er midnattssömn'.³¹⁰

Oavsett vad Beethoven kan ha tänkt på när han komponerade sitt stycke som Unionen har valt till Europahymn var det knappast Unionens européer. Ash konstaterade att det i Ruteniens fall var lätt att avfärda det hela som ett skämt. Även om det i Unionens fall också framstod som ett skämt var det inte lika lätt att avfärda. I och med medlemskap i Unionen fick medlemsstaternas nationella stilar en utgångspunkt i Unionens Europa, vilken beslutsfattarna i Unionen inte kunde undgå om de skulle tala till eller för Europas folk.

Skiften av representanters utgångspunkt har varit vanliga under nationalismens framväxt. Angående Rutenien använde Ash en slående formulering som övergång

310 T. G. Ash, 1999b.

från det ena till det andra när han skrev att: "Rutenien låter som en plats hämtad ur ett Tintinalbum, och skulle kunna ligga granne med Ruritanien."³¹¹ Denna formulering är värd en större uppmärksamhet än vad Ash ger sken av. Då Ash påpekade att Rutenien skulle kunna ligga granne med Ruritanien hänvisade han till en modell för nationalismens uppkomst. I modellen står Ruritanien för ett förmodernt bondesamhälle i kontrast till Megalomanien som står för ett förmodernt kejsardöme. I övergången från ett förmodernt bondesamhälle till ett modernt industrisamhälle var tanken, enligt modellen, att bondesamhällets lågkultur och kejsardömet högkultur blev urvattnade med varierade nationella stilar som resultat.³¹² Genom att hänvisa till denna modell antydde Ash att även om ett Rutenien som nationalstat framstod som orealistiskt kunde det som nation få allvarliga konsekvenser.

Unionens Europa skulle också kunna vara hämtat från ett Tintinalbum och varför inte i relation till Rutenien. *Kung Ottokars spira* från 1939 kan stå som ett särskilt tydligt exempel. Tintin åker till det lilla landet Syldavien som hotas av det stora och mäktiga Bordurien. Syldavien beskrivs som ett Ruritanien och Bordurien som ett Megalomanien, vilka ömsesidigt vattnas ur i övergången från Gemeinschaft till Gesellschaft. Tack vare Tintins hjälp förblir Syldavien fritt trots Borduriens försök att annektera landet.³¹³ I likhet med Syldavien ställer Ruteniens representanter, enligt Ash, sitt hopp till Unionens Europa med anledning av ett hotfullt Ukraina som utgör Ruteniens största grannland. Om Hergé hade tecknat sina äventyr idag skulle han kanske förstå ett Rutenien som ett Syldavien, Ukraina som ett Bordurien och Ash som Tintin. Med andra ord hade Tintins underförstådda uppgift i denna periferi, i likhet med den uppgift som Ash hade påtagit sig, varit att rapportera hem till Unionens Europa. Vad jag vill påpeka är att utgångspunkten för den världsbild som målas upp i Tintins äventyr och den som Unionens Europa utgår från påminner om varandra. Även om det inte är samma hemland som är utgångspunkten utgår Unionens Europa och Tintin från ett centrum i sina respektive hemland som påminner om varandra, nämligen Bryssel. Att Hergé efter andra världskriget trodde att en ny rivalitet mellan USA och ett förenat Europa skulle växa fram gör inte jämförelsen mindre intressant, även om Hergés Europa var ett annat.³¹⁴

Nationalisten som poet har varit en vanlig figur i en nations tillblivelse då den nationella stilen är spektakulär. Relationen mellan folk och plats är ett återkommande tema, vilket citatet av Duknovitsj text visar där plats och folk förs samman i och med "Subkarpatiska ruser...". När nationen har etablerats och relationen mellan folk och plats blivit banal har poeter vanligtvis ersatts med pragmatiskt inriktade politiker. I Unionens fall behövde inga poeter ersättas. Vad jag vet vurmade inga poeter för Unionens Europa. Däremot skrev tjänstemän och politiker deklamationer. På Europadagen som Unionen arrangerade den nionde maj varje år uppfördes

311 A. a.

312 E. Gellner, 1997. sid. 81-86.

313 Hergé, 1977. Hergé beskrev Syldaviens fiktiva historia och slaget vid Zileheroum där stamhövdingen Hveghi stred mot de ockuperande turkarna på ett sätt som i flera avseenden påminner om slaget vid Trastfältet (Kosovo polje) 1389 mellan serber och turkar som har legat till grund för nationella mytbildningar. Jfr C. F Gildea, 1999.

314 H. Thompson, 1992, sid. 107.

Europahymnen och Europaflaggan hissades för att fira Robert Schumans förslag från 1950 om "Europas" förening efter andra världskriget för en fortsatt fredlig välståndsutveckling. Något allmänt firande av Europadagen bland Unionens medborgare har inte kunnat urskiljas.³¹⁵

Om rutenerna har en nationaldag fick man inte veta det av Ash. Däremot konstaterade han att "Rutenien" inte var etablerat och att kontroverser därför var vanliga:

Den bok där de fann orden till sin nya nationalsång gavs också mycket riktigt ut i Förkrigs-Tjeckoslovakien. Under denna gyllene frihetstid fördes en het debatt mellan ukrainofiler, vilka ansåg att rutenerna "egentligen" var ukrainare och russofilerna, vilka menade att de stod ryssarna närmast, och slutligen rusinofilerna som hävdade att de rätt och slätt var annorlunda. I takt med att yttrandefriheten vaknat till liv har också denna debatt återuppstått.³¹⁶

I Slovakien besökte Ash två rivaliserande organisationer som hävdade olika ståndpunkter i nämnda debatt och kanske kunde anses delta i två skilda diskussioner:

... den Rusino-ukrainska unionen, som envist hävdar att de är just en sorts ukrainare, och Rutenska renässansen, vars taleskvinna säger att det helt enkelt är omöjligt att vara ruten och ukrainare på en och samma gång.³¹⁷

I denna ideologiska konflikt går det att urskilja röster som inte bara ramar in av alternativa stilar utan möjligtvis av två skilda ideologiska genrer. Den första genren, här representerad av "Den Rusino-ukrainska unionen", är mångkulturalismen som har legitimerat identitetspolitik av olika slag. "Rutenska renässansen" representerar den andra genren som är nationalismen, vilken har legitimerat nationalstaten. Identitetspolitik har betraktats som ett hot mot eller ett alternativ till nationalstaten. Identitetspolitik antas inte utgå från en nation utan från identitetsmarkörer som kön, etnicitet, religion, ras, sexualitet osv. Identitetspolitiska röster har framställts som att de talar för intressegemenskaper utan förankring till en viss plats.³¹⁸ Vanliga exempel från USA är röster som har protesterat mot diskriminering av kvinnor, etniska och religiösa minoriteter, svarta och homosexuella.³¹⁹ Identitetspolitik av minoritetsröster har gärna ramats in av mångkulturalismens krav på ett *likvärdigt erkännande av skillnad* i förhållande till majoriteter. Emellertid skulle motsatsen också kunna förstås

315 Europeiska Unionen, 2008a. Jfr J. Fornäs 2012, som drar slutsatsen att Europadagen betonar förening och enhet framför mångfalden.

316 T. G. Ash, 1999b.

317 A. a.

318 Se M. Billig, 1995, sid. 145-148. Jfr G. Sartori, 1987, sid. 352-362. Sartori framhåller komplexiteten i relationen mellan politisk frihet och jämlikhet. Då identitetspolitik i första hand har varit en fråga om politik och i andra hand om identitet är det värt att påpeka hur identitetsfrågan om meningsfulla likheter och skillnader omvandlas till frågor om frihet och ojämlikhet i identitetspolitiken.

319 Jfr D. Blanck, 1998. Blanck hävdar att rasbegreppet i amerikansk engelska inte nödvändigtvis hänvisar till biologiska skillnader. Samtidigt konstaterar han att det råder stor förvirring i användningen av begreppen ras och etnicitet. Man kunde tillägga att det även gäller begreppet nationalitet. Jfr F. Boas, 1915, sid. 8. Som ett svar på första världskrigets utbrott då ras bland annat användes med hänvisning till exempelvis turkar, tyskar och engelsmän konstaterade Boas att: "... the term *race* is only a disguise of the idea of *nationality* ...". Boas röst var ett tidigt bidrag till att nationen började beskrivas som en kulturell gemenskap istället för en rasgemenskap. Se J. E. Liss, 1998, sid. 141.

som identitetspolitik. Det vill säga en politik där röster i majoritet ställer krav på ett *särskilt avfärdande av skillnad* i förhållande till minoriteter. I kontrast till nämnda exempel skulle en sådan identitetspolitik innebära att de som inte är män, inte i etnisk och religiös majoritet, inte vita eller heterosexuella avfärdas utifrån exempelvis manschauvinism, antisemitism, rasism osv.³²⁰ Som exempel på en praxis som inte är identitetspolitisk kan marknadens praxis legitimerad av kapitalism eller en meritokratisk praxis legitimerad av liberalism nämnas, vilka erkänner och avfärdar skillnader på grundval av profit respektive merit. Nationalismen har legitimerat nationalstatens praxis och erkänner samt avfärdar utifrån medborgarskap i staten relaterat till nationell tillhörighet. Hur stat relateras till nation har varierat i olika nationella stilar.

Det är möjligt att Unionens strävan efter en fastare sammanslutning mellan de Europeiska folken i kombination med ett eventuellt postnationellt tillstånd skulle tala för att Unionen bedrev identitetspolitik istället för att upprätta en nationalstat eller reproducera medlemsstater. Särskilt som att det i Unionens Europa tycktes ingå en stil av mångkulturalism i förhållande till både medborgarskap och kulturpolitik. Även rutenernas strävan kunde tolkas som en identitetspolitik:

Ungefär åtta hundratusen rutener bor i Ukraina. Men det finns hundra tusen till i Slovakien, sextio tusen i Polen (där de kallas "lemkos") och några färre i Rumänien, Ungern och den res-tjugoslaviska provinsen Vojvodina. (Dessutom har de samma viktiga tillgång som flera andra etniska grupper i jakt på ett hemland: en stor supporterklubb i USA.) De lever sitt liv tvärs över en sex sju gränser. Ibland ger de sig själva det dramatiska namnet Centraleuropas kurder.³²¹

Vid en första anblick kan det tyckas som att "rutenerna" inte påverkades, eller brydde sig om, de nationalstater inom vars gränser de levde. För "de" levde "över" en rad nationella gränser enligt Ash. Samtidigt var "de" på jakt efter ett hemland och liknelsen "Centraleuropas kurder" antydde svårigheter i respektive nationalstat. Unionen strävade i sin tur efter att medlemsstaternas folk skulle omfatta sitt nya hemland Europa över medlemsstaternas gränser. Huruvida Unionens praxis är identitetspolitisk eller reproducerar medlemsstaternas praxis är här underordnad frågan huruvida Unionens praxis legitimeras av nationalism respektive mångkulturalism.

320 Se P. Hansen, 2000, som argumenterar för att Unionen bedriver en identitetspolitik på sid. 52: "... when minorities engage in identity politics, this might well be seen as a response to the identity politics emanating from the state which in many cases has assigned identities for these groups as "others", as those who cannot belong to the national community." Hansen tycks mena att nationalismen kan legitimera en identitetspolitik, vilket inte behöver vara uteslutet även om det är en politik som snart måste framstå som otillräcklig om nationen saknar en stat. I Unionens fall är det emellertid inget problem då den omfattar en mängd medlemsstater. Jfr J. E. Fossum 2001, sid. 24: "... there are indications of a major identity transformation in Europe. National identities are becoming more inclusive and there are signs of an emerging inclusive conception of European identity. The latter is far more akin to a post-national than a national type of identity." Identitetspolitik behöver varken förknippas med minoriteter eller majoriteter. Inte heller är det självklart att en identitetspolitik legitimeras av mångkulturalismen. Det är i varje fall tänkbart att identitetspolitiken omfattar minst fyra olika huvudvarianter beroende på hur den legitimeras: Ett likvärdigt erkännande av skillnad, ett särskilt avfärdande av skillnad, ett likvärdigt erkännande av likhet samt ett särskilt avfärdande av likhet. Oavsett hur identitetspolitiken legitimeras skiljer den sig från nationalstatens praxis.

321 T. G. Ash, 1999b.

Kanske är det rimligt att anta att mångkulturalismens legitimering av Unionens Europa tog en nationell stil för given i likhet med den "Rusino-ukrainska unionen". Det handlar då inte om att överskrida nationens gränser utan om vilka röster som ska representera nationen. Nationalismens strävan, som i det tidigare citatet representeras av "Rutenska renässansen", är att etablera ett territorium utifrån ett nationellt hemland som legitim utgångspunkt. Med andra ord en suverän nationalstat inom ramen för ett internationellt system.³²²

Skillnaden mellan dessa två strävanden blir än tydligare om man följer Ash ytterligare ett stycke. Han kontrasterar då de nationella gränser som nämns i det förra citatet med en religiös gräns:

I sin inflytelserika essä 'Civilisationernas kamp' hävdar Samuel Huntington att det efter murens fall föreligger en ännu viktigare gräns genom Europa, nämligen den mellan 'väst' (katolska och protestantiska länder) och 'öst' (ortodoxa). Enligt Huntington går den 'västerländska civilisationens' gräns just här. Rutenerna förnekar sig inte heller på denna punkt, utan placerar sig över även denna gräns. De firar sina gudstjänster i såväl den rysk-ortodoxa som den grekisk-katolska kyrkan: den senare håller sig till den ortodoxa gudstjänstformen, men erkänner påven som sitt överhuvud. Om man kör genom de rutenska bergsbyarna i östra Slovakien ser man ofta två kyrkor, sida vid sida: en äldre av trä, som är grekisk-katolsk och en nyare som är ortodox. De ursprungliga träkyrkorna skänktes efter 1945 av kommunistregimen helt lagvidrigt till de ortodoxa, och gavs sedan tillbaka till de grekisk-katolska efter kommunismens fall, varpå de ortodoxa församlingarna sprang iväg och byggde nya kyrkor runt knuten.³²³

Här framgår det att nationalismens genre var en banal utgångspunkt för de religiösa stilar som Ash framhöll som spektakulära med hjälp av Huntingtons tes. Det är något som blev tydligt vid Sovjetunionens sönderfall. Under Sovjets styre skulle ett identitetspolitiskt hävdande av en etnisk tillhörighet som ukrainare respektive ruten inte nödvändigtvis ha ifrågasatt den sovjetiska nationella stilen. Den skulle ha ifrågasatt den ryska röstens dominans inom den sovjetiska stilen.³²⁴ Efter Sovjets sam-

322 Jfr M. Billig, 1995, sid. 65. Denna skillnad framhåller att olika identiteter är olika sätt att leva och att gestalta livet på. I det perspektivet utgör identiteter historiska relationer och är inte uttryck för psykologiska behov eller tillstånd som kan skiljas från olika livsformer. Med andra ord är inte alla identiteter funktionellt likvärdiga, som en psykolog kanske skulle uttrycka det.

323 T. G. Ash, 1999b. Jfr G. Olsson, 1994, sid. 221-225. Här skulle jag kunna växla över till ett perspektiv där beteckningen "rutenerna" förstås utifrån två olika kulturella spår i västerlandets kultur. Det ena spåret är det antika Greklands polyteism med sin mångfald av gudomligheter. Det andra spåret är den judiska monoteismen med sitt förbud mot att ha flera gudar än en. Båda spåren har influerat kristendomen, vilket har skapat konflikter. Bland annat är kristendomen som Påven eller Luther tolkar den i "väst" och som Patriarken tolkar den i "öst" ett resultat av en sådan konflikt. Eftersom mångkulturalismen principiellt sett är polyteistisk till sin karaktär och nationalismen monoteistisk kan det vara intressant. Om rutenernas strävan tolkas som en identitetspolitik legitimerad av mångkulturalism följer de polyteismens perspektivism. Tolkas deras strävan istället som en nationalism, vilken har legitimerat nationalstaten, följer de monoteismens solipsism. En sådan svindlande analys av maktens allmänna former skiljer sig avsevärt från min som rör en historiskt specifik form. Därmed inte sagt att analyserna behöver utesluta varandra.

324 Jfr K. G. Karlsson, 2005, sid. 102-108. Det är en helt annan sak att ett sådant ifrågasättande var förenat med livsfara. Framförallt under Stalins styre och kommunistpartiets maktutövning i statens namn, vilken följde en form av patron-klient system som i vissa avseenden påminde om maffians organisation om än inte dess kultur. Till skillnad från en maffiaorganisation kombineras partiapparatens patron-klient system med den sovjetiska statens moderna form av byråkrati, vilket bidrog till att terrorn blev institutionaliserad i Sovjetunionen.

manbrott skapades utrymme att föreställa sig andra nationella stilar, vilket innebar nya internationella relationer. För det första var det inte så enkelt som Fukuyama hade hävdad i sin tes om "historiens slut" att marknadsekonomi och liberal demokrati var det enda kvarvarande alternativet efter kalla kriget. Den liberala demokratin ramades fortfarande in av nationalismens genre. För det andra var det inte självklart i vilket avseende "rutenerna", som Ash påstod, placerade sig "över" gränsen mellan det kristna öst och väst. Det är möjligt att de gjorde det utifrån Unionens planerade utvidgning av sitt Europa. Då Ungern, Polen och Tjeckien sedermera blev medlemmar i Unionen kom den religiösa gränsen ifråga att tänga Unionens yttre gräns mot Ukraina, vilket i i sin tur definierade om Unionens internationella relationer och dess Europa. Den ortodoxa kristendomen skulle enligt Huntingtons tes vara problematisk i en sådan utvidgning. Särskilt besvärlig framstod denna tes för grekisk-katolska rutener som tycktes befinna sig på vardera sidan om denna religiösa gräns.³²⁵

Om "rutenerna" utgick från en nationell stil, i enlighet med Ashs beskrivning, omfattade den minst två olika religiösa stilar vilka hade gynnats respektive missgynnats beroende på i vilken riktning som nationalismens vindar har låtit gränserna blåsa. Enligt citatet hade olika nationella stilar tillåtit "rutenernas" religiösa stilar att prägla kyrkobyggnaderna i olika hög grad. I det ena fallet hade uppförandet av nya kyrkor tillåtits, vilket inte tilläts i det andra fallet. Det är i min tolkning en fråga om religiös identitetspolitik utifrån olika nationella stilar varav ingen var en rutensk stil. En nationell stil kan således rama in olika religiösa stilar eller röster utan att nationalismen blir överspelad till fördel för en platslös identitetspolitik. Däremot är det möjligt att en nationell stil framstår som banal då spektakulära religiösa konflikter utspelas i förgrunden.

Enligt Ash strävade rutenerna vidare efter att kontrollera en egen valuta. Det är något som följer med strävan efter ett internationellt erkännande. Visserligen kunde "de", enligt Ash, för tillfället acceptera att valutan hette likadant som Ukrainas valuta. Sådana försiktighetsåtgärder i relation till Ruteniens dåvarande störste konkurrent om territorium ändrade inte saken. Unionens påbörjade lansering av euron var inte lika blygsam, även om den i vissa avseenden hade framställts som ett komplement till medlemsstaternas etablerade valutor.³²⁶ Ash fick även stifta bekantskap med rutenernas nationalsymbol vars bakgrund av gula och gyllene band hade en dansande röd björn i förgrunden, vilket kan kontrasteras med Europaflaggans sobra karaktär. Därmed illustrerades hur det universella och partikulära relaterades till varandra i

325 Jfr min diskussion på sidan 99 om Huntingtons och Fukuyamas skilda teser där jag framhåller att nationalismens genre inte behöver vara överspelad. Den kan vara en banal utgångspunkt som man inte tänker närmare på, vilket deras respektive teser tyder på när de kontrasteras med varandra.

326 Se J. Fornäs, 2007. Jfr M. Falkehed, 2010. Falkehed rapporterade att Frankrike lanserade en egen variant av euron med särskild inriktning mot dess olika regioner: "Var och en av landets 22 regioner och fyra utomeuropeiska departement får nu sin del av fyra miljoner silvermynt med en valör på tio euro." Det var uppenbarligen en specialutgåva. Särskilt som att den endast gick att betala med i Frankrike. Däremot underströk lanseringen regionernas symboliska betydelse då baksidan av mynten skulle symbolisera respektive region. Till exempel fick korsikanerna ett moriskt huvud, bretagnarna fick en hermelin och Pyrenéerna ett katalanskt kors osv. Visserligen stred det mot eurosamarbetets grundtanke om att en valuta ska cirkulera fritt i hela Unionen. Emellertid ändrade detta inte själva valutan och varje medlemsstat hade större frihet i utformningen av mynten än av eurosedlarna som krävde tillstånd från Kommissionen ifall deras utformning skulle ändras.

nationalismens genre. För att en ny stil ska erkännas i nationalismens genre bör den nya nationen ta över nationalismens allmänna symboler enligt sin specifika stil. Varje enskild nation förväntas ha sin egen flagga, nationalsång och valuta som alla andra nationer. Inom mångkulturalismen ställs inga krav på att identiteten ska uttryckas med nationalismens konventionella symboler. Däremot kan en enskild nations symboler användas i hävdandet av den identitetsmarkör som man med en viss identitetspolitik vill lyfta fram inom ramen för den nationella stilen. I Unionens fall har dess symboler använts i hävdandet av medlemstaters nationella stilar inom Unionens Europa.

Utifrån ett sådant resonemang kan "Rusino-ukrainska unionen" förstås som att den utifrån mångkulturalismen legitimerade sin skillnad på en befintlig "plats" (Ukraina) inom en etablerad internationell ordning. "Rutenska renässansen" kan i sin tur med nationalismen förstås som att den legitimerade en ny "plats" (Rutenien) inom en etablerad internationell ordning. Unionen kan också förstås som att den med nationalismen legitimerade en ny "plats" (Europa) där vissa skillnader erkändes som likvärdiga (medlemsstaternas nationer) utifrån mångkulturalismen inom en etablerad internationell ordning. Unionens nationella stil ramade således in en mångkulturell stil då Unionens Europa betraktades som ett komplement och inte ett alternativ till, eller en kombination av, de redan etablerade "platserna" (medlemsstaterna).

Nationen som problem och lösning

Frågan om Rutenien förde Ash vidare till en diskussion om en mer allmän problematik:

... den "rutenska frågan" leder oss rakt in i den internationella politikens allvarligaste problem. Ty sedan kalla krigets slut har många förtryckta och kanske bara till hälften formade nationaliteter i hela Europa trätt fram ur mörkret och velat ta sin nya frihet i besittning, ofta med stora politiska ambitioner.³²⁷

Problematiken som Ash syftade på var nationalismen, vilken var spektakulär utifrån de västerländska demokratiernas utgångspunkt. Efter 1989 års revolutioner, murens fall och det kalla krigets slut tycktes nationalismen återigen flamma upp i Europa. Rimligtvis innebar det att nationalismen hade varit borta eller "nedfrusen".³²⁸ Det är en tolkning som Ash tycktes följa även om han inte räknade in Unionens Europa som en av de nationella stilar vilka hade "trätt fram ur mörkret" trots att det delvis stämde in på den problematik han beskrev. Inte minst bekräftades det av att de blivande kandidatländernas sätt att "ta sin nya frihet i besittning" som var att följa Unionen mot ett enat Europa. Att det bakom upprättandet av Unionen 1992 låg stora politiska ambitioner gick inte att betvivla. Dessutom hade Unionens Europa

327 T. G. Ash, 1999b.

328 Se M. Billig, 1995, sid. 43-49. Jfr min kritik av Billig på sid. 100.

framhållits som en lösning på den problematik som Ash anknöt till då han frågade sig: "... om de etniskt rutiga och randiga stater som uppstått ur Sovjets ruiner riskerar att hamna i före detta Jugoslaviens helvete."³²⁹

Unionens integration av medlemsstaterna har sedan Schumans deklaration från 1950 legitimerats med att den skulle försvåra krig i Europa. Med antagandet om nationalismens frånvaro under kalla kriget framstod världen av etablerade nationalstater som en värld utan nationalism. I den världen ingick EG och dess medlemsstater och nationalismen urskildes i periferin. Centrum kunde vara London, Paris, Berlin, Bryssel och periferi behövde inte förstås som långt borta. Varje nationalstat hade ett centrum och en periferi, vilket Ash bekräftade när han påpekade att problemet inte begränsade sig till Östeuropa då även Västeuropa hade nationer som sökte sin plats mellan självständighet och självstyre. Han nämnde Wales och Skottland i Storbritannien, Baskien och Katalonien i Spanien. Unionens Europa nämnde han inte i sammanhanget. Om jag har rätt i att det problem Ash beskrev var nationalismen, som den vanligtvis har förståtts, är det inte konstigt att de etablerade nationella stilarna framstod som banala. Däremot var det märkligt att Ash inte pekade ut rutenernas strävan att upprätta en stat som nationalism då den framstod som spektakulär. Visserligen framstod även Unionens Europa som spektakulärt, men med Bryssel som Unionens utgångspunkt var det rutenerna som befann sig i periferin.

Ash fortsatte med att konstatera att inte ens Europa var tillräckligt stort för detta problem:

Över hela världen finns folk som skulle vilja vara stater. Eller som åtminstone vill erkännas som politiska enheter. Sådant leder till problem i diktaturer där historiskt hävdvunna identiteter ska brutalt förtryckas – som i fallet Tibet eller Östtimor. Men det kan även uppstå problem i liberala demokratier när folk önskar styras av dem som talar dess eget språk eller tillhör samma sort. Och störst problem blir det i bräckliga strukturer någonstans mitt emellan diktatur och demokrati.³³⁰

Med formuleringen "... folk som skulle vilja vara stater." stod det till slut klart att problemet som Ash avsåg var nationalismen. Utifrån hur Ash formulerade "problemet" handlade det om en spektakulär nationalism i västerlandets periferi, vilken har betecknats som "etnisk" och antagits utgå från "primordial ties". En sådan nationalism har framhållits som främlingsfientlig, för att inte säga rasistisk, då den antas förespråka en etniskt homogen nation som utgår från statusrelationer. Det är en nationalism som Unionen har tagit avstånd från när den har framförts av röster för uttalat högerextrema, fascistiska eller rasistiska stilar i medlemsstaterna, vilket bland annat resulterade i möjligheten att bekämpa diskriminering på grund av kön, ras, etnicitet, religion, funktionshinder, ålder eller sexuell läggning med stöd i Amsterdamfördraget.³³¹

I kontrast till den spektakulär etniska nationalismen i periferin har en spektakulär nationalism i centrum betecknats som "civil", vilken i sin tur har antagits utgå från "civil ties". Istället för främlingsfientlig har en sådan nationalism framhållits som pa-

329 T. G. Ash, 1999b.

330 A. a.

331 N. Wahl, 1998, sid 47. (Första delen, artikel 13.) Jfr P. Hansen 2008, sid. 89-91; 120-121. Jfr P. Hansen, 2000, sid. 90-92.

triotisk då den antas generera samhörighet vid kriser och förespråka en etniskt heterogen nation som utgår från kontraktsrelationer. Även om Unionen inte betecknade det som nationalism har Unionen främjat röster för en uttalat mångkulturell stil och försökt att öka en medvetenhet om Unionens Europa genom särskilda initiativ på exempelvis Europadagen samt uppmuntrat till att Europahymnen lärdes ut i skolor. Därtill har samarbete mellan medlemsstater i form av idrottsutbyten och interkulturell undervisning betonats i kombination med medborgarskapets rättigheter och skyldigheter, särskilt i relation till frågor om invandring.³³² Gemensamt för en etnisk och en civil typ som diskuteras i litteraturen om nationalism är att de framställs som spektakulära. Nationalismen har således antagits vara frånvarande från vardagen trots att dess antaganden har blivit banala efterhand. Därtill har beteckningen nationalism gärna reserverats för den etniska varianten. Att Ash inte använde beteckningen nationalism i sin korta rapport trots att den var en komprimerad genomgång av nationalismens antaganden kan bero på att dessa antaganden framstod som banala för honom och att han inte uppfattade Rutenien som etnisk.³³³

Skillnaden mellan en etnisk och civil nationalism är en ideologiskt vinklad variation på tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft i det moderna samhället. Jag har förstått nationalismen som en ideologisk genre över tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft. Med andra ord skulle dialektiken mellan Gemeinschaft och Gesellschaft utspelas mellan nationalismens genre och andra genrer, mellan olika nationella stilar samt inom nationella stilar mellan olika röster. Därmed blir det möjligt att diskutera de olika stilarna i nationalismens genre på ett mer nyanserat sätt än att reducera dem antingen till en civil respektive en etnisk typ.

Med utgångspunkt i de västerländska demokratierna har en etnisk nationalism framhållits som ett problem samtidigt som en civil nationalism har framhållits som en lösning, vilket blev tydligt i den intervju som Ash genomförde med den provisoriske premiärministern för Subkarpatiska Rus övergångsregering, vilket också kallades Rutenien. Intervjun genomfördes på ministerns kontor på ett sjukhus i staden Usjgorod. Enligt Ash skulle en ukrainare beskriva staden som residensstad i Transkarpatiska Ukraina, men enligt ministern låg den i Europa och regionen borde heta Subkarpatiska Rus. I december 1991 genomfördes en folkomröstning om Ukrainas självständighet där en stark majoritet i regionen var för självstyre i förhållande till Ukraina. Enligt Ash menade ministern att "Den ukrainska fascistregimen" ignorerade folkets vilja.³³⁴

Jag förstår det som att ministern ansåg att de hade folkets vilja med sig, vilket legitimerade deras strävan att upprätta en egen stat och särskilt i förhållande till "fascistregimen" i Ukraina. Folkomröstningen föranledde således ministern och hans kollegor att grunda Subkarpatiska Rus övergångsregering 1993. Enligt ministern arrangerade då regeringen i Ukraina en bilolycka för honom, vilket han påstod var deras vanliga tillvägagångssätt. Visserligen konstaterade han att den provisoriska regeringen för tillfället tolererades även om den isolerades från medierna. Vad den

332 P. Hansen, 2000, sid. 120. Jfr P. Hansen, 2008, sid. 96; 116-117.

333 Se M. Billig, 1995, angående en banal nationalism. Jfr min diskussion om banalt och spektakulärt på sid. 98-104.

334 T. G. Ash, 1999b.

provisoriska regeringen ville göra var att bilda sin stat inom ramen för Ukraina och etablera kontakter med rutener i Slovakien och Polen. Ash konstaterade att rutenerna hade långt kvar till en egen stat:

Om omständigheterna vore de rätta och han (ministern) fick tillträde till medierna, kan jag se framför mig hur han eller någon i hans position skulle kunna övertyga de rutenska bönderna, skogshuggarna och utfattiga stadsborna att de alla är bärare av en stolt tradition; att de var friare och hade det bättre på den tiden då de var en del av Tjeckoslovakien: att de ”ukrainska nationalchauvinisterna” – ett uttryck han ofta med synbar njutning återkommer till – har skapat deras problem; kort och gott de skulle må bra av att få råda sig själva.³³⁵

Denna sammanfattning som Ash gjorde av intervjun gav en ögonblicksbild av hur nationalismen kan övertyga. Vad som blev särskilt tydligt var hur den möjliga nationen definierades i förhållande till sitt, i en möjlig framtid, närmaste grannland Ukraina. Ministern tycktes utgå från skillnaden mellan en etnisk och en civil nationalism där Rutenien framställdes som den civila lösningen och Ukraina som det etniska problemet. Oavsett om ministrarnas beskrivning var riktig eller inte illustrerade den en värdering där etniskt var problematiskt och civilt var en lösning.

Bland länder som inför utvidgningen av Unionen ansökte om att få kandidatstatus kunde en liknande ideologisk dialektik skönjas mellan hemland och utland där den egna nationella stilen framhölls som anpassad till Unionens Europa. I Tjeckien framställdes hemlandet som verkligt europeiskt i kontrast till det asiatiska Slovakien, i Ukraina framställdes hemlandet som europeiskt i kontrast till det asiatiska Ryssland, i Slovenien var man i sin tur europeisk i förhållande till det balkaniserade Kroatien och Serbien, i Kroatien förpassades det ortodoxa Serbien såsom varande utanför Europa medan Serbien framhöll Bosniens muslimska arv som icke-europeiskt. Denna dialektik beskrevs som ett förtydligande av hur Unionen hade avgränsat sitt Europa på etniska grunder då medborgarskapet hade lanserats med en kulturpolitik som bland annat framhöll ett uråldrigt gemensamt ursprung och kristendomen som centralt för dess kulturarv.³³⁶

Oavsett om Unionens Europa skulle vara etniskt eller civilt färgades de nämnda nationella stilarna av en orientalism där utlandet i öster eller söder nedvärderades som traditionellt etniskt i relation till Unionens Europa i väst eller norr som fick stå för västerlandets upplysta civilisation, vilket påminde om hur Unionen hade beskrivit sitt Europa. På så sätt vinklades tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft för att understryka skillnader mellan olika nationella stilar. Vad denna stereotypisering legitimerade var blivande kandidatländers investeringar i en panoptisk praxis som polisträning, övervakningsutrustning, datainsamlingsverktyg samt förbättringar av pass och visum. Det var ett krav för medlemskap i Unionen att Polen, Tjeckien och Ungern kunde upprätthålla övervakningen och kontrollen över Unionens yttre gräns i öst med Ukraina och Ryssland som närmaste tredjeland efter utvidgningen.³³⁷ Förstärkningen av övervakningen och kontrollen gjordes även vid Unionens yttre

335 T. G. Ash, 1999b.

336 P. Hansen, 2000, sid. 174-176.

337 Se H. Grabbe, 2000.

gräns i söder och den tyngst bevakade gränsen var Gibraltar sund med Ceuta som brofäste.³³⁸

Den 31 augusti 1999 fick jag en möjlighet att se övervakningen och kontrollen av gränsen mellan marockanskt och spanskt territorium i Ceuta på nära håll. En officer i la Guardia Civil, Alfonso Cruzado, visade mig den 8.2 kilometer långa "el perímetro fronterizo", vilken löpte mellan Tarajal och Benzù och som hade delfinansierats av Unionen. Staketet upprättades i rudimentär form 1993 och har förstärkts över tid. Längs gränsen hade man asfalterat en väg genom en för övrigt otillgänglig terräng som på ena sidan följdes av höga dubbla staket flankerade av rullar med taggtråd. I början av gränsen fanns en snutt av de nya förbättrade staketet som man planerade att bygga eftersom de gamla hade visat sig vara ineffektiva. Tanken var att de som tog sig över inte skulle göra det så snabbt. Eftersom det vanligtvis gjordes i desperation var det ett ögonblicksverk att klättra över staketet enligt Cruzado. Staketet var utrustade med rörelsesensorer och övervakningskameror, men inget av detta fungerade vid tillfället. För övrigt användes inte hundar vid patrulleringen. Det var la Guardia Civil som hade ansvaret för patrulleringen vid gränsen, men den patrullerades även av militär. Tydligt kunde det variera, men denna dag var det fler militärer än poliser vid gränsen. Emellertid betonade Cruzado att militären endast fick observera, tala och hota, men inte ingripa för det var en polisiär uppgift.³³⁹

Även om övervakningen och kontrollen av nationella gränser sedan kalla krigets slut i allt högre grad har varit en polisiär angelägenhet har den samtidigt förstärkts av militära resurser på grund av att terrorism, smuggling, trafficking, illegal invandring och kriminalitet har formulerats i termer av säkerhetshot. En panoptisk praxis legitimerad av nationella stilar var en del av ett internationellt system av nationalstater där institutioner som Nato, Internationella valutafonden och Världsbanken ingick, vilket Ash demonstrerade angående rutenernas relation till Nato:

De kommer snart också leva på båda sidor om Natos östra gräns. Så blir det redan i april när Polen blir medlem och kommer att stämma i än högre grad om ett snabbreformerat Slovakien på några års sikt släpps in i alliansen. I så fall kommer man ha ett stort antal rutener på var sida av denna demarkationslinje.³⁴⁰

Just denna avgränsning blev även tydlig för rutenernas del inför Unionens utvidgning. De skulle komma att leva inom en karpatisk euroregion, men inte bara praktiskt som Ash hävdade att de gjorde utan även formellt. Då Ungern, Polen och Tjeckien blev medlemmar i Unionen skulle dess yttre gräns tangera Ukraina. Under 2002 påbörjade Unionen diskussioner om ett samarbetsavtal med Ukraina, särskilt angående gränskontroll och villkoren för gränsövergångar, vilket skulle innebära att "rutenerna" skulle leva på båda sidor om gränsen mellan Unionens Europa och Ukraina. Med tanke på att Nato av vissa röster hade betraktats som en garant för den västerländska civilisationen i Europa hade det sitt intresse.³⁴¹ Enligt Ash var den provisoriske premiärministern för det Subkarpatiska Rus klar över den utstakade riktningen:

338 P. Andreas, 2003, sid. 102-107.

339 Jfr J. Harding, 2000, sid. 149.

340 T. G. Ash, 1999b.

341 P. Hansen, 2000, sid. 176.

Medan vi talar flödar regnvatten ned från Karpaterna och översvämmar de låglänta trakterna vid gränserna till Slovakien, Ungern och Rumänien. 'Där ser ni', säger han, 'till och med vattnet flyter mot väst.'³⁴²

Nationalismens utlänningar och landsmän

Utifrån en historisk dimension framstod legitimeringen av en fri rörlighet för personer inom Unionen samt av övervakningen och kontrollen av personer vid Unionens yttre gränser särskilt tydligt. Som bekant var Amsterdamfördragets målsättning att:

... bevara och utveckla unionen som ett område med frihet, säkerhet och rättvisa, där den fria rörligheten för personer garanteras samtidigt som lämpliga åtgärder vidtas avseende kontroller vid yttre gränser, invandring, asyl och förebyggande och bekämpande av brottslighet.³⁴³

Hur denna ambition kunde framstå för den som stod utanför Unionens Europa fick jag klart för mig den 16 augusti 1999 då jag befann mig i flyktinglägret Calamocarro i Ceuta för att få en uppfattning om lägrets organisation och hur levnadsvillkoren för de som bodde där såg ut.³⁴⁴

I lägret träffade jag bland annat unga män från olika delar av Nigeria som på möjliga och omöjliga vägar hade tagit sig via Niger genom det algeriska Sahara till Tanger i Marocko. Där hade de kommit i kontakt med personer som mot betalning erbjöd sig att föra dem till Unionens yttre gräns vid den spanska enklaven Ceuta på den afrikanska sidan om Gibraltar sund. Enligt de unga männens erfarenheter fanns det två huvudsakliga sätt att ta sig över gränsen illegalt. Det ena sättet var med båt från den marockanska sidan om en perifer stadsdel i Ceuta³⁴⁵ över till spanskt territorium i Ceuta. Denna kustremsa patrullerades av spansk kustbevakning. Det andra och vanligaste sättet var att i otillgänglig terräng klättra över de höga stängsel, vilka var utrustade med sensorer samt strålkastare, vada genom rullar av taggtråd och smita förbi polispatruller, vakthundar samt militär som bevakade gränsen på land. De unga männens beskrivning skilde sig i vissa avseenden från hur polisofficer Cruzado beskrev saken en kort tid därefter. Till skillnad från de unga männen hävdade han att hundar inte förekom och att delar av utrustningen inte fungerade. För övrigt var respektive beskrivning i huvudsak identisk även om de unga männens version framstod som mer dramatisk. Om de sedan självmant tog sig till flyktinglägret eller greps inne på spanskt territorium blev det aktuellt med en utredning angående tillstånd att få

342 T. G. Ash, 1999b.

343 N. Wahl, 1998, sid. 25.

344 Det officiella namnet på lägret var CETI (Centros de Estancia Temporal de Inmigrantes). Eftersom lägret låg i närheten av stranden Calamocarro där den närmaste busshållplatsen låg refererade man i folkmun till lägret med namnet på stranden.

345 Jfr E. Evers Rosander, 1991. Evers Rosander analyserar hur genusrelationer i en muslimsk minoritet, framförallt kvinnors muslimska identitet, påverkas av relationen till en spansk majoritet i gränslandet mellan spanskt och marockanskt territorium. Empirin bygger på ett fältarbete genomfört mellan 1976-78 med kompletterande besök mellan 1979-87.

resa över Gibraltar sund till det spanska fastlandet och eventuellt vidare i Unionens Europa. De som greps vid gränsen blev däremot avvisade direkt eller transporterade tillbaka till det algeriska Sahara.³⁴⁶

Av de unga män från Nigeria som jag talade med i Calamocarro skulle flertalet skriva under på att rasism spelade en avgörande roll i Unionens Europa. Även om de trodde att Spanien och Italien ville hjälpa dem att få arbete i Europa framhöll de att Sverige och Tyskland inte ville ha svarta. Ett argument som anfördes för det var att Sverige och Tyskland tog emot vita flyktingar från Bosnien, Albanien och Kosovo. De utgick bland annat från att USA:s bombningar i före detta Jugoslavien hade väckt medlidande med dessa flyktingar trots att deras livssituation inte var sämre än den som nigerianerna i Calamocarro befann sig i. De framhöll också att då de var välutbildade skulle de vara en resurs även för Sverige och Tyskland. Dessutom lade de till, med viss ironi, att de kunde tänka sig att ta vilket jobb som helst för den "vite mannen".

En rad omständigheter gjorde att de unga nigerianernas jämförelse med flyktingar från före detta Jugoslavien haltade.³⁴⁷ Mängden asylsökande från Kosovo till Unionens Europa som föranledde Natos flygräder samt risken för att konflikten skulle utvidgas till närliggande länder utgjorde två omständigheter. Flyktingpolitiken gentemot länder i före detta Jugoslavien hade därtill sannolikt varit generösare tidigare under 1990-talet om de unga nigerianerna hade haft rätt.³⁴⁸ Till detta kan man tillägga att trots den skärpta övervakningen och kontrollen av Unionens yttre gränser vid denna tid fanns det röster som anförde Unionens ansvar för det som hade hänt i Kosovo inför en framtida utvidgning österut och därtill aktualiserades anseendet i relation till ett USA som framstod som kapabelt medan Unionens medlemsstater hade svårt att komma överens.³⁴⁹ När detta väl har påpekats får man ge de unga männen i Calamocarro ett halvt medgivande även om det inte var uppenbart eller ens troligt att det var en fråga om rasism i strikt mening.³⁵⁰ Unionen skilde i högsta grad mellan de som ingick i dess Europa och de som inte gjorde det. Det var särskilt tydligt under 1990-talet då man talade om nollinvandring bortsett från flyktingar, men även om man sedermera har öppnat gränserna för en viss arbetskraftsinvandring har skillnaden mellan att ingå i Unionens Europa eller inte blivit en alltmer angelägen fråga för Unionen.³⁵¹

När Unionens kulturpolitik har relaterats till dess medborgarskap, som har utvidgat rätten till en fri rörlighet för personer över medlemsstaternas gränser, har medlemsstaternas kulturarv gärna kommersialiserats i ett varukonsumtionens

346 Jfr J. Harding, 2000, sid. 140-148.

347 Se M. J. Gibney, 1999, som framhöll att om flyktingar kom från land som låg geografiskt nära, som potentiella mottagarländer var politiskt inblandade i och som man av någon anledning kunde identifiera sig med, så tenderade flyktingarna att bli populära. Den tredje anledningen var tydligen av liten betydelse, men inför extremt lidande kunde den vara avgörande.

348 Jfr J. Harding, 2000, sid. 46-47.

349 S. Duke, 1999, sid. 4-6. Jfr J. Habermas, 1999, sid. 15.

350 Jfr S. Sörlin, 2004, sid. 43-54. Med rasism i strikt mening menas en ideologi som utgår från ett idékomplex där mänskligheten delas in i olika biologiska raser värderade enligt en hierarkisk ordning mellan ytterligheterna högt och lågt stående.

351 P. Hansen, 2008.

Gesellschaft. Då Unionens medborgarskap tvärtom har relaterats till dess kulturpolitik har medborgarskapet framstått som avgränsat till ambitionen om en kulturpolitisk fördjupning av medlemsstaternas regionala och nationella Gemeinschaft. Av det sistnämnda skälet har Unionens övervakning och kontroll av dess yttre gränser för att skilja mellan legal och illegal migration kritiserats för att vara legitimerad av etnisk nationalism, orientalism och rasism.³⁵² Legitimeringen av Unionens övervakning och kontroll har beskrivits olika beroende på vilken röst man tagit del av, men gemensamt för dessa röster tycks vara en nationell stil som ramar in dem, vilket inkluderar de röster som utgår från en civil nationalism.

Historiskt har nationalismens genre färgats av föreställningar om rashierarkier. Inom Unionens Europa återfanns fortfarande rasistiska stilar som ramade in olika röster³⁵³, men de framstod som extrema jämfört med Unionens nationella stil som inte på något uppenbart sätt framstod som rasistisk. Däremot kunde man urskilja en hierarki mellan nationella stilar i nationalismens genre om man såg till vilka nationaliteter som avkrävdes visum för inresa i Unionen samt utifrån mängden beviljade visum mellan olika nationaliteter.³⁵⁴ Med tanke på att en förutsättning för den fria rörligheten för personer inom Unionen har varit försörjning torde det inte vara människor från fattiga delar av världen som i första hand skulle beredas möjlighet att arbetskraftsinvandra då Unionen gav tillfälle till det i sitt avgränsade Europa. Samtidigt skulle en illegal invandring bekämpas, vilket i första hand torde drabba människor från världens fattiga delar.³⁵⁵

Efter sekelskiftet 1900 och fram till första världskriget kunde utvandringen uppfattas som ett problem i Sverige jämfört med invandringen som uppfattades som ett problem runt sekelskiftet 2000 i Unionens Europa. I en motion från Ernst Beckman, som var ordförande i Sveriges första liberala parti, framhölls att "utvandrarnären" skulle leda till ekonomiska och andliga förluster för att de energiska och intelligenta av ungdomen utvandrade medan de slöa och oföretagsamma stannade hemma. Emigrationen skulle också resultera i en ogynnsam åldersfördelning. Dessutom var det fler män än kvinnor som utvandrade, vilket skulle leda till en relativ minskning av försvarskraften gentemot andra nationer. Motionen banade väg för en utredning av problemet med statistikern Gustav Sundbärg i spetsen. Utredningen som pågick från 1907 till 1913 resulterade i

352 Se P. Hansen, 2000, sid. 179: "... citizenship and descent community are conflated, hence delimiting the EU citizenship to be inclusive only of those with primordial ties to a prescribed historical, cultural and religious community." Jfr P. Wirtén, 2002, sid. 42: "I gränsbevakningen verkar en rasistisk logik. De icke önskvärda, som fångas in, har mörk hudfärg och kommer resande från det södra halvklotet. De som släpps in har vit hudfärg." Se även C. Shore, 2006, sid. 18: "... the flip side of Eurocentrism today is 'Islamophobia' and right-wing agenda that seeks to exploit fears about the threat to 'Fortress Europe' posed by criminals, Muslim fundamentalists, illegal immigrants, and 'bogus' asylum seekers". Jfr N. De Genova, 2010, sid. 416: "Their 'inclusion', of course, is finally about their subordination of their labor, which can best be accomplished only to the extent that their incorporation is permanently beleaguered with the kinds of exclusionary and racist campaigns that ensure that this inclusion is precisely a form of subjugation."

353 Jfr M. Deland & C. Westin, 2007, för en översikt av olika rasistiska stilar som har influerat en extrem nationalism under efterkrigstiden.

354 Se J. Harding, 2000, sid. 69. Jfr E. Neumeyer, 2006.

355 Jfr P. Hansen, 2008, sid. 159-194. Någon egentlig arbetskraftsinvandring var inte aktuell vid denna tidpunkt.

ett betänkande på 890 sidor samt 20 bilagor, vilket var ett uttryck för den tidiga samhällsvetenskapen i Sverige.³⁵⁶ Sundbärgs bilaga ”Folklynnnet och utvandringen” blev en klassiker, vilken framhöll det svenska folkets kärlek till naturen som förklaring till den svenska nationens oförstörbara kraft och hälsa. Föreställningen om svenskens kärlek till naturen växte sig stark under 1890-talet.³⁵⁷

Naturens hälsosamma inverkan på nationen var en föreställning som inte var isolerad till Sverige vid denna tid. Scoutrörelsens grundare lord Robert Baden-Powell gav ut sin handbok för scouter 1908. Handboken bestod av redogörelser för friluftsliv, romantisering av äventyr, karaktärsdanande råd angående uthållighet, hälsa, disciplin, lojalitet och instruktioner om första hjälpen. Scoutkåren var Baden-Powells svar på det hot som han menade att den brittiska nationen stod inför i form av anarki, klasskrig och social degenerering. Kring sekelskiftet 1900 var degeneration ett allmänt känt uttryck efter att Max Nordau hade diagnostiserat sin samtida europeiska kultur som degenererad. Enligt Nordau var degeneration ett biologiskt resultat av samhällsutvecklingen. Degenerationens symptom var bland annat fysiska deformiteter och en långt driven egoism, vilket var en uppfattning som Baden-Powell tycks ha delat. Enligt Baden-Powell behövde Storbritannien en frisk och lojal befolkning som kunde bli effektiva medborgare. Till skillnad från Nordau som betecknade det alltför kultiverade som degenererat oroade sig Baden-Powell för arbetarklassens bristande disciplin.³⁵⁸

Andra än Baden-Powell hade tagit intryck av Nordaus resonemang och i början av 1900-talet var det ett allmänt spritt tankegods. Percy Björk som befann sig på atlantångaren *Cymric* den 21 juni 1911 för att studera emigrantlivet var en av dem som utgick från detta tankegods. Till skillnad från Beckman, vars motion initie-

356 I. Henricson & H. Lindblad, 1995, sid. 126. Beckmans argumentation mot utvandringen måste på sin tid ha framstått som överraskande. Beckman var ingen motståndare till utvandring. Tidigare hade han framhållit den som en fördel för Sverige eftersom barnadödligheten hade minskat i dess spår. Han var engagerad i socialpolitiska frågor och reforminriktad utifrån de intryck han tagit av Tyskland, England och USA där han bosatte sig som amerikansk medborgare. Längre fram i motionen framkommer det att han inte ville hindra människor från att utvandra. Däremot ville han att människor skulle få det lika bra i Sverige som han ansåg att de hade det i USA genom att reformera skolan, den sociala omsorgen och ekonomin. Det var något som han tidigare hade pläderat för utan framgång på grund av en konservativ riksdagsmajoritet. Denna majoritet oroade sig för att förlora duglig arbetskraft till Amerika. Därför framhöll Beckman att hans reformer skulle leda till en minskad utvandring. Resultatet blev Sundbärgs utredning som aldrig fick något politiskt genomslag. Bland annat på grund av att antalet utvandrare till USA minskade drastiskt 1914 på grund av att möjligheterna att resa över Atlanten minskade vid första världskrigets utbrott.

357 J. Frykman & O. Löfgren, 1979, sid. 56-61.

358 R. Baden-Powell, 1912. Jfr J. Asplund, 1983, sid. 269-271. Asplund konstaterar att motsättningen mellan egoism och altruism diskuterades i alla möjliga sammanhang under 1800-talet. Inte minst oroade sig Emile Durkheim för egoismens utbredning, vilket kom att genomsyra hans sociologi. Bortsett från denna oro skilde sig Durkheims uppfattning om egoismens karaktär och hans åtgärdsförslag i grunden från Nordaus. Se även K. Johannisson, 2009, sid. 120-122. Johannisson diskuterar hur en sensibilitetskult under 1700-talet förknippad med den moderna individens framväxt framhöll överkänslighet som både legitim och förväntad i relation till en intellektuell, eller om man så vill, kultiverad identitet och hur en utlevande sensibilitet sedan kom att nedvärderas under 1800-talet då självbehärskning, återhållsamhet och värdighet framhölls som eftersträvarvärt. Johannisson hävdar att en sensibilitet som klass- och könsmarkör förstärktes under 1800-talet, vilket var en passande jordmån för idén om degeneration.

rade emigrationsutredningen, var Björk mot utvandringen från Sverige. Han inledde sin redogörelse med ett citat från en artikel i den svensk-amerikanska tidningen "Skandinavia" från den 19 juli 1911 där han själv framhålls som ett avskräckande exempel. I citatet framgick att Björk inte hade fått inresetillstånd till USA på grund av att han var halt och inte kunde bevisa hur han skulle försörja sig. Citatet avslutas med en förhoppning om att Björk skulle hjälpa den svenska antiemigrationsorganisationens agitation mot resor till Amerika.³⁵⁹

Innan Björk hade anlänt till Amerika studerade han "folkmaterialet" på atlantångaren. Björk tyckte sig vara i en kosmopolitisk stad med en blandning av folk och språk, vilket han inte var van vid från hemlandet "Sverige" som han kände sig bunden till med blodsband. Han konstaterade att svensken var känd för att vara svag inför allt utländskt. Därefter tog han med eftertryck avstånd från dem som i kombination med denna svaghet, egoism och okunnighet föraktade folket i sin egen nation (med folket avsågs de kroppsarbetande och tjänande klasserna). Närmare bestämt tog han avstånd från dem som betraktade det svenska folket som dumt, supigt eller moraliskt underlägset utan att jämföra det med motsvarande klasser i andra nationer. Efter en jämförelse ombord på Cymric kommer Björk fram till att den svenske utvandranden var vårdat klädd, vilket han menade stämde med svenskens resliga fysionomi. De unga kroppsarbetande männen och kvinnorna av folket visade sig vara glada utan att bli näsvisa och kunde skämta utan att göra sig löjliga. Björk kunde därför inte undgå att känna sig stolt över att tillhöra en nation av borna aristokrater. Han tillade att all användning av sprit ombord var inskränkt till ett minimum. Så, utan tryckande band och yttre deprimerande inflytande framstod emigranterna som det bästa i det "svenska folkelementet".³⁶⁰ Med andra ord framstod Björks ståndpunkt som att det inte var någon fara för degeneration om det inte fanns något yttre negativt inflytande. Huruvida ett yttre positivt inflytande var tänkbart framgick inte.

En avgörande skillnad mellan dessa olika röster från tidigt 1900-tal och Unionens nationella stil under sent 1900-tal var Nordaus tankegods vars utgångspunkt var att samhällsutvecklingen hade lett till ett biologiskt fenomen kallat degeneration. Gemensamt för dessa röster och Unionens nationella stil var önskan om en välartad och effektiv befolkning även om det i Unionens stil formulerades som en flexibel och kompetent befolkning, vilket underströks av rätten till de fyra friheterna för rörlighet inom Unionen samt utifrån en idé om en unik kreativitet från dess mångfaldiga kulturarv. En möjlig parallell till det allmänna talet om degeneration under sent 1800-tal var det allmänna talet om utbrändhet i slutet av 1900-talet. Risken för utbrändhet skulle följa med ökade krav på flexibilitet och kompetens (särskilt social kompetens).³⁶¹ I relation till arbetslivets nya krav tycktes stress och utbrändhet, som

359 P. Björk, 1914, sid. 3-4.

360 A. a., sid. 47-51. Jfr I. Henricson & H. Lindblad, 1995, sid. 76-83. När det gällde amerikautvandrandarnas komfort eller brist på komfort under överfarten redogjorde Björk för likartade omständigheter som "bostadsinspektrisen" Kerstin Hesselgren hade att rapportera efter sin resa med en atlantångare 1908 på emigrationsutredningens uppdrag.

361 Se K. Johannisson, 2009, sid. 233-238. Enligt Johannisson kom utbrändhet först att förknippas med omvårdande yrken, vilka framförallt utövades av kvinnor. Inte förrän orsaken till utbrändhet försköts från individen till organisationen skulle utbrändhet även komma att förknippas med mansdominerade företagsbranscher som IT och reklam trots att man där tidigare hade talat om

till skillnad från degenerationens biologiska kärna antogs vara psykiska fenomen, i huvudsak vara medlemsstaternas angelägenhet. Sociala rättigheter där medborgarna garanterades en dräglig levnadsstandard inbegreps inte i den spektakulära formuleringen av Unionens nationella stil i likhet med de nationella stilarna från tidigt 1900-tal.³⁶²

Till skillnad från det tidiga 1900-talets nationella stilar var det banalt för Unionens nationella stil att medlemsstaterna ansvarade för sina medborgares sociala välfärd. Samtidigt hade Unionens nationella stil följt ett allmänt ideologiskt skifte där ideal om frihet, jämlikhet och broderskap hade ersatts av ideal om frihet, tolerans och mångfald, vilket innebar att 1900-talets expansion av sociala medborgarskap ifrågasattes i olika avseenden. Ett av Unionens svar på det mångkulturella samhälle som vuxit fram sedan 1950-talet var en "interkulturell" utbildningspolitik riktad till alla elever för att inte skilja ut elever med invandrarbakgrund. I enlighet med en civil nationalism var ambitionen att motverka rasism och uppmuntra dialog mellan elever oavsett deras kulturella, språkliga, etniska eller religiösa bakgrund för att undvika konflikter. Emellertid framstod den interkulturella utbildningspolitiken som en etnisk nationalism då den motiverades av "problemet" invandring med utgångspunkt i en "europeisk" kulturell mångfald bestående av medlemsstaternas nationella och regionala skillnader. På ett liknande sätt initierade Unionen en interkulturell dialog mellan medelhavsländerna och särskilt i relation till den muslimska världen för att distansera sig från Huntingtons tes om en "sammandrabbning av civilisationer" och för att framhålla Unionens Europa som en "bro mellan kulturer".³⁶³ Utlänningen och tredjelandskulturer var utgångspunkten för problemet som Unionens nationella stil skulle lösa.

något snarlikt i termer av "yuppiesjukan". Som kontrast till det allmänna talet om utbrändhet nämner hon Johan Asplunds begrepp "utbränning" som mig veterligen inte har fått något genomslag i nämnda diskussion. Johannisson hävdar att utbränning skulle vara synonymt med en alienationsprocess, vilken hon i sin tur ser som en del i en melankolins mentalitetshistoria. Då Asplund torde vara införstådd med begreppsliga allmängods inom sociologin som alienation och anomie är det rimligt att anta att han valde beteckningen utbränning för att han urskilde något annat. Om så inte var fallet får man i varje fall tänka sig att han ville framhålla en särskild aspekt av alienation eller anomie, vilka rymmer en rad olika aspekter. I Johannissons referat av Asplund får man veta att utbränning skulle orsakas av en brist på social interaktion. Om jag har förstått saken rätt menade Asplund tvärtom att utbränning sker i en situation med ökad social interaktion där gensvaren har minskat eller gått förlorade. Se J. Asplund, 1987.

362 Jfr European Agency for Safety and Health at Work, 2002. Se P. Hansen, 2008, sid. 103-157. Jfr G. Delanty & C. Rumford, 2005, sid. 106-119. De sistnämnda konstaterar att en europeisk social modell (ESM) saknas utom i Unionens retorik. Till skillnad från Hansens plädering för utvidgade sociala rättigheter framhåller de på sid 118 att: "... the learning society is future oriented and does not seek to locate the ESM in terms of civilizational or historical-cultural commonalities. It also accords society its own dynamics rather than seeing it as dependent upon state or economy." Vad ett "learning society" närmare bestämt skulle innebära var oklart, men som slagord var det helt i enlighet med målsättningar som ökad flexibilitet och kompetens.

363 Se P. Hansen, 2001; S. Silvestri, 2005. Jfr K. Vidmar Horvat, 2012, som drar följande allmänna slutsats om Unionens interkulturella dialog på sidan 41: "... in its present EU form intercultural dialogue acts more like a new brand, becoming merely an *ideological* vehicle for the reproduction of a Eurocentric image of the tolerance and openness of the new Europeans. It shows little desire to seek conditions which would encourage dominant communities to search for sources of empowerment for the de-privileged and dispossessed as the basis for enhancing social cohesion and solidarity."

Unionens Europa bottnar i allmänt spridda idéer som även går att urskilja i seriefiguren Tintin.³⁶⁴ I sammanhanget kan det vara värt att påminna om att Hergé var en inbiten scout sedan barndomen och i tonåren blev han ledare för ekorrpatrullen. Det är något som går igen i hans seriefigur. Tintin tycks gymnastisera regelbundet och han dricker inte även om han kan ta ett glas för sällskaps skull. Därtill röker han inte, använder aldrig en svordom och är inte i närheten av amorösa äventyr. Tintins värld är starkt avsexualiserad och består huvudsakligen av män med få dominanta damer som undantag. Han framställs vidare som ung, arbetsam, uppfinningsrik, nyfiken och medkännande. Tintin är en spektakulär kosmopolit, alltid på språng redo att försvara den svage mot den starke, företrädesvis utan våld även om de tidigaste äventyren hade inslag som var rena våldskavalkader. Samtidigt är han banalt lokalpatriotisk då hans utgångspunkt är ett underförstått hemland vars civilisation förmedlas av Tintin då han hjälper till i främmande länder, vilket inte behöver vara rasistiskt även om det framstår som naivt orientalistiskt. Med Tintin som utgångspunkt skildrade Hergé en värld befolkad av sin samtids grovhuggna stereotyper färgade av bland annat rasism inom ramen för nationalismens genre. Även om stereotypernas karaktär nyanserades med tiden i Hergés produktion fördjupades de inte nämnvärt. Tintin framställdes i första hand som de utsattas förkämpe till synes oavsett deras etnicitet, klass, kön eller ålder, vilket kan tyckas oskyldigt.

Mot bakgrund av den oskuldsfulle europé som Tintin representerar blev upprördheten kring det förfälskade seriealbumet "Tintin i Thailand" från 2001 begriplig, i det förfälskade äventyret gavs ett parodiskt svar på frågan vad som skulle hända om Tintin utsattes för negativt inflytande. I kontrast till lord Baden-Powells anvisningar för scouter som spökar i Tintins gestalt framhålls han som dekadent i det förfälskade äventyret. Till exempel dricker Tintin öl på en gaybar i Bangkok och upprepade gånger insinueras att Tintin skulle vara attraherad av unga pojkar. Förfälskningen uppmärksammades 2001 i samband med att den belgiske kronprinsen besökte Thailand. Utöver det uppenbara att förfälskning var olagligt fördömdes saken av det belgiska Utrikesdepartementet för att man inte kunde: "... acceptera att en av våra mest kända seriefigurer missbrukas..."³⁶⁵ Oavsett avsikten med förfälskningen framträder delar i en ideologisk dialektik mellan en naiv orientalism som återfinns i

364 Se B. Peeters, 1983. Jfr M. Farr, 2005. Trots att Hergé efter andra världskriget anklagades för att vara nazistkollaboratör torde påståendet att Unionen delar antaganden som Tintins gestalt utgår från vara okontroversiellt mot bakgrund av min diskussion om nationalismen. Huruvida Hergé sympatiserade med nazismen är en annan fråga. Jfr D. Rydén, 2013. Enligt H. Thompson, 1992, tog sig Hergé till Paris när tyskarna invaderade Belgien under andra världskriget för att sedan följa kung Leopolds allmänna uppmaning om att återgå till arbetet varpå han började på tidningen *Le Soir* i Bryssel som då stod under tysk kontroll. Hergé fick ansvar för barn- och ungdomsdelen. Två av Hergés seriealbum förbjöds. Det ena för att det ansågs engelskvänligt och det andra för att det hade "Amerika" i titeln. Albumet "Kung Ottokars spira", med dess antifascistiska anspelningar, gick däremot igenom censuren. I och med de allierades befrielse av Bryssel byttes redaktionen på tidningen ut i sin helhet och all yrkesutövning för journalister som hade arbetat vid tidningen under ockupationen förbjöds. Då serietidningen Tintin gavs ut 1946 blev Hergé, på grund av det tidigare yrkesförbudet, anklagad för att ha kollaborerat med nazisterna. För övrigt anklagades han även för att uppmuntra till alkoholmissbruk med sin whiskypimplande karaktär kapten Haddock.

365 C. Barkman 2001. Jfr A. Osborn, 2001. Som författare till det förfälskade seriealbumet framhölls Bud E. Weyser (efter ölsorten Budweiser), vilket såklart var en pseudonym.

Tintins gestalt och delar av en flagrant occidentalism som användes i förfalskningen. Nedvärderingen av västerlandet framhålls, men uppvärderingen av en uråldrig österländsk visdom saknas för att occidentalismen ska vara fullständig.

De unga nigerianer som jag talade med 1999 i flyktinglägret Calamocarro, i Ceuta, genomgick en panoptisk övervakning och kontroll för att få resa vidare i Unionens Europa. Denna övervakning och kontroll påminde om den som utvandrare från Europa genomgick i invandringsanstalten på Ellis Island för att resa vidare i de Förenta staterna ett sekel tidigare.³⁶⁶ De huvudsakliga skillnaderna var att övervakningen och kontrollen hade rationaliserats och att den legitimerades av olika nationella stilar. Avslutningsvis i en broshyr som presenterade invandringsmuseet på Ellis Island och som jag tog del av 2001 stod det:

The Statue (of Liberty) has no peer as a symbol for the American dream of freedom and opportunity and Ellis Island is the timeless reminder of the courage and energy it took to turn that dream into reality.³⁶⁷

Broschyren ingick i en synoptisk presentation, vilken legitimerades av en amerikansk nationell stil som efter det kalla kriget har haft en särställning i nationalismens genre. De Förenta staternas nationella stil har i hög grad legitimerat USA:s världsomspännande inflytande i det internationella systemet av nationalstater. Bortsett från spektakulära nationella stilar i världspolitikens periferi antogs den amerikanska stilen vara allas stil.³⁶⁸ Onekligen framstod ett amerikanskt Gesellschaft som banalt. Däremot är det tveksamt om detsamma kunde sägas om ett amerikanskt Gemeinschaft. Även om en amerikansk nationell stil till stor del framstod som banal har dess legitimering av militära insatser i olika delar av världen framstått som spektakulär. Utropandet av "kriget mot terrorismen" från 2001 är ett tydligt exempel.

Den amerikanska dröm som broshyren från Ellis Island framhöll har varit betydelsefull för Unionens Europa, inte minst som en kontrast. I en amerikansk smältdegel skulle gamla Gemeinschaft överges eller underordnas ett Gesellschaft inom ramen för ett nytt Gemeinschaft. I Unionens Europa skulle inga av medlemsstaternas gamla Gemeinschaft överges, tvärtom skulle de stödjas då de antogs böttna i en gemensam kultur inom ramen för ett utvidgat Gesellschaft, vilket var spektakulärt. Gemeinschaft från stater som inte antogs vara en del av Unionens Europa kunde också få stöd, men det framstod som banalt att det inte skulle vara samma stöd.

366 Se T. M. Pitkin, 1976, sid. 71: "The inspector sat at the end of the line with his manifest before him and proceeded to cross-question the alien. Before a barrage of questions such as sex? married status? occupation? where born? where last resided? where going? by how long? to whom is the alien going? The immigrant would do his best, wondering what it was all about and when and how it would end."

367 US Department of the interior National Park Service, 2000.

368 M. Billig, 1995.

Banala spektakel

Europa som utgångspunkt

Under våren 1999 frågade jag personer i min omgivning vad dagstidningen *Dagens Nyheter* skrev överst på sin framsida varje dag. De jag frågade svarade tvekande eller konstaterade att de inte visste. Ingen svarade: "Dagens Nyheter". När jag avslöjade vad det stod fick jag svar som ett oförstående "Och?", ett befriat "Ja, just det!" eller bara ett uttråkat "Jaha". Hur som helst stod det högst upp på Dagens Nyheters framsida: "Sveriges största morgontidning".³⁶⁹

När jag ställde frågan om vad som stod överst på Dagens Nyheters framsida visste jag att "Sveriges största morgontidning" avsåg tidningens upplaga och att dess framgång var ett etablerat faktum som för tidningens del såklart var önskvärt att förmedla till läsarna.³⁷⁰ Påståendet kunde också ha reflekterat tidningens ambition om en bred nyhetsbevakning som en försäkran till läsarna att de blev välinformerade medborgare. Utifrån dessa utgångspunkter betraktas tidningen som en vara eller som ett politiskt torg. Man skulle också kunna vända på perspektivet och se tidningen som en politisk röst eller som en marknadsplats. Tidningen hade nämligen ambitionen att påverka sina läsare ideologiskt och erbjöd annonsplats åt den som hade råd. Att beskriva en tidning som en vara, ett politiskt torg, en politisk röst och en marknadsplats är varken felaktigt eller fullständigt, men en tidning kan inte reduceras till dessa

369 Jfr Dagens Nyheter, 1995, då DN önskade svenskarna god morgon som nyblivna EU-medborgare. Fram till 1999 var layouten densamma, men under år 2000 förändrades tidningens layout och "Sveriges största morgontidning" hamnade under "Dagens Nyheter." År 2001 återgick tidningen till den tidigare ordningen i det avseende. Efter 2001 har Dagens Nyheters layout förändrats ytterligare, vilket inte är relevant här.

370 SOU 1997:92, sid. 52-54. Även om det inte har någon betydelse här, kan det ändå vara av intresse att ge en fingervisning om upplagans storlek i relation till andra tidningars upplagor omkring tiden ifråga. Dagens Nyheters totala upplaga var störst i Sverige 1996 jämfört med de två andra nationellt spridda morgontidningarna Svenska Dagbladet och Dagens Industri. Underlaget för DN:s och SvD:s upplagor 1995 baserades framförallt på en lokal spridning kring utgivningsorten Stockholm. SvD hade emellertid en något större spridning på landsbygden än DN. Enligt den utredning som jag refererar här var den enda "verkligt" rikstäckande morgontidningen Dagens Industri. Anledningen var att den hade en jämnare täckning över hela landet även om dess upplaga var betydligt lägre än de båda andra tidningarnas upplagor. För övrigt konstaterades att nästan alla morgontidningar i Sverige hade minskat sin upplaga under de tre senaste åren. Dagens Industri och Sydsvenska Dagbladet var de enda undantagen.

aspekter. Här är det en annan aspekt som är särskilt intressant även om den inte har direkt med tidningens egna ställningstaganden att göra, snarare utgör den en förutsättning för tidningens ställningstaganden.

Utgångspunkten för påståendet "Sveriges största morgontidning" var beteckningen "Sveriges...". Beteckningen hänvisade inte till tidningens ägarförhållanden eftersom tidningen ägdes av familjen Bonnier genom företaget Tidnings AB Marieberg, precis som Dagens Industri och Sydsvenska Dagbladet. Den hänvisade inte heller till tidningens uttryckliga ideologiska ståndpunkt, vilken på ledarsidan under förkortningen "DN." betecknades som "Oberoende liberal". Påståendet framhöll Sverige som tidningens nationella plats, vilket kunde framstå som ideologiskt ointressant om det inte också avspeglade sig i nyheternas indelning enligt kategorier som exempelvis "Sverige/Stockholm" och "Utrikes" med "EU just nu" som ett slags mellanting eller presentationen av "Vädret" som utgick från kartor över först "Sverige" respektive huvudstaden "Stockholm" för att sedan övergå till kartan respektive satellitbilden över "Europa" samt en komprimerad lista över temperaturer under rubriken "Världens storstäder imorgon".³⁷¹ Även dessa kategorier kunde framstå som ideologiskt ointressanta om det inte vore för en ideologisk utgångspunkt som blivit banal sedan den representativa demokratins genombrott, nämligen principen om folkets suveränitet. Massmediers nyhetsrapportering i nationalstater har i allmänhet tagit sin utgångspunkt i det nationella folkets suveränitet oavsett om de sedan har höjt rösten för eller emot den nationella stil som de har ramats in av. Bland annat för att det har ingått i ett självpåtaget journalistiskt uppdrag att särskilt granska den offentligt utövade makten. På så sätt har nationalismens antaganden dagligen reproducerats som en självklar utgångspunkt. I varje fall är det vad Michael Billig har hävdat:

"The citizens of an established nation do not, day by day, consciously decide that their nation should continue. On the other hand, the reproduction of a nation does not occur magically. Banal practices, rather than conscious choice or collective acts of imagination, are required. Just as language will die rather for want of regular users, so a nation must be put to daily use."³⁷²

För etablerade nationer behöver inte frågan om nationens legitimitet ens komma på tal så länge nationen dagligen kommer till användning till skillnad från nationer som vill, men ännu inte har etablerats.

Enligt Ash var en förutsättning för att den provisoriska regeringen för subkarpatiska Rus skulle kunna övertyga om legitimiteten i ett självständigt Rutenien tillträde till massmedierna. I etablerade nationalstater kan man anta att det inte krävs tillträde till massmedierna för att övertyga om det legitima i nationens självständighet då nationen är en banal utgångspunkt. Med tiden är det rimligt att en spektakulärt proklamerad nationalitet blir banal. Exemplet med Dagens Nyheter kan påminna om att man är svensk, i hemlandet Sverige, i en värld av nationer. Skulle man, i något avseende, inte vara svensk blir man påmind om det också. Med andra ord blir man påmind om att man lever i en internationell värld även om man skulle ta sin utgångspunkt i olika nationella stilar. Med svenskt medlemskap i Unionen förändrades den

371 Se Dagens Nyheter, 2001b.

372 Se M. Billig, 1995, sid 95.

nationella utgångspunkten. Dagens Nyheter ramades således in av en svensk banal nationell stil under förändring i nationalismens genre. Oavsett om tidningen skulle höja rösten mot eller för denna nya svenska nationella stil i olika frågor förmedlade den dagligen Sverige som hemlandet i kontrast till utlandet på olika sätt. Till skillnad från andra nationer som vill etableras blev Unionens Europa indirekt en del av den nationella utgångspunkten i och med medlemskapet. Däremot utgjorde inte Unionens Europa en självklar utgångspunkt på samma sätt som medlemsstaternas etablerade nationer, vilket har skapat legitimitetsproblem.

Den 11 maj 1990 gav tidningsmagnaten Robert Maxwell ut det första numret av den engelskspråkiga tidningen *The European* som var tänkt att ges ut på flera språk. Tidigare i januari samma år togs det första steget mot en ekonomisk och monetär union (EMU) inom det internationella samarbete som kallades för den Europeiska Gemenskapen (EG). Enligt tidningens programförklaring skulle ett europeiskt folk utbildas, vilket likställdes med medborgarna i en framtida europeisk stormakt. Ambitionen skulle förstås mot bakgrund av kalla krigets delning av Europa och ett gemensamt ursprung i antikens Rom.³⁷³

Fram till att tidningen efter en rad omvandlingar gick i konkurs i december 1998, innan Amsterdamfördragets revideringar av Maastrichtavtalet, påstod *The European* överst på sin framsida att den var "Europe's first national newspaper". *The European* pekade varje vecka ut Unionens Europa som utgångspunkt i likhet med att Dagens Nyheter dagligen pekade ut Sverige som utgångspunkt. Således blev nyheterna i Dagens Nyheter respektive *The European* presenterade utifrån olika nationella stilar inom ramen för nationalismens genre. En avgörande skillnad var att Dagens Nyheters nationella utgångspunkt var etablerad och banal till skillnad från den utgångspunkt som *The European* pekade ut, som var långtifrån etablerad och spektakulär. *The Europeans* utpekande innebar ett aktivt ställningstagande till skillnad från Dagens Nyheters utpekande som var en självklarhet.

Enligt Philip Schlesinger illustrerade den kortlivade tidningen *The European* svårigheterna i att bedriva journalistik med Unionens Europa som utgångspunkt. Schlesinger hävdade att:

The mediated public sphere in the EU remains first, overwhelmingly national; second, where it is not national it is transnational and anglophone but elitist in class terms; third, where it is ostensibly transnational, but *not* anglophone, it still decants principally into national modes of address.³⁷⁴

373 Se P. Frick, 1995, för en analys av fem nummer från 1991 med anledning av tidningens ambition om ett nationellt Europa. Jfr A. Cusack, 2008, som kommenterade tidningens uppgång och fall i sin nyhetsportal vars allmänna utgångspunkt skulle vara ett: "... serious yet light-hearted traditional perspective." Enligt Cusack kom Maxwell ursprungligen från Rutenien och föddes 1923 som Ján Ludvík Hoch i en fattig judisk familj. 1940 flydde han till Storbritannien och tog värvning i armén som menig soldat och vid krigets slut hade han avancerat till kapten. Som distributör i USA och Storbritannien åt det tyska förlaget Springer påbörjade han en karriär som skulle leda till att han blev förläggare, publicist, politiker och vid tiden för sin död 1991 betraktad som massmediemagnat med ekonomiska svårigheter. Enligt Cusack var den officiella förklaringen till Maxwells död att han dog i en drunkningsolycka, men det spekulerades i huruvida han tog sitt liv eller om han rentav blev mördad.

374 P. Schlesinger, 2003, sid. 18.

Att The European också skulle ha utgått från en "national mode of adress" tycks inte ha föresvävat Schlesinger trots tidningens påstående om att den var "Europe's first national newspaper".

Frågan som Schlesinger utgick från var om Unionen efter utvidgningen kunde hålla samman medlemsstaterna i en sådan utsträckning att Unionen kunde bli en världspolitisk motvikt till USA. Han antog att en förutsättning för att det skulle vara möjligt var om en europeisk offentlig sfär kunde bildas som ett stöd åt Unionen.³⁷⁵ Även om det inte har gått att urskilja en europeisk publik har Unionen ansetts kunna omfatta potentiella offentliga sfärer genom att olika nätverk skulle komma i förbindelse med varandra och bilda en europeisk offentlighet av gemensamma frågor istället för att utgå från medlemsstaternas nationella stilar.³⁷⁶ Inte minst har EMU framhållits som en del av en offentlig sfär där euron skulle vara ett verktyg för kommunikation.³⁷⁷

Nationalismens uppkomst och spridning har förklarats som ett resultat av nationalstatens panoptiska och synoptiska praxis. Genom sådan praxis kunde diskurser vari nationalismen formulerades förmedlas till en omfattande publik. Till en början formulerades nationalismen av eliter på språk som i efterhand förstods som nationella. Att nationalismens genre har omfattat ideologiskt förvrängda variationer över tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft har inte uppmärksamats. Huruvida nationen har ansetts vara ett Gemeinschaft, ett Gesellschaft, både och eller ingetdera, har varit oklart.³⁷⁸ Vad det var för Europa som skulle förmedlas av en nätverkspraxis i diskurser om gemensamma frågor har varit lika oklart som vad nationen har varit i nationalismens genre. Däremot var det tydligt att i Unionens institutioner förmedlades frågorna i första hand på engelska av politiker, eurobyråkrater och journalister till skillnad från hur frågorna förmedlades i allmänhet på medlemsstaternas nationella språk.

Oavsett med vilken praxis diskurserna om Unionens Europa förmedlades var det ett Europa som tycktes utgå från ideologin att medlemsstaternas skilda Gemeinschaft borde förverkligas i Unionens utvidgade Gesellschaft. Utifrån etablerade teorier om nationalism har det framstått som orimligt att Unionens européer skulle komma att känna sig förbundna med hemlandet Europa utan ett gemensamt språk. Däremot har det framstått som mindre svårt, eller rentav rimligt, att tänka sig att Unionens européer skulle kunna uppleva att de var länkade till Unionens territorium utifrån sina intressen. Vad som ska diskuteras här är formuleringen av Unionens Europa som en banal respektive spektakulär utgångspunkt.

375 P. Schlesinger, 2005, sid. 3.

376 A. a. Jfr G. Delanty & C. Rumford, 2005, sid. 104.

377 J. Fornäs, 2012, sid. 209.

378 Jfr P. Schlesinger, 2003, som utgår från en rad klassiska teorier om nationalism utan att ingående uppmärksamma vagheten i det nationsbegrepp som dessa teorier utgår från.

Eurofyrverkeri och ett rysligt motiv

Den 28 juni 1993 gick Michael Billig igenom en dags skörd av brittiska dagstidningar. Han valde ut de tio nationellt största tidningarna. Av exemplet framgick hur en dagspress kunde utgå från en banal nationell stil. Med en engelsk nationell stil som banal utgångspunkt för Storbritannien har nationella stilar som den skotska, den walesiska och den irländska framstått som spektakulära när de har legitimerat krav på självständighet gentemot den engelska.³⁷⁹ Den engelska nationella stilen har i sin tur framstått som spektakulär i legitimeringen av undantag från Unionens Europa trots att den för övrigt har legitimerat Storbritanniens medlemskap.³⁸⁰

För att Billig inte skulle veta vad som skulle bli nyheter valde han ut dagen i förväg. Inget val, nationell högtid, internationellt stormöte, artistgala, händelse vid hovet eller idrottsevenemang var inplanerat till dagen ifråga. Billig framhöll att dagstidningar var av större intresse än kvällspress då nationalism, som antogs mana till inskränkthet, aggressivitet och våld, fick större utrymme i kvällspressen. Tidningar med säte i huvudstaden framhöll han också som särskilt intressanta eftersom nationalismen hade hänförts till periferin.

På Nyårsafton 2001 var huvudnyheten på Dagens Nyheters framsida: "Euro start för nytt Europa". Bilden till denna rubrik visade hantverkare som skruvade ihop ett monument i Aten bestående av tjuoentusen neonrör, vilka skulle tändas vid tolvslaget för att fira introduktionen av euron. Bland byggställningarna kunde man urskilja en text på monumentet som löd: "Night of the euro".³⁸¹

En kalender där årets dagar delas in i vardagar och helgdagar upprättar en dialektik mellan banalt och spektakulärt som har inbegripit en dialektik mellan profant och sakralt. I kalendern är Nyårsafton kanske den mest spektakulära dagen på året då den markerar att en årscykel är i färd med att ta slut varpå en ny påbörjas. I förhistoriska matriarkat på norra halvklotet kunde nyår motsvaras av den dag då drottningen valde sin helgade kung vid vintersolståndet för att offra honom vid sommarsolståndet, varpå kungens så kallade tvilling tog över fram till nästa vintersolstånd då även han offrades och en ny kung utsågs.³⁸² Dialektiken mellan banalt och spektakulärt som upprättas av en dagstidning skiljer sig från en kalender. Mot bakgrund av banala

379 M. Billig, 1995, sid. 94: "A case study, which examines one nation's newspapers on one day, shows that the deixis of homeland is embedded in the very fabric of the newspapers." Se M. Skey, 2009, sid. 335. Skey kritiserade Billig för att överdriva den engelskbaserade pressens nationella utgångspunkt och för att ignorera Skottland, Wales och Nordirland. Jfr M. Billig, 2009, sid. 350. Billigs svar var att han hade studerat en nationalism som förekom där man minst anade det. Eftersom nationalismen med utgångspunkt i Skottland, Wales respektive Nordirland var flagrant var den inte intressant att studera i det avseendet.

380 Jfr L. Cram, sid. 117.

381 Dagens Nyheter, 2001b.

382 Se R. Graves, 1992, sid. 14-19. Graves framhåller att himlakropparnas relationer till varandra hade utgjort förebilder för människors relationer (som mångudinnan och hennes solgudar). Rimligare är att människors relationer har projicerats på planeter och stjärnkonstellationer. Jfr J. Asplund, 1983, sid. 108-109. I en jämförelse mellan bondepraktikans konkreta handlingsanvisningar för olika tider och den borgerliga abstrakta eller tomma tidsindelningen påpekar Asplund att bondepraktikan har sina rötter i den babyloniska astrologin.

kategorier presenterar dagstidningen spektakulära nyheter i förgrunden. Då nationalismens genre har dominerat i det moderna samhället har kalendrar och nyheter ramats in av nationella stilar. Växelspelet mellan banalt och spektakulärt har varit särskilt intrikat på Nyårsafton då en dagstidning har återgivit de nyheter som har bedömts vara mest spektakulära under året med nationen som banal utgångspunkt.

Dagens Nyheter var en tidning med säte i Sveriges huvudstad. Därtill hävdade tidningen att den intog en oberoende liberal hållning sedan 1864 då den grundades. Placeringen i ett etablerat centrum och tidningens politiska hållning gjorde att den inte förväntades inta en spektakulärt nationalistisk hållning. Jag valde ut dagen för mitt stickprov i efterhand då jag ville studera presentationen av en spektakulär nyhet. Med bilagan "DN. Euro. Europas nya pengar" från 3 december 2001 hade DN förberett läsarna på att introduktionen av euron vid årskiftet var något utöver en vanlig nyhet.³⁸³

Ljusrörsmonumentet i Aten med "Night of the euro" i neon följde Unionens spektakulära nationella stil, vilken bekräftades av Dagens Nyheters rubrik "Euro start för nytt Europa" som ramades in av den svenska nationella stilen som banal utgångspunkt. Eurons spektakulära introduktion förstärktes av att den presenterades som en nyhet på Nyårsafton. Enligt Kommissionens uttalande från 1998 var förhoppningen att:

... the introduction to euro notes and coins should provide hundreds of millions of Europeans with a material and concrete symbol of their common identity.³⁸⁴

Vid samma tid hade reklam- och konsultbyrån *Twelve Stars Communications* lanserat seriefiguren Captain Euro som ett varumärke, vilket stöddes av EU-parlamentets ordförande José Maria Gil-Robles.³⁸⁵ Nicolas De Santis som skapade Captain Euro hävdade att varumärket var en del i hans rådgivande arbete för Unionens konstruktion av en europeisk identitet.³⁸⁶ Captain Euro antogs appellera: "... to all Europeans because he's totally multicultural and non-political. In other words, he is a true European – through and through."³⁸⁷ Samtidigt som Unionens européer redan antogs omfatta en gemensam identitet, vilket introduktionen anspelade på då firandet hölls i Aten, skulle Unionen konstruera identiteten med hjälp av euron.

Stilen på en nationell valuta är banal i etablerade nationer. En förändring av en valutas nationella stil kan vara spektakulärt. Ett exempel på det var 1982 när Sveriges riksbanksfullmäktige skulle fatta beslut om nya motiv till kronans sedelvalörer.

383 Dagens nyheter, 2001a. Jfr W. G. Wolters, 2001. I realiteten infördes euron på nyårsdagen 1999 som en elektronisk valuta för medlemsstaterna i EMU och den framhölls som en valuta utan stat då medlemsstaterna låste sina valutor med fasta omräkningstal mot euron. Europeiska centralbanken (ECB) i Frankfurt fick av medlemsstaterna uppgiften att ansvara för räntepolitiken, vilket kan tänkas förutsätta en panoptisk övervakning och kontroll av delar i medlemsstaternas ekonomiska politik. Även om Unionen var ett mellanting mellan förbundsstat och statsförbund är det mot den bakgrunden starkt överdrivet att kalla euron för en statslös valuta.

384 Commission of the European Communities, 1998, sid. 13. Jfr P. Hansen, 2000, sid. 5.

385 P. Larsson, 2005.

386 Twelve Stars Communications, 2000.

387 Twelve Stars Communications, 1998.

Ordförande i riksbanksfullmäktige var socialdemokraten och före detta finansministern Gunnar Sträng. Den förberedande sedelkommittén hade inför beslutet aviserat att en kvinna borde ingå i serien. Två av de tre kvinnor som föreslagits föll bort. Det var heliga Birgitta och drottning Kristina som valdes bort med argumentet att de varit katoliker. Gunnar Sträng skall ha sagt att: 'Drottning Kristina övergav oss ju'. Att det var "oss" svenskar som Sträng hänvisade till framstår som självklart. Om det även innebar "oss" protestanter, i en religiös mening, är inte lika självklart. Vidare protesterade socialdemokraten Erik Wärnberg för sina väljares skull mot en kungaserie och moderaten Ingegerd Troedsson svarade med att hon hade sina rojalistiskt inställda väljare att tänka på. Sträng beslöt därefter att två sedlar skulle få kungamotiv och att de andra två sedlarna skulle representeras av kulturpersonligheter varav en blev Selma Lagerlöf. Mot femhundraedelns motiv med kung Karl XI anförde miljöpartiet att det var ett hån mot "vår" tids freds rörelse. Kungen framhölls som en av de värsta tyrannerna i "vår" historia vilket socialdemokraterna i Lönsboda, Skåne, höll med om. Å andra sidan hade grunden till Sverige som ämbetsmannastat och förutsättningarna för en fri bondeklass skapats under hans tid, vilket framhölls av ordförande Sträng som avgjorde saken. Baksidan på femhundraedeln var tänkt för Olof Rudbeck den äldre och hans upptäckt av lymfkärnen. När ett fotografi av lymfkärnen förevisades ryste beslutsfattarna som menade att "inälvor" inte fick återges på sedlarna. Därför fick Rudbeck lämna plats åt Christopher Polhem och Falu gruva.³⁸⁸

Anekdoten illustrerade hur en nations historia och ett nationellt hemland kan vara banala utgångspunkter. I diskussionen om Karl den XI framstod kungen som en självklar del av nationens historia även om man hade skilda meningar om värdet av kungens insatser. Det som diskuterades var hur den nationella stilen skulle förnyas. Själva stilen, en svensk valuta, var banal för dem som deltog i diskussionen även om förnyelsen var spektakulär.

Om den nationella stilen tidigare hade dominerats av manliga representanter fick kvinnogestalter ett visst genomslag. Genomslaget följde mångkulturalismens princip om *ett likvärdigt erkännande av skillnad*. Även den parti-ideologiska motiveringen för att de rojalistiska väljarna skulle representeras följde ett sådant mönster. I övrigt följde argumenteringen vad man skulle kunna kalla för *ett särskilt avfärdande av likhet*. Den sistnämnda argumenteringens motiveringar utgick från, i tur och ordning, en religiös, en parti-ideologisk och en periferikänslig identitet. Periferin kom till uttryck i å ena sidan en social rörelse och å andra sidan i en geografisk tillhörighet. Undantaget från denna identitetspolitik var avfärdandet av lymfkärnen för att de såg rysliga ut.

Innan man diskuterade olika motiv för eurons del avgjordes frågan om valutans namn vid ett möte i Madrid 1995. Exempel på alternativ var ducat, ecu, florin, franken och euromark som alla på olika sätt anknöt till någon av medlemsstaternas nationella stilar. Även om euron inte anspelade på någon av medlemsstaternas nationaliteter kom den nya valutan att ramas in av nationalismens genre, vilket framgick

388 U. Ehrensvärd, 1993, sid. 148-151. I sammanhanget kan det vara värt att påminna om att Gunnar Sträng var förankrad i den svenska nationella stil som hade präglats av en socialdemokrati där Tage Erlanders så kallade "Metalltal" från 1961 var vägledande för Sveriges avståndstagande från medlemskap i EG. Se T. Erlander, 1992.

av eurosymbolen € som utformades utifrån hur andra symboler för inflytelserika valutor i världen har sett ut som dollarns \$, pundets £ och yenens ¥.³⁸⁹ Även om dessa valutor var internationellt gångbara var de nationella. Enligt Unionen valdes bokstaven epsilon för att den refererade både till ”den europeiska civilisationens vagga” i antikens Grekland och till första bokstaven i ”Europa”. De två parallella linjerna antogs symbolisera stabilitet.³⁹⁰

Angående motiven på eurosedlarna kan följande anekdot från arbetsgruppen som skulle förbereda förslag till motiv illustrera vad man ville undvika. Det första förslaget var att femhundraedeln skulle prydas med porträtt på välkända europeiska kulturpersonligheter. Den tyske representanten sade att ”vi” hade tänkt oss Goethe varpå den franske representanten svarade att ”vi” hade tänkt oss Voltaire. Därefter övergick man till ett förslag om europeiska byggnader och monument. Fransmannen framhöll Triumfbågen i Paris medan tysken framhöll Brandenburger Tor i Berlin. För att undvika en identitetspolitik om genus och nationalitet valdes motiv som representerade epoker i Europas arkitekturhistoria utan att beteckna faktiska byggnader. Chefen för det Europeiska monetära institutet, Alexandre Lamfalussy, presenterade skisserna vid toppmötet i Dublin 1996 och hävdade att de abstrakta motiven framhöll ”vår” gemensamma historia och framtid, vilket påminde om Schumandeklarationen.³⁹¹

Gemensamt för eurovalutans motiv oavsett valör var variationer på Unionens stjärncirkel och kartvariationer över Unionens Europa. Därutöver fick sedlarna motiv som fönster, portaler och broar från sju epoker med början i en klassisk epok fram till 1900-talet. Motiven skulle stå för öppenhet, samarbete, dynamik och harmoni mellan medlemsstaterna samt samarbete och kommunikation mellan Europa och världen. Beroende på valör fick mynten på ena sidan som motiv kartan över Unionens Europa som världens centrum, eller kartan över medlemsstaterna som en grupp separata delar eller kartan över Unionens Europa utan inre gränser. Motiven på myntens andra sida utformades av respektive medlemsstat där mynten präglades och skulle stå för medlemsstatens nationella kulturarv. I relation till varandra antogs myntens två sidor representera Unionens enhet i mångfald.³⁹²

Till skillnad från förnyelsen av den svenska kronans nationella stil 1982 innebar introduktionen av eurosedlar och mynt 2002 ett byte av nationell valutastil för de medlemsstater som introducerade den. Mot bakgrund av medlemsstaters banala nationella stilar var Unionens nationella stil spektakulär. Eurons sedlar framhöll Unionens Europa som en konstruktion för kosmopolitiska kommunikationer och

389 Se J. Foley 1995, sid. 338. Foley redogör i korthet för de tecken som står för pund, dollar och yen. Jfr F. Cajori, 1993, sid. 15-29. Cajori redogjorde för en rad olika hypoteser och drog slutsatsen att dollartecknet var en variation av den spanska förkortningen för pesos (den spanska dollarn) och att förändringen kom till stånd omkring 1775 då engelsk-amerikaner gjorde affärer med spansk-amerikaner. Det tidigaste tryckta dollartecknet har daterats till början av 1800-talet.

390 W. G. Wolters, 2001, sid. 11.

391 M. Hallgren, 2001. Jfr J. Fornäs, 2012, sid. 213. Även om Hallgrens anekdot framstod som alltför tillrättalagd för att vara en direkt återgivning av vad som blev sagt i arbetsgruppen bekräftas dess andemening av redogörelsen som Fornäs presenterade.

392 J. Fornäs, 2012, sid. 213-215. Fornäs redogjorde utförligt för utformningen av sedlarna och mynten samt för de förändringar som genomfördes 2007 på grund av Unionens utvidgning österut 2004.

eurons mynt framhöll Unionens Europa som en familj med en mångfald lokalpatriotiska kulturer. Tillsammans tycktes euromotiven symbolisera ideologin att medlemsstaternas skilda Gemeinschaft borde förverkligas i Unionens utvidgade Gesellschaft med Unionens Europa som utgångspunkt.

Saligförklaring av svensk nunna

Den 9 april år 2000 direktsände Sveriges television en mäsas som påven höll på Petrusplatsen för att fem personer skulle saligförklaras. En saligförklaring är det tredje och näst sista steget på vägen till en helgonförklaring. Med tanke på att påvens traditionsenliga välsignelse på påskdagen några veckor senare inte sändes kan man fråga sig varför Sveriges television direktsände mässan. En av dem som skulle saligförklaras var den katolska nunnan Maria Elisabeth Hesselblad (1870-1957). Socialförsäkringsminister Ingela Thalen var på plats som representant för den svenska regeringen och vid saligförklarandet viftades det med svenska flaggor samtidigt som gula, blå och röda ballonger steg upp mot skyn.³⁹³

Heliga Birgitta och drottning Kristina avfärdades som lämpliga motiv på svenska sedlar av Sveriges riksbanksfullmäktige 1982 för att de hade varit katoliker. Historiskt har skillnader i trosfrågor mellan katolicism och protestantism varit politiskt laddade och inför år 2000 fanns det fortfarande avgörande skillnader. Ett exempel på en skillnad, som för övrigt bidrog till att Maria Elisabeth Hesselblad konverterade, var hur intagandet av nattvardens vin och bröd skulle förstås. I en luthersk nattvard var intagandet uttryckligen en symbolisk handling och i en katolsk mäsas framhölls brödet och vinet bokstavligen som Kristi kropp och blod.³⁹⁴ När riksbanksfullmäktige 1982 avfärdade sedelmotiv förknippade med en katolsk tro hade det inte med teologiska spörsmål att göra. Snarare handlade det om att katolicism uppfattades som osvenskt. Så skulle inte längre vara fallet då Hesselblad saligförklarades eftersom det var hennes nationalitet som gjorde att en representant från Sveriges regering var på plats och att Sveriges television direktsände saligförklaringen, vilket bekräftades av

393 P. Loewe, 2000.

394 Jfr A. Piltz, 1999b. Med anledning av eukaristins innebörd i olika kyrkor framhöll Anders Piltz följande spektakulära episod där frågan om integration av regionerna i Unionens Europa utgjorde en banal bakgrund. Den 7 september 1999 firade präster från den danska och den svenska folkkyrkan nattvarden på Pepparholmen i Öresund för att manifesteras samhörighet mellan två nationer som historiskt hade betraktat varandra med misstänksamhet och fientlighet. Ceremonin avslutades med att domprosten i Lund hällde ut vinet som var kvar i nattvardskalken på marken. Enligt den danska och svenska folkkyrkan uppfattades handlingen säkerligen som att den nya jorden välsignades, men för en katolik skulle det tydligen ha framstått som ett helgerån. Enligt Piltz skulle en katolsk präst ha blivit bannlyst från sin egen kyrka om han hade hällt ut vinet på marken. Jfr O. Löfgren, 2002, som diskuterade hur skillnader mellan danskt och svenskt framhölls inför invigningen av Öresundsbron år 2000. Det var bland annat skillnader som att svenskt var känslomässigt kallt och kontrollerat jämfört med danskt som var känslomässigt varmt och bohemiskt, vilket är skillnader som även har förknippats med ett protestantiskt nordeuropa respektive ett katolskt sydeuropa.

Dagens Nyheter som rapporterade nyheten under "inrikes" med rubriken "Ännu en svenska kan bli helgon".³⁹⁵

Unionens Europa utgjorde en banal bakgrund till att den svenska regeringens representant var på plats vid det spektakulära saligförklarandet år 2000. Inte för att katolska kyrkan vid upprepade tillfällen hade betonat kristendomens betydelse för Europas historia och framtid som när påven talade inför Europaparlamentet 1988 eller då hans helighet 1999 utsåg heliga Birgitta till ett av Europas sex skyddshelgon. Inte heller för att vissa röster har gjort gällande att Unionens flagga skulle symbolisera Jungfru Maria som sedan medeltiden har förknippats med blått och för att stjärncirkeln skulle påminna om en gloria.³⁹⁶ Däremot var det mot bakgrund av ett svenskt medlemskap i Unionens Europa, med dess avgränsade kulturarv vari kristendomen ingick oavsett trosinriktning, som socialförsäkringsministerns närvaro vid saligförklarandet var motiverat.

Med tanke på att helgon inte bara hör hemma i den kristna kyrkan utan även i nationella hemland är det rimligt att syndare också kan göra det. Ockraren som lånade ut pengar mot ränta istället för att arbeta är ett exempel på en syndare under medeltiden. I kristendomens historia har omfattningen av förbudet mot ocker varierat från ett allomfattande till ett begränsat förbud mellan trosbröder eller vänner då ocker tilläts gentemot utlänningar eller fiender i krig. Även om så inte var fallet till en början blev ockraren liktydig med juden som efterhand inte fick arbeta i medeltidens kristna Gemeinschaft. Med framväxten av Gesellschaft började man skilja mellan acceptabla och oacceptabla räntor och efter reformationen kunde ocker bedrivas oavsett religionstillhörighet. I mitten på 1600-talet framhölls att ocker skulle bedrivas mellan vänner eftersom fiender i krig omöjliggjorde handel. Trots att tagandet av ränta sedan länge har varit banalt i ett etablerat Gesellschaft bestående av kosmopoliter framstår det fortfarande som oförenligt med ett Gemeinschaft bestående av lokalpatrioter, vilket gör det spektakulärt i sådana sammanhang.³⁹⁷ En del av de röster som har tagit avstånd från antagandet att medlemsstaternas skilda Gemeinschaft borde förverkligas i Unionens utvidgade Gesellschaft bottnar rimligtvis i föreställningen att Gemeinschaft är oförenligt med Gesellschaft.

När beslutsfattarna i riksbanksfullmäktige 1982 med en rysning avfärdade Rudbecks lymfkärl som motiv på femhundrakronorssedeln och kallade dem för "inälvor" är det inte omöjligt att de associerade till kroppsorgan, läkarvetenskap, sjukdom och kanske rentav döden, vilket inte tycktes passa för en officiell bild av nationen. I det moderna samhället har nationen betecknats med metaforen *body politic* eller *corps-état*. Nationen skulle således liknas vid en organism eller en kropp, vilket är en politisk metafor som är långt äldre än det moderna nationsbegreppet. I förmodern tid föreskrev kroppsmetaforen en statisk, harmonisk och hierarkisk politisk ordning där de så kallade kroppsvätskorna skulle hållas i balans utifrån läran om de fyra elementen.³⁹⁸

395 P. Loewe, 2000.

396 Jfr J. Fornäs, sid. 124-125.

397 J. Asplund, 1991, sid. 91-110.

398 Se D. G. Hale, 1971. Influerad av tidigare civilisationer kunde den grekiska stadsstaten jämföras med människans kropp i antikens politiska filosofi. Från antiken fram till renässansen var kropps-

En djupgående förändring av kroppsmetaforens innebörd från organisk till mekanisk påbörjades under 1600-talet som en del i övergången från Gemeinschaft till Gesellschaft. Kroppsmetaforen förändrades ytterligare under 1700-talet med meningsförskjutningar som antydde moderna nations- och samhällsbegrepp. För grundlagsfäder i de nordamerikanska kolonierna fick huvudet stå för en lagstiftande församling som uttryckte folkets vilja istället för en kung av guds nåde. Revolutionärer i Frankrike hoppades att en omskakande förändring kunde vitalisera en sjuk kropp för framtiden till skillnad från att konservera en hierarki för kroppsvätskor i balans.³⁹⁹ Med andra ord kunde människokroppen fortfarande stå modell för de nationella kroppar som formulerades inför den amerikanska respektive franska revolutionen, men kroppsdelarna fick nya betydelser oavsett om de vinklades normativt av upplysningsfilosofier eller av romantikens poeter.

Kroppsmetaforen förlorade efterhand sitt inflytande inom politisk filosofi till fördel för organismanalogier som utgick från varianter av evolutionsläran vilka föreskrev konkurrens, tillväxt och anpassning i kampen för överlevnad. I Herbert Spencers socialdarwinism från tidigt 1800-tal återfinns en rad exempel.⁴⁰⁰ Därmed inte sagt att kroppsmetaforen övergavs i alla avseenden eller inom alla områden. Efter industrialiseringens etablering vid 1800-talets slut då tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft hade utkristalliserats är det rimligt att tänka sig kroppsmetaforen i dialektik med evolutionslärans organismanalogi, vilket en grundläggande skillnad mellan Tönnies och Durkheim antyder. Som bekant såg Tönnies organiskt som en fasett av Gemeinschaft och mekaniskt som en fasett av Gesellschaft varpå Durkheim i sin tur omvänt lät mekanisk solidaritet motsvara en fasett av Gemeinschaft och organisk solidaritet motsvara en fasett av Gesellschaft. I nationalismens genre tycks dialektiken mellan kroppsmetaforen och organismanalogin förvrängas utifrån principen om folkets suveränitet så att den *nationella kroppens odödlighet* bör förutsätta och legitimera *statsorganismens överlevnad*.⁴⁰¹

Ett sådant politiskt bildspråk är spektakulärt och har använts i formuleringen av olika nationella stilar i det moderna samhället. Genom att beteckna nationen som

metaforens antropomorfa karaktär intakt även om den varierades och anpassades i en rad olika avseenden. Till exempel anpassades metaforen till katolska kyrkan under medeltiden och till den absoluta staten under den engelska renässansen då metaforen tydligen hade sin sista storhetstid. Jfr S. Sörlin, 2004, sid. 90-96. Olof Rudbecks och hans kollegors dissektioner av kroppar i anatomiska teatrar under 1600-talet bidrog till att synen på människan och den politiska kroppen förändrades även om man till stor del fortfarande utgick från antikens och medeltidens auktoriteter. Antikens tankegods levde kvar långt in på 1700-talet, vilket framgår av klassificeringar som Carl von Linné ägnade sig åt där människoarten *homo sapiens* delades in i skilda raser utifrån läran om de fyra elementens betydelse för olika kroppsvätskor.

399 Se The Harvard Law Review Association, 1997, vari det framgår att organiska och mekaniska metaforer ännu inte uppfattades som självklara motsatser då den amerikanska konstitutionen formulerades. Jfr G. A. Kelly, 1986, som framhåller att de franska encyclopedisternas medicinska analogier för politik ömsom utgick från maskinperspektiv och ömsom från organismperspektiv.

400 D. G. Hale, 1971, sid. 135-136. Jfr The Harvard Law Review Association, 1997, sid. 1835. Woodrow Wilson kritiserade 1908 grundlagsfädernas mekanistiska syn på den amerikanska konstitutionen. Enligt Wilson kunde konstitutionen förklaras bättre med Darwin än med Newton. För Wilson tycktes kontrasten mellan organiskt och mekaniskt vara en fråga om statsskick i Gesellschaft.

401 Jfr Z. Bauman, 1992, sid. 148-156. Jfr B. Anderson, 1991, sid. 24-25.

sjuk, vilket bottnar i det nämnda bildspråket, har man till exempel påtalat nationens behov av vård och omsorg för att mobilisera etablerade nationella stilar. Beteckningen sjuk har även använts som ett sätt att ta avstånd från oönskade nationella stilar för att formulera nya stilar. Att Riksbanksfullmäktige 1982 avfärdade Rudbecks bild av lymfkärnen som sedelmotiv för den svenska valutan för att den påminde om inälvor var kanske inte något att förvånas över. Här ska jag nämna några exempel som kan förtydliga saken ytterligare.

Populärkulturella gestaltningar av USA:s militära, men framförallt moraliska, nederlag i Vietnam är ett exempel på hur soldater saknade i strid har framhållits som oskyldiga offer vars kvarlevor borde återbördas för att den sargade nationen ska kunna återhämta sig. Hemvändande veteraner med funktionshinder har däremot framhållits som dysfunktionella och oönskade påminnelser om en nationell förlust.⁴⁰² Ett annat exempel är Mustafa Kemal Atatürk som tog orientalistiskt avstånd från det Ottomanska imperiet som han satte punkt för och occidentalistiskt avstånd från de nationalstater i Europa som han hade inspirerats av då han upprättade den turkiska republiken 1923 och framhöll det turkiska folkets styrka. Detta dubbla avståndstagande för att mobilisera den turkiska nationella stilen ekar fortfarande i förhållande till Unionens Europa. Efter republikens upprättande beskrev Kemal Atatürk den siste sultanen Mehmed VI Vahdettin som degenererad, vilket kunde uppfattas som en metonymisk beskrivning av det Ottomanska imperiet i sin helhet. I så fall anknöt han till britternas metafor för det Ottomanska imperiet som "The sick man of Europe" i början av 1800-talet.⁴⁰³ En skillnad mellan dessa förfallsbeskrivningar var att tanken om degeneration utgick från organismanalogin och uttrycket den sjuke mannen anknöt till den gamla kroppsmetaforiken. Ett ökänt exempel på hänvisningar till en sjukdomsdrabbad nation i 1900-talets Europa förknippas med Nazitysklands utrotning av judar med flera folkgrupper då det var ett sätt att mobilisera nationen och ta avstånd från det oönskade. De som verkställde Hitlers program om utrotning talade om: "... en *Gesundung* (läkning) av Europa, *Selbstreinigung* (självrening), *Judensäuberung* (judesaning)." ⁴⁰⁴ Även om organismanalogin stod i förgrunden för utpekandet av juden som huvudsaklig syndabock spökade kristendomens gamla kroppsmetafor i bakgrunden, men i förvrängd form utifrån den nazistiska nationella stilen.

Epitetet "Europas sjuke man" har även använts i Unionen, men då för att beskriva enskilda medlemsstaters ekonomiska svårigheter. Märk väl att ett sådant utpekande av en medlemsstat utgår från Unionens Europa. En sjukdomsmetafor som myntades i slutet av 1970-talet och etablerades i början av 1980-talet för att beskriva bristen

402 T. Hawley, 2005, sid. 116. Jfr T. Bengtsson, 2013, som framhöll att ambitionen att hitta och identifiera kvarlevor från stupade amerikanska soldater i högsta grad fortfarande var aktuell oavsett vilket krig det handlade om.

403 Se A. Cunningham, 1981, angående ett brittiskt perspektiv på det Ottomanska imperiet under 1800-talet. Jfr C. de Bellagüe, 2001, apropå att Tsar Nikolaj I skulle ha myntat uttrycket "The sick man of Europe" 1853. Tsaren var tydligen inte först med att använda uttrycket och därtill skulle han inte ha talat om det Ottomanska imperiet som den sjuke mannen utan som mannen vilken hade förfallit, blivit orkeslös eller skröplig. Se E. Lazarou, 2010, angående Turkiets motsägelsefulla relation till Unionens Europa.

404 Z. Bauman, 1989, sid. 109.

på ekonomisk och institutionell flexibilitet i EG inför upprättandet av Unionen var "eurosclerosis". Ytterligare en metafor som använts med anledning av Unionen är "Europas hjärta" som i engelsk och tysk dagspress använts för och emot Unionen under 1990-talet. Metaforen användes på olika sätt beroende på ämne. I Tyskland användes metaforen gärna för att hävda att ett land, en region eller stad låg i Europas geografiska centrum och i Storbritannien refererade den framförallt till Unionens institutioner och frågan om Storbritannien skulle engagera sig mer eller mindre i europasamarbetet. Båda dessa betydelser stod i kontrast till en tredje betydelse som blev tydlig i rapporteringen från kriget i forna Jugoslavien 1999. Utifrån Unionens nationella stil förväntades krig bryta ut i fjärran länder. Därför var det spektakulärt att det bröt ut i "hjärtat av Europa", vars huvudsakliga innebörd var att en sådan gemensam angelägenhet borde beröra alla européer oavsett deras motsättningar.⁴⁰⁵ Om de andra metaforerna i relation till Unionens och medlemsstaternas överlevnad knöt an till ett utvidgat Gesellschaft, tycktes den senare metaforen anknyta till medlemsstaternas skilda Gemeinschaft i relation till Kosovo. Mot den bakgrunden kan firandet av en svensk nunnas saligförklarande framstå som politiskt självklart i Unionens Europa, inte av religiösa skäl utan på grund av Unionens avgränsning av en europeisk historia, som alla européer antas dela.

Unionens avgränsning av Europa var ingen enkel eller politiskt oskyldig avgränsning lika lite som medlemsstaternas avgränsningar av sina nationer var det. Unionens formulering av en nationell stil var ett försök att rama in en mångfald av röster för att legitimera dess praxis. Vilka röster som skulle komma att definiera Unionens nationella stil var inte självklart och är inget som i slutändan går att styra, även om skilda röster hade olika stort inflytande på dess utformning.

Den 20 augusti 1999 var jag i Ceuta och stod i Legionens museum framför ett porträtt av dess moderna grundare och första befälhavare överstelöjtnant José Millán Astray. Legionen är Spaniens motsvarighet till den franska främlingslegionen och upprättades 1920 för att slå ner ett uppror i det spanska protektoratets Marocko. Porträttet föreställde en man i sliten uniform, svart lapp för ögat och som hade förlorat en arm. I korthet stod hans röst för kristendom mot islam, för fascism, mot kommunism och mot liberal demokrati. Hans röst ramades in av samma spanska nationella stil som Francisco Franco sedermera skulle förkroppsliga.⁴⁰⁶ I kontrast till le-

405 A. Musolff, 2003, sid. 6. Jfr J. Habermas, 1999, angående hur Unionens utgångspunkt i Europa tenderade, om än ambivalent, att flyta ihop med en demokratiseringspolitik av världen utifrån Förenta Staternas Amerika som utgångspunkt och Natoalliansens omskrivning av bombinsatsen i Kosovo som en "humanitär intervention". Se A. Hyde-Price, 1999, vilken anförde det förenade Tysklands öppnande av riksdagen i Berlin samt firandet av Natos femtioårsdag, som resonansbotten. Jfr även S. A. Nohrstedt, B. Höijer & R. Ottosson, 2002, där redogörelser för de stridande parternas propaganda, journalisternas bevakning, en medlidandediskurs och publikens upplevelser av massmediernas rapportering från Kosovo är utförlig. Däremot tillåts Unionens Europa och USA helt att flyta ihop genom Natoalliansen utifrån en variant av tesen om postmodern globalisering.

406 Jfr Zona Militar de Ceuta, 1999. Legionens motto var "Länge leve döden", men det slutade man att använda efter Francos död. Den avslutande strofen i en av Legionens officiella hymner, "El novio de la muerte", kan betraktas som en fullgod ersättning. De sista tre raderna lyder: "... me hice novio de la muerte, la estreché con lazo fuerte, y su amor fue mi Bandera." (I min översättning: "... jag har blivit dödens brudgum, jag håller henne hårt och hennes kärlek var min flagga.")

gionens museum stod jag den 20 november 2000 framför ”The American Immigrant Wall of Honor” utanför museet på Ellis Island. Väggen omfattade hundratusentals namn på invandrare som representerade alla möjliga nationaliteter. Om man var amerikansk medborgare uppmanades man att hedra sina anfäder som hade byggt Amerika genom att donera 100 dollar och få deras namn på väggen oavsett om de hade anlänt till Amerika genom Ellis Island eller inte.⁴⁰⁷ Dessa två skilda kulturarv som ramades in av en spansk respektive amerikansk nationell stil illustrerar att Unionens Europa är betydligt snävare avgränsat än Europas historia. I varje fall kan Unionens nationella stil sägas vara formulerad i kontrast till de båda nämnda nationella kulturarven.

Med utgångspunkt från Unionens fria rörlighet över medlemsstaternas gränser och dess stöd för kulturell mångfald kunde Unionens Europa påminna om hur ett mångkonfessionellt bönerum var placerat ovanför ett kasino på flygplatsen Schiphol den 24 juni 2001. Inte långt därifrån erbjöds resenärer kommunikationstjänster av olika slag varav internetuppkoppling var en:

The Communication Centre’s 28 high speed internet workstations are situated on the mezzanine, overlooking the taxfree shops on the first floor. Broadband internet and ultra modern flat panel displays offer great comfort to both experienced and occasional users of the internet.⁴⁰⁸

Emellertid var Unionens fria rörlighet och kulturella mångfald avgränsad precis som tillgången till bönerummet, kasinot och kommunikationstjänsterna avgränsades av Unionens yttre gränser. Avgränsningen skilde ut dem som fick och dem som inte fick använda just dessa tjänster beroende på pass och visum. Även om det inte bara vara medborgare i Unionen som hade tillgång till tjänsterna (som stod till alla resenärers förfogande) var det bara medborgare i Unionen som i det avseendet hade oinskränkt tillgång till tjänsterna.

Kärleksvirus och amerikansk hegemoni

Den 4 maj år 2000 spreds ett datorvirus över världen. Från Manila hade viruset spridits västerut från Asien, Europa och vidare till Amerika i takt med att människor öppnade sin e-post. Huruvida Afrika eller Australien också drabbades framgick inte av rapporteringen. E-posten som var infekterad hade rubriken ”I Love You”. Under dagen då viruset upptäcktes rapporterades skadorna till ett värde av mer än 10 miljarder kronor. Elva dagar senare beskrev en analytiker på Computer Economics i USA ”Kärleksviruset” som den dittills värsta ekonomiska terrorattacken mot den

407 Jfr The Statue of Liberty-Ellis Island Foundation, Inc., 2000. På inbetalningsblanketten kunde man läsa följande: ”All new submissions will be added to the Wall by the end of 2001. By acting now, you will ensure that the Ellis Island Immigration Museum will be a monument to your heritage, as well as to the great American traditions of freedom, hope and opportunity.”

408 Amsterdam Airport Schiphol, 2001c.

digitala ekonomin och skadorna uppskattades till 78 miljarder kronor. Innan dess hade viruset "Melissa" intagit tätplatsen 1999 bland de summerade kostnaderna på 102 miljarder kronor orsakade av datavirus.⁴⁰⁹

Rapporteringens värdering av nyheten ingick i den banala jargong som användes när datavirus kom på tal. "Virus" som "infekterade" program genom självkopiering via e-post "spreds" i datorers adressböcker och "drabbade" hela system inom bilindustri, nyhetsförmedling och myndigheter. Det var ett brott att sprida ut så kallade virus på nätet i likhet med att hacka sig in i program samt att förmedla programvara som var skyddad av upphovsrätten och som inte var fritt tillgänglig. Således var det skadegörelse, inbrott samt stöld som beskrevs med virusmetaforen, vilket förstärkte en negativ värdeladdning förknippad med kriminalitet. Metaforen anspelade på att den som hade begått brottet medvetet hade satt igång en oöverblickbar epidemi som blint kunde drabba vem som helst. Med andra ord beskrevs det hela som terrorism, en praxis utformad för att skada oskyldiga som ett medel i en politisk kamp.

Kärleksviruset tycktes vara ett exempel som bekräftade tesen om en postmodern globalisering. Nationalstatens gränser överskreds av världsmarknaden samtidigt som nationer undergrävdes av en självrtäffärdigande terrorhandling. Då kärleksviruset hade sänts från Manila framstod västerlandets dominans i världen som ifrågasatt om än inte förminskad till en perifer företeelse.

Enligt nationalismens genre var det polisens uppgift att beivra en brottslig handling och militärens uppgift att svara på en krigshandling även om den hade utförts med hjälp av internet. Eftersom kärleksviruset överskred nationella gränser var det inte självklart vilken nationell stil som borde legitimera en utredning. Då företag i USA hade utsatts för viruset hade FBI (Federal Bureau of Investigation), vars auktoritet ursprungligen gällde inom USA, spårat upp samt gripit hackaren bortom landets gränser eftersom det var en medborgare i ett annat land. I tidigare fall av denna typ hade FBI lämnat över gärningsmannen för att dömas och straffas i sitt hemland. I kärleksvirusets fall uppmanade därtill en annan federal myndighet i USA, NSA (National Security Agency), Justitiedepartementet på Filippinerna att åtala den filippinske medborgare som var misstänkt för brottet. I dessa fall agerade USA å ena sidan polisiärt som hela världens nation och å andra sidan rättsligt som en nation i en internationell värld. Även om nationalstaters gränser hade överskridits via internet kan man inte säga att de nationella massmediernas rapportering av händelseförloppet och nationella myndigheters svar på handlingen antydde att nationerna var i färd med att undergrävas. Inte heller höll myndigheterna sig strikt inom nationalstaternas gränser utan de förhöll sig till andra nationalstater i ett internationellt system utifrån dess olika maktrelationer.

Organiseringen av internet beskrevs 1997 som ett nätverk, vilket kortfattat definierades som ett knippe sammankopplade noder. Även om ett sådant nätverksbegrepp har använts i teorier om informationsförmedling är det inte självklart en pas-

409 Se I. Sundelin, 2000a; J. Smitt, 2000a; J. Smitt 2000b; V. Sörman, 2000, I. Sundelin, 2000b; C. Rune, 2000. Jfr A. Giddens, 2003, sid. 76. I Giddens lärobok för sociologi tas kärleksviruset upp som ett exempel på hur sammankopplad världen har blivit i och med globaliseringen och som ett exempel på att globaliseringen antas uppmuntra användningen av nya teknologier som gör det möjligt att samarbeta globalt för att motverka de nya risker som teknologierna för med sig.

sande metafor för samhällets organisering.⁴¹⁰ Metaforer för internet som har använts är "net" eller "web" som framförallt har varit populära i nyhetsmedier och bland internetleverantörer. Nätet eller webben antyder en decentraliserad organisation eller ett verktyg som kan användas för att fånga kunder. Ytterligare metaforer som har använts av USA är "information superhighway" som tycks stå för individuell rörlighet och höga hastigheter till skillnad från "the information society" som har använts av den Europeiska Unionen för att lyfta fram ett organiserat kollektiv. Metaforerna illustrerar politiska hållningar i förhållande till internet. Enkelt uttryckt stod USA för marknadskapitalism i kontrast till Unionens medlemsstater som stod för statskapitalism. Snart nog visade det sig att statskapitalism inte kunde konkurrera med marknadskapitalism när det gällde internet. Utifrån Unionens vilja att konkurrera med USA utformades 1999 en politik för medlemsstaterna inspirerad av marknadskapitalism. Politiken kallades *eEurope 2005* och syftade till att uppmuntra konkurrens, entreprenörskap och innovation samt att avgränsa ett Europa för Unionens kulturella mångfald och kulturarv gentemot en uppfattad amerikansk kulturimperialism.⁴¹¹

I uppbyggnaden av domännamn som var ett alias för datorers ip-nummer var en entydig identifikation av enskilda datorer centralt. Varje dator som hade en fast anslutning till internet hade ett sådant nummer, vilket framstod som enskilda datorers motsvarighet till individers personnummer. Persondatorer som kopplades till nätet via modem och en telefonledning fick en så kallad dynamisk ip-adress av sin leverantör. Leverantören förfogade i sin tur över en mångfald dynamiska ip-adresser i sin värddator och tilldelades en adress till varje maskin som ringde upp.⁴¹² För att kunna skicka ett meddelande till en viss dator, på en viss plats, i ett visst *land* var det avgörande att kunna identifiera den enskilda datorn. Sist i detta domännamn redovisades nationaliteten genom exempelvis *.se* som stod för Sverige. Domännamnet för datorer registrerade i USA slutade emellertid inte på *.us* eller någon annan nationalitetsbeteckning utan på kombinationer som *.edu*, *.com*, *.gov*, *.mil*, *.org* etc., vilka stod för "education", "commercial", "government", "military" samt "nonprofit-organisation".⁴¹³ Beteckningarna utgick från att internet ramades in av en amerikansk nationell stil.

Nationaliteten var inte ointressant på internet, däremot framstod den amerikanska nationella stilen som en banal utgångspunkt för organiseringen av internet. Unionens projekt *eEurope 2005* syftade till att forma ett internet utifrån honnörsord som sammanhållning istället för splittring, som integration istället för fragmentering och som möjlighet istället för hot. Förhoppningen var att Unionens internetpolitik skulle gynna alla européer på ett likvärdigt sätt. Under år 2000 fick EU-

410 Jfr M. Castells, 1997, sid. 470. Castells såg Europeiska Unionen som ett exempel på ett nätverk. Ministrar i Unionens råd, Europeiska kommissionens tjänstemän och Europaparlamentets ledamöter skulle vara noder i detta politiska nätverk. Även om Castells omfattande beskrivningar av de mest skilda samhällsprocesser kring år 2000 kan vara både upplysande och intresseväckande som ett uppslagsverk, framstår hans nätverksbegrepp som tillämpligt på allt och inget. En första begränsning skulle kunna vara att betrakta hans nätverksmetafor som ett försök att uppdatera maskinmetaforen för *Gesellschaft*.

411 R. S. Schulte, 2009, sid. 16.

412 Se T. Nørretranders, 1998, sid. 87.

413 Jfr A. a., sid. 64-65.

kommissionen sitt förslag om att "Europa" skulle få domännamnet *.eu* prövat och sedermera godkänt. Med andra ord var det en beteckning för Unionens Europa. EU-organen skulle få avsluta "sina" internetadresser med *union.eu*. Enligt förslaget skulle beteckningen finnas i olika varianter såsom *media.eu* för media varmed man inte räknade pressen som skulle få namnet *press.eu* och opinionsgrupper skulle betecknas med *ngo.eu*.⁴¹⁴ Som komplement till medlemsstaternas nationella stilar fick även Unionen sin nationella stil på internet.

Själva prövningen gjordes av ICANN (Internet corporation for assigned names and numbers) vars huvudkontor låg i Los Angeles. Närmare bestämt beskrevs ICANN som ett icke vinstdrivande privat företag med representanter från internets olika användargemenskaper. Dess ambition var att bevara internets operationella stabilitet, uppmuntra konkurrens, nå en bred representativitet av internets globala gemenskap och koordinera den tekniska förvaltningen av, bland annat, domännamn genom "private-sector, bottom-up, consensus-based means".⁴¹⁵ Efter denna allmänt hållna jargong konstaterades det att ICANN hade erkänts av USA som ansvarig för koordineringen. Tydligen vilade dess legitimitet i sista hand på ett erkännande från USA. Utifrån ett förslag från 2012 om att flytta över ansvaret för dessa frågor till FN-organet Internationella teleunionen (ITU) framgick det att alla stater inte hade varit nöjda med ICANN, motsättningen beskrevs som ett kallt krig mellan demokratisk frihet och diktatorisk kontroll.⁴¹⁶

Till skillnad från tesen om postmodern globalisering framstod nationalismens genre som en del i legitimeringen av internets organisering även om den legitimerades av olika nationella stilar beroende på utgångspunkt. Utifrån amerikansk utgångspunkt tycktes övervakningen och kontrollen legitimeras av att USA betecknades som liktydigt med världen. Utifrån andra nationers utgångspunkt, legitimerades den av att nationen var en integrerad del i ett internationellt system av nationalstater. Både vid spektakulära händelser som exempelvis beivrandet av kriminella handlingar på nätet och den banala praxis som gällde för utformningen av ip-adresser framgick det tydligt. Även i utopier respektive dystopier med internet som utgångspunkt har nationalismens genre gått att urskilja trots att framtidsvisionerna har tangerat tesen om postmodern globalisering.

I Tor Nørretranders förslag från 1997 om en internetpolitik i första hand för Danmark, men även för andra skandinaviska länder, framhölls att det inom tjugo år skulle vara teknologiskt möjligt för alla att ansluta sig till internet och få tillgång till all dess information. Märk väl att hans utopi riktades till nationalstater med förslag på hur en önskvärd internetpolitik för dessa skulle se ut. Utopin innebar att alla skulle få tillgång till internet så att det faktiskt blev ett globalt nätverk med en symmetrisk distribuering av information där förbindelserna mellan delarna var fördelade

414 S. R. Schulte, 2009, sid. 14-16. Jfr Europaparlamentet & Europeiska Unionens råd, 2002, angående beslutets genomförande. Se även A. Lignell, 2005, angående eu-medborgares möjlighet att få adresser som slutar med *.eu*.

415 ICANN, 2000.

416 Se D. Rydén, 2012, angående förslag från Ryssland, Kina, Algeriet, Bahrain, Förenade Arabemiraten, Irak, Saudiarabien och Sudan om att reservera respektive medlemsstat i FN rätten att styra över namn, nummer, adresser och identifikation utifrån de resurser som används för internationell telekommunikation inom medlemsstatens territorium.

över nätverket. Därmed skulle alla kunna välja om de ville vara hemma, utomlands, på landet eller i staden och om de ville leva som nomader eller bofasta. Närmare bestämt skulle det vara oväsentligt var man befann sig, eftersom det som beskrevs var en virtuell verklighet vars simuleringar skulle framstå som lika "verkliga" som verkligheten.⁴¹⁷ Internet framställdes som ett virtuellt storstadsliv med global räckvidd utan gränser.

För att tillfredsställa de materiella behoven skulle den virtuella tillvaron kombineras med en kort och jämnt fördelad arbetstid uppskattad till fyra timmar om dagen. Utöver dessa arbetspass skulle man kunna ägna sig åt det Nørretranders menade var viktigast för människor, att umgås. Då kunde man välja om man ville mötas på internet eller på den konkreta plats där man befann sig. Vidare var förhoppningen att många skulle leva i produktionsenheter på landet och ingå i lokala nätverk för ömsesidig hjälp med produktionsredskap, barntillsyn, miljö- och bostadsvård. Därmed skulle barn och äldre kunna delta i arbetet med att tillfredsställa materiella behov. Avurbaniseringen förespråkades av miljöskäl och var inte knuten till kommunikationsteknologin. Utopin, eller den eutopiska metatopin, sammanfattades i en slogan som bör återges på engelska: "Stay where you are – but stay tuned."⁴¹⁸ Som kontrast till det simulerade storstadslivet på nätet framhölls lokala arbetsgemenskaper som önskvärda. Av intresse är att tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft framstod tydligt. Anmärkningsvärt är att önskan om att Gesellschaft borde göra Gemeinschaft möjligt hade nationalstaten som banal utgångspunkt.

Filmen *The Matrix* från 1999 av bröderna Wachowski var en spektakulär hjältesaga i gränslandet mellan science-fiction, action och film noir som gestaltade en dystopi inspirerad av internet.⁴¹⁹ Inledningvis visas en uttråkad Mr Thomas A. Anderson i ett bås som en del av ett tröstlöst kontorslandskap för programmerare kring sekelskiftet 2000. Han verkar inte tillfreds i kostym, men svarar medgörligt då chefen hotar att sparka honom för att han inte passar tiderna. På nätterna är han en hacker på internet under sitt alias Neo. Enligt myndigheterna har Neo gjort sig skyldig till varje databrott som finns. När han kontaktas av terroristen Morpheus får polisen,

417 T. Nørretranders, 1998, sid. 158-159. Nørretranders tycktes blanda ihop mening med information i sin diskussion om medvetandet och internet. Han påstod att det i grunden inte var svårt att föreställa sig att maskiner kunde bli medvetna, vilket skulle bero på att medvetandet var socialt och inte biologiskt. Själv skulle jag dra direkt motsatt slutsats. Om medvetandet var socialt, vilket är ett rimligt antagande, betraktas medvetandet som ett resultat av en meningsfull dialog och inte som en egenskap vilken kan erhållas vid överföring av information. Jfr J. Asplund, 2002b, som bland annat resonerar utförligt om artificiell intelligens.

418 A. a., sid. 203-204. Med eutopisk metatopi avsåg Nørretranders den goda platsen bortom platsen.

419 A. Wachowski & L. Wachowski, 1999. Recensenterna fröjdades åt specialeffekterna, den Hongkonginspirerade koreografin och berättelsens egenart. Se exempelvis H. Lindblad, 1999; J. Söderqvist, 1999; J. Aghed, 1999; J. Peterson, 1999; A. Hammarlöf, 1999; J. Gradvall, 1999. År 2000 bekräftades recensenternas omdömen på Oscarsgalan då filmen kammade hem fyra Oscar i de tekniska kategorierna ljud, ljudeffekter, specialeffekter samt klipp. På filmgalan Movie Awards, som musikkkanalen MTV arrangerade samma år, fick filmen pris för bästa film, bästa manliga huvudrollsinnehavare samt bästa slagsmålsscenen. Filmen lovordades överlag även om olika aspekter framhölls som förtjänstfulla beroende på om den bedömdes av filmindustrins etablerade smakdomare eller dess utmanare. Därmed skulle man vid denna tid kunna tala om två sanktionerade bedömningsgrunder för underhållningsfilm inom ramen för ett populärkulturellt fält.

anförda av FBI-liknande agenter, en avgörande anledning att ta in Mr Anderson på förhör.

Filmen beskriver hur en artificiell intelligens (AI) i en avlägsen framtid har skapat ett datorsystem som tagit makten över världen. Datorsystemet odlar människor i artificiella livmödrar. Vidsträckta fält av livmödrar täcker världen i ett utarmat landskap som bakgrund. Energin som kropparna alstrar är med den senaste tekniken tillräcklig för att försörja maskinernas energibehov. De fogliga och maximalt isolerade kropparna placerade i varsin behållare, står under ständig övervakning. Om produktionen störs kontrolleras kropparna. Individerna som odlas har ingen aning om det. Varje individ lever samtidigt ett virtuellt liv i en simulerad värld till vilken de är uppkopplade genom en pluggkontakt i bakhuvudet, vilket utgör en "interaktiv nervsimulering". I simuleringen som inte är ömsesidigt konstruerad representeras datorsystemet av agenter. Individens självmedvetande ingår i en förprogrammerad simulering, vilken uppfattas som verklig. Om individen slutar att interagera med simuleringen frikopplas den från kuvösen och sköljs ner i en kloak.

I filmen drivs sammansmältningen mellan en panoptisk och en synoptisk princip ett steg längre än i boken *1984* från 1948 där Storebror samtidigt ser allt och syns överallt.⁴²⁰ Övervakningen och kontrollen av individer är enkelriktad till skillnad från det symmetriskt distribuerad globala nätverk som Nørretranders önskade sig.

Vid mötet med Morpheus vänds hjältens världsbild ut och in. Hans självvalda alias "Neo" blir hans riktiga namn och hans förnamn respektive familjenamn "Thomas Anderson" blir hans alias. I samband med att han får reda på att han har levt ett virtuellt liv i en simulerad värld och kopplas ur matrisen blir det banala spektakulärt och vice versa. Han fiskas upp ur kloaken av människornas motståndsrörelse, vilken leds av Morpheus. Neos huvudentagonist, agent Smith, har samma efternamn som det Orwell gav sin vardagshjälte Winston i *1984*. Winston utövade ett vardagligt motstånd mot ett liv som in i minsta detalj var genomsyrat av ideologiska påbud. Eftersom påbuden gällde allt framstod minsta avvikelse som ett politiskt motstånd. Agent Smith i matrisen påminde däremot om Winstons lågmält skräckinjagande nemeses, den distanserade övermänniskan O'Brian. I filmen framställs en sådan kylig distans som en byråkratisk dussinvara, vilken kan uppnås av vem som helst programmerad till det. Enligt Agent Smith är matrisen ett högre evolutionärt stadium än mänskligheten, vilken liknas vid en virussjukdom som datorsystemet är i färd med att bota. Motståndsrörelsen står för ett annat övermänniskoideal, vilket kommer till uttryck i individuellt kreativa prestationer av mirakulöst slag. Neo är den utvalde hjälten och kan programmera om simuleringen som han vill i varje enskild situation.

Filmen har diskuterats utifrån en mängd synvinklar, inte minst utifrån filosofi och kulturstudier.⁴²¹ Innebörden av filmens titel har i ett annat sammanhang spårats

420 G. Orwell, 1983. Jfr T. Mathiesen, 1997a. Jfr även J. Baudrillard, 1994. Baudrillard har tydligen inspirerat till filmen. I en av filmens tidiga scener zoomas för ett kort ögonblick en bok av Baudrillard in och dess sista kapitel "On Nihilism". Kapitlet är urgröpt i filmen så att det passande nog kan fungera som en förvaringsplats för information och pengar. I nämnda kapitel skriver Baudrillard på obegriplig prosa om att utöva en intellektuell terrorism mot det allomfattande systemets terrorism.

421 Jfr A. Bussey, 2006; T. Botz-Bornstein, 2008.

till ett uråldrigt kosmiskt drama vars gestalter kan urskiljas i en rad myter varav en är sankt Göran och draken.⁴²² Även om Neo gestaltas som en frälsare i cyberrymden är han ingen Jesusgestalt eller Messias kallad av Gud.⁴²³ Förlagan till Neo framstår snarare som *Superman* eller Stålmannen som är en seriefigur från 1938. Stålmannen intar en självklar plats i amerikansk populärkultur och representerar en amerikansk nationell stil.⁴²⁴ Stålmannens ursprung är utomjordiskt. Med andra ord är han en "rymdvarelse" eller "alien" som det heter på engelska. I allmänna ordalag betyder det "främling", dessutom kan det betyda "icke naturaliserad utlänning", vilket anknyter till Israel Zangwills pjäs *The Melting pot* som spelades på Broadway 1909. Pjäsen beskrev hur utlänningar på Ellis Island från Europa var i färd med att kliva in i Guds smältdegel, Amerika. Där skulle de smältas samman till en amerikansk rasblandning som var framtidens stålman eller superman.⁴²⁵ Zangwill tycktes utgå från den vid tiden välkända diagnosen av den europeiska kulturen som degenererad varpå Amerika framstod som framtidslandet.

Stålmannens biologiska föräldrar sänder iväg sin son Kal-El från planeten Krypton i en raket för att rädda honom från undergången. Raketen landar i närheten av "Smallville", en småstad i Kansas, där Stålpojken växer upp på en bondgård med sina jordiska adoptivföräldrar Mr och Mrs Kent. De döper honom till Clark och upptäcker snart hans superkrafter. För att kunna leva som Clark Kent och som Stålmannen börjar han leva ett dubbelliv. I övergången från pojke till man flyttar Stålmannen till "Metropolis" där han blir reporter på dagstidningen "The Daily Planet".⁴²⁶ Så kan berättelsen om Stålmannen sammanfattas i extremt komprimerad form.

Stålmannen och Neo är utvalda och förkroppsligar hoppet om nytt liv efter apokalypsen. Därefter går Stålmannen från att vara platsbunden lokalpatriot i Gemeinschaft (Smallville) till att vara målbunden kosmopolit i Gesellschaft (Metropolis) och Neo från att vara mållös kosmopolit i Gesellschaft (Matrisen) till att vara platslös lokalpatriot i Gemeinschaft (Motståndsrörelsen). Neo gestaltar en inverterad Stålman. Både i *The Matrix* och i Stålmannen får telefonen symbolisera växlingen mellan deras respektive alias. Då Neo växlar från sitt alias Mr Anderson och vice versa sker det via fasta telefoner för att de är säkrast, mobiler använder han i matrisen för att kontakta motståndsrörelsen. Stålmannen växlar från Clark till Stålmannen och vice

422 Se E. S. Casey, 1997, sid. 23-50. Enligt Casey har innebörden av *matrix* som den "primära platsen" kunnat spåras till 1700-talet. Emellertid menar han att denna innebörd kan spåras tillbaka ända till Tiamat som var den ursprungliga havskraften i början av sumerernas epos *Enuma Elish* som skrevs innan Hammarubis styre omkring år 1900 f. Kr. I denna skapelseberättelse gestaltas Tiamat som en drakliknande orm vilken besegras av himmelsguden Marduk.

423 Jfr A. Piltz, 1999a. Piltz redogör för en del av alla de blinkningar till olika världsreligioner och myter som görs i filmen.

424 Jfr, U. Eco & N. Chilton, 1972, sid. 22. Eco & Chilton hävdade att även om Stålmannen gjorde utflykter till fjärran galaxer ignorerade han sitt hemland USA. Min ståndpunkt är snarare att USA är Stålmannens banala utgångspunkt.

425 Jfr S. Jonsson, 1993, sid 109-141. Jonsson diskuterar idén om smältdegeln i relation till den mångkulturalism som hade växt sig stark under början av 1990-talet varpå smältdegeln framstod som ett blekbad. Med andra ord skulle smältdegeln vara relaterad till en tid då den dominerande bilden av amerikanen, oavsett tidigare invandrarbakgrund, var vit. Därmed inte sagt att idén om smältdegeln hade förlorat sin betydelse, men den ifrågasattes i olika avseenden av mångkulturalismen.

426 Jfr L. Tye, 2012, för en utförlig redogörelse för Stålmannens förändringar över tid både som seriefigur och konsumtionsvara.

versa i telefonkiosker. Stålmännens värld beskrivs inom ramen för ett banalt USA och dess centrum Metropolis. Neos värld beskrivs inom ramen för ett spektakulärt simulerat USA med en storstad som centrum. Stålmännens uppgift, som han själv formulerar den, är att hjälpa alla människor i sanningens, rättvisans och den amerikanska livsstilens namn. De han framförallt bekämpar är skurkar i färd med att ta makten över världen för sina själviska syften. Skurkarna beskrivs som udda existenser och rättfärdigar sina planer utifrån fascistiska ideal. Från vem försöker skurkarna ta makten? Det behöver inte sägas eftersom det är berättelsens utgångspunkt, det amerikanska folket. I *The Matrix* är det tvärtom motståndsrörelsen som består av udda figurer för där har de fascistiska skurkarna redan tagit makten och förstört världen för att sedan simulera USA, men Neo utlovar en gränslös värld utan kontroll där allt är möjligt för det amerikanska folket. Till skillnad från Stålmannen som med sin superfysik upprätthåller en rådande ordning gör Neo motstånd mot den rådande ordningen med hjälp av överlägsen neurologisk kapacitet. Ytterligare en skillnad är att Neo utgår från mångkulturalismens ideal och motståndsrörelsens stöd jämfört med Stålmannen som utgår från smältdegelns ideal och i sista hand litat till sig själv. Likheter är att de båda ramar in av en amerikansk nationell stil.

Som jag tidigare nämnt formulerades Captain Euro av marknadsföringsskäl inför lanseringen av euron. Han framstod som en travesti på seriefiguren Captain America från 1941 vars storhetstid var andra världskriget då han kämpade för USA och de allierade mot axelmakterna och Nazityskland. Till skillnad från Captain America vars uniform följde stjärnbanerets mönster hade Captain Euros uniform utformats efter Unionens flagga. Där slutar likheterna med Captain America. Captain Euros motto som ledare för organisationen "Tolv stjärnor" var att, om möjligt, undvika våld och använda sitt intellekt samt bildning för att lösa svåra brott. Med sin språkbegåvning, diplomatiska skolning och informationsteknologiska expertis var han särskilt lämpad för just det. Av hans hobby, att måla europeiska landskap, framgick att han var stolt över Europa.⁴²⁷ Captain Euro framstod som om han hade fostrats bland scouter med Tintin som ledare. Inte minst för att båda hjältarna utgick från en eurocentrisk världsbild även om Captain Euro uttryckligen avgränsade sig till att upprätthålla rättvisan och säkerheten i Unionens Europa samt att sprida Unionens budskap om global fred.

Om Captain Euro hade varit inspirerad av Tintin skulle det varit ett fyrkantigt och platt försök att efterlikna en klassiker vars djup inte var mycket att skryta med det heller. Tintins ärkefiende filmmogulen Roberto Rastapopoulos som var chef för Cosmos Pictures kunde ha stått som förlaga till Captain Euros ärkefiende finansmannen, konstkuratorn och samlaren av uråldrig kuriosa Dr. D. Vider, som ledde en illvillig och konfliktfylld organisation i form av en global cirkus vars mål var att söndra och härska. För att stoppa den onde doktorn vars semitiska ansiktsdrag, ögonlapp samt pipskägg stod i kontrast till en slätrakade Captain Euro med kaukasiskt anlete hade kaptenen ett team till sin hjälp. I teamet ingick kaptenens kvinnliga och sportiga partner Europa som var miljövän och arkeolog, vilken stod i bjärt kontrast till Tintins följeslagare den alkoholiserade och affektladdade sjöbusen kapten Haddock.

427 D. Glaister, 1999.

Den blonde piloten Erik, ledande rymdingenjör och science-fiction aficionado, skulle motsvaras av en disträ professor Kalkyl i Tintins äventyr. Brunetten Helen som koordinerade kultur-, media- och sportevenemang samt gärna dansade flamenco eller vals svarade mot operadivans Bianca Castafiore som splittrade glas så fort hon höjde rösten i Tintins närvaro. De hopplösa detektiverna Dupondtarna som alltid fann villospår till de mysterier Tintin försökte klara upp utgjorde en motsvarande kontrast till den svarte uppfinnaren Marcus och superdatorn Pythagoras 1 som gärna spelade schack med varandra. Till sist, men inte minst, hade Captain Euro vargen Lupo som skulle föra tankarna till myten om det antika Rom, vars motsvarighet hos Tintin var hunden Milou.⁴²⁸ En avgörande skillnad var att Europa i Captain Euro var spektakulärt avgränsat jämfört med Tintins banala Europa. Därtill var Captain Euros team utformat utifrån en europeisk mångkulturalism jämfört med det återkommande persongalleriet i Tintins äventyr. Visserligen anspelade persongalleriet runt Tintins figur på nationella stereotyper, men inte utifrån ett likvärdigt erkännande av skillnad i relation till Tintin. I sista hand tycktes Tintin lita till sin egen förmåga jämfört med Captain Euro, vilken framställdes som en lagspelare.

Slående är att den glidande begreppskonflikten mellan hjälte och skurk som upprättades i det sena 1800-talets kriminalromaner tycktes utgöra en banal utgångspunkt för de ovan nämnda hjältarna. Emellertid framstod dessa hjältars försvar av medelklassens lag och ordning mot överraskande skurkaktigheter som reservationslöst. Även då ordningen hade gått förlorad var utgångspunkten i kampen mot en totalitär ordning densamma. Sedan är det en annan sak att medelklassens ordning har förändrats sedan slutet av 1800-talet. En annan banal utgångspunkt var att hjältarnas försvar av medelklassens ordning legitimerades av olika nationella stilar. De amerikanska figurernas nationella stilar ramade in hela världen medan de europeiska figurernas nationella stilar utgick från avgränsade platser i en internationell värld.

Choklad och nationella stilar i Unionen

I en kort essä tolkade Roland Barthes 1957 vinets betydelse i fransk kultur. Vin skulle enligt Barthes uppfattas som den franska nationens ägodel, som en symbol för Frankrike. Det röda vinet associerades med blod och dess innebörd av livgivande kraft kunde göra en svag man stark eller en tystlåten och butter man till en eldig talare. Med andra ord symboliserade vinet förvandling, men det Barthes menade var särskilt för Frankrike var att ruset var en konsekvens och aldrig ett mål med drickandet. Att dricka vin var en patriotisk handling och om man inte drack vin framstod man som sjuk eller depraverad, nationen kunde inte omfatta en sådan person. Att veta hur man skulle praktisera vindrickandet var att kvalificera sig som fransman. Sanningar, utsvävningar, olyckor och brott var alla möjliga resultat av vindrickandet,

428 Se Twelve Stars Communication, 1998. Jfr J. Fornäs, 2012, sid. 27-37. Fornäs redogjorde utförligt för Captain Euros äventyr.

men inte grymhet förräderi eller låghet. Vinet låg inte bara till grund för värderingar om vad som var civiliserat utan var en del av en fransk vardagsmiljö, från mellanmålet med en bit camembert, till konversationen på caféet samt vid det formella talet.⁴²⁹ Vinet var banalt och frånvaron av vin framstod som spektakulärt utifrån en fransk nationell stil.

Vanligtvis förstås vatten som vinets motsats. Som bekant är det vatten som Jesus förvandlar till vin. Enligt Barthes skulle vinets motsats i 50-talets Frankrike ha varit mjölken vars rena, svala och lena mjukhet gav associationer till det oskyldiga barnet. Dessutom symboliserade mjölken en lugn, ljus och varaktig styrka som var jordnära och fuktig till skillnad från vinet som var himmelskt, drömligt, flyktigt och eldigt. Att mjölkchoklad främst har varit en frukostdryck för barn och att chokladkakor eller presentlådor med choklad inte har framstått som ett vuxet eller manligt njutningsmedel utan har betraktats som lämpligt att ge till kvinnor och barn sedan 1800-talets industrialisering kanske inte är en slump. I ett protestantiskt Holland påbörjades den första industriella storproduktionen av kakao och chokladkakor samtidigt som mjölkchokladen uppfanns i Schweiz med mjölkpulvret. Emellertid introducerades chokladen redan under 1500-talet vid det spanska hovet efter att Mexico hade erövrats i Nya världen, men då var det inte dagens mjölkchoklad som avsågs utan en mörk choklad som löstes upp i vatten, mjölk och vin till en trögflytande dryck. Socialhistorikern Wolfgang Schivelbusch har tolkat chokladens betydelse i det moderna samhällets framväxt utifrån konflikten mellan det södra Europas katolska aristokrati och det norra Europas protestantiska borgerlighet. Om kaffet var drycken för det norra Europas protestantiska medelklass inriktad på ett rationellt, effektivt och puritanskt liv var chokladen drycken för det södra Europas katolska överklass inriktad på ett behagfullt, lidelsefullt och bohemiskt liv. Kaffe sparkade igång arbetsdagen medan choklad var ett förspel inför dagens förlustelser. I förhållande till varandra fick dryckerna representera de olika klassernas ideal och livshållning. Då klassernas inbördes maktförhållande ändrades kom idealen eller livshållningarna som förknippades med choklad respektive kaffe att ändras. När borgerskapet tog makten degraderades chokladen till barnens, kvinnornas och det privata livets domän.⁴³⁰

Under 1980-talet började belgiska producenter av massproducerad choklad göra framstötar på en fransk chokladmarknad dominerad av fransk handgjord choklad. Franska chokladhantverkare reagerade genom att knyta an till en moralisk panik som tidigare hade uppstått efter McDonalds och Coca-Colas etablering i Frankrike. Chokladhantverkarna beklagade att fransmännens smak skulle fördärvas av en belgisk chokladinvasion med stor, söt, utfylld, vit och ljus mjölkchoklad. Som kontrast framhölls den franska, rena, mörka och bittersöta chokladen. Samtidigt var EG i färd med att upprätta Unionen 1992 som bland annat innebar förslag om gemensamma riktlinjer för medlemsstaternas chokladproduktion, vilket undergrävde fransk lagstiftning på området. Som svar på belgarnas inbrytning på den franska marknaden och på Unionens förslag till reglering började de franska chokladhantverkarna 1993 att beskriva sin chokladproduktion, inte bara som ett hantverk utan som ett

429 R. Barthes, 1972, sid. 58-61.

430 W. Schivelbusch, 1993, sid. 85-95.

konsthantverk. Samma språk som hade använts inom *Nouvelle haute cuisine* under 1970-talet för vinprovning började användas för att beskriva chokladen. Man underströk att chokladen var genuin, Grand Cru eller Vintage. Fransk choklad var inte som vilken annan choklad som helst. Man framhöll att chokladen tillverkades för hand (vilket var en sanning med modifikation), att man hade utformat chokladguider för kvalificerade bedömningar av chokladen och att blandningen av chokladböror (i likhet med blandningen av druvor för vin) var avgörande för smaken. Att bli en chokladkonnässör var inget man lärde sig i en handvändning.⁴³¹ Således lanserades chokladen som spektakulärt fin, utformad för vuxnas njutning i kontrast till en banal choklad för masskonsumtion, inom ramen för medlemsstaters olika nationella stilar och mot bakgrund av Unionens Europa.

Vad fransmännen under 1950-talet inte ville tänka på när de avnjöt den mest franska av substanser enligt Barthes var att vinet inte var någon oskyldig symbol. Vinet var en av den franska kapitalismens viktigaste produkter oavsett om det producerades lokalt av småbönder eller av storskaliga producenter och bosättare i Algeriet (som vid tiden för Barthes essä var en fransk koloni där det rådde inbördeskrig och en algerisk självständighetskamp). Enligt Barthes hade man tagit muslimens land för att odla en gröda han inte hade behov av trots att han saknade bröd. Baksidan av vinet som symbol för den franska nationen var att den legitimerade en produktion där människor for illa. Även om den inte genomsyrade franskt vardagsliv som vinet på 1950-talet var den franska fina choklad som togs fram vid spektakulära tillfällen under 1990-talet och framåt inte heller en oskyldig symbol. Huvuddelen av kakaon som importerades av Unionen odlades i Västafrika och maldes i Holland. Kring sekelskiftet 2000 var kakaoproduktionen i världen nästan dubbelt så stor som under 1980-talet varpå priset hade sjunkit till en fjärdedel. Västafrikaner arbetade under fattiga förhållanden i småbruk för att producera kakao, vilket hade lett till både tvångsarbete och barnarbete även om barn utgjorde en mindre del av arbetsstyrkan.⁴³² Mot den bakgrunden är choklad som nationalsymbol inte lika lätt att svälja oavsett om den är franskt mörk eller belgiskt ljus och ramas in av Unionens nationella stil.

Fredagen den 22 juni 2001 gick jag till en bar som hette Piazza del'Oro (guld-torget) på flygplatsen Schiphol. När jag satt där fick jag syn på en chokladask som såldes i baren. Asken föreställde en eurosedel med valören 20 euro. Inuti asken fanns tio bitar inslagna i guldfärgat omslagspapper som föreställde euromynt med valören 1 euro, vilket utgjorde en spektakulär present till barn i alla åldrar för att lansera euron som ännu inte hade introducerats. Bitarna bestod av mjölkchoklad producerad i Holland.⁴³³ Därefter satte jag mig mittemot vid Terrace Café vars ena vägg täcktes av ett fotografi på en gata i Amsterdam flankerad av den typ av gamla holländska hus som man fick modeller av fyllda med genever då man flög första klass med KLM. Bredvid mig satt några holländare som diskuterade film. Den ena mannen frågade den andra mannen och kvinnan om de hade sett filmen "Crouching Tiger

431 S. J. Terrio, 1996. Jfr Europaparlamentet & Europeiska Unionens råd, 2000.

432 Se Ö. Bartholdsson & M. Valentin, 2006, som utförligt beskrev kakaoproducenternas arbetsförhållanden.

433 Steenland chokladfabriek B. V., 2001.

and Hidden Dragon” från år 2000 varpå de svarade nekande, varpå jag insköt att de borde se den. De tittade förvånat på mig och nickade osäkert till svar, men de inledde inget samtal utan fortsatte sin inbördes konversation.

När männen gick för att köpa öl och jag trevade efter kameran för att ta ett foto av caféet tog kvinnan mittemot mig sats. Hon frågade var jag kom ifrån, med andra ord undrade hon vilken nationalitet jag hade. Jag svarade och frågade i min tur var hon kom ifrån. Hon berättade att hon var från Belgien, men flyttade till Holland när hon skulle specialisera sig som sjuksköterska. Hon konstaterade att hon inte skulle kunna jobba i Belgien längre. Framförallt för att arbetsdelningen i Belgien var hierarkisk jämfört med Holland. I Holland behandlades läkare, sköterskor och städare jämlikt påstod hon till skillnad från Belgien där läkaren var chef. Dessutom hade hon utvecklat ”a big mouth” under sin tid i Holland precis som holländarna, varmed hon menade att hon inte nöjde sig med att bli tillsagd utan sade ifrån om det var något som hon inte gillade. För övrigt hade hon sin familj i Holland. En brist med holländarna apropå ämnet vänner och familj var enligt henne att de var ytliga. Man lärde känna många människor, men man kom dem aldrig in på livet. I Belgien skulle det vara tvärtom, att man lärde känna ett fåtal människor som man också kom nära. Nu var de på väg till Barcelona med jobbet. De var omkring 60 personer, 30 från Holland och 30 från Belgien som skulle äta tapas och dricka vin på Las Ramblas. Efter det kom männen tillbaka och jag önskade dem en trevlig resa. I likhet med den spektakulära kontrasten mellan fransk och belgisk choklad ramades en spektakulär kontrast mellan belgiskt och holländskt arbetsliv in av den fria rörligheten mellan medlemsstaternas gränser som utifrån Unionens nationella stil var banal.

Percy Björks betraktelser över nationalkaraktärer på atlantångaren Cymric den 21 juni 1911 under hans resa till Amerika kan vara intressanta att jämföra med de skillnader som nittio år senare framhölls mellan olika medlemsstaters nationer i Unionen.

Det som enligt Björk gav upphov till vantrivsel var en del mindre representativa ”element” som hade säregna bordsvanor. För slaver och italienare var tydligen kniv och gaffel främmande ting. Visserligen kunde det accepteras så länge de åt sin egen mat, men när de använde händerna vid allmänna fat stod Björk och hans resällskap inte ut. Efter klagomål reserverades ett bord för svenskarna som hade varit spridda bland de övriga utvandarna. Därmed blev förhållandena bättre än för någon annan grupp. Med grupp menade Björk nationalitet. Dessutom bjöds de på hårt svenskt bröd som annars endast förekom i första klass. Svenskarna framstod därför som den mest gynnade nationen. Björk urskilde för övrigt den självmedvetne engelsmannen, slätrakad och med skarpt markerade drag i kontrast till irländaren som var kraftigt byggd med grova mustascher. I sitt sätt var irländaren omedelbar och gemytlig jämfört med engelsmannen som var hög och otillgänglig. Tillsammans med svenskarna, några norrmän och en dansk utgjorde dessa två nationaliteter ”eliten” på Cymric. Efter dessa nationaliteter kom finnarna. De var många och deras utseende var tarvligt och trasigt som om de nyss hade befriats från livegenskapen. Vanligtvis var de gifta och hade många barn. Finnarna var energiska kortspelare och avbröt endast spelet för måltiderna. Ett stort antal ryssar och polacker som var skygga skilde ut sig med

sin mörka hy. Till skillnad från de ovan nämnda nationaliteterna som alla logerade på mellandäck i hytter om två till fem personer var "slöddret" inhyst i ett stort rum med många kojor på främre mellandäck. I denna "förstad" bestod "befolkningen" av italienare, galizier och andra nationaliteter som för Björk var av obestämd art.⁴³⁴ Björk betonade utseende och fysionomi då han relaterade nationaliteterna hierarkiskt till varandra. Om man relaterade nationaliteter hierarkiskt till varandra i Unionens Europa var det inte lika tydligt och hierarkin utgick då från andra grunder och var inramad av Unionens nationella stil. För övrigt framstod nationalismens genre som lika aktuell omkring sekelskiftet 2000 som den var omkring sekelskiftet 1900 även om stilarna skilde sig åt.

Vid Schiphols flygplats den 19 juni 2001 kunde jag konstatera att resande som var incheckade, men som skulle byta plan på Schiphols flygplats, inte behövde visa något pass om de skulle resa inom Schengensamarbetets gränser. Skulle man däremot resa utanför Schengen var man tvungen att gå igenom en passkontroll för att komma till rätt gate. Om man var medborgare i Unionen var det önskvärt att välja den kontroll som var skyltad med "EU-pass" och inte den som var skyltad med "alla pass". Visserligen gick det att gå igenom båda om man hade ett så kallat EU-pass, men om man inte hade det kunde man bara välja kontrollen med "alla pass" vars kö tog längre tid. Frågor som man slapp om man hade ett EU-pass var: Hur länge ska du stanna? Vad ska du göra? Är du turist? Ska du resa runt i Europa? Är du här i affärer? Framför själva kontrollen hade man placerat ett antal stolpar som anvisade hur en kö skulle bildas framför kontrolldisken. Inför sådana kontroller där man ska bevisa sin identitet är det inte ovanligt med förberedelser. Man kanske rättar till kläderna, sträcker på sig eller ordnar anletsdragen. Därtill väntar man på sin tur vid stopplinjen för att inte störa kontrollen av identiteten på föregående resenär. Att kön ingick i en panoptisk övervakning och kontroll var uppenbart med tanke på att man bara kunde passera med ett pass. Däremot var det inte lika uppenbart att det samtidigt var en synoptisk presentation av Unionens Europa med skylten som framhöll vilken kö man skulle välja beroende på pass.

Kön framstår som en av de enklaste formerna av social organisation. En kö som ingår i en panoptisk övervakning och kontroll är däremot inte enkel. Skillnaden därmed mellan kan klargöra vad jag uppfattar som en missuppfattning. Den 1 september 1999 skulle jag åka från Ceuta till Algeciras. I färjeterminalen stod jag i kö tillsammans med två spanska poliser som jag hade blivit bekant med då vi hade bott på samma vandrarhem. Plötsligt gick en grupp marockaner förbi hela kön som om den inte fanns. De gick direkt fram till grindarna och trängde sig fram till första plats varpå kön omvandlades till en kon och efterhand hade den bildat en fyrkant. Flera av de köande uttryckte sitt missnöje och en av poliserna som jag var bekant med påpekade hur ouppfostrade marockaner var. Kön har framhållits som en främmande företeelse i Marocko eftersom den antas ingå i en västerländsk modern byråkrati. Köbrytare skulle vara en vanlig företeelse då ingen i Marocko gillade att köa. Emellertid kunde det vara farligt att protestera mot köbrytare då andra i kön gärna tog ut sin frustration på den som protesterade. Den västerländska kön framställdes som rationalise-

434 P. Björk, 1914, sid. 48-50.

rad, byråkratisk och alienerande samtidigt som köande marockaner kunde vara synnerligen sällskapliga trots känslan av att vara fångade och förvirrade.⁴³⁵ Inget av detta är unikt för marockaner. Invandrare som inspekterades på Ellis Island vid sekelskiftet 1900 har vittnat om hur de behandlades mekaniskt som vore de vandrande stycken av kol och inte människor.⁴³⁶ Affärsmän i Unionens Europa som hade checkat in på en flygplats vid sekelskiftet 2000 och som befann sig vid maskinen som läste av boardingkort vid gaten, har beskrivits som ett stim och när det tränger sig förbi skulle det påminna om en flod vars vallar rämnar varpå den som insisterar på en köordning inte kan göra så mycket åt det.⁴³⁷ Att köa är inte ett modernt påfund, men köer som ingår i panoptiska övervaknings- och kontrollsystem är det. Den sistnämnda kön ingår då i ett klassificeringssystem vari de som köar samtidigt utgör abstrakta kategorier och konkreta personer oavsett vilken nationell stil som legitimerar kön. Sedan kan det vara banalt respektive spektakulärt att stå i kö beroende på vilken nationell stil man utgår från. Medlemsstaternas övervakning och kontroll vid Unionens yttre gränser legitimerades av Unionens nationella stil. I kontrast till medlemsstaternas nationella stilar var den spektakulär vid dess introduktion. Efterhand tenderade medlemsstaternas respektive nationella Gemeinschaft att vara spektakulära i kontrast till Unionens utvidgade Gesellschaft som då blev banalt.

Tintinalbumet *Kung Ottokars spira* som jag nämnde i kapitlet om Rutenien är i flera avseenden Hergés mönsterbildande äventyr. Den spektakulära nationalism som där pekas ut i periferin från ett banalt Europa som centrum är i huvudsak genomgående för de övriga äventyren. I likhet med Percy Björk på resa till Amerika känns Tintin framförallt igen när han är på väg mot nya äventyr. Det enda äventyr som avviker från detta mönster är *Castafiores juveler* från 1963, vilket utspelar sig på kapten Haddocks slott Moulinsart i hemlandets banala centrum. Tintins och kapten Haddocks rutiner störs av att den italienska operaprimadonnan Castafiore hälsar på, vilket får pressen att sluta upp och ställa slottet under bevakning. Samtidigt har Tintin träffat på en zigenarfamilj, eller romer, vid en soptipp som polisen vill få iväg snarast möjligt varpå Tintin kommer till romernas undsättning. Därpå försvinner Castafiores juveler, vilket resulterar i en karusell av missförstånd som skapar ett mysterium av en banal händelse.⁴³⁸ En internationell världsstjärna, pressuppbåd, romer på genomresa och misstanke om brott är spektakulära händelser som bryter mot nationalismens antaganden om hemlandets banala ordning. Schiphols flygplats utgör en del av Unionens centrum varifrån dess medborgare banalt passerar Unionens yttre gränser som spektakulärt avgränsar Europa för dem som är medborgare i tredje land för att inte tala om dem som inte är medborgare någonstans.⁴³⁹

435 T. Sabry, 2005, sid. 14-16.

436 T. M. Pitkin, 1975, sid. 68.

437 A. Rehn, 2006, sid. 8.

438 Hergé, 1970b.

439 Jfr I. Fonseca, 1999, sid. 391. International Romani Union (Zigenarnas världsråd) fick rösträtt i FN 1993 då romerna erkändes som ett minoritetsfolk. Romerna har som bekant ingen stat som de kallar sin och att kalla dem för en nation är historiskt sett missvisande av flera skäl, inte minst för att det i hög grad har stridit mot hur de har betraktat sig själva. Emellertid skaffade de sig en nationalsång, en nationaldag och en nationalflagga vid den första romska kongressen i London

I den artikel av Ash som jag diskuterade i förra kapitlet refererade han till de rutenska bönderna. Enligt Ash konstaterade de att "vi är helt enkelt *härifrån*" till skillnad från en nationell plats. De utgick från konkreta antaganden om den specifika by eller dal där de levde för att beskriva sig själva och världen. Det innebär inte att böndernas antaganden skulle vara mer naturliga eller oreflekterade. Tvärtom är det möjligt att de motsatte sig nationalismens abstrakta beskrivning av världen som indelad i nationer. Oavsett vilket kan inte deras yttrande, som Ash påstod, lika gärna betyda "vi" i samma by som "vi" i samma nation. De skulle inte förhålla sig till en internationell världsstjärna, romer på genomresa och ett eventuellt brott mot en nationell lagstiftning i nationalismens termer.⁴⁴⁰ De skulle betrakta romerna och Castafiore som främlingar, vilket är ett vidare begrepp än nationella utlänningar. Unionen följer däremot nationalismens genre när den skiljer mellan Unionens medborgare och tredjelandsmedborgare enligt sin nationella stil.

Turistfällor och en banal yttre gräns

Den första september 1999 anmälde jag mig till en bussexkursion för turister. Resan var tur och retur Algeciras-Ceuta-Tetuán-Tanger. I dagsturen ingick att passera den spansk-marockanska gränsen via Ceuta. Från Algeciras framhölls Tetuán och Tanger som destinationer i Marocko medan Ceuta var en passage på vägen. Således var det en exkursion där Unionens Europa var en banal utgångspunkt för en rad spektakulära utpekanden av det som inte skulle vara europeiskt.

Föreståndaren för hotellet i Algeciras där jag köpte min biljett förklarade att ekonomiska och sociala relationer med Tanger försämrades 1992 då Unionen upprätthålls för då flyttade kommersen från Algeciras till Sevilla. Hur Unionen hade med saken att göra förklarade han inte och Ceuta nämnde han inte alls.⁴⁴¹ För att hindra migranter från att ta sig till Unionen olagligt påbörjades förstärkningen av gränskontrollen i Ceuta 1986 då Spanien blev medlem i EG. Sedermera har gränskontrollen förstärkts successivt för att Schengenfördraget trädde ikraft 1995 och för att en illegal invandring ökade under 1990-talet, bland annat på grund av att det hade blivit svårare att få visum. Vid mitt besök 1999 var Schengenbestämmelserna införlivade med Amsterdamfördraget och ytterligare förstärkningar planerades.⁴⁴² Informationen om Ceuta som jag fann lätt tillgänglig i Algeciras var från en karta i en turistbroschyr där

1971, vilket är en del i att få ett erkännande som ett minoritetsfolk i en värld där nationalismens genre är utgångspunkten även om strävan efter en egen stat inte skulle vara aktuell.

440 Jfr M. Billig, 1995, sid. 62-65.

441 Jfr E. Baracani, 2007, sid. 61. Kanske hade det något med ett tillägg i "The Renovated Mediterranean Policy" (RMP) från 1992 att göra som föregick Barcelonaprocessen, även om jag inte kan se hur relationen mellan Tanger och Algeciras påverkades av det.

442 Jfr E. Goldschmidt, 2006, sid. 39. Av Goldschmidts redogörelse framgår att år 2000 hade de planerade förstärkningarna av gränskontrollen genomförts varpå ytterligare åtgärder för att hindra illegal invandring genomfördes därefter.

Ceuta framhölls som en hamn på andra sidan Gibraltar sund. Ceuta framstod inte som en turistdestination.

Nästa dag samlades resenärerna vid resebyråns kontor för att uppge sina personuppgifter inför dagsturen. Alla fick var sitt klistermärke att sätta på tröjan så att guiden inte skulle tappa bort deltagarna, men alla resenärer hade inte samma planer. Två unga engelskor som jag talade med skulle till Tanger. Sedan skulle de fortsätta till Sevilla, Portugal och slutligen Barcelona för att därefter flyga hem. De hade först tänkt sig att åka till Fez, men kände att de inte orkade med allt "hustle" i Marocko och tog en arrangerad tur istället. Detta hade de bestämt innan vi hade startat och innan de uppenbarligen hade sett något av Marocko, vilket påminde om Tintin vars banala hemland framstod som ordnat i kontrast till röran utomlands där äventyren utspelades. Sedan talade jag med en engelsk familjefar som var på semester med fru, dotter och son. De hade flugit till Malaga och sedan tagit sig direkt till en badort som hette Estepona. Om två dagar bar det av hem till Ipswich, England, vilket innebar att de hade en dag att spendera i "Africa" som de aldrig hade sett. Skämtsamt ställde han engelsk punktlighet mot spansk lättja då avfärden blev försenad.

En aspekt av arrangemanget var att bussen vi åkte med tillhörde ett reseföretag som även arrangerade transporter av flyktingar från flyktingförläggningen vid Calamocarro till det spanska fastlandet samt körde tillbaka medborgare från tredje land som inte fick komma in i Unionens Europa. Bussen som skulle köra oss över Unionens yttre gräns ingick således både i en synoptisk respektive panoptisk praxis beroende på om det var turister eller migranter som kördes över gränsen. Om bussen skulle ha varit full med passagerare stående och sittande om vartannat samt vända i olika riktningar i likhet med den närmaste kollektiva busslinjen i Marocko mellan Fnideq och Tetuán skulle den inte ingå i en panoptisk eller synoptisk praxis. I ett flertal kollektiva transportmedel i det moderna samhället är stolarna vanligtvis vända framåt som i en buss. Chauffören sitter dold för passagerarna, men kan i sin tur se passagerarna i sin backspegel. Beroende på vad det är för transport ackompanjeras chauffören av en turistguide som alla kan se när guiden står upp och presenterar dagens sight-seeing eller av en säkerhetsvakt som lätt får en överblick av alla som sitter i varsitt säte (om man flyger eller tar tåget blir den panoptiska principen än tydligare eftersom biljetten då är knuten till ett specifikt säte). De panoptiska och synoptiska principerna samverkar vid sådana tillfällen även om respektive princip betonas utifrån hur passagerarna definieras. Då nationalismens genre har legitimerat hur passagerare vid dessa transporter har kategoriserats blir det avgörande vilken nationell stil som transporten utgår från.

Vi åkte först över sundet med färja till Ceuta där vi fick vänta i hamnen. När vi väl kom iväg började guiden iförd solglasögon, en vit fotsid dräkt och vita lädertofflor av marockanskt snitt, att samla in allas pass som skulle återlämnas vid återkomsten. Enligt guiden var vi i Afrika, att Ceuta formellt hade tillhört spanska kronan sedan kung Filip II enade Portugal och Spanien 1581 var inget han nämnde. Däremot pekade han ut den gamla stadsmuren (La Muralla) som portugiserna uppförde efter 1415 när de erövrade Ceuta från araberna.⁴⁴³ Så småningom skulle han berätta mer

443 A. C. Portillo, 1997, sid. 11-14.

om kungariket Marocko. I likhet med Schiphol kunde man hitta ett kasino i Ceuta inhyt i ett komplex av barer, pooler och hotell som kallades för *Parque Marítimo del Mediterráneo*, vars arkitektur skulle påminna om den gamla stadsmuren. Till skillnad från Schiphol fanns inget mångkonfessionellt bönerum i Ceuta, däremot återfanns flera katolska kyrkor, några mindre protestantiska, en pingstkyrka, några moskéer, synagogor och ett par hinduiska tempel. Befolkningen och staden var i huvudsak delad i en spansk majoritet och den största minoriteten som var arabisk.⁴⁴⁴ Av särskilt intresse var att i Ceutas centrum flaggades det med stadens, Spaniens och Unionens flaggor vart man än vände sig, vilket underströk att enklaven var autonom, spansk och en del av Unionens Europa trots att den geografiskt låg i Afrika. Guiden förde inget av detta på tal utan påpekade att det var förbjudet att fotografera vid gränsen.

Vid gränsen till Marocko och passkontrollen Tarajal kunde jag konstatera att spansk gränspolis hade mörkblå byxor, svarta skor och vit skjorta. La Guardia Civil var iklädd sin kakigröna uniform medan den marockanska gränspolisens uniform bestod av mörkblå byxor, svarta skor, ljusblå skjorta, vitt pistolhölster, vit skärm-mössa samt batong. Den marockanska gränspolisens kontor kallades för Bureau de Bab Sebta. Således formulerades dagligen två stilar i nationalismens genre vid denna gränskontroll. När vi stod parkerade på gränsen och den marockanska passpolisen kontrollerade passen satt vi kvar i en luftkonditionerad buss till skillnad från övriga resenärer som stod i kö ute i hettan. Guiden fick förtur så vi behövde inte vänta på att passen skulle kontrolleras. Ingen av bussresenärerna behövde känna lukterna av svett och bränt trä, trängas eller irriteras av att folk trängde sig före. Inte heller hade de någon anledning att förbanna kontrollanter som tog rast strax innan passen kontrollerades, hålla guider och taxichaufförer på avstånd eller skaka av sig haschförsäljare etc. Vad turisterna såg var ett spektakel utanför bussen, vilket inte rörde dem.

Någon säkerhetskontroll märktes inte av inifrån bussen. På flygplatser är säkerhetskontrollen en självklar rutin. Med resenärernas tillstånd kan kontrollanter behöva röra dem och söka genom deras tillhörigheter för att garantera en säker rörlighet för personer. I vardagslivets offentliga interaktioner mellan personer skulle sådana integritetsbrott vara spektakulära. Till skillnad från passkontroller undviker de interagerande i säkerhetskontroller att interagera ansikte mot ansikte så långt det är möjligt för att minimera obehaget. En sådan normaliserad foglighet från den kontrollerades sida gör det lättare att bortse från att situationen är obehaglig till priset av att det blir banalt att personer reduceras till bärare av saker.⁴⁴⁵ Visserligen satt resenärerna fogligt kvar i bussen vid gränskontrollen Tarajal, men fogligheten behövde varken normaliseras som i en säkerhetskontroll eller som i en passkontroll. Med andra ord var den yttre gränsen banal för bussresenärerna utifrån Unionens nationella stil utan att det krävdes ett normaliseringsarbete i situationen. Guiden hade redan berett marken för resenärerna.

Det var långtifrån självklart att kontrollen vid Tarajal gick snabbt och smidigt. Sommartid då många marockaner som levde permanent i Unionens Europa firade semester hos släkt och vänner i Marocko resulterade det i långa och stillastående

444 I. Söhrman, 1999. Ytterligare minoriteter i Ceuta var judar, romer och indier eller sindhi.

445 Se O. Pütz, 2012, angående säkerhetskontroller på flygplatser.

köer. När jag tidigare den 12 augusti 1999 hade passerat gränsen till fots kunde jag konstatera att kön med bilar på väg från Marocko till Ceuta var omkring en kilometer lång och stod still, varav bilarna vid vissa partier stod i dubbla rader. Visserligen hade Marocko lanserat *Opération Transit* 1998 som syftade till att underlätta för semestrande utlandsmarockaner. Tidigare hade förseningar, korruption och trakasserier från gränspoliserna varit vanligt då utlandsmarockaner betraktades med skepsis av de marockanska myndigheterna. När turismen började minska försökte man att vända trenden genom att bland annat få gränsövergången att löpa smidigare, vilket den till viss del också hade gjort trots att operationen framförallt handlade om officiella deklarationer och symboliska åtgärder.⁴⁴⁶

När turistbussen hade passerat gränskontrollen Tarajal i Ceuta började guiden med att välkomna resenärerna till Marocko. Därefter började han lägga ut texten om dagens program, Marocko och dagsturens två destinationer Tetuán och Tanger. Mellan Ceuta och Tetuán skulle bussen stanna för en tjugo minuters paus och en kamelritt för den som ville. Väl inne i Tetuán skulle vi stanna vid medinan, varpå vi skulle äta en marrockansk lunch. Guiden påpekade att alkohol var något dyrare i Marocko då den var förbjuden. Därefter skulle vi fortsätta till Tanger för att vandra igenom dess medina för att slutligen återvända till Ceuta.

Innan vi var framme i Tetuán stannade bussen för kamelritten. Alla fick gå ut ur bussen. Det fanns fem kameler och fyra kamelskötare. Varje "ritt" tog 1-2 minuter och alla skulle fotograferas och kameler klappas. Efter kamelerna åkte vi vidare mot Tetuán och guiden redogjorde kortfattat för norra Marockos historia. Innan Marockos självständighet från Spanien 1956 hade staden Tetuán varit residensstad under det spanska protektoratet. Guiden nämnde inte att Marocko sedan självständigheten hade betraktat Ceuta som ockuperat territorium och krävt tillbaka det från Spanien, varpå Spanien hävdade att Marocko som modern stat inte kunde ha några anspråk på Ceuta, att majoriteten i enklaven var spanjorer samt att den var strategiskt ovärderlig.⁴⁴⁷ Guiden redogjorde istället för olika erövringar av Marocko eller närmare bestämt Maroc som är ett franskt påfund. Maghrib är ursprungligen arabiska för "väst" och går tillbaka på morernas erövring av det medeltida Nordafrika och stora delar av Spanien. Den bestämda formen "al-magribh" har använts specifikt för att beteckna Marocko, men även för att beteckna nordvästra Afrika. Guiden nämnde fortsättningsvis skillnaden mellan klassisk, skriven, arabiska och den talade arabiskan som är färgad av respektive lands dialekt. Den klassiska arabiskan var gemensam för alla araber och islams heliga språk som man som rättrogen muslim måste kunna för att läsa Koranen utan att förvränga dess budskap. Guiden nämnde inte berbernas (rifkabylerna i norra Marocko) folketro, de marockanska judarnas tro eller de kristnas tro utan konstaterade att marockanernas religion var islam, vilket är Marockos officiella religion. Guiden redogjorde för en marockansk nationell stil som i första hand legitimerade en auktoritär *makhzen*.⁴⁴⁸

446 H. de Haas, 2007, sid. 24. Den kallades också för *Opération Marhaba* som betydde "operation välkommen".

447 Jfr E. Berg & P. Ehin, 2006.

448 Jfr T. Sabry, 2005, sid. 9. Enligt Sabry har en marockansk maktelit runt kungen kallats för *makhzen*, vilket har flera betydelser. Den betydelse som här är aktuell omfattade militären och

Medelhavet har betraktats som en skiljelinje mellan ett demokratiskt, sekulärt Europa som bottnade i kristendom och ett religiöst, totalitärt Afrika som utgick från islam. Till skillnad från Huntingtons tes om att sådana skillnader kunde leda till sammandrabbningar mellan civilisationer framhöll Unionen sitt Europa som en bro mellan kulturer vid introduktionen av den så kallade Barcelonaprocessen 1995. Å ena sidan har processen inneburit avtal och samarbeten av olika slag med öronmärkta pengar samt generösa handelsvillkor från Unionen till exempelvis Marocko, för ökad frihet och social välfärd. Stödet har å andra sidan förutsatt motprestationer som att respektera mänskliga rättigheter, ta emot utvisade migranter och bekämpa terrorism. Processen har framhållits som en interkulturell dialog, men även som en strategi för att närmaste tredjeland ska ta över Unionens värderingar, principer samt problem för att skapa buffertzoner kring Unionens yttre gränser. Med tanke på Unionens önskan om stabilitet i regionen och oron för islam har det varit oklart hur respekt för mänskliga rättigheter och demokrati har prioriterats.⁴⁴⁹

Nästa spektakel var medinan i Tetuán, en stad som under det spanska protektoratet var residensstad. Mot bakgrund av protektoratets historia hade Spanien fått ett undantag från Schengenbestämmelserna så att marockaner från Tetuán inte behövde visum för att ta sig till Ceuta. De kunde få ettåriga uppehållstillstånd i Ceuta för att underlätta dagliga gränsövergångar, vilket hade en avgörande betydelse för Ceutas ekonomi. Bland annat underlättade undantaget för den svarta ekonomi som möjliggjordes av "bärarna" (porteadores), vanligtvis kvinnor fullastade med mat och kläder, som dagligen passerade gränsen med varor till försäljning i Marocko.⁴⁵⁰ Däremot gällde inte detta uppehållstillstånd utanför Ceuta och det är bland annat därför man utförde kontroller i Algeciras på det spanska fastlandet. Marockaner söder om Tetuán var däremot tvungna att ha visum för att ta sig till Ceuta. Om de tog sig över gränsen illegalt kunde spansk polis utan vidare återbörd dem till Marocko.⁴⁵¹ Gränsarrangemanget mellan Ceuta och Tetuán ändrade emellertid inte att exempelvis Holland i Unionens centrum delade Spaniens gräns mot Marocko i Unionens periferi genom den fria rörligheten mellan medlemsstaterna i Unionens utvidgade Gesellschaft.

Medina betyder stad, men refererar i detta sammanhang till den gamla staden. Medinan i Tetuán påminde om gamla staden i Jerusalem, Damaskus, Marrakech etc. Med andra ord en labyrint av trånga gränder med påträngande dofter där man hittar handlare och hantverkare i varje gathörn som inte handlar med fasta priser utan köpslår med kunden, vilket är ett av orientalismens motiv som anger vad som

statens byråkrati under kungens auktoritet som statschef, överbefälhavare och religiös ledare då kungen (Hassan II) gjorde anspråk på att vara ättling till Muhammed (vilket även borde gälla Mohammed VI som tog över tronen 1999).

449 Se E. Baracani, 2007. Jfr B. Bot, 2004, sid. 6. Barcelonaprocessen eller The Euro-Mediterranean Partnership (EMP) omfattade Unionens medlemsstater och 12 medelhavsländer varav Marocko och de övriga Nordafrikanska länderna ingick. Efter utvidgningen 2004 har The European Neighbourhood Policy (ENP) kompletterat och utvecklat denna politik till att även inkludera grannländerna vid Unionens yttre gräns i öst.

450 E. Berg & P. Ehin, 2006, sid. 65.

451 E. Goldschmidt, 2006, sid. 38.

inte är europeiskt.⁴⁵² Med guiden som anförare var det som att befinna sig i Tintins äventyr *Krabban med guldklorna* från 1941 där Tintin följer efter smugglare i snarlika gränder.⁴⁵³ En skillnad mellan ett äventyr och en turistexkursion är att en exkursion är planerad för att roa turister med spektakulära upplevelser utan obehagliga överraskningar. Turister bjuds således på tama äventyr, vilket inte garanterar att allt går planenligt.

Första stoppet på rundvandringen var porten till det kungliga palatset där guiden redogjorde för palatsets historia. Guiden flankerades av en fotograf, vilken tog foton av gruppen och sedan sålde dem till resenärerna på exkursionen. Guiden hade förklarat att det var i sin ordning att ta kort om motivet var allmänt. Ville man ta kort av en person i en viss affär fick man däremot fråga om lov. Strax efter att guiden gått vidare i gamla staden var det en i gruppen som tog ett foto av en grönsakshandlare som stod och förhandlade om priset med en kund. Handlaren såg inte när fotografen lade an, men hörde klicket när fotot togs. Som en reflex vände handlaren huvudet mot ljudet och sökte personen bakom kameran. Han fick syn på den ansvarige, sökte ögonkontakt och hötte med fingret. Den ansvarige försökte sig på att stirra tomt framför sig samtidigt som han skyndade på stegen. Dessvärre var gränden full av folk så han var tvungen att anpassa farten till den gängse. Han fortsatte dock att spela oberörd, men med generad uppsyn.⁴⁵⁴ Här avvek en resenär från exkursionens föreskrivna beteende och fick en lätt obehaglig upplevelse som gick utanför exkursionens planerade upplevelser av Marocko som en exotisk motsats till Europa.

Vid det andra stoppet stannade vi till vid en gammal berberkvinna som sålde tyger. Tillsammans med guiden engagerade hon turisterna och klädde ut dem i traditionella kläder med hucklen och svepte in dem i randiga tyger. Kamerorna gick varma och spektaklet genomfördes utan att den gamla kvinnan agerade skyltdocka. Nästa anhalt på rundvandringen var en ormtjusare som använde en snarlik teknik som damen när han lade ormen om turisternas halsar istället för sin egen samtidigt som han lät en skål gå runt. Därefter fördes vi till en mattaffär. För att alla skulle följa med in försäkrade oss guiden upprepade gånger att man inte behövde köpa något. Väl inne i affären fick gruppen sätta sig ner på sofforna längs väggarna i butiken. Sedan var det en person som presenterade mattorna och förklarade hantverket bakom som en produkt av marockanska berberkvinnors hantverk enligt traditionell modell. Varje matta som rullades ut hade sitt unika mönster. När ett 30-tal mattor rullats ut på varandra förklarade mannen på vilket sätt dessa kunde betalas, skeppas hem och förvisso bytas ut om man var missnöjd. Sedan började han att med matta efter matta fråga om de var fina. Om man visade minsta intresse lades mattan undan under försäkringar om att personen inte på något sätt förband sig för ett köp utan

452 Jfr K. Grinell, 1999. I en läsning av svenska resehandböcker från tiden 1945-1985 urskiljer Grinell ett underliggande eurocentriskt mönster. Grinell citerar bland annat en handbok från 1950 som förklarade den relativa fattigdomen i Syditalien med hänvisningar till Orienten på sidan 138: 'Tittar man i gränderna med deras folkmyller ser man alltså de syner som en gång gav upphov till det kända uttrycket att i Neapel börjar Orienten.'

453 Hergé, 1970a, sid. 40.

454 Jfr C. S. Ooi, 2001, sid. 97-100. Ooi framhöll att turister är mångsidiga eller ombytliga och inte med självklarhet gör vad de säger eller följer föreskrivna beteenden för att få den utlovade upplevelsen vid turistdestinationen.

bara skulle få mer information efteråt. När mattorna hade gått igenom togs de som hade visat ett intresse om hand av varsin försäljare, vilket bröt upp den kollektiva presentationen.

Besöket på vad som framhölls som en genuint marockansk restaurang utgjorde avslutningen på rundturen som var väl inövad. På menyn stod soppa, kebab, cous-cous med kyckling samt apelsin med kanel och marockanskt myntaté. Till maten spelade en kvartett när mynten klirrade i deras bössa. Kyparen var noga med att påpeka att man skulle lämna dricks. Under maten talade jag med en amerikansk dam som hade förhandlat om en matta. Hon och hennes man var pensionärer, kom från Kalifornien och hade i sju år seglat runt jorden i sin yacht som låg för ankar i Gibraltar. Efter att hon insett att mattan kostade mer än hon var villig att betala hade hon bestämt sagt nej fyra gånger innan säljaren gav upp. Priset var förhandlingsbart, men hade en nedre gräns. Damen hade uppenbarligen dåligt samvete för att hon inte hade köpt mattan trots att försäljaren gått ner rejält i pris. Hon konstaterade att det säkert var försäljarens sista chans för dagen. Hennes rannsaking av samvetet var ingen tillfällighet. Massturismens spektakulära upplevelser till relativt låga priser utgår från ojämlika levnadsförhållanden i Gesellschaft. Om turisten tackar nej till de upplevelser som erbjuds efter att ha efterfrågat dem, kan ett Gemeinschaft göra sig påmint. Till skillnad från den nämnda damens röst kan rannsaking av samvetet i orientalismens förvrängda genre följas av värnandet om anseendet där turisten tar avstånd från att vara en västerländsk lätting blind för andra människors nöd och framhåller viljan att hjälpa ”dem” på ett ansvarsfullt sätt, vilket nationella stilar har ramat in på olika sätt som Unionens nationella stil i Barcelonaprocessen.

På bussen mellan Tetuán och Tanger skickade exkursionens fotograf runt korten till försäljning. Fotografen såg att jag var ointresserad, satte sig bredvid mig och frågade var jag kom ifrån. Han gav mig ett av korten där jag var med och sade: ”To a friend”. Jag tackade nej, men han insisterade. Jag kunde få dem eftersom han hade för många sade han och visade mig kort efter kort. Jag vidhöll mitt ointresse, vilket han tycktes uppfatta som en förolämpning. Utifrån kortens motiv torde de som köpte dem vara mer intresserade av att se sig själva i en spektakulär miljö än av Marocko. I Tanger promenerade vi genom ytterligare en medina. Vi tog en paus vid ett hotell där man kunde köpa marockanskt hantverk i hotellets souvenirshop som påminde om ett mindre varuhus. Därefter gick bussen tillbaka till Ceuta och vid Tarajal behövde återigen ingen stiga av bussen för kontroll varpå vi fick tillbaka våra pass. Efter färjeturen till Algeciras fick alla genomgå pass- och säkerhetskontrollen vid ankomsten, men den var snabbt överstökad.

Som kontrast till exkursionen i Marocko var jag på väg mot samma pass- och säkerhetskontroll i Algeciras den 14 augusti 1999 och fotade den på avstånd. När jag kom fram ville en kontrollant undersöka min väska. Han vände och vred på mitt pass samt frågade vilken nationalitet jag hade. Därefter bad han mig att stiga in i rummet bakom själva kontroldisken. Jag gick in i ett rum med fyra TV-skärmar som visade olika delar av terminalområdet. Rummet var kallt med ett bord och några stolar. Därtill fanns det två dörrar i rummet som ledde in till två celler. Kontrollanten som hade bett mig följa med fyllde i ett papper med mina personuppgifter och

skrev under med sitt namn. När jag försökte kika på pappret lade han undan det. På bordet stod två små genomskinliga plastpåsar med trögflytande grönaktig vätska. Ett ögonblick senare kom en kontrollant ut från en av cellerna och tog av sig ett par latexhandskar. Efter honom kom en man som såg ut att komma från Nordafrika och som fick ta med sig plastpåsarna på bordet, vilket han tackade för. Kontrollanten frågade om jag var turist, jag svarade att jag var turist och student. Jag frågade om jag fick sätta mig ner varpå han svarade bestämt nej. Han frågade vidare om mina studier och jag svarade att de omfattade spanska och sociologi. Då log han och konstaterade att här hjälpte det inte med sociologi, sedan tystnade han abrupt. Efter en snabb och pliktskyldig kroppsvisitation fick jag mitt pass och kunde gå. Utifrån Unionens nationella stil var denna episod spektakulär. Utifrån en marockansk nationell stil kanske den var banal. Inte minst med tanke på att cannabis har varit den viktigaste grödan bland Rifbergens fattiga sedan 1990-talet varpå Marocko blev den ledande producenten i världen.⁴⁵⁵ Jag menar inte att marockaner i allmänhet skulle vara inblandad i smuggling. Mot bakgrund av att det är välkänt att en omfattande smuggling pågår i regionen kan man tänka sig att resenärer från Marocko gärna misstänks för smuggling vid dessa gränskontroller.

Resenärerna i exkursionen till Marocko hade korsat Medelhavet och besökt Afrika till skillnad från Europa, Marocko till skillnad från Spanien, Tetuán till skillnad från Ceuta. Ändå hade de inte på allvar varit utanför Unionen. De hade ingått i en synoptisk övervakning av spektakulära upplevelser i form av marockanska turistattraktioner samtidigt som en panoptisk gränskontroll i Ceuta hade satts inom parentes, vilket legitimerades med Unionens Europa som utgångspunkt oavsett resenärernas olika röster om saken.

455 E. Goldschmidt, 2006, sid. 238-239.

En spektakulär prototyp

Amerika som världens utgångspunkt

Stephen Toulmin hävdade 1990 att ett naturvetenskapligt synsätt hade varit centralt för det moderna samhällets framväxt och för nationalstaten. Samtidigt hävdade han att ett humanistiskt synsätt hade fått ökat inflytande. En av hans slutsatser var att nationalstaten inte längre dominerade västerlandets politiska tänkande i moraliskt hänseende, vilket kanske kan översättas till att nationalismen inte längre skulle vara en dominerande ideologi. Han beskrev nationalstaten som Leviathan i färd med att förvandlas till en yrvaken Gulliver fjärrad av Lilliputtar med en mångfald små rep. Oavsett om så var fallet såg han det som önskvärt. Till exempel förespråkade han att icke-statliga organisationer borde ges större utrymme inom och över nationalstatens gränser. Toulmin tillstod emellertid att nationalstaten fortfarande hade auktoriteten när det kom till praktisk handling.⁴⁵⁶

Jürgen Habermas delade i vissa avseenden Toulmins uppfattning om nationalstatens auktoritet i april 1999 då han kommenterade Natoalliansens bombningar i Kosovo. Enligt Habermas var det ett krig mellan rätt och moral där folkrättens omvandling till en världsmedborgarrätt aktualiserades. Med USA i spetsen åberopade Nato de mänskliga rättigheterna för att bryta mot folkrätten. Utan mandat från säkerhetsrådet i FN försökte Nato hindra serbiska truppers folkmord på kosovoalbamer med "humanitära" flygräder. Habermas såg Natos intervention som ett steg mot en önskvärd världsmedborgarrätt, men hans slutsats var att ett egenmäktigt förfarande inte fick bli en regel då det kunde vara vanskligt att bryta mot nationalstatens våldsmonopol. Han framhöll vidare en motsättning mellan ett USA som verkade för att driva igenom de mänskliga rättigheterna globalt med hjälp av maktpolitik och de flesta av Unionens medlemsstater som utgick från en människorättspolitik vars syfte skulle vara att etablera en rättsordning inom ramen för internationella relationer. Sedermera anklagade Serbien-Montenegro i sin tur Nato för folkmord.⁴⁵⁷

456 S. Toulmin, 1995. Jfr A. Appadurai, 2006, sid 29. Om man översätter Toulmins resonemang till Appadurais terminologi skulle Gulliver utgöra det internationella systemets "ryggradsstruktur" och Lilliputtarna olika nätverkssystemets "cellulära struktur."

457 J. Habermas, 1999. Jfr A. Roberts, 1999. Se Tidningarnas Telegrambyrå, 2004, för det juridiska efterspelet. Den 15 december 2004 meddelade FN:s högsta juridiska organ, den internationella

För Toulmin var etableringen av nationalstaten ett maktpolitiskt resultat av en strävan efter stabilitet, enhetlighet och fred genom att nationalstater balanserade varandras militära makt. Vid slutskedet av kalla kriget menade han att det borde ges utrymme för en människorättspolitik som antogs främja mångfald och anpassning utifrån en demokratisering av världen. Han använde USA:s konstitution som ett exempel på hur ett sådant utrymme kunde se ut:

I likhet med USA:s mångfald av domsrätt och statliga myndigheter, när dess konstitution fungerar bra, kan icke-nationella institutioner dämpa nationalismens ytterligheter, hålla tillbaka absolutismens fordringar och förhindra det godtyckliga maktutövande till vilket etablerade härskare i alla länder så ofta frestas av i sin suveräna makt.⁴⁵⁸

Toulmin tycktes låta nationalismen flyta ihop med absolutismen, vilket underströks av hans ställningstagande att nationalstaten utgjorde ett hot mot individens rättigheter och därför var otidsenlig. I det avseendet följde Toulmin ett antagande som etablerades efter andra världskriget, nämligen att nationalism skulle utgöra ett hot mot liberalism respektive mot demokrati. Här går det att urskilja en omvärdering jämfört med de amerikanska grundlagsfäderna i slutet av 1700-talet fram till åtminstone Woodrow Wilson i början av 1900-talet då rätten till nationellt självbestämmande var en liberal ståndpunkt.⁴⁵⁹ Toulmin hade visserligen rätt i att individen är en undersåte i den absoluta staten, men i nationalstaten är individen en medborgare och beroende på vilken nationell stil som har legitimerat nationalstaten har medborgarens rättigheter garanterats respektive åsidosatts.

Toulmins resonemang låg nära den postmoderna globaliseringstesens, vilket bekräftades av att han använde USA som ett exempel på hur hela världen borde or-

domstolen i Haag, enhälligt att försvarsalliansen Nato inte kunde anklagas för folkmord i samband med bombningarna 1999 i Kosovo. Regeringen i Serbien-Montenegro hade anmält åtta Natoländer för folkmord. Enligt domen avvisades anklagelserna på grund av att Serbien-Montenegro inte var medlem i FN när bombningarna utfördes i april 1999. Natoländerna hävdade att bombningarna vid den tidpunkten var nödvändiga för att stoppa Belgrads etniska rensning av den albanska minoriteten i Kosovo. Serbien-Montenegro hävdade i sin tur att flyngangreppen stred mot folkrätten. Från och med 2005 har FN utgått från en princip om "skyldigheten att skydda" när människor hotas av folkmord, etnisk rensning och krigsbrott. Jfr ICISS, 2001. Se även A. Naess, 2002, sid. 117. Naess anförde Gandhis ickevåldslära som ett alternativ, vilket ingen av parterna i fallet Kosovo tycktes ha övervägt på allvar.

458 S. Toulmin, 1990, sid. 271-272.

459 Se J. Rabkin, 1997, som hävdade att en ståndpunkt liknande Toulmins formulerades i samband med FN och *Deklarationen om de mänskliga rättigheterna* från 1948, som av vissa ansågs lägga grunden till en situation analog till det federala systemet i USA där de konstitutionella rättigheterna först bedöms av delstaternas domstolar och i sista hand av federala domstolar. I sista hand skulle således internationell rätt övertrumfa nationalstaters rätt i det internationella systemet vid fall som handlade om mänskliga rättigheter, vilket Rabkin framhöll som ett vågat antagande så länge mänskliga rättigheter sanktioneras av nationalstater. Jfr S. Näsström, 2003, som jag tror argumenterade mot både Toulmins och Rabkins ståndpunkter i sin demokratiteoretiska diskussion om en legitim utgångspunkt för ett demokratiskt statsskick på sid 829: "Could it be that the response to globalization lies not in a cosmopolitan political community, nor in an affirmation of the already existing nation-state, but in a de-territorialized understanding of legitimacy?" Även om det skulle framstå som ett rimligt svar på problem som globaliseringen ställer etablerade demokratier inför, skulle det troligen inte lösa det teoretiska problemet om hur en legitim utgångspunkt för ett demokratiskt statsskick kan bestämmas innan statsskicket har etablerats.

ganiseras. Ja, åtminstone i de fall då "... dess konstitution fungerar bra ...". Med denna brasklapp lämnade Toulmin öppet för att även USA kunde drabbas av "nationalismens ytterligheter" och makthavares "suveräna makt". Vad han då underförstått medgav var att USA:s konstitution utgick från nationalismens första princip om folkets suveränitet, det *amerikanska* folkets suveränitet.⁴⁶⁰ Motsättningen som Habermas urskilde mellan USA:s maktpolitik och en människorättspolitik som flertalet av Unionens medlemsstater antogs stå bakom i relation till Kosovo, har ramats in av nationalismens genre och således även av enskilda nationella stilar som den amerikanska. Med andra ord har olika röster förespråkade respektive ståndpunkt inom ramen för en amerikansk nationell stil.⁴⁶¹

Som Toulmin anspelade på med "Leviathan" och "Gulliver" har storleken haft betydelse för nationalstatens etablering, men den har inte varit avgörande. Nationalstater har kommit och gått i alla möjliga storlekar, vilket inte innebär att de har varit självtillräckliga. De har oavsett storlek på olika sätt varit beroende av andra nationalstater i ett internationellt system legitimerat av nationalismens genre, vilket inte tycks ha förändrats med USA:s politiska dominans i världen. Därför är jag inte lika säker som Toulmin på att nationalismen har släppt sitt grepp om västerlandets politiska fantasi. Efter kalla kriget har nationalstatens gränser visserligen förefallit mindre viktiga i militärt hänseende och deras ömsesidiga ekonomiska beroende har ökat avsevärt. Samtidigt har en polisiär övervakning och kontroll av nationalstaternas gränser förstärkts, vilket har varit särskilt tydligt i USA och vid Unionens yttre gränskontroll som har kallats för en "pooling of sovereignty".⁴⁶²

Om Toulmins ståndpunkt var karakteristisk för hur nationalismen beskrevs i allmänhet i slutet av 1900-talet blir det intressant då andras nationalstater framstod som att de hade förlorat sin auktoritet samtidigt som den egna nationalstatens auktoritet togs för given, bortsett från spektakulära undantagsfall då dess auktoritet ledde till ytterligheter eller maktmissbruk. Med andra ord tycktes Toulmin bortse från banala aspekter av nationalismen, vilket resulterade i en ensidig bild av nationalstaten. Om man tillåter en förskjutning av den innebörd Toulmin gav nationalstaten kan skillnaden mellan legitimeringen av en absolut stat och en nationalstat klargöras varpå det torde framstå tydligare hur Unionen formulerade Europa som en nation.

460 B. Anderson, 1992, sid. 208. Anderson påpekar att det i oavhängighetsdeklarationen från 1776 talas om "folket". Ordet "nation" gör sin debut i 1789 års konstitution.

461 Jfr G. Lakoff, 2001, sid. 31-34. Lakoff urskilde utgångspunkterna för respektive ståndpunkt i olika metaforer som användes för att legitimera amerikansk utrikespolitik. Nationen som en person styrd av egenintresse och oberoende av andra skulle vara maktpolitikens utgångspunkt och nationen som en person beroende av andra styrd av internationella normer skulle vara människorättspolitikens utgångspunkt.

462 P. Andreas, 2003, sid. 101.

En förskjutning av nationalstatens födelse

Toulmin framhöll två olika kunskapskällor som har varit centrala i det moderna samhället. Märk väl att en källa är ett flödes upprinnelse vilket inte behöver säga något om hur detta flöde ter sig längre fram, i en annan terräng. Den första källan som Toulmin kallade för det humanistiska och litterära ursprunget växte fram under senare delen av renässansen. Som exempel anförde han Michel Montaignes essäer och William Shakespeares dramer där han fann en skeptisk hållning till slutgiltiga sanningar och en nyfikenhet på livets mångfald. Den andra källan, som Toulmin kallade för det vetenskapliga och filosofiska ursprunget, menade han växte fram något senare på 1630-talet. Han tog Isaac Newtons matematiska principer och René Descartes filosofiska sökande efter en absolut visshet om kunskapens grunder som exempel. Toulmin sammanfattade förändringen som att formell logik, allmänna principer, abstrakta axiom och det permanenta var inne medan retorik, enskilda fall, mångfald och det tillfälliga var ute.⁴⁶³

Enligt Toulmin var anledningen till att sökandet efter absolut visshet fick ett sådant genomslag att Europa härjades av det "trettioåriga kriget". De religiösa dispyter som legitimerade kriget skapade en ovisshet, vilken blev outhärdlig i kombination med allt elände som kriget förde med sig.⁴⁶⁴ Två år innan Descartes dog i Stockholm tog kriget slut 1648 i och med den Westfaliska freden. Fredsfördraget kom att symbolisera en ny politisk ordning som hade börjat växa fram under renässansen. På pappret utformades ett rudimentärt system av suveräna stater som inom studiet av internationell politik har använts som nationalstatens födelseattest.⁴⁶⁵ Med andra ord antas att den modell som skulle bli utgångspunkt för politisk handling i hela världen formulerades i Westfalen. I den nya politiska ordningen kom stormakterna att hänvisa till Westfalen i de fördrag som ingicks på den europeiska kontinenten, men det skulle dröja tills det var nationer som slöt fred. Framförallt bekräftade den nya politiska ordningen att medeltidens centrala auktoriteter som påven och kejsaren hade förlorat inflytande till fördel för den absoluta staten, vars utgångspunkt var furstens absoluta suveränitet inom ett avgränsat territorium.⁴⁶⁶ Om man ska välja ett årtal för uppkomsten av en internationell ordning av nationalstater tycks kongressen i Wien 1815 efter napoleonkrigen vara mer passande än 1648 års fred i Westfalen. Efter den amerikanska och den franska revolutionen i slutet av 1700-talet upphörde man efterhand att legitimera fredsfördragens giltighet med hänvisningar till den Westfaliska freden. Efter napoleonkrigen upphörde man definitivt med det samtidigt som regler för gränser mellan suveräna nationalstater etablerades, vars utgångspunkt var folkets suveränitet inom ett avgränsat territorium.⁴⁶⁷

463 Jfr S-E. Liedman, 1999, sid. 315-342.

464 Jfr K. Johannisson, 2009, sid. 34-46. Enligt Johannisson följs eländet av en melankolins känslöstruktur i Europa under 1600-talet, bland annat i form av känslor som förtvivlan, skräck och föreställningar om obeständighet.

465 Jfr B. Hettne, 2005.

466 Jfr J. P. Burgess, 2005.

467 M. Billig, 1995, sid. 83-84.

Ett våldsmonopol brukar anföras som nationalstatens kännetecken. I lika hög grad har ett monopol på rörelsefrihet varit centralt. I övervakningen och kontrollen av nationalstatens gränser tycks respektive monopol sammanfalla. Med framväxten av nationalismens antaganden övergick de krigförande subjekten från att vara furstar till nationer och istället för att rörelsefriheten begränsades av släkt-, skrå- och församlingstillhörighet begränsades den av nationell tillhörighet. Att nationalstater inte alltid har förmått att upprätthålla dessa monopol ändrar inte på vad som antas vara legitimt i nationalismens genre. I denna utdragna och mångbottnade historia ska endast ett fåtal nedslag göras framöver.

Innan olika antaganden om krigsherrar började ersättas av antaganden om nationer iklädde sig en del krigsherrar den absoluta staten och dess religiösa legitimitet, med andra ord de suveräna monarker som etablerades från renässansen fram till slutet av 1700-talet. Eftersom religionens grundvalar började ifrågasättas blev religionen en spektakulär fråga jämfört med medeltiden då frågan om religiös tillhörighet i huvudsak var banal. I ett sådant historiskt perspektiv har internationell rätt ansetts vara besläktat med medeltida chevalereska ideal. Bland annat menade kulturhistorikern Johan Huizinga 1938 att det gick en rak linje från den medeltida riddarens ideal att krig var ett nobelt spel, vars ursprung skulle vara uråldrigt, till ideal som omfattades av 1600-talets "honnête homme" och vidare till den moderne gentlemannens ideal.⁴⁶⁸ Här bör det påpekas att Huizinga utgick från hur privilegierade klasser i förmoderna samhällen hade skapat ideal utifrån en tävlan mellan likar. Till viss del påminner det om Unionens kulturpolitik vars utgångspunkt var medlemsstaternas mångfaldiga kulturarv och en unik kreativitet som tillskrevs Europa. Unionens förhoppning var att kreativiteten skulle leda till innovationer, vilket förutsatte en kommersialisering och rationalisering av kulturen som Huizinga på sin tid tog starkt avstånd från.⁴⁶⁹

Huizinga hävdade att kamplusten att utmärka sig i förhållande till sina likar sprungen ur högmodet hade skapat ideal om heder och adelhet, som efterhand hade ersatts av ideal om rättvisa i form av allas lika rättigheter, vilka i sin tur hade kommit till uttryck i en internationell rättsordning även om den inte var etablerad fullt ut. I en sådan internationell rättsordning ingick det att skilja mellan å ena sidan krig och fred samt å andra sidan mellan krigshandlingar och kriminella handlingar. Den dag ett system av internationella skyldigheter hade etablerats på etiska grunder där medlemmarna erkände varandra fullt ut som likar, skulle kampen vara sublimerad i en

468 Se J. Huizinga, 1950, sid. 104. Närmare bestämt hävdade Huizinga att dessa ideal handlade om att krig var en nobel lek då han ansåg sig skriva om den lekande människan trots att det han beskrev i huvudsak handlade om olika former av spel. Jfr J. Asplund, 1987, sid 66. Utöver att Huizinga bortsåg från skillnaden mellan lek och spel, tycktes han i allt väsentligt inte heller uppfatta skillnaden mellan spel och tävling. I vissa spel tävlar man, men alla spel är inte tävlingar. Jfr A. Guttman, 2004, sid. 6.

469 Jfr T. S. Henricks, 2006. Henricks jämför Huizingas syn på lek och spel med sociologins klassiker som Marx, Weber, Durkheim och Simmel. Bland annat problematiserade Henricks hur Huizingas idealism gjorde att han inte bara tog avstånd från det moderna samhällets materialism utan också tycktes vara blind för möjligheter som skapades inom exempelvis modern sport som enligt Huizinga inte hade någon kulturskapande kapacitet. Henricks sammanfattar Huizingas ståndpunkt på sid 20: "... the sporting world has developed as an essentially profane diversion, guided by the technical and economic requirements of its sponsors."

rättvis ordning där skälen till krig var bortrationaliserade. Enligt Huizinga skulle det nobla spelet leva kvar i diplomatiska former och om krig blev aktuellt, i ett officiellt upphävande av freden.⁴⁷⁰

Till skillnad från Huizinga kan jag inte urskilja en rak linje i hans historieskrivning, snarare tycktes han beskriva olika föreställningar om rent spel utifrån den omvärdering av alla värden som övergången från Gemeinschaft till Gesellschaft innebar. I denna övergång har ett ideal om *ridderlig konkurrens* förverkligats med den moderna tävlingsidrotten, men en förutsättning för det har varit att idrotten har avgränsats eller skilts ut från resten av samhället. Den avgränsningen har visat sig vara svår att upprätthålla till och med inom idrottens begränsade sfär.⁴⁷¹ Att nationalismens genre har ramat in idrotten i det moderna samhället är bara ett exempel på svårigheterna.

Enligt Huizinga var hans samtida ideal om en rättvis internationell ordning därtill hotat, eller i färd med att överges, till fördel för idealet om ett så kallat totalt krig som utgick från statens makt att skydda sina medborgare mot fiender utan att begränsas av etiska överväganden. Huizinga polemiserade framförallt mot Carl Schmitt som hävdade att skillnaden mellan vän och fiende bestämdes av möjligheten till verklig kamp. Således tycks begreppen vän respektive fiende reduceras till att betyda "med" respektive "mot" varandra i Schmitts politiska filosofi. Därmed förknippas inte vän och fiende med häftig välvilja eller illvilja som i ett Gemeinschaft, utan snarare med kallt konstaterade hot respektive skydd som i ett Gesellschaft. För Huizinga var Schmitts begrepp om politik en barbarisk återgång till en era som föregick det nobla krigets civiliserande historia.⁴⁷² Motsättningen mellan Huizingas och Schmitts ståndpunkter utgör en tidigare variant av den motsättning Habermas urskilde mellan en människorättspolitik och en maktpolitik i relation till bombningarna i Kosovo. I båda fallen återfanns ståndpunkterna i nationalismens genre vari de formulerades av röster som ramades in av olika nationella stilar. En ståndpunkt som påminner om den Huizinga utgick från, men formulerad utifrån materialistiska snarare än idealistiska argument, har tillskrivits Unionen. Till skillnad från ett "great game" som motsvarade Schmitts maktpolitik skulle Unionen stå för "fair play", vilket påminde om Huizingas människorättspolitik. För Unionens del framhölls att det effektivaste sättet att möta hot som globala klimatförändringar eller global terrorism skulle vara rent spel: "Great game politics cannot meet these challenges effectively. Instead fair play is the Realism of the twenty-first century. And so pooling of sovereignty is a sensible thing to do."⁴⁷³

En "pooling of sovereignty" där respektive medlemsstat överför delar av sin suveränitet till Unionen kan betraktas som en bekräftelse av det ena ledet i tesen om postmodern globalisering som framhåller att nationalstaternas gränser överskrids, att deras ömsesidiga beroende ökar och att deras suveränitet går förlorad. Efter kalla

470 J. Huizinga, 1950, sid. 100-101.

471 Se J. Asplund, 1989, sid. 156. Asplund formulerade motsatsparet mimetisk rivalitet och ridderlig konkurrens i sin tolkning av den olympiska rörelsens uppkomst och den moderna tävlingsidrottens succé.

472 J. Huizinga, 1950, sid. 208-211. Jfr C. Schmitt, 1992, sid. 222-223. Jfr även J. P. Burgess, 2009, sid. 143-144.

473 B. Bot, 2004, sid. 6. Bernard Bot var Hollands utrikesminister då Holland stod som ordförande för Unionen 2004 när han höll tal om Unionen i det tjugoförsta århundradet.

kriget ökade antalet inbördeskrig och de översteg antalet regelrätta krig mellan nationalstater, vilket kan betraktas som en bekräftelse av den andra delen i tesen om postmodern globalisering som framhåller att nationer undergrävs av självträffadiganden och självständighetssträvanden underifrån.⁴⁷⁴

Med anledning av att kalla kriget avslutades utan en internationell konferens frågade sig Timothy Garton Ash, vars artikel om Rutenien jag diskuterade i kapitel två, vad den nya europeiska ordningen skulle kallas när det inte längre var ett Jalta-Europa (med Jalta avsåg han konferensen efter andra världskriget där en bipolär internationell ordning etablerades över hela världen). Efter förslag som Paris-Europa, Bryssel-Europa, Berlin-Europa frestades han att säga Washington-Europa.⁴⁷⁵ I likhet med att det kalla kriget aldrig avslutades med en konferens startade det heller aldrig med en offentlig krigsförklaring, vilket bland annat var anledningen till beteckningen "kallt" krig. Att förvänta sig en konferens som avslutning på det kalla kriget var som att förvänta sig ett svar på en fråga som aldrig har ställts. Även om han inte verkade helt klar över det satte Garton Ash fingret på det som var självklart och därför lätt att bortse från. Till skillnad från vad tesen om postmodern globalisering hävdar ingick Unionens Europa i en världsordning som legitimerades av en banal amerikansk nationell stil. Närmare bestämt skulle världsmarknadsaspekten i tesen om en postmodern globalisering som antas överskrida nationalstater legitimeras av en amerikansk nationell stil som banal utgångspunkt för hela världen. Vid de tillfällen då andra genrer, stilar eller röster har brutit mot denna banala amerikanisering har dessa avvikelser framhållits som en spektakulär nationalism, vilken enligt tesen om postmodern globalisering legitimerar separatism, tribalism och terrorism.⁴⁷⁶

Det internationella systemet av nationalstater har onekligen genomgått förändringar efter kalla kriget, men nationalismens genre tycks fortfarande vara utgångspunkten för utövandet av legitimt våld vid kriminalitet om det definieras som en polissak och vid krig om det betraktas som en militär angelägenhet. Terrorism har i det perspektivet behandlats som en anomali och beskrivningar av så kallad global terrorism glider mellan begreppen kriminalitet och krigsförbrytelse. Efter kalla kriget har skillnaden mellan kriminalitet och krig tenderat att bli otydlig i olika avseenden, men våldsutövningen har ändå i hög grad legitimerats av nationalismen.

I etablerade centrum betecknas det som terrorism eller organiserad brottslighet att bedriva gerillakrigföring. Så var fallet när ledare i Belgrad legitimerade de serbiska truppers intervention i Kosovo 1999 med hänvisning till nationell suveränitet och rätten att upprätthålla ett våldsmonopol. Utifrån separatisters utgångspunkt från periferin som vill etablera en nation kan gerillkrig beskrivas som en befrielsekamp mot en förtryckande regim, vilket var utgångspunkten för befrielsearmén i Kosovo (UCK) legitimerad av folkens rätt till nationellt självbestämmande. Natoalliansens så kallade humanitära bombningar i Kosovo med hänvisning till mänskliga rättigheter kan rimligtvis betraktas som i sista hand legitimerad av en amerikansk banal

474 Jfr M. Boås, 1998, som diskuterar framväxten av inofficiella arméer ledda av lokala krigsherrar i Burma, Somalia, Sierra Leone eller Liberia och som han kallar för den "postmoderna staten". Jfr även A. Appadurai, 2006.

475 T. G. Ash, 1999a, sid. 460-461.

476 Jfr M. Billig, 1995.

nationell stil. Efter kalla kriget har USA understrukt sin suveränitet oavsett om det har handlat om militära insatser i främmande länder eller polisiära insatser för att förstärka gränskontrollen mot terrorism, droghandel eller illegal invandring. Vid terrorattacken mot USA den 11 september 2001 blev den ovan nämnda glidningen mellan kriminalitet och krig särskilt tydlig då president Bush den yngre svarade med att maktpolitiskt förklara "krig mot terror" legitimerad av en spektakulär amerikansk nationell stil.⁴⁷⁷

I kontrast till USA:s maktpolitik har medlemsstaternas överföring av suveränitet till Unionen ansetts gynna en människorättspolitik:

While Europe has moved toward a conception of sovereignty as a resource to be used in international regimes, the United States has maintained much of the classical notion of sovereignty as a basis for autonomy and a barrier to unwanted movements across borders.⁴⁷⁸

Här uppmärksammas att medlemsstaternas suveränitet kan användas som en resurs i förhandlingar om överföringen av suveränitet till Unionen. Vad som inte har uppmärksamats i samma utsträckning är att Unionen vid en "pooling of sovereignty" vidmakthåller suveränitetsbegreppet. Bland annat har det framgått av Unionens försök till en samlad försvars- och säkerhetspolitik och i Schengensamarbetet för övervakning och kontroll av Unionens yttre gränser. Efter misslyckandet i Kosovo 1999 där medlemsstaterna visade sig vara starkt oeniga, inte minst rädde oenighet mellan Unionen och Nato, formulerades en säkerhetsidentitet (ESDI) som betonade en enad och sammanhållen identitet som skulle representeras av en "utrikesminister", vilket sedermera skrevs in i Lissabonfördraget.⁴⁷⁹ Av intresse är också att vid toppmötet i Laekken 2001 föreslogs inrättandet av en gemensam polisstyrka längs gränserna mot länder utanför Unionen. I ett första steg skulle gränskontrollmyndigheterna i medlemsländerna börja samarbeta, vilket blev en uppgift som ålades Frontex och bottnade i att övervakningen och kontrollen av Unionens yttre gränser skulle förstärkas.⁴⁸⁰

477 Se P. Andreas, 2003, sid. 79: "Although popularly called a 'war' much of the day-to-day activities of counterterrorism resemble crime fighting more than war fighting." Jfr T. Remington, 2011, som framhöll att ett krig mot terror är en metafor i likhet med ett krig mot droger eller mot fattigdom. Invasionerna av Afghanistan respektive Irak som följde i spåren av kriget mot terrorn skulle tvärtom ha varit bokstavliga krig – en pågående militär konflikt mellan nationalstater. Efter några veckor övergick respektive krig till väpnade konflikter av annat slag då interna stridigheter uppstod efter att de invaderade nationalstaterna hade kapitulerat. Det hindrade inte att man fortsatte att kalla stridigheterna för krig, men i metaforisk bemärkelse enligt Remington som utgår från nationalismens moderna krigsbegrepp. Jfr L. Pehrson, 2001, angående politiska motsättningar vid definieringen av "terrorism" i FN efter 11 september 2001.

478 R. O. Keohane, 2002, sid. 745.

479 Se J. P. Burgess, 2005, sid. 115: "From the Western European point of view, the EU is an embodiment of European democratic values. On the other hand, from the Eastern point of view, it is Nato that is the primary purveyor of democratic values, and the EU is primarily perceived as a bureaucratic-economic organism." Jfr P. Schlesinger, 2003, sid. 2-4. Se även S. Duke, 1999, som utförligt diskuterade Unionens gemensamma utrikes- och säkerhetspolitik som den formulerades i Amsterdamfördraget i relation till misslyckandet i Kosovo.

480 Jfr J. P. Burgess, 2009, sid 157: "... a new spatial order, based not upon space ordaining law, but rather based upon law evolving through a new ordering of peoples, culture and value in space."

Suveränitetsprincipens historiska dimension

Suveränitetsprincipen har varit central för nationalstaternas relationer. Å den ena sidan har principen handlat om staternas självständighet i förhållande till varandra och å den andra sidan har principen handlat om staternas auktoritet inom sina territorier, med andra ord en extern respektive intern suveränitet. Därtill är det brukligt att skilja på rättslig och faktisk suveränitet. Vid en "pooling of sovereignty" överlåter medlemsstaterna en del av sin rättsliga suveränitet till Unionen med förhoppningen att de tillsammans ska kunna utöva mer av en faktisk suveränitet än vad de skulle förstå var för sig. Idéhistoriskt kan suveränitetsprincipen spåras tillbaka till 1500-talet. Sedan dess har dess innebörd förändrats i en rad avseenden. Hur folkets suveränitet efterhand har fördelats i enhetliga respektive federala statsskick av olika slag lämnar jag därhän eftersom det är en fråga om statsskickets utformning som inte är relevant här. Att enhetliga och federala statsskick till en början tenderade att tangera skillnaden mellan furstens och folkets suveränitet är således heller inte av relevans här.⁴⁸¹

Jag vill understryka att suveränitetsprincipen beskriver en relation av ett visst slag. För det första är man suverän i förhållande till någon annan. Det går inte att vara suverän i sin ensamhet. Suveräniteten är social och utgör inte en inneboende förmåga som enskilda individer bär på, vilket även gäller för stater vars suveränitet står i relation till andra stater respektive befolkningar inom avgränsade territorier. För det andra beskriver suveränitetsprincipen en abstrakt relation. Vad det innebär blir tydligt om man kontrasterar principen med förmoderna beskrivningar av en högsta makt som är betydligt mer konkreta.⁴⁸²

Ett exempel på en konkret suveränitetsrelation gestaltas i Jobs bok från det gamla testamentet i Bibeln. Det är en diskurs som har förståtts på olika sätt. Till exempel har diskursen ansetts behandla frågan om varför de onda skördar framgångar i världen och de goda drabbas av motgångar.⁴⁸³ En annan tolkning av diskursen är att den utgör en del i Guds biografi. Då uppfattas Gud som en litterär gestalt, vilken växer fram och blir begriplig i dialog med sin skapelse.⁴⁸⁴ Ytterligare en tolkning av diskursen är att den handlar om retorikens makt i allmänhet och om maktens retorik i synnerhet.⁴⁸⁵ Jag kommer här att lägga till en tolkning som specificerar vad för slags social relation Jobs bok gestaltar.

481 Jfr R. O. Keohane, 2002, sid. 749.

482 Jfr Z. Bauman, 2009, sid. 82: "The League of Nations, and later the United Nations, wished to pull the bent-on-sovereignty nation-states away from the battlefield, their heretofore normal and tested ground of cohabitation and reciprocal genocide, and sit them down instead, and keep them, at a round table, prompting them to converse; it intended to lure the warring tribes to Athens with the promise of making their tribal, Jerusalem-style gods yet more secure." Genom jämförelser mellan Jerusalems monoteism (i synnerhet som den gestaltas i Jobs bok) och Atens polyteism diskuterar Bauman den moderna suveränitetsprincipen utifrån Carl Schmitts politiska filosofi för att förstå de undantag som har gjorts i internationell politik efter terrordådet 2001 mot World Trade Center i New York.

483 Jfr T. Hobbes, 2006, sid. 216.

484 J. Miles, 1996.

485 G. Olsson, 2007, sid. 306-309.

Att Gamla testamentet, bland mycket annat, är en diskurs om en "högsta makt" eller rentav en "yttersta makt" från en förmodern epok torde det inte råda några tvivel om. Det blir särskilt tydligt i Jobs bok där Gud genomgående kallas för "Herren" och inget annat då han talar till Job. Dessutom framhåller Herren upprepade gånger sin allsmäktighet i sitt furiösa tal till sin tjänare Job. Det är inget man betvivlar efter att ha tagit del av beskrivningar som att Herren härskar både över det vidunderliga sjöodjuret Leviatan och över den kolossala besten Behemot. I det konkreta mötet mellan Gud och Job framträder Gud i en virvelvinds gestalt. För övrigt är det den sista av Gamla testamentets texter i den judiska Bibeln där Gud möter människan direkt och utan ombud. I den kristna Bibeln är ordningen en annan även om texterna är desamma. Ytterligare en sak som understryker vad berättelsen handlar om är att Job beskrivs som den mäktigaste mannen i hela Österlandet. Han framställs också som den mest oförvitlige och redligaste. Han undviker det onda och ingen fruktar Gud så som han.

Här följer ett kort referat av berättelsen där jag först betonar en viss ordväxling för att sedan framhålla den avslutande vändningen i berättelsen.

En dag möter Herren sitt alter ego som kallas för Åklagaren. Åklagaren betvivlar Jobs oförvitlighet och de enas om att pröva Job. De vill se om Job kommer att tala kränkande om sin Herre då han drabbas av ont och förlorar det som är gott. Job drabbas av allt elände man kan tänka sig utom döden. Han förlorar sin rikedom, sina barn och han drabbas av hemska sjukdomar. Hans kära vänder sig ifrån honom och ingen håller sig för god för att spotta på honom. Även om Job förbannar sitt öde talar han aldrig kränkande om Herren. Däremot ifrågasätter han rättvisan i de prövningar han får utstå då han anser att han varit oförvitlig och rättfärdig. Herrens allsmäktighet ifrågasätter han däremot inte, vilket illustreras tydligt i en ordväxling där Herren går i svaromål på Jobs klagolåt över sitt orättvisa öde. Uppbragt kallar Herren Job för en mästrare och undrar om Job vill tvista med den allsmäktige. Job svarar nekande och fortsätter med att fråga hur han, som är av en sådan ringa natur, skulle kunna svara Herren. Job påstår vidare att han inte vet vad han ska svara och säger att det är bäst att lägga handen på munnen. Han konstaterar visserligen att han redan har talat två gånger tidigare, men understryker att han inte kommer att göra det igen.⁴⁸⁶

Oavsett vad Job menar med denna tystnad tycks han i slutändan ångra de tvivel han har hyst angående det rättvisa i sitt öde. För att understryka sin ånger klär han sig i stoft och aska. Han välsignas därefter av Herren med större rikedomar och med fler efterkommande än vad Herren tidigare har tagit ifrån honom och dör, till sist, mätt på livet. Samtidigt tycks Herren motivera denna välsignelse med att han varit orättfärdig mot sin tjänare. Herren påstår att Job, med sitt tvivel, har talat rätt och riktigt om honom till skillnad från Jobs vänner som under berättelsens gång idogt sjungit Herrens lov.⁴⁸⁷

Som jag förstår de avslutande vändningarna i Jobs bok är det Herrens och Jobs anseende som står på spel. Herren utmanas av sitt alter ego Åklagaren att pröva om Job kan leva upp till sitt anseende efter att Herren har beskrivit det som oantastligt. När

486 Job 39: 35-38.

487 Job 42: 1-16.

det visar sig att Job gör det mot alla odds sätter Job i sin tur Herrens anseende på spel. Trots sin allsmäktighet visar Herren med sin prövning av Job att han har ansatts av tvivel. Herrens anseende som allsmäktig och rättvis formuleras i det här fallet i relation till Jobs anseende som den mäktigaste och oförvitligaste mannen i Österlandet, vilket uppenbaras under berättelsens gång. Efter sina vedermödor ansätts Job av tvivel angående Herrens rättvisa i likhet med Herrens tvivel angående Jobs rättrådighet.

I anknytning till den ordväxling som slutar med att Job lägger handen på munnen har det framhållits att Jobs tystnad kan förstås på två olika sätt. Det ena sättet skulle vara att förstå den som ett medgivande, att Herren har rätt och att Job inte vill tala mot bättre vetande. Det andra sättet skulle vara att förstå den som en protest, att Job hävdar sin rätt på det enda sätt som återstår då Herren framstår som övermäktig. Enligt Jack Miles befinner sig Job i en situation av det senare slaget där tystnaden ska förstås som en protest.⁴⁸⁸

Utifrån Miles diskussion kan ordväxlingen missuppfattas som att det vore en förhandling. Utgångspunkten för en förhandling är att parterna vet vad förhandlingen handlar om och att de har ett mål med förhandlingen. Därefter försöker parterna, utifrån de medel som står till buds, att uppnå sina respektive mål. Jag vill hävda att det skulle vara missvisande att anlägga ett sådant perspektiv på denna ordväxling. Om inte annat tycks meningen och målet med Herrens prövning av Job framstå som outgrundligt för dem båda. Inte förrän ordväxlingen har fullbordats är de på det klara med att de står i ett ömsesidigt, om än ojämnt, beroendeförhållande till varandra. Därefter visar Herren med sitt givande och Job med sitt tagande sin överordning respektive underordning i enlighet med vad man skulle kunna kalla ett uråldrigt suveränitetsbegrepp.⁴⁸⁹

Jag tolkar ordväxlingen som en ömsesidig rannsakan av samvetet, vilket slutar i att parterna värnar om varandras anseenden. Därmed skiljer sig relationen mellan Herren och hans tjänare Job i grunden från relationerna som suveränitetsprincipen reglerar. Staternas relationer kan handla om nationella anseenden och samveten, men det är staternas beteenden som principen ifråga är utformad för att reglera. Det är således inte alltid lätt att veta om det är anseendet eller beteendet det handlar om när nationer kommer på tal. Särskilt svårt att avgöra blir det då beteende diskuteras som om det vore en fråga om anseende.⁴⁹⁰

488 J. Miles, 1996, sid. 317. Jfr T. Hobbes, 2006, sid. 201. Till skillnad från Miles framhöll Hobbes att: "This question in the case of Job, is decided by God himselfe, not by arguments derived from Job's sinne..."

489 Jfr M. Mauss, 1990. Se vad Mauss hävdade på sidan 74: "To give is to show one's superiority, to be more, to be higher in rank, *magister*. To accept without giving in return, or without giving more back, is to become client and servant, to become small, to fall lower (*minister*)."

490 Jfr P. Creelan, 1984, sid. 666: "Whereas in the earlier work Goffman seems to allow that such 'vital tests' arise somehow spontaneously, his analysis of *Asylums* emphasizes how moral tests are actually contrived by certain parties in order to gain for themselves some strategic advantage over others upon whom pressures are exerted to fail the moral test." Creelan framför en tes om att Jobs bok skulle vara Erving Goffmans utgångspunkt för att beskriva amerikaners vardagsliv, men kanske framförallt för att beskriva livet i totala institutioner. Inte minst för att Goffman kunde beskriva den sociala interaktionen mellan personer som ett test på personers karaktärer. Till skillnad från Creelan vill jag påpeka att Goffman framförallt tycktes vara intresserad av personers övervakning av upplevelser och kontroll av beteenden i ett *Gesellschaft*, vilket han beskrev på ett ojämförligt

Den förmoderna diskursen om Herren och Job beskriver en konkret relation mellan en överordnad och en underordnad invecklade i en dispyt där deras anseenden sätts på prov. Anseendet kan även vara centralt i moderna diskurser som beskriver en abstrakt relation mellan nationer och i relationer mellan en nation och dess medborgare. Här ska jag ge ett exempel på hur sådana abstrakta relationer kan beskrivas i ett konkret möte.

Kl. 10.00 den 31 augusti 1999 stegar jag andfådd in på "Comandancia general de Ceuta" vid Plaza de Africa i Ceuta. Jag har skyndat mig för att hinna i tid till en intervju med den spanska militärens högsta befäl i Ceuta. Närmare bestämt Señor D. Fernando Lopez de Olmedo y Gomez, som är "Comandante general y general jefe de la zona militar de Ceuta". För enkelhetens skull kommer jag att referera till honom som "representanten" för militären i Ceuta. Väl där blir jag i vanlig ordning registrerad. Med andra ord kontrolleras min identitet varpå jag får skriva in mig i en loggbok för besökare där man får ange tiden då man anländer respektive då man går. Det var tredje gången som jag besökte Comandancia general. Första gången förhörde jag mig om möjligheterna att göra en intervju. Då fick jag veta att det krävdes en formell ansökan där jag skriftligen bifogade de frågor som jag ville ställa till representanten. På det sättet kunde han avgöra om han överhuvudtaget ville ge en intervju och i så fall förbereda sig inför intervjun. Jag lämnade sedermera in en sådan ansökan och fick besked en vecka senare om att jag hade fått tid för en intervju. Då jag infann mig vid avtalad tid fick jag en ny tid dagen därpå för att representanten inte var anträffbar. Dagen därpå var han på plats.

Efter att jag hade blivit registrerad fördes jag till kapten Costas tjänsterum av en militärpolis varpå jag blev tillsagd att vänta där i en kvart. Jag hälsade på kapten Costas som, vad jag förstod sedan tidigare, var pressansvarig och som hade informerat mig om tillvägagångssättet för att få en intervju. Då jag påpekade att jag hade ytterligare en intervju kl. 11.00 såg Kapten Costas lugn ut och sade att representanten hade lovat att träffa mig senast 10.30. Dessutom fick jag veta att jag varken kunde använda min bandspelare eller kamera vid intervjun. På exakt det nämnda klockslaget beledsagades jag till representantens två sekreterare, som av uniformerna att döma tycktes vara av högre rang än kapten Costas. När jag efter ytterligare tio minuters väntan fick träffa representanten hälsade han mycket hövligt. Han anvisade mig inte till skrivbordet utan bad mig att sitta ner i en läderklädd soffgrupp. Han placerade mig i soffan och sig själv i en fåtölj samtidigt som kapten Costas satte sig på en trästol vid sidan om.

Representanten började med att förklara att de frågor som jag hade bifogat min intervjuansökan bestod av "sociologiska" frågor som han inte kunde svara på, vilket förvånade mig. När jag hade fått besked om att jag fick en tid utgick jag från att frågorna hade accepterats. Jag hade visserligen inte trott att frågorna skulle vara av särskilt intresse för representanten eller handla om något som han var tvungen att dölja, vilket måhända var naivt. Frågorna var av ett varierat slag. Bland annat und-

vis. Ett problem med Goffmans analyser var att han utan att klargöra skillnaden även anlade detta perspektiv på värnandet om anseenden och rannsakingar av samveten i Gemeinschaft, vilket kan förklara Creelans tes. Se E. Goffman, 1971. Jfr J. Asplund, 1991, sid. 88; J. Asplund, 1980, sid. 101-126.

rade jag över militärens ansvar i Ceuta i relation till den spanska regeringen, Unionen och Nato samt hur många man som var placerade där. Vidare undrade jag om den illegala invandringen och smugglingen från Marocko betraktades som ett säkerhetspolitiskt problem samt om Marocko i något avseende betraktades som ett militärt hot för Spanien. I vilka avseenden militären assisterade Röda korset och La Guardia Civil i deras arbete med invandrarna var ytterligare frågor som jag hade fört på tal. Till sist frågade jag för vem militären upprätthöll sina muséer i Ceuta och hur många besökare man hade per år.

Efter den överraskande inledningen blev jag än mer förvånad. Representanten fortsatte med att säga att han inte kunde diskutera dessa spörsmål som representant för militären i Ceuta. Däremot önskade han att vi kunde föra ett samtal som vänner om mina funderingar i allmänhet kring Ceuta och militärens närvaro där. Med tanke på den procedur som föranlett vårt möte och att jag befann mig i hans välbevakade tjänsterum med honom själv och kapten Costas som båda två bar uniform, var förutsättningarna för ett privat samtal mellan vänner kanske inte de bästa. Han förklarade vidare att militären i Ceuta inte hade några speciella uppgifter eller var placerad där av någon särskild anledning. Militärens närvaro i Ceuta skilde sig således inte från militärens närvaro på andra platser i Spanien. I det avseendet menade han att Spanien inte skilde sig från exempelvis Sverige. Anledningen till militärens närvaro skulle vara att försvara Spanien och Europas gränser eller hjälpa till i det civila livet vid katastrofer och undantagstillstånd av olika slag. Med andra ord var det inget speciellt hot som gjorde att militären hade en förläggning i just Ceuta. Rimligtvis spelade platsen för en militärförläggning en viss roll påpekade jag. Eftersom han hade fört det på tal så sade jag att i Sverige var åtminstone tanken den att placera militära förläggningar och trupper vid platser som hade ett strategiskt värde. Även om det inte förelåg något aktuellt hot för ögonblicket försökte man att planera inför eventuella hot, vilket man rimligtvis gjorde även i Spanien. På detta svarade han att visst var Ceuta en viktig punkt ur strategiskt avseende för Spanien eftersom det låg i Afrika, men det var också alla andra punkter där militären var utplacerad så det var inget konstigt med det.

Därefter betonade han att Marocko inte var någon fiende till Spanien, tvärtom. Han frågade om jag inte hade sett nyheterna om den nyligen avlidne marockanske kungen⁴⁹¹, den spanske kungens kondoleanser och att den spanska drottningen hade gråtit. Enligt representanten berodde det på att kungaparen var gamla vänner och att det inte rädde någon fiendskap mellan deras respektive länder. Vid det här laget visste jag inte vad jag skulle tro. Var det ett allvarligt menat försök att beskriva relationerna mellan Marocko och Spanien? Hur som helst ville han framförallt tala om den spanske kungens vänskap till den marockanske kungen. Trevande försökte jag trots allt få svar på de frågor jag hade skickat in. Bland annat tillstod han att militärens ansvar i Ceuta var delegerat från den spanska regeringen som i sin tur var medlem i Nato och för den delen även i Unionen. Den spanska militären var vidare nationell även om den deltog i internationellt samarbete i likhet med militären i Unionens andra

491 E. Baracani, 2007, sid. 58. Baracani redogör i korthet för kungens styre. Kung Hassan II dog 23 juli 1999 varpå han efterträddes samma dag av kung Mohammed VI.

medlemsstater, vilket han underströk, var fullt normalt. När jag frågade om militärens hjälp till Röda korset och la Guardia Civil angående frågor som rörde invandring kunde han inte svara på det eftersom det var en "sociologisk" fråga. Samma sak gällde mina frågor angående militärens muséer, även om han samtidigt konstaterade att de alla var militärens ansvar. Därefter sade vi adjö och han var, precis som under samtalet i övrigt, ytterst artig.

Varför gav representanten en intervju där han underströk att han inte kunde svara på mina frågor? Först förstod jag ingenting. Sedan slog det mig. Med Spaniens demokratisering efter Franco och den kritik som därefter riktades mot Francoårens diktatur ville han måhända framstå som tillgänglig och tillmötesgående. Samtidigt var jag tvungen att förstå att han som tjänsteman på den spanska regeringens uppdrag och ansvar inte kunde diskutera "sociologiska" frågor. Kanske var det ett reflexmässigt svar i linje med en allmän motvilja som militär och polis tycks ha mot att diskutera sin verksamhet offentligt, vanligtvis motiverat av säkerhetsskäl. Emellertid var relationen mellan Spanien och Marocko en känslig fråga, särskilt i Ceuta som i hög grad var beroende av goda relationer mellan dessa länder. Intervjun var snabbt avklarad eftersom han varken kunde svara närmare på några frågor som representant för militären eller som "vän".⁴⁹² Även om jag inte hyste någon illvilja mot representanten hade jag svårt att se honom som en vän eller som en motpart i en diplomatisk överläggning, vilket kanske låg närmare det han menade med vän i sammanhanget med tanke på hans formellt artiga sätt. Vad som var tydligt var hur mitt beteende övervakades och kontrollerades inför intervjun och att mitt försök att övervaka den spanska militärens beteende i Ceuta var fruktlöst. Under intervjun värnade representanten istället om militärens och i sin förlängning Spaniens anseende som tycktes stå i ett beroendeförhållande till Marockos anseende.

Vad jag vill framhålla här är att det moderna samhällets abstrakta suveränitetsprincip som började växa fram under 1600-talet reglerar en stats suveränitet i relation till andra suveräna stater och i relation till dess medborgare. Suveränitet är inget givet tillstånd utan något som staterna upprätthåller i relation till varandra, vilket för övrigt blev tydligt redan vid freden i Westfalen. Även om suveränitetsprincipen reglerar staternas beteende i förhållande till varandra och sina respektive medborgare har anseendet inte spelat ut sin politiska roll i dessa relationer. Som intervjun ovan visar är frågan om nationens anseende i högsta grad aktuell även om det uttrycks på andra sätt än i Bibelns berättelse om Job. Från Gamla testamentets diskurser till nationalismens genre har det hänt en del, till exempel det trettioåriga kriget.

492 Både i filosofiska utredningar och i sociologiska undersökningar har vänskapsbegreppet ansetts vara i färd med att omdefinieras från en betoning av Gemeinschaft till en betoning av Gesellschaft. Oavsett om det är riktigt eller inte har det framhållits som önskvärt. Jfr J. Derrida, 1997, som argumenterar för att broderskap respektive systemskap av lokalpatriotiskt slag borde ersättas av en vänskapens politik som skulle vara kosmopolitisk. Jfr A. Giddens, 2002, sid 61–65. Giddens likställer vänskapsrelationen i den senmoderna tidsåldern med offentlig demokrati som i högsta grad är kosmopolisk till sin karaktär och enligt Giddens önskvärt jämfört med alternativet som han hävdar skulle vara fundamentalism. Jfr även M. Montaigne, 1986, som en kontrast. I sin tjuugoåttonde essä skriver Montaigne om en heroisk vänskap där Gemeinschaft betonas i kontrast till antydningar av ett tidigt Gesellschaft även om det är Aristoteles han uttryckligen polemiserar mot.

Den ende som, enligt Toulmin, protesterade mot freden i Westfalen var påven Innocentius X. Om han inte fick sin himmelska belöning blev han i vart fall odödlig 1650 genom Diego Velasquez porträtt. Fredsfördraget undergrävde den romersk-katolska kyrkans makt som hade minskat avsevärt sedan högmedeltiden, vilket innebar att kyrkan underordnades enskilda kungahus.

Absolutismens legitimering av suveränitet

Det fanns flera, samtida med Descartes, som resonerade kring politik på ett liknande sätt som han själv gjorde inom kunskapsfilosofi och fysik. Tidigare under renässansen hade Niccolo Machiavelli i sitt säregna fursteporträtt utvecklat ett, i vissa avseenden, modernt perspektiv på politik. I enlighet med Toulmins tes kan han kanske hänföras till modernitetens litterära och konstnärliga källa tillsammans med Michel Montaigne och William Shakespeare. Den som tydligast och med oerhörd konsekvens formulerade en politisk teori i enlighet med modernitetens filosofiska och vetenskapliga källa var Thomas Hobbes. Precis som Descartes plågades han av tidens religiösa dispyter.

I huvudsak betraktade Hobbes de religiösa motsättningarna på avstånd, men på grund av misstankar om att han var ateist och part i målet riskerade han att bli personligen inblandad. Han flydde till Paris 1640 för att undvika ett inbördeskrig i England, vilket han som rojalist om än av ett särskilt slag måhända gjorde rätt i. Den anglikanske Charles I blev sedermera halshuggen 1649 efter att regeringen med puritanen Oliver Cromwell som ledare tagit makten. Avrättningen genomfördes inför en tyst och chockad församling vid Whitehall i London. Eftersom avrättningar var livliga tillställningar vid den här tiden var lugnet vid schavotten anmärkningsvärt. Även om det är en överdrift har det hävdats att det inte bara var kungen utan även den klassiska kroppsmetaforen som dog vid Whitehall.⁴⁹³ Därefter återvände Hobbes 1651 till London för att han hade retat upp de franska rojalisterna och den romersk-katolska kyrkan.

Att Hobbes relation med den romersk-katolska kyrkan var ansträngd är lätt att förstå, men varför Hobbes hade retat upp rojalisterna är inte lika självklart eftersom han var en anhängare av absolut monarki och således, i princip, av Charles I. Han delade i högsta grad den vedertagna åsikten att det var ett oerhört brott att bära hand på *sin* monark, vilket var en föreställning som var lika aktuell drygt hundra år senare 1757 i Paris. En viss Robert Francois Damiens genomled då en ohygglig avrättning enligt en rituell praxis från 500-talet som straff för sitt attentatsförsök på Louis XV.⁴⁹⁴ En sådan avrättning var spektakulär jämfört med mer vardagliga bestraffningar, vilket svarade mot hur brottets karaktär uppfattades. Som typ av bestraffning, "androm till varnagel", var den däremot banal. Enligt upplysningsfilosofen Voltaire, som skall

493 Jfr D. G. Hale, 1971, sid. 108-130.

494 Jfr M. Foucault, sid. 9-12.

ha bevittnat spektaklet, brast hovdamerna i gråt över hästarnas ansträngningar när de slet sönder "fadermördaren". Över de plågor syndaren fick utstå fälldes inga tårar. Jämförelsevis kom Jacob Johan Anckarström lättvindigt undan som halshöggs i Stockholm 1792 för mordet på Gustav III. Halshuggning var det vedertagna straffet för mord och inget som följde på just kungamord. Därtill låg det ingen vanära i att halshuggas. Anckarströms sammansvurna slapp straff på kungens egen begäran innan han dog. Då hade kungamakten börjat ifrågasättas i både England och Frankrike även om dess nimbus inte var helt utsläckt.⁴⁹⁵

Thomas Mathiesen tycks vara enig med Michel Foucault angående straffets omvandling i och med det moderna samhällets framväxt. Straffet omvandlades från offentliga och dramatiska avrättningar till avskärmade och rutiniserade förvaringar i celler. Med andra ord från en bestraffning i enlighet med en synoptisk princip där många ser ett fåtal till en bestraffning enligt en panoptisk princip där ett fåtal ser många. Mathiesen håller däremot inte med Foucault om att denna omvandling av straffets praxis var giltig för övervakningen och kontrollen i allmänhet.⁴⁹⁶ Mathiesen konstaterar att den synoptiska principen inte övergavs och att den panoptiska principen inte var ny i det moderna samhället. Enligt Mathiesen hade principerna brukats åtminstone sedan antiken och användes fortfarande. Om Mathiesen hade rätt angående Foucaults ståndpunkt framstår Foucaults historieskrivning som felaktig i ett visst avseende. Enligt Mathiesen behöver förbiseendet inte förändra vad man skulle kunna kalla Foucaults kulturhistoriska argument angående en djupgående förändring.⁴⁹⁷ Vad jag kan se går inte Mathiesen närmare in på vad förändringen innebar. Mitt förslag är att i övergången från Gemeinschaft till Gesellschaft skiftade intresset från rannsaking av samvetet och värnandet om anseendet till övervakning av upplevelsen och kontroll av beteendet. Även om Gemeinschaft försköts till bakgrunden och Gesellschaft hamnade i förgrunden stod aspekterna fortsättningsvis i en dialektik relation till varandra i det moderna samhället.

Ett av Mathiesens exempel på den panoptiska principens användning i det förmoderna samhället var inkquisitionen som upprättades för att rannsaka och besvärja kätteri och häxeri inom den katolska kristenheten. Övervakning och kontroll framstår som missvisande beteckningar för att beskriva inkquisitionens praxis, vars befogenhet inskränkte sig till de döpta. Insamlandet av information och rannsaking av de misstänkta syndarnas samveten följde en panoptisk princip liksom arkiveringen av förhören. Däremot uppträdde inkvisitorn i enlighet med en synoptisk princip vid bålet och andra offentliga spektakel, vilka var tänkta att värna den kristna gemenskapens anseende och befria den i sin helhet från synd. Den inkquisition som upprättades 1480 i Kastilien har betraktats som en del i framväxten av en enhetlig nationalstat, vilken skiljer sig från medeltidens institutionella lapptäcke av lokala relationer mellan olika länsherrar och deras vasaller som i sista hand var kungens un-

495 E. Anners, 1997.

496 M. Foucault, 1987, sid. 252-253. Enligt Foucault gestaltade Napoleon själva övergången i detta avseende, vilket han sammanfattar på sid 254: "När det disciplinära samhället slår ut i full blom, bevarar det alltjämt tack vare kejsaren sitt gamla utseende av skådespelsmakt."

497 T. Mathiesen, 1997a.

dersåtar.⁴⁹⁸ Visserligen hade inkquisitionen i likhet med dess medeltida motsvarighet påvens välsignelse, men till skillnad från den medeltida versionen lydde den senare praktiskt under en världslig kungamakt. Till att börja med under det katolska kungaparet Ferdinand och Isabella i det enade kungadömet Kastilien-Léon, vilket kom att omfatta det som idag är Spanien och mycket mer.⁴⁹⁹

För att understryka skillnaden mellan absolutism och nationalism kan det vara värt att uppmärksamma vad Shachar säger om den legitima utgångspunkten för Ferdinand och Isabellas maktutövning år 1492. Utgångspunkten var kristendomen, vilket blir tydligt med tidens rädsla för att betraktas som *nykristen* eller oäkting. Med anledning av begreppet nykristen påpekar Shachar att sagan om *Kejsarens nya kläder* av Hans-Christian Andersen troligen var en omtolkning av Miguel de Cervantes korta skådespel *El Retablo de las Maravillas* från 1615.⁵⁰⁰ Jag har inte läst Cervantes skådespel utan refererar här Shachars redogörelse:

Två skojare anländer till en stad med ett skåp. Skåpet sägs bjuda på underverk för den som tittar i det, vilket skapar stor nyfikenhet. Särskilt väcks nyfikenheten i societeten med borgmästare Kålrot och guvernör Kastrat i spetsen. Därpå ombeds skojarna att visa upp underverken i skåpet. Mot ett ockerpris öppnar de skåpet. Innan någon tillåts titta tillägger skojarna att personer med orent blod och oäktingar inte kan se några underverk. Trots att skåpet är tomt blir historierna om alla de underbara ting som dväls däri allt mer fantastiska ju fler som tittar. Alla utom en argstint furir säger sig se saker som inte finns varpå furiren pekas ut som nykristen medan främlingarna skor sig.⁵⁰¹

Enligt Shachar raljerade Cervantes med källborgarens rädsla för att betraktas som nykristen eller oäkting. Att betraktas som nykristen var tillräckligt för att intressera inkquisitionen. Att rannsakas av inkquisitionen kunde få döden att framstå som en befrielse. Dessutom var det förödande för familjens anseende. För att förstå Cervantes skådespel måste man veta vad nykristen innebar. Enligt Shachar innebar det att man var döpt, men att man hade ett judiskt eller arabiskt påbrå. Efter 1391 års massaker och tvångsdop av judar och araber försökte man dölja ett sådant "arv" eftersom det betraktades som "orent" och kunde väcka inkquisitionens misstankar om att man inte var en troende kristen. Blandäktenskap över religionsgränserna hade varit vanliga i

498 Jfr J. Asplund, 1983, sid. 66. Till skillnad från absolutismens doktrin om en absolut auktoritetsrelation var länsherre och vasall ömsesidigt beroende av varandra under medeltiden.

499 Se N. Shachar, 1997, sid. 324-339. Shachar diskuterade saken i förundan över att den kastilianska kulturen som vi idag vanligtvis betraktar som spansk kunde få ett sådant genomslag. Från sitt ursprung i en perifer stam av västgoter under 800-talet har kulturen brett ut sig över hela den iberiska halvön och därefter vidare till andra sidan Atlanten.

500 Jfr G. Brandes, 1870, sid. 310. Brandes hävdade att Andersen hade inspirerats av Don Juan Manuels berättelse om en kung och tre bedragare från 1335. För mitt syfte är det inte avgörande varifrån Andersen har hämtat inspiration till sin saga.

501 N. Shachar, 1997, sid. 364. Jfr M. de Cervantes, 1879, sid. 89-110. Jfr även J. Manuel, 1868, kapitel VII. I likhet med Andersens saga är det kläder som bedragarna försöker att sälja i Manuels berättelse. I likhet med Cervantes skådespel är rädslan för att vara oäkting central i Manuels berättelse, men det som står på spel är arvsrätten från far till son bland morena och inte frågan om att vara nykristen. Som sanningsvittne framhåller Manuel "a negro" (som tydligen inte hade något arv att förlora) till skillnad från den argstinte furiren hos Cervantes och det oskuldssfulla barnet hos Andersen.

den tidens adelssläkter. Som regel hade bönderna inte gift in sig med judar eller araber. Därmed antogs bönderna ha "rent" blod och uppfattades som gammalkristna trots att den katolska liturgin ofta fungerade som en fernissa ovanpå en uråldrig folktro. Att adelns egendomar var mer attraktiva att beslagta med tanke på kungens kassakista än böndernas är visserligen intressant i sammanhanget, men det innebär inte att inkvisitorerna betraktade sitt värv som en ursäkt för att berika kungen. Att bedöma om någon var uppriktigt kristen togs på stort allvar.⁵⁰²

Cervantes raljerade med vad man kanske kan kalla en kristen form av rasism med betoning på kristen. Oäkting, avlad utanför äktenskapets helgd, var i princip lika orent som arvet från ett okristet släkte. En sådan rasism skiljer sig från den rasism som senare formulerades utifrån andra grunder.⁵⁰³ Oavsett vilken grund rasismen har förutsätter den någon typ av teori om raser till skillnad från nationalismen som bygger på antaganden om nationer. Vad som är av intresse här är att Cervantes raljerade med inkquisitionens religiösa ideologi som legitimerade den absoluta staten.

Värre än att bära hand på sin egen monark var att förneka Gud på Hobbess tid. Tidigare under medeltiden då tron på Guds existens var banal kom frågan inte på tal även om man kunde tvista om olika läror. Med sin tids mått skilde sig Hobbess i det avseendet en aning från sin samtid och de övriga rojalisterna, men på den tiden var det uppenbarligen en avgörande skillnad. Hobbess framhöll att det värsta brottet överhuvudtaget var att bära hand på sin monark. Att på det sättet rucka på en vedertagen gudomlig ordning kunde säkerligen uppfattas som ett hot mot monarkens ställning. Hobbess argument innebar emellertid inte att han förnekade Gud, däremot innebar det att kyrkan underställdes monarken. För övrigt var han inte ensam om att framhålla allvaret i att sätta sig upp mot suveränen, vilket framgår av att kungamord betraktades som ett särskilt allvarligt slags fadermord. Visserligen var det överhetens perspektiv, men idén om kungens särställning delades av folk i gemen och framstår för tiden som legitim. Kungen tillskrevs en särskild ställning även av sina belackare. Vad som gör Hobbess teori intressant här är att den framstår som en renodlad legitimering av den absoluta statens suveränitetsanspråk, men utifrån en sekulär grund.

502 A. a., sid. 362-363. Jfr E. Galeano, 1987, sid. 252. I linje med Shachars argumentation understryks allvaret av ett beslut från 1634 i inkquisitionens högsta råd. Alla som var i inkquisitionens egen tjänst, inklusive kökspojkar, skulle uppvisa sin tilltänkta hustrus härstamning två århundraden tillbaka för att undvika orent blod. Hur man tänkte sig att det skulle gå till eller om uppgifterna om att "indianblod" och "negerblod" i den Nya världen också skulle räknas som orent stämmer vet jag inte. Däremot är det ett rimligt antagande att allt som kunde förstås som ett uttryck för en kättersk tro hamnade under kategorin "orent" i inkquisitionens ideologiska perspektiv.

503 A. a., sid. 194. Jfr J. Elster, 1999, sid. 350-351. Elster förklarade den gammalkristna rasismens genomslag med den avund som de gammalkristna kände i relation till de nykristnas framgångar.

Leviathan som spektakulär prototyp

Hobbes var förtrogen med Descartes filosofi när han 1651 presenterade sin politiska filosofi i *Leviathan or The Matter, Form and Power of a Commonwealth Ecclesiastical and Civil*. I likhet med Descartes utgick han från Euklides geometri i sitt teoretiserande.⁵⁰⁴ På deduktiv väg försökte Hobbes bevisa politikens villkor oavsett tid och rum. Utifrån de sparsamma uppgifter om hans liv som jag har redogjort för framstår emellertid hans diskurs som att den var formulerad utifrån en viss praxis.

Hobbes antog att människans natur var oföränderlig och att den var uppdelad i kroppens passioner och i tankens förnuft. Utifrån detta antagande gjorde Hobbes ett tankeexperiment. Han tänkte sig en samling kroppar styrda av passioner, mekaniskt i likhet med automater, utan andra hinder än att de befann sig i samma rum som för övrigt var tomt. Hobbes hade inga svårigheter att föreställa sig en passionerad automat. För Hobbes kunde en passion vara en medfödd drift eller en inlärd känsla varför uttrycket en impuls kanske bäst beskriver vad han avsåg. Således måste man frigöra sig från den romantiska betydelsen av ordet passion för att förstå Hobbes. Utgår man från Hobbes värdefria användning av passion är det värt att uppmärksamma att han formulerar människans handlingsmotiv på ett sätt som har genomsyrat förklaringar av beteenden och upplevelser i det moderna samhället.⁵⁰⁵ Automaterna, eller kropparna, var fria enligt Hobbes då de kunde röra sig utan något som hindrade dem. Sedan frågade sig Hobbes vad resultatet skulle bli. Utifrån hans definition av passionerna drog han slutsatsen att ett sådant naturtillstånd skulle leda till ett outhärdligt allas krig mot alla. Emellertid antog han även att människor kunde styra sina kroppar med hjälp av förnuftet. Hobbes menade att med förnuftet kunde varje individ sluta sig till en rad naturlagar som sammanfattade i en allmän regel skulle innebära att inte göra mot andra vad du inte vill att de ska göra mot dig. Utifrån detta tankeexperiment antog Hobbes att varje människa söker fred och för dess skull ger upp rörelsefriheten i samma grad som andra kan tänka sig att göra det.⁵⁰⁶

Enligt Hobbes var inte ett allmänt samförstånd att följa förnuftet tillräckligt eftersom människor tenderade att följa sina passioner. Därför krävdes att en makt, *Leviathan*, bildades som kunde upprätthålla freden bland undersåtarna över tid. Enligt Hobbes kunde det bara ske genom att varje individ överlät makten att styra sig själv till en man, eller församling av män. Därmed skulle mångfalden av viljor reduceras till en enda mäktig och suverän vilja som kunde garantera fred och skydd gentemot interna stridigheter och yttre hot. Genom ett sådant fördrag skapas Leviathan:

And in him consisteth the essence of the commonwealth; which (to define it,) is *one person, of whose acts a great multitude, by mutual covenants one with another, have made themselves everyone the authour, to the end he may use the strenght and means of them all, as he shall think expedient, for their peace and common defence.*⁵⁰⁷

504 Jfr R. K. Merton, 1993, sid. 76. Descartes var rädd för att Hobbes skulle se Descartes tankegods som sitt eget.

505 Jfr, J. Asplund, 1980, sid. 79.

506 T. Hobbes, 2006, sid. 73-88.

507 A. a., sid. 114.

I Hobbes definition framstår Leviathan som en konstgjord metaperson i vilken de enskilda individernas gemensamma vilja förkroppsligas i en politisk kropp till skillnad från individernas naturliga kroppar. Leviathan är skapad av människor, men står i ett självständigt och suveränt förhållande till var och en av sina skapare. För att Leviathan ska vara riktigt funktionsduglig, enligt Hobbes, ska denna metaperson representeras av en person och inte en samling personer. Oavsett om Leviathan representeras av en eller flera menade Hobbes att Leviathans civila vilja, uttryckt i lagarna, står över alla undersåtars vilja och särskilt kyrkans vilja.⁵⁰⁸

Av intresse är att Leviathan är en metafor. Först hävdade Hobbes att människan var en maskin och sedan att Leviathan var en gigantisk människa. Slutsatsen av det torde vara att Leviathan var en jättemaskin.⁵⁰⁹ Ett sådant bildspråk utgjorde en stark kontrast till den organiska kroppsmetafor i Hobbes samtid som representerade en politisk ordning av guds nåde. Med sin spektakulärt mekaniska kroppsmetafor bidrog Hobbes till att formulera om den klassiska kroppsmetaforen. Med tanke på Hobbes avståndstagande från bruket av metaforer i vetenskapliga resonemang är det anmärkningsvärt att han använde en metafor för att förklara handlingar (inte minst om de uppfattades vara av Guds nåde) som om de bokstavligen vore rörelser.⁵¹⁰

Leviathan framstår som en produkt av varje enskild individs rädsla att förlora sitt liv i ett allas krig mot alla orsakat av konkurrens, osäkerhet, och ära.⁵¹¹ Med andra ord skulle det i sista hand vara rädslan för döden som får människor att sträva efter fred och att upprätta Leviathan till alla undersåtars skydd. Av Hobbes resonemang följer att det är legitimt att försvara sitt liv gentemot andra och i princip även gentemot Leviathan, vilket inte begränsar Leviathans rätt utan undersåtens skyldighet att lyda. Därmed tar Hobbes avstånd från en absolutism där undersåtarna har en moralisk skyldighet att underkasta sig döden.⁵¹² För övrigt hävdade Hobbes att suveränens makt bör vara absolut till skillnad från exempelvis John Locke som hävdade att individens samvete gick utanför lagen. För Hobbes bestod samvetet av ett gemensamt vetande, ett medvetande om man så vill. Individen kunde inte ha ett eget

508 Se A.a., sid. 318: "For the Civill Sovereignty, and supreme Judicature in controversies of Manners, are the same thing: And the makers of Civill Laws, are not only Declarers, but also Makers of the Justice, and injustice of actions; there being nothing in mens Manners that makes them righteous, or unrighteous, but their conformity with the Law of the Sovereign. And therefore when the Pope challengeth Supremacy in controversies of Manners, hee teacheth men to disobey the Civill Sovereign; wich is an erroneus Doctrine, contrary to the many precepts of our Saviour and his Apostles, delivered to us in the Scripture.

509 Jfr A. a., sid. 5. Enligt Hobbes var metaforer olämpliga för vetenskapliga resonemang och borde inte tillåtas för det ändamålet. Se sidan 25: "... the use of Metaphors, Tropes, and other Rhetorically figures, in stead of words proper. [...] in reckoning, and seeking of truth, such speeches are not to be admitted." Jfr A. Musolff, 2005, som hävdar att Hobbes inte avfärdade all användning av metaforer, men att han varnade för användningen av till synes oproblematiska analogier som leder till farliga slutsatser.

510 Jfr K. Burke, 1969, sid. 136: "... the whole point of his philosophy is the explanation of such actions in terms of motion."

511 T. Hobbes, 2006, sid. 70: "The first, maketh men invade for Gain; the second for Safety; and the third, for Reputation.

512 M. A. Kaplan, 1956, sid. 391. Jfr J. Rabkin, 1997, sid. 299. Rabkin framhåller att även om Hobbes underströk att suverän makt bör vara absolut erkände han individens rätt till självbevarelse till skillnad från sin föregångare Hugo Grotius som framhöll undersåtens moraliska skyldighet att underkasta sig döden om det var vad lagen krävde.

samvete utom i en bildlig mening.⁵¹³ Angående vad som kan betraktas som en god lag hävdade Hobbes att:

A law may be conceived to be Good, when it is for the benefit of the Sovereign; though it be not Necessary for the People; but it is not so. For the good of the Sovereign and People cannot be separated.⁵¹⁴

Följdriktigt menade Hobbes att hänsyn skulle tas till samvetets röst inom ramen för lagen till skillnad från Lockes ståndpunkt.⁵¹⁵

Jag är medveten om att min sammanfattande redogörelse kan uppfattas som orättvis mot Hobbes ytterst välformulerade resonemang och bildspråk. Mitt syfte är att framhålla i vilket avseende hans teori kan betraktas som en prototypisk legitimering av nationalstaten. Det kan inte gärna bli annat än orättvist mot Hobbes teori som sådan. Jag tänker mig att en prototyp har en avgörande form gemensam med en färdig produkt som i det här fallet skulle vara nationalismen, men att den på andra punkter inte behöver påminna om produkten överhuvudtaget. Tanken med att urskilja en sådan likhet är att den fullgångna produkten kan framstå tydligare om den jämförs med prototypen.

Jag börjar med att återvända till Anthony Giddens definition av nationalstatens praxis för att ge den fortsatta diskussionen om legitimering av nationalstaten en förankring. Giddens har beskrivit nationalstaten som en avgränsad maktbehållare. En sådan bildlig förståelse kan i stora drag tyckas överensstämma med Hobbes definition av Leviathan. Om man läser Giddens bokstavliga definition framgår att så inte är fallet. Giddens definierar nationalstaten som ett administrativt monopol över ett territorium med övervakade gränser vars styre är sanktionerat genom lag. Denna lag utövas med en direkt kontroll över medlen för internt och externt våld. Enligt Giddens måste en sådan monopoliserad auktoritet över en avgränsad domän inom ramen för ett system av nationalstater föreligga för att inbördeskrig ska vara begripligt.⁵¹⁶ Här är det på sin plats att påtala en avgörande skillnad mellan Unionen och nationalstaten. När medlemsstaterna har överfört delar av sin suveränitet till Unionen i en "pooling of sovereignty" utövar inte Unionen lagen eller riktlinjerna med en direkt kontroll över medlen för internt och externt våld. Unionens auktoritet utövas i huvudsak indirekt via respektive medlemsstat över Unionens avgränsade domän.

Utifrån principen om folkets suveränitet har nationalismen legitimerat nationalstatens praxis i det moderna samhället. Principen innebär att varje nation i betydelsen

513 T. Hobbes, 2006, sid. 36. Jfr K. S. Feldman, 2001, som på sidan 21 hävdar att Hobbes': "... brief account of conscience [...] tells the story of the insinuation of metaphor into proper nomenclature; however, his example of the metaphorical use of the word *conscience* turns the story into one in which public knowledge itself is made private and thereby corrupted."

514 A. a., sid. 195.

515 Jfr E. G. Andrew, 1999, som efter en jämförelse av Hobbes och Lockes syn på samvete hävdar följande på sid. 205: "Conscience is subjective certainty, dangerous outside an institutional setting, but indispensable for decisions not based on demonstrable knowledge, such as juror's verdict beyond reasonable doubt." Slutsatsen framstår som en kombination av Hobbes' och Lockes resonemang där Hobbes tillåts få störst genomslag.

516 A. Giddens, 1985, sid. 121.

ett folk bör ha en nation i betydelsen en stat. Jag har därtill antagit att nationalismen har vuxit fram i dialektik med nationalstatens praxis förmedlad genom tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft. Således har innebörden av folkets suveränitet varit tvetydig i det moderna samhället. Å ena sidan bör nationens medlemmar förstås som kosmopolitiska medborgare och å andra sidan bör nationens medlemmar förstås som lokalpatriotiska bröder respektive systrar. Beroende på nationell stil har tvetydigheten formulerats som att ett Gemeinschaft bör förverkligas inom ett Gesellschaft eller vice versa. Till sist utgår nationalismens princip från en internationell värld där alla bör ha en nationalitet, men inte samma.

Hobbes utgick från att principen om furstens absoluta suveränitet skulle legitimera Leviathan, vilket inte var ovanligt i hans samtid. Däremot gjorde han det på ett ovanligt sätt. Han antog att Levitahan var en konstprodukt skapad av människor och inte en del av naturen som var Guds skapelse. Med hjälp av samhällsfördraget formulerade Hobbes en sekulär princip om furstens absoluta suveränitet. På sätt och vis utgick Hobbes från folket för att legitimera suveräniteten, men så fort fördraget var ingått hade suveräniteten oåterkalleligen blivit furstens. Även om det i princip skiljer sig från folkets suveränitet går det ändå att urskilja nationalismens sekulära utgångspunkt i prototypisk form. Självklart var det inget Hobbes avsåg. Han presenterade ett alternativ till kyrkan som medium för Guds legitimering av en världslig maktutövning med sitt fördrag.

Värt att påpeka är att den kunskapsfilosofi vilken Hobbes teori bygger på har utsatts för en förödande kritik. Som en bokstavlig beskrivning av samhällets uppkomst har kontraktsteorin avfärdats från en rad olika håll.⁵¹⁷ Idag kan det framstå som märkligt att kontraktsteorin har förståtts bokstavligt. Kastar man ett öga i samhällsvetenskapens backspegel framstår det inte som lika konstigt. Även om Hobbes själv inte trodde att naturtillståndet hade varit generellt etablerat över hela världen var tankeexperimentet inspirerat av ensidiga beskrivningar av nomadstammar i den nya världen.⁵¹⁸

Om Hobbes teori kan betraktas som prototypisk för nationalismen är det av intresse att han ger två alternativ för hur tillvaron kan gestalta sig, å ena sidan Leviathans civila ordning och å andra sidan naturtillståndets ordning. Utifrån Hobbes antaganden är det första alternativet att föredra på rent logiska grunder. Leviathans civila ordning bottnade för övrigt i en feodal ståndsuppdelning i förändring. Under medeltiden tänkte inte människor på sig själva i nationella kategorier eller att de skulle kunna tillhöra en territoriellt avgränsad nation. De tänkte snarare på sig själva i släkt-, familje-, skrå- och nära grannskapstermer. De hörde hemma på enskilda och konkreta platser som huset, gården, bygden etc. Ofta ingick de som en del i en furstes egendomar, vilket inte ska förstås som ting. De var visserligen en del av furstehuset men "huset" förstods i bokstavlig mening som levande eller besjälade om man

517 Jfr B. Eriksson, 1988. Här nöjer jag mig med att hänvisa till den kritik som den "skotska skolan" anförde mot kontraktsteorins historielöshet till fördel för den så kallade fyrstadieteorin.

518 T. Hobbes, 2006, sid. 71. Jfr M. Montaigne, 1986, som i sin trettioförsta essä om kannibaler skriver om de "vilda folk" som Hobbes refererade till. Montaignes beskrivning är i sin tur ensidig i motsatt avseende då han med utgångspunkt i vildarnas naturlighet ironiserade över sina samtida medmänniskors konstlade seder och bruk. Jfr även S. Sörlin, 2004, sid. 37-38.

så vill. Att en häst kunde värderas högre än ett tjänstehjon i denna hierarki var inget konstigt. Den feodala ordningen var i färd med att lösas upp när Hobbes formulerade sin diskurs om Leviathan. Hierarkin mellan furste och undersåtar var däremot intakt i Leviathans ordning, vilket skiljer sig från nationalismens ordning.

Till skillnad från den feodala mångfalden av patron-klient relationer som ytterst legitimerades av Gud, legitimeras Hobbes civila ordning av suveränen Leviathan. Visserligen legitimeras Leviathan av undersåtarnas förnuft som är av Gud givet, vilket bjuder dem att komma fram till fördraget. I den meningen blir även Hobbes mekaniska världsbild bestämd. Indirekt är det fortfarande ödet, eller snarare Guds försyn, som i enlighet med tidigare epokers föreställningar bestämmer världens gång. Skillnaden i Hobbes perspektiv är att det bara gäller för det initiala skapelseögonblicket av den naturliga världen. Därefter tickar världen på som ett urverk oberoende av Gud. Hobbes placerar Gud utanför världen. Således var det inte konstigt att han väckte häftig anstöt i sin samtid, trots att den sekulära ordning som han deducerade fram bottnade i en gudomlig makt.

Hobbes framställning av naturtillståndets ”ett allas krig mot alla” påminner om ett allmänt tillstånd av fredlöshet. Att bli fredlös var ett straff som innebar uteslutning ur ett *Gemeinschaft*. För Hobbes samtida var fredlöshet ingen okänd företeelse. Snarare kan fredlöshet förstås som en uråldrig form av sanktion vid särskilt allvarliga förbrytelser i ett *Gemeinschaft*. I likhet med ett villebråd kunde en fredlös saklöst dödas. När Hobbes utgick från att detta tillstånd gällde alla i naturtillståndet underförstod han det *Gemeinschaft* som gjorde en sådan fredlöshet begriplig. Emellertid var tankefiguren *Gemeinschaft* och *Gessellschaft* långtifrån utkristalliserad fullt ut hos Hobbes även om man kan finna mer än bara antydningar i hans teori. Ett skäl för att det skulle vara så är att människan till sitt väsen var densamma oavsett om hon befann sig i naturtillståndet eller i Leviathans civila ordning. Visserligen var omständigheterna olika, men människan var densamma. I diskursen av Ferdinand Tönnies från 1887 är tankefiguren utkristalliserad fullt ut och människan i *Gemeinschaft* framstår som väsensskild från människan i *Gesellschaft*. I dramat om Kung Lear av William Shakespeare från 1608 illustreras hur människans lott i extremfallet kunde vara i naturtillståndet. När Kung Lear rusar ut i stormen till hedens ingenmansland åtföljd av sin gycklare och en adelsman stöter de på en tiggare som har förlorat sina kläder. Vid åsynen av tiggaren som är avklädd all konvention och etikett säger Kung Lear:

Är icke människan mer än så? Betrakta honom noga. Du är icke skyldig masken något silke, djuret någon fäll, fåret någon ull, moschuskatten någon vällukt. Ha, tre utav oss äro förfalskade. Du är äkta. Den icke uppstofferade människan är icke annat än ett sådant fattigt, naket, tvåbent djur som du...⁵¹⁹

Hobbes naturtillstånd fick illustrera hur skrämmande tillvaron skulle te sig utan Leviathan. Naturtillståndet bottnade i det trettioåriga krigets fasor och det röveri som följde i dess spår. Därför är det till exempel ett misstag att betrakta naturtill-

519 W. Shakespeare, 1967, sid. 76. Se M. Ignatieff, 1994, sid. 42. Jfr Hobbes, 2006, sid. 70. Enligt Hobbes var människans liv i naturtillståndet ensamt, fattigt, otäckt, brutalt och kort.

ståndet som en motsvarighet till en marknadsekonomi, om än en rudimentär sådan. Att Hobbes fria "passionerade automater" placerade i ett tomt rum påminner om nationalekonomins beskrivning av individer är en historia som har mer med försöken att formulera teorier i enlighet med det moderna samhällets vetenskapliga källa än något annat.⁵²⁰

För Hobbes och hans samtid var krig en banal självklarhet. På det hela taget var Hobbes i minoritet som förespråkade fred. De flesta som förespråkade fred byggde därtill sina argument på betydligt mer optimistiska grunder vad gällde människans natur än Hobbes. Hur som helst var det fler som talade för krig och sin egen krigsherres rätt att med ärorika segrar öka sitt anseende. Att de var måna om att det skulle framstå som ett rättfärdigt krig förändrar inte saken. Visserligen kunde kriget beklagas för allt elände som det förde med sig, men samtidigt framstod det som en del i en naturlig ordning. Fred framstod som något spektakulärt och tillfälligt som snart skulle övergå i krigets banala vardag igen. I det perspektivet kan Hobbes förslag, att en skräckinjagande och absolut suverän makt var det enda som kunde skapa den spektakulära freden, framstå som en rimlig slutsats. Utifrån en idag vanlig föreställning om en banal fred framstår det däremot som märkligt, vilket beror på att idag tas de antaganden som nationalismen bygger på för givna i västerlandets etablerade demokratier. I likhet med Hobbes präglades Michel Montaignes liv av krig och i hans essä om ålder framgår det vad som var banalt under deras respektive levnadslopp:

Död av ålderdom är en sällsynt död, enastående och märkvärdig och därför mindre naturlig än de andra. Det är det sista, extrema dödssättet, och eftersom det är så avlägset kan vi inte hoppas på det. Det är visserligen den gräns som vi aldrig kommer att gå över och som naturens lag har förbjudit oss att passera, men det är ett mycket sällsynt privilegium när naturen låter oss leva så länge. Det är ett undantag som den genom en särskild ynnest beviljar en enda människa på ett par tre sekler genom att befria henne från de motgångar och svårigheter som den ställer i vägen under detta långa levnadslopp.⁵²¹

Med samhällsfördraget legitimerar Hobbes Leviathans suveränitet över sina undersåtar, vilket är prototypiskt för nationalismens legitimering av nationalstaten. Med samhällsfördraget upprättas dessutom en skillnad mellan två olika alternativa tillstånd, Leviathans civila ordning respektive naturtillståndets oordning. Dessa två tillstånd är avhängiga varandra samtidigt som de utesluter varandra inom ramen för Hobbes teori. Utan ett "allas krig mot alla" blir Leviathan obegriplig och utan Leviathan blir experimentet "ett allas krig mot alla" meningslöst, vilket i utvecklad form återkommer i nationalstatens "monopoliserade auktoritet över en avgränsad

520 Jfr P. Piirimäe, 2006. Sedan är det en annan sak att Hobbes teori har inspirerat till formaliserade analyser av olika slag, inte minst spelteori.

521 M. Montaigne, 1986. (Se hans *femtiösjunde essä*.) Jfr J. Asplund, 1983, sid. 84-87. Asplund tolkar Philippe Ariès historia om föreställningar om döden från medeltiden till modern tid. Enligt Asplund uppstod dödsräckan när döden övergick från att vara en allmän till att bli en enskild angelägenhet. Jfr Z. Bauman, 1992, sid. 120-126. Bauman tolkade Ariès som att döden alltid varit skrämmande, men att inga existentiella alternativ till resignerad samlevnad gavs i förmodern tid då döden ansågs ödesbestämd. Eftersom skräckinjagande inte är detsamma som skrämmande behöver dessa tolkningar av Ariès inte utesluta varandra även om de tycks utgå från skilda tolkningsmodeller. Om man är intresserad av skillnader mellan olika föreställningar om döden framstår Asplunds tolkning som både mer utmanande och mer fruktbar än Baumans.

domän" i kontrast till "kriminalitet" respektive "inbördeskrig". Som garant för undersåtarnas fredliga ordning är Leviathan prototypisk för den fredliga ordning som nationalstaten garanterar sina medborgare. I Leviathans fall är emellertid freden spektakulär och kriget banalt medan freden och ordningen i nationalstatens fall är banala medan kriget och kriminaliteten är spektakulära. I varje fall utgår kontrasten mellan en spektakulär och banal nationalism från att så är fallet.

Sammanfattningsvis framstår Leviathan som en självständig och opersonlig enhet vilken får ett personligt uttryck i dess representanter. Till skillnad från exempelvis Machiavellis furste diskuterar Hobbes Leviathans representanter i allmänhet och inte som historiska personer. Hobbes står därför närmare ett modernt och opersonligt statsbegrepp. Enheten har en suverän vilja som är legitim för att den är alla undersåtars samlade vilja, men hur kan en vilja vara allas vilja? Den frågan ansåg Hobbes att han löste med idén om samhällsfördraget.

En del av skillnaderna mellan Hobbes teori och nationalismen kan förstås utifrån tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft som antyds i Hobbes diskurs. Drygt tvåhundra år efter att Hobbes formulerade sin teori återfanns tankefigurens värdekonflikt i diskurser av olika slag, däribland nationalismens genre. Vad det närmare bestämt innebar att stå i det historiska vändkors som Tönnies gjorde kan illustreras av H. C. Andersens saga *Kejsarens nya kläder* från 1837. Det moderna Danmark växte fram under denna tid och idag betecknas den som Danmarks kulturella guldålder. Vid slutet av denna "guldålder" 1849 fick Danmark en grundlag som innebar en övergång från en absolut till en konstitutionell monarki. I all korthet återger jag här sagans handling för den som är obekant med dess huvuddrag:

Det var en kejsare som älskade kläder. Därför betalade han två främmande bedragare dyra pengar för plaggen som de utlovade. Kläderna var, enligt bedragarna, osynliga för dem som var odugliga i sitt ämbete eller otillåtligt dumma. För övrigt låtsades de bara sy och blev rikligt belönade för sitt påhitt eftersom ingen ville erkänna att de inte såg några kläder, allra minst Kejsaren själv. Ryktet om kläderna spreds över hela staden inför den procession då Kejsaren skulle visa upp dem. När Kejsaren med stor värdighet skred fram som om han vore uppklädd och hälsades av folkets spelade hyllningar utbrast plötsligt ett barn: "Men han har ju ingenting på sig!" Snart nog fick barnets utrop bifall av hela folket och i tysthet av Kejsaren själv. Trots det fortsatte Kejsaren att gå genom staden till processionens slut, men då med spelad värdighet.⁵²²

Att Kejsaren fullföljer processionen trots att processionen har förlorat sin mening utgör sagans *antiklimax*, vilket kan tolkas som att Kejsaren "håller masken" i ett Gesellschaft trots att han har "förlorat ansiktet" i ett Gemeinschaft. I Andersens motsägelsefulla moraliserande framstår det särskilt tydligt. Åt ena hållet kritiserar han idén om överhetens naturliga auktoritet och istället framhålls auktoritet efter förtjänst som ideal. Till skillnad från Cervantes skådespel om skåpet med underverken, som jag nämnde tidigare, är det inte den kristna börden som avgör om man kan se något eller inte, det är ens duglighet respektive begåvning det kommer an på. Åt andra hållet kritiserar Andersen en konstlad anpassning jämfört med en naturlig uppriktighet. I Andersens fall är det ett barn som står för det naturliga och inte en

522 H. C. Andersen, 1837.

furir med utgångspunkt i adelns hederskod som hos Cervantes. Med andra ord är det tydligt att det som står på spel i Andersens saga är en mer djupgående värdekonflikt än i Cervantes förlaga. Hos Andersen är det två väsensskilda värden som krockar medan konflikten hos Cervantes utspelas mellan samma slags värden.

Unionens nationella stil kan i högsta grad betraktas som nya kläder jämfört med medlemsstaternas gamla nationella stilar. Emellertid kan man inte gå lika långt som H. C Andersens saga och hävda att Unionen är naken. Unionens nationella stil är alltför påtaglig för det, även om den kan framstå som påklistrad.

Den kritik som Andersen växelvis riktar mot föreställningar om en gammal naturlig ordning respektive nya konstlade manér har följt i det moderna samhällets spår. Med den historiska övergången från Gemeinschaft till Gesellschaft har frivilliga och ofrivilliga utvandringar från landet till staden varit ett återkommande tema. Denna migration har, enligt Asplund, lett till att livet i det moderna samhället härbergear en viss "olycka". Oavsett om man i huvudsak lever sitt liv i Gemeinschaft eller Gesellschaft kan man bli olycklig i ett visst avseende. Förutsättningen för denna olycka är det moderna samhällets möjlighet att välja mellan ett liv i Gemeinschaft och ett liv i Gesellschaft. Efter det mer eller mindre fria valet skulle människor kunna erfara en kognitiv dissonans som Andersens saga är ett exempel på.⁵²³

Att leva i ett Gemeinschaft skulle då innebära en dissonans mellan negativa värden hos Gemeinschaft och positiva värden hos Gesellschaft där man inte lever. Till exempel en auktoritet utifrån status i Gemeinschaft jämfört med auktoritet efter förtjänst i Gesellschaft. Att leva i Gesellschaft skulle då innebära en dissonans mellan negativa värden hos Gesellschaft och positiva värden hos Gemeinschaft där man inte lever. Till exempel en konstlad anpassning i Gesellschaft jämfört med genuin uppriktighet i Gemeinschaft.

I nationalismens genre har tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft vinklats för att betona skillnader mellan olika nationella stilar. Inför utvidgningen av Unionen österut kunde man till exempel skönja en ideologisk dialektik mellan kandidatländerna där utlandet i öster eller söder nedvärderades som traditionellt etniskt i relation till hemlandet i väst eller norr som fick stå för västerlandets upplysta civilisation, vilket påminde om hur Unionen hade beskrivit sitt Europa. Sådana kontraster har i olika avseenden kunnat skönjas även vid tidigare utvidgningar som exempelvis inför Spaniens medlemskap då den spanska nationella stilen omvärderades i olika avseenden. Shachar konstaterade att ett enat centraliserat Spanien som inleddes med kungaparet Ferdinand och Isabella 1492 kulminerade med Felipe V de Anjou vid 1700-talets början. Han påpekade att denna centraliserade enhet var på väg att monteras ned i slutet av 1900-talet i och med en decentralisering legitimerad av lokala och regionala identiteter. Decentraliseringen påbörjades med demokratin införande 1976 efter diktaturens fall och Francisco Francos död. Samma år ansökte Spanien om medlemskap i EG, vilket beviljades tio år senare då demokratin betraktades som etablerad.⁵²⁴

523 J. Asplund, 1991, sid. 60.

524 N. Shachar, 1997, sid. 345.

Den spanska nationella stilen under diktaturen har i efterhand framhållits som anpassligt konstlad och dess auktoritet har antagits utgå från status. Unionens nationella stil har i kontrast framhållit att medlemsstaternas genuina Gemeinschaft borde förverkligas i Unionens utvidgade Gesellschaft vars auktoritet antas bygga på förtjänst utifrån en idé om Europa.

Passkontroller och en spektakulär yttre gräns

Den 25 augusti 1999 satt jag på en stadsbuss på väg från Ceutas centrum till gränskontrollen Tarajal med stranden till vänster och butiker till höger. På långt håll kunde jag urskilja gränskontrollbyggnader som tornade upp sig på var sida om gränsen. Byggnaderna såg ut som betongkonstruktioner varav den spanska med sina arabinfluerade valvformationer var både högre och modernare än de marockanska vitrappade huslängorna, vilket var talande för relationen mellan Spanien som medlemsland i Unionens Europa och Marocko.

Framme vid själva gränskontrollzonen och bussens vändhållplats återfanns försäljare av färgebiljetter till Algeciras, valutaväxlare samt en brokig skara människor och fordon som rörde sig över den asfalterade gränsen. Därtill kom turister som passerade gränsen i luftkonditionerade bussar utan att känna av lukter från avgaser, svett, smuts, förkolnat trä och den tryckande värmen. Man kunde också se att människor på båda sidor om gränsen följde vad som hände vid zonområdet, på den spanska sidan från höjden där bostadsområdet Principe Alfonso började och på den marockanska sidan från de kullar som omgärdade gränzonen.

Vid den spanska gränskontrollen övervakades och kontrollerades fordon respektive personer och på ett plakat i gränzonen framgick att betongkomplexet tillhörde Ceuta, men hade finansierats av Unionen. Byggnadskonstruktionen vari gränskontrollen utfördes vilade på pelare som bildade en rad filer för fordon att köra igenom vid grönt ljus. Vid varje fil fanns ett bås för kontrollanter där fordonen stannade till under kontrollen. De som passerade gränsen till fots kontrollerades inomhus längs betongkonstruktionens vägg vid sidan om fordonskontrollen. Utöver att visa pass fick man även passera metalldetektorer och övervakningskameror. För personkontrollen vari passet utgjorde det centrala verktyget stod den nationella spanska polisen medan fordonen kontrollerades av la Guardia Civil. Till skillnad från den kakigröna uniform som la Guardia Civil bar var polisens uniform svart och vit. Som jag har varit inne på tidigare skiljer sig passkontroller i ett bestämt avseende från säkerhetskontroller. I passkontroller är interaktion ansikte mot ansikte påbjuden för att identifiera personer och vid säkerhetskontroller försöker kontrollant och kontrollerad att minimera en sådan interaktion.⁵²⁵

525 Jfr O Pütz, 2012. Pütz diskuterade hur säkerhetskontrollens procedur reducerar resenärer till bärare av tillhörigheter och hur kontrollant resenär försöker att minimera interaktionen ansikte mot ansikte trots att de befinner sig fysiskt nära varandra för att på så sätt upprätthålla

Säkerhetskontrollen framstår gärna som enbart en teknisk fråga om hur en rutinartad produktion av kontrollerade resenärer kan genomföras. I själva verket legitimeras säkerhetskontrollen av ett politiskt motiv som påminner om det Hobbes formulerade. För att få passera bör resenärer samtycka till att bli kontrollerade så att allas säkerhet kan garanteras genom att resenärerna tillfälligtvis överlåter makten att styra sina kroppar till kontrollens rutiner. I likhet med säkerhetskontrollen kan även passkontrollen framstå som en renodlat teknisk fråga trots att den i högsta grad utgår från ett politiskt motiv. Som ett verktyg för objektiv identifiering av personer skiljer sig inte passet nämnvärt från andra liknande identifieringsverktyg som legitimeras av lika delar positivism och behaviorism. Ett verktyg för att identifiera personer bör vara standardiserat och den som ska kontrollera identiteten förväntas agera som en maskin vid själva kontrollen samtidigt som den som ska identifieras förväntas finna sig i att bli behandlad som ett objekt. En sådan identifiering är tänkt att vara lika för alla personer vars identitet övervakas och kontrolleras oavsett vem som utför kontrollen. I annat fall har identifieringen förlorat sin mening. Passets politiska motiv återfinns i nationalismens genre som knyter frågan om personens identitet till nationella medborgarskap för att skilja landsmän från utlänningar. Därefter går det exempelvis att avgöra vilka nationaliteter som bör övervakas och kontrolleras särskilt noga. Unionen utgår också från detta politiska motiv vid dess yttre gränser, men utifrån en ny stil då man skiljer mellan medborgare i Unionen och tredjelandsmedborgare.

Vad som skiljer medborgare i Unionen och tredjelandsmedborgare är att medborgare i Unionen ska kunna passera med ett pass utan ytterligare krav som visum eller andra motiveringar till inresa. Passkontrollen befäster således skillnader mellan olika nationella stilar. Vissa stilar är närmast garanterad inresa, för andra stilar är inresan villkorad medan ytterligare andra stilar nekas inresa. Därtill kommer resenärer vars nationell stil inte kan identifieras. Har de otur kan de hamna i ett ingenmansland. Att utlänningar i Schengenkonventionens mening ska underkastas en noggrannare kontroll vid inresa än medborgare i Unionen understryker det politiska motivet.

Med tanke på att det är medlemsstaterna som genomför kontrollen vid Unionens yttre gränser är det inte förvånande att kontrollen av olika nationella stilar från tredjeland har varierat beroende på relationerna mellan medlemsstaten som genomför kontrollen och närmaste tredjeland.⁵²⁶ Beroende på var man befinner sig och vilken nationell stil man utgår från är Unionens yttre gräns spektakulär respektive banal. Som regel är Unionens yttre gräns banal utifrån Unionens nationella stil då man kan passera utan att tänka närmare på saken. Omvänt är den yttre gränsen som regel spektakulär utifrån de nationella stilar som tredjeland utgår från eftersom de inte lika självklart kan passera. Utifrån Unionens nationella stil är den yttre gränsen därtill spektakulär i Unionens periferi jämfört med den yttre gränsen i centrum där

reduktionen av personen. Därmed skulle resenär och kontrollant lättare stå ut med överskridanden av den personliga sfären som en säkerhetskontroll innebär jämfört med de förväntningar som vanligtvis förknippas med interaktion på offentliga platser. Vad som i vanliga fall skulle vara en spektakulär kroppskontakt blir banal i en säkerhetskontroll med hänvisning till säkerhetsrutinerna.

526 Jfr E. Berg & P. Ehin, 2006, som jämförde Unionens yttre gränser mellan Estland och Ryssland, Rumänien och Moldavien samt mellan Spanien och Marocko.

den är banal. Därmed inte sagt att allt som sker vid gränsen vid Tarajal i Ceuta är spektakulärt eller att allt som sker vid gränsen på Schiphol i närheten av Amsterdam är banalt utifrån Unionens nationella stil, vilket jag illustrerar med de två första av nedanstående exemplen.

Vid passkontrollen i Tarajal den 25 augusti 1999 tittade kontrollanten först på personen vars identitet skulle kontrolleras, sedan på fotot i passet samt om passet var giltigt och när personen hade lämnat Spanien, för att sedan bestämt titta personen i ansiktet.⁵²⁷ När allt tycktes vara i sin ordning gavs personen tillåtelse att passera genom ett återlämnande av passet och en antydan till knyck med huvudet. Med andra ord var kontrollen snabbt genomförd då inget framstod som fel eller misstänkt. Eftersom det var många personer som skulle kontrolleras var kontrollantens ansiktsdrag strama av koncentration under kontrollen. Vid ett ögonblick tittade kontrollanten upp och hälsade på någon utanför kontrollsituationen varpå ett snabbt leende lättade upp de strama ansiktsdragen som stramades åt igen då kontrollandet återupptogs. På ett liknande sätt framstod en passkontroll vid den yttre gränsen på flyplatsen Schiphol den 19 juni 2001. Framför mig i kön stod en kvinna som lämnade fram ett pass utan underskrift. Vid kontrollandet av passet upprepades samma mönster som i Tarajal, men med den skillnaden att kvinnan inte fick passera. Istället konstaterade kontrollanten kallt att passet var ogiltigt. Kvinnan insisterade på att passet var giltigt och pekade på utgångsdatumet. Innan missförståndet löstes och kvinnan skrev under passet och fick passera, utbröt en kort diskussion där kvinnan upprört gestikulerade samtidigt som kontrollanten försökte påpeka vad som fattades passet utan att höja rösten. Jag antar att det var ett så kallat provisoriskt pass då ett regelrätt pass inte skulle gå att skriva under på plats.

Som passkontrollant kan man inte agera som en maskin hela tiden. Den 22 juni 2001 på flygplatsen Schiphol observerade jag två kontrollanter som fnittrande talade med varandra varpå den ena gjorde ett kort trumsolo med fingrarna i väntan på flera resenärer att kontrollera. Två resenärer som närmade sig kontrolldisken samtidigt som de grävde djupt i sitt handbagage efter sina pass blev allt nervösare desto närmare kontrollen de kom. Efter ett febrilt letande fann de sina pass och kunde passera. Eftersom man inte behöver visa sina pass på tid kan det verka märkligt, men inför utsikten att inte kunna bevisa sin rätt att passera en gränskontroll är det inget konstigt, vilket antyder vad det kan innebära att söka asyl. Därefter närmade sig en man, kvinna och en pojke som såg ut som en familj. Mannen hade jeans med mångfärgad skjorta, kavaj och en liten slips. Kvinnan var också klädd i jeans, stickad tröja i svart-gult-grönt samt gymnastikskor. Även pojken var klädd i gymnastikskor, jeans och enfärgad tröja. De rörde sig osäkert mot immigrationsdisken vid sidan om passkontrollen, men så vek de av och gick vidare. Vid passkontrollen hade det nu bildats en kö. Familjen som jag nämnde hade stannat en bit bort samtidigt som passkontrollanterna talade med varandra då de kontrollerade passen. Till sist rörde sig familjen återigen fram till immigrationsluckan där de tycktes bli hänvisade någon annanstans för de lommade med en viss tvekan vidare. Samtidigt hade ett par, en man och en

527 Vad kontrollanten tittar på i passet är såklart svårt att observera och det var något jag fick bekräftat efteråt i samtal med kontrollanten. Hur kontrollen genomförs går däremot att observera.

beslöjad kvinna i svart dräkt, gått fram till passkontrollen. De började en diskussion med kontrollanten som frågade en av poliserna vid immigrationsdisken varpå paret leddes in i rummet bakom disken. De kom snart ut och fick sina pass stämplade och kunde gå vidare.

Den 12 augusti 1999 kom jag från den spanska sidan av gränskontrollen i Tarajal och skulle få mitt pass kontrollerat av den marockanska gränspolis. I kön stod en man i en fotsid vit dräkt med huva och blåa marockanska tofflor. På tyska sade han att han kunde visa mig alla intressanta platser i Tetuán. Eftersom jag inte förstod tyska hämtade han en kollega som översatte åt honom. Vänligt, men bestämt avböjde jag förslaget. Därefter fyllde jag i ett formulär med mina personuppgifter, min permanenta bostadsort och var jag skulle bo i Marocko samt min nationalitet. För övrigt stod jag i kö med två spanjorer, en marockan och en spansk-marockan och hans marockanska fru. Spanjorerna uttryckte sitt missnöje med marockanernas ineffektivitet. Dessutom klagade de över att passen samlades på hög och inte kontrollerades ett och ett. Spansk-marockanen och hans fru blev oroliga när en spanjor sade till honom att han stod i fel kö. Han skulle vara på andra sidan om avgränsningen mellan utlännningar och marockanska medborgare. Jag fick tillbaka mitt pass och kom in i Marocko där det rådde ett tumultartat larm vid den marockanska gränzonen.

Med de ovan nämnda exemplen har jag försökt att illustrera hur Unionens yttre gräns kunde vara spektakulär både i Unionens periferi och centrum utifrån Unionens nationella stil som jag utgick från vid mina observationer. Framöver kommer jag att betona hur Unionens nationella stil framstod vid gränskontrollen i Ceuta.

På vandrarhuset där jag bodde i Ceuta fick jag kontakt med poliser som praktiserade vid gränskontrollen för att bli inspektörer. De hade jobbat länge inom polisen, men för att stiga i graderna skulle de öva på att ha befäl vid olika platser i Spanien. När jag onsdagen den 25 augusti 1999 berättade om hur jag hade fått vänta för att passera gränskontrollen (vilket utifrån mitt syfte att studera gränskontrollen var önskvärt) svarade de med att berätta om sin praktik. De var ense om att denna gränskontroll var en av de mest krävande placeringarna för en praktik även om de lärde sig mycket. Att de ansåg sig ha flest problem med marockaner vid passkontrollen var inget att förvånas över eftersom det var gränsen mot Marocko som övervakades. Utifrån sina erfarenheter från passkontrollen beskrev de marockaner som opålitliga hycklare. Mot bakgrund av att de tidigare hade konstaterat att det vid tiden ifråga hade förekommit att marockaner använt falska identitetshandlingar var det knappast konstigt att de uppfattade marockaner som opålitliga även om det inte motiverade den grova generaliseringen. Att de menade att marockaner hycklade var däremot överraskande.

Vad som var överraskande var hur poliserna menade att hyckleriet yttrade sig. Tydligt spelade marockaner undergivna i relation till myndighetspersoner och låtsades vara deras vän. Om man blev hembjuden till en marockan kändes det som ett statsbesök och vid gränsen försökte marockaner ge dem "gåvor" av olika slag. Till exempel kunde det handla om att bjuda på en coca-cola, en öl eller någon annan småsak. Av bitter erfarenhet hade de lärt sig att man inte skulle ta emot dessa gåvor. I gengäld ville marockanen nämligen ha en gengåva av något slag. Inte samma dag,

kanske inte dagen därpå, utan veckor efteråt om något krånglade vid passkontrollen. Då påmindes de om gåvan eftersom marockanen förväntade sig en gengåva. Detta skilde sig från deras egen uppfattning om skillnaden mellan arbetsliv och privatliv. Framförallt var det långtifrån vad de menade med vänskap. Med andra ord uppfattade de marockaner som hycklare när de på ett sådant sätt förväntade sig fördelar eller särbehandling. Att den marockanska givmildheten kunde uppfattas annorlunda vittnade två studenter från Andalusien som jag hade träffat på vandrarhemmet onsdagen den 18 augusti 1999. De hade varit i Marocko på semester och bott hos en marockansk vän och hans släkt som var utspridd i Marocko. Då det var deras första besök i Marocko var de tagna över både fattigdomen och generositeten. Samtidigt var de besvärade av att inte kunna hjälpa de marockaner som ville resa till Spanien. Otillräckligheten hade förstärkts av den gästfrihet som vännens släktingar hade visat dem då studenterna inte hade fått betala för sig.

Gemensamt för poliserna och studenternas redogörelser var att de beskrev vad de uppfattade som främmande. Kontrasten mellan olika föreställningar om marockaner och spanjorer som kunde urskiljas i polisernas och studenternas redogörelser var inte begränsade till de lokala sammanhang som de hämtades från. Formulerade i mer högttravande ideologiskt förvrängda former återfanns de i Unionens olika diskurser om integration, säkerhet och grannsämja vid de yttre gränserna. Delar av Unionens politik i relation till tredjeland hade bland annat formulerats i Barcelonaprocessen (EMP) 1995 för att sedan vidareutvecklas i olika avseenden. Processen formulerades som ett partnerskap mellan Unionen och ett antal länder kring Medelhavet. Utgångspunkten för processen var att man ville undvika en sammandrabbning mellan civilisationer och istället slå en bro mellan kulturer genom en interkulturell dialog. Med andra ord utgick man från att ömsesidigt lära känna det som ansågs vara främmande. Att Unionen samtidigt betonade behovet av förstärkt säkerhet vid gränserna och att närmaste tredjeland skulle delta i kampen mot illegal invandring och terrorism kunde framstå som misstänksamhet mot det främmande. Därtill kunde stödjande insatser för socioekonomisk utveckling mot fattigdom i utbyte mot respekt för mänskliga rättigheter, bekämpande av korruption och en ambition att demokratisera vad som uppfattades vara en auktoritär regim tolkas som motsatsen till att lära känna det främmande.⁵²⁸ Här har jag framhållit vissa beslätade föreställningar i de olika diskurserna, vilket inte gör diskurserna i sin helhet rättvisa. Däremot förtydligas vissa delar.

Torsdagen den 26 augusti 1999 intervjuade jag en ung man från Marocko som levde illegalt i Ceuta. Han var klädd i slitna jeans, en T-shirt och gymnastikskor. Jag hade introducerats för honom av en engelska som också bodde på vandrarhemmet och som skulle arbeta som språklärare i Ceuta. Hon satt med under intervjun då han verkade vara mindre nervös i hennes sällskap. Dessutom kunde hon franska, vilket gjorde att hon kunde förtydliga vissa saker eftersom hans franska var bättre än hans engelska och spanska. Intervjun tog nästan tre timmar medan han berättade om hur han hade tagit sig till Unionen, blivit tillbakaskickad och försökt att ta sig tillbaka igen. Efter fyrtiofem minuter tog bandet i bandspelaren slut. Den resterande tiden

528 Jfr S. Silvestri, 2005. Se även E. Berg & P. Ehin, 2006.

förde jag anteckningar, vilket var en bidragande orsak till intervjuens längd då jag under själva intervjun kontrollerade att jag hade förstått honom rätt. Hans berättelse återgav hur Unionens Europa kunde framstå för den som befann sig utanför och som ville ta sig in, men inte hade legitima medel att göra det. Jag återger inte hela intervjun utan inskränker mig till de delar som är av särskilt intresse här.

Han hade sex systrar och tre bröder. Mamman var död och hans far var pensionerad. Fadern och några av syskonen bodde kvar i hans födelsestad. Viljan att ta sig till Unionen hade väckts av de besök som hans morbror med familj gjorde om somrarna när de berättade om Europa med jobb, utbildning och bostäder. Efter avslutad skolgång tog han sig till Tetuán och vidare till Tanger. På vägen sov han på gatan, tog tillfälliga påhugg som målare, gatuförsäljare osv. När han 1989 hade fått ihop pengar tog han bussen till Fnideq som var sista anhalten innan gränsövergången Tarajal i Ceuta. Han kröp över gränsen via stranden nedanför gränskontrollen i skydd av mörkret. Efter några dagar i Ceuta smög han ombord på en lastbåt och hoppade av i Huelva på den spanska sidan om Gibraltar sund. Därefter liftade han, arbetade när han fick tag i något samt åkte tåg upp genom Spanien, Frankrike till Belgien. 1990 häktades han eftersom han inte hade några identitetshandlingar. Efter en månad i fängelse hade han fem dagar på sig att lämna Belgien varpå han fick hjälp av en vän att ta sig till Holland där han fick ett tremånaders kontrakt i en fabrik. Efter det jobbade han svart i två år med att odla tulpaner. 1992 flyttade han till norra Holland där han fortsatte att odla tulpaner i fem år, men som anställd sex månader i taget. Vid det laget hade han skaffat sig ett marockanskt pass vid det marockanska konsulatet och hade fått ett residenskort samt socialförsäkring. Han påpekade att det tidigare hade varit oerhört mödosamt att bara få ett identitetskort i Marocko om man var berb. Det krävdes mutor och man fick anpassa sig till polisens nycker. För att få pass 1999 var det likadant, men för att få ett visum skulle man därtill ha kontakter i administrationen eller tillhöra en rik familj.

1997 förstärktes kontrollen i Holland och polisen menade att han bodde illegalt där eftersom han inte hade ett visum, vilket var snöpligt eftersom han skulle ha fått permanent uppehållstillstånd efter sex år. Han fick sitta ett antal månader i holländskt fängelse innan han blev utvisad, vilket tydligen inte hade varit så farligt. Två holländska poliser följde honom till Schiphol och planet till Casablanca där han möttes av tre marockanska polismän. Han konstaterade att han hade känt sig både misslyckad och ledsen samtidigt som han hade haft tur. Om han hade utvisats tidigare hade han fått två månaders fängelse i Marocko. Efter 1997 blev man inte längre straffad för att ha blivit utvisad från ett annat land och marockanskt fängelse ville han undvika. Värt att uppmärksamma är att han inte tycktes se sig själv som en brottsling trots att han hade suttit i fängelse.⁵²⁹

Som historisk kontrast kan jag nämna Percy Björks ankomst till Amerika den 29 juni 1911. Han fick genomgå en panoptisk övervakning och kontroll. Eftersom han visade sig vara halt och inte kunde något yrke blev han tillsvidare internerad. Den

529 Jfr J. Samora, 1971, som beskrev hur illegala immigranter vid gränsen mellan Mexico och USA såg på sig själva på sidan 122: "The wetback seems to think of jail as part of his destiny of being poor. One is in jail not because one is immoral or a "bad guy" but because one is poor."

7 juli 1911 blev han avvisad eftersom släktingarna han hade uppgivit att han skulle besöka inte gick att finna.⁵³⁰ I likhet med de flesta som avvisades från Ellis Island blev han avvisad för att han inte ansågs kunna tjäna till sitt uppehälle.⁵³¹ Däremot fick han återresan betald, men det framgick inte om det var USA eller transportföretaget Hvita Stjärnlinjen som stod för kostnaden. Sedan 1903 hölls transportföretag ansvariga för transporter av tillbakavisade invandrare. På ett liknande sätt fick en transportör som stått för sjö-, luft- eller landtransport ta ansvar för den transporterade utlänning från tredjeland som saknade resehandlingar vid Unionens yttre gräns i slutet av 1900-talet. Med andra ord fick transportören stå för utlänningens återresa till tredjeland.⁵³²

För att återgå till den unge mannen i Marocko fick han stanna ett antal dagar i vad han kallade "förhørsbyrå". Han fick lämna fingeravtryck och skriva under papper samt framträda i domstol där han tillfrågades om han skulle återvända till Holland, varpå han svarade att han aldrig skulle göra det eftersom han var rädd att få stryk om han sade något annat. Under sin vistelse i förhørsbyrå erbjöd sig poliser att underlätta för honom i utbyte mot pengar. När han släpptes krävde en av poliserna pengar av honom. Han reste till Tanger där han stannade i två dagar för att han inte orkade möta sin familj direkt och utan pengar. Eftersom myndigheterna meddelade hans far att han var tillbaka kunde det inte skjutas upp någon längre tid. Vid middagen som hade förberetts för honom när han träffade sin familj kunde han inte få ner en bit. Hans bror försökte uppmuntra honom på olika sätt som att han snart var tillbaka i Holland eller att han kunde stanna och skaffa sig en marockansk fru. Hans familj bad honom att stanna, men efter en månad kände han att det inte fanns någon framtid i Marocko. Han var tvungen att göra något med sitt liv och det kunde han bara göra i Europa, vilket var en vanlig inställning i den folkliga kultur som uppstått bland unga marockanska män som skämtsamt kallades för "burners". Den uppenbara innebörden var någon som bränner sina identitetshandlingar innan de utvandrar för att de inte ska kunna identifieras och därigenom öka sina chanser att få stanna. Därtill innebär det att man tänker sig en enkel resa då man inte ser några andra alternativ.⁵³³

530 P. Björk, 1914, sid. 91.

531 Jfr, T. Pitkin 1975, sid. 73: "Aliens were held for immediate action by boards of inquiry for a wide variety of reasons. A foreign government might have sent the word that a man was a wanted criminal; a labor union might have passed a tip that a group of aliens were contract laborers; or a deserted wife might have reported a runaway husband. They might from 1903 on, be suspected anarchists, panderers, polygamists, or prostitutes. The great bulk of them, however, were held because, on first inspection, they were suspected of being contract laborers, paupers whose passage had been paid by some foreign jurisdiction anxious to get rid of them, or—the most numerous class of all—they were believed 'likely to become a public charge' for one or more variety of reasons."

532 Se Proposition 1997/98: 42, artikel 26. Jfr J. Harding, 2000, sid. 33. Harding hävdar att det var USA som på 1980-talet återigen började hålla transportföretag ansvariga, men han nämnde inte när USA hade slutat med det. I Sverige kan man finna ett visst transportörsansvar redan 1914. Se även T. Mathiesen, 1997b, för en tidig genomgång av de olika informationssystem som följde med Schengensamarbetet och upprättandet av spärllistor etc. Exempelvis skulle utlänningar som nekats inresa till Unionen registreras i *Schengen Information System* (SIS) och alla asylsökande skulle få sina fingeravtryck registrerade i *Eurodac* med mera.

533 T. Sabry, 2005, sid. 12.

När han kom tillbaka till den marockanska gränsstaden Fnideq 1997 välkomnades han hjärtligt av dem han hade varit bekant med för de trodde att han återvände från Europa på semester. När de fått reda på att han blivit utvisad och inte hade några pengar tittade de åt ett annat håll när de möttes. Marockanska utvandrare som återvände från västeuropeiska länder för att tillbringa semestern med släkt och vänner var ett återkommande samtalsämne bland unga marockanska män. Att komma tillbaka och visa upp sin bil och kanske en fru som innebar ett medborgarskap i Unionen var ett kvitto på framgång.⁵³⁴

Han fortsatte till gränsövergången Tarajal och tog sig över gränsen till Ceuta på samma sätt som tidigare. Från en strand i centrala Ceuta tog han en "patera" mitt i natten över Gibraltar sund tillsammans med ytterligare arton personer. De var framme vid San Roque på morgonen. Han var rädd under överfarten för det blåste en hård vind. Han påpekade också att det i mitten av sundet var väldigt strömt. Med i båten var en gravid kvinna och när de nådde stranden i Spanien var hon för trött för att springa upp i bergen med de andra. Hon skrek på hjälp och han ville hjälpa henne, men vågade inte av rädsla för kustbevakningens patruller så han sprang med de andra. Från stranden gick han över bergen till Estepona och Malaga. Sedan tog han sig till Algeciras och vidare mot Madrid med en buss som stoppades på vägen, varpå han återigen utvisades. Denna gång åkte han direkt till Fnideq efter förhörshyrån och skulle sedan vidare till Ceuta, men via bergen. Stängslet vid gränskontrollen i Tarajal hade förstärkts så det gick inte att komma förbi längs stranden. När han kom fram till den marockanska polisen så sade han att han var en gränspojke från Tetuán som arbetade i Ceuta och att han inte smugglade något. Polisen krävde pengar, men han insisterade på att han var född i norra Marocko varpå han fick passera.

Varje dag försökte människor ta sig över sade han. Många smugglade hasch över bergen som de bar på ryggen. Där är det också många som rånmördas av andra som är på väg att ta sig över. Vid gränsen stryker det nämligen omkring "bad boys" som rånar dem som tycks komma från södra Marocko. Om de kommer från norr låter de dem vara för att inte få igen med samma mynt. Den marockanska polisen bryr sig inte om dessa rånmördare. Ser de någon som blir överfallen väntar de tills de är klara och tar bort kroppen, vilket han påstod sig ha sett med egna ögon.⁵³⁵

I sin berättelse växlade den unge mannen mellan att tala om polis och militär så det är svårt att avgöra om han gjorde någon skillnad mellan dem. Den sammanblandning av polis/militär som han gör är kanske inte så konstig. För åtminstone vid den spanska gränsen patrullerar även militär fast det är la Guardia Civil som har det övergripande ansvaret för bevakningen av gränsen. När han ställde sig vid gränsen och väntade sade en vakt att han inte fick stå där. Då sprang han över gränsen och den taggtråd som var utlagd. Vakterna sköt efter honom, men han visste att de bara sköt med gummikulor för sådana låg överallt på marken. Visserligen gjorde det ont, men det var inte farligt menade han. Många gick tydligen över bergen för att slippa hundarna som användes vid tullen för att hitta droger.

534 Jfr A. a., sid. 14. Enligt Sabry har en folklig kultur bland dessa unga män angående att gifta sig till ett medborgarskap i USA eller EU formulerats. Bland annat kunde fruarna satiriskt kallas för identitetshandlingarna eller "the papers".

535 Jfr E. Goldschmidt, 2006.

Även om skillnader mellan den spanska och den marockanska nationella stilen framgick i den unge mannens redogörelse för gränskontrollen var det ändå påtagligt hur obetydliga dessa skillnader var för honom. Vad som var av betydelse för honom var att båda stilarna hindrade honom från att ta sig över gränsen, vilket inte var konstigt med tanke på att Marocko hade avtal med Unionen om att agera som en buffertzon till Unionens yttre gräns och motverka illegal invandring. I ett visst avseende påminde hans beskrivning om Hergés sista fullständiga äventyr *Tintin hos gerillan* från 1976 där Tintin reser till en diktatur i Latinamerika för att hjälpa sina vänner. Då planet han flyger med går in för landning i huvudstaden passerar han en slumstad där två militärpolis patrullerar framför ett plakat där det står "Viva Tapioca". När Tintin har hjälpt sina vänner och general Alcazar har återtagit makten från general Tapioca utan blodspillan tack vare ett löfte till Tintin, flyger Tintin förbi samma slum på vägen hem. Enda skillnaden är att militärpoliserna har andra uniformer och att det står "Viva Alcazar" på plakatet.⁵³⁶

Den unge mannen hade därefter bott i Ceuta. Eftersom han inte hade några identitetshandlingar samtidigt som kontroller var vanliga var han nervös. Han ansåg att hälften av dem han mötte i Ceuta var poliser eller militärer. Om de hittade honom sovandes på stranden skulle han genast föras till gränsen. Han flyttade ständigt och hyrde rum när han hade något jobb eftersom det var säkrast. Han gillade inte Ceuta. Han menade att spanjorerna var rasister och inte gillade den marockanska karaktären. Om han talade arabiska på ett café med en vän tittade folk på dem som om de var pestsmittade. Han hoppades på att få flyktingstatus, vilket var högst osannolikt. Då menade han att han skulle få tillbringa två månader i flyktinglägret vid Calamocarro medan polisen avgjorde hans öde. När jag var i Calamocarro vid samma tid fanns det inga marockaner där utan majoriteten kom från Afrika söder om Sahara och ett fåtal var från Algeriet. Samtidigt hävdade den unge mannen att det var farligt att söka asyl i Ceuta. Om polisen skickade tillbaka honom med flyktingstatus i hans dossier skulle han få fem års fängelse i Marocko av politiska skäl. Men hur skulle han kunna få denna flyktingstatus då, frågade jag. Genom att beskriva situationen i Marocko sade han och konstaterade att det var en diktatur. Om du föds fattig har du inga chanser lade han till. Jag påpekade att han troligen behövde visa att han varit politiskt engagerad och dessutom förföljd av myndigheterna för att få flyktingstatus. Han visste det, men tyckte att det eländiga liv han levde borde räcka.⁵³⁷

När jag den 27 augusti 1999 talade med en av poliserna på vandrarhemmet i Ceuta fick jag en kort redogörelse för patrulleringarna inne i Ceuta där de kontrollerade identiteten hos personer som sov ute eller som planlöst gick omkring. Tydligt var det vanligt att de som kontrollerades sade att de var från Algeriet eftersom de flesta därifrån kunde hävda flyktingskäl. Emellertid kom inte alla från Algeriet som

536 Hergé, 1976, sid. 11; 62. Jfr H. Thompson, 1992, sid. 196. Enligt Thompson var det Hergés första uttryckliga politiska äventyr på många år, men till skillnad från tidigare drev han inte längre någon kampanj. Tintin kämpade inte längre för någon rättvisa, han hjälpte sina vänner. Thompson uppfattade det som resignerat och närmast cyniskt. Jfr även M. Farr, 2005, sid 193. Enligt Farr var det Hergés kraftfullaste sociala kommentar någonsin som borde vara tillräcklig för att tysta alla som hade ifrågasatt hans politiska ståndpunkt.

537 E. Goldschmidt, 2006, sid. 38. Enligt Goldschmidt har man sedan 2002 även börjat sända tillbaka asylsökande som kommer från olika länder söder om Sahara utan prövning.

hävdade det, vilket tydligen framgick av deras brytning. Om man tog sig lite tid att tala med personen skulle det vara lätt att avgöra saken. Marockaner som påträffades utan visum på spanskt territorium avvisades direkt. Vanligtvis krävdes det en utredning, men från 1992 skulle det inte gälla marockaner. Enligt polisen var det vid dessa kontroller vanligt att den som kontrollerades förbannade både polisen och dennes familj.

I kontrasten mellan redogörelserna från spanska gränspoliser och den unge marockanen som på illegala vägar försökte ta sig in i Unionen går det att skönja en tve tydighet mellan hjälte och skurk som påminner om begreppskonflikten som uppstod under 1800-talet i Europa. Vem som är hjälte respektive skurk är inte självklart, men utifrån Unionens nationella stil som legitimerar gränskontrollen framstår det som självklart på samma sätt som det framstår som självklart utifrån den unge marockanens beskrivningar. Unionens nationella stil utgår från att Unionens fria rörlighet och kulturella mångfald förutsätter en förstärkt gränskontroll vid de yttre gränserna och en kulturell enhetlighet i förhållande till tredjeland. Den unge marockanen utgår från att ett gott liv inte låter sig förverkligas med mindre än att det sker i Unionens Europa. Med den utgångspunkten och i hans situation framstår han som skurk utifrån Unionens nationella stil. Omvänt framstår spanska gränspoliser vars röster ramar in av Unionens nationella stil som skurkar utifrån den unge marockanens utgångspunkt.

Europeiska Unionens nationella stil

En sammandragen historia

Nationalismen legitimerade nationalstatens framväxt i övergången från ett jordbruks-samhälle till ett industrisamhälle under det långa 1800-talet (1789-1914). Ändå framstod nationalismen vanligtvis som en avlägsen abstraktion för de bönder som majoriteten av Europas befolkning bestod av fram till första världskriget. Gränserna för en bondes tillhörighet kunde i allmänhet mätas i gångavstånd mellan gårdar och lokala samhällen i likhet med gränserna för det talspråk som visade var bonden kom ifrån och där alla i princip kände varandra. Som lokalpatrioter värnade man om anseendet och rannsake samvetet tillsammans i det lokala samhället. Nationella territorier och nationella skriftspråk var angelägenheter för staters administrativa praxis och dess funktionärer.

I kontrast till det lokala samhällets Gemeinschaft växte det kosmopolitiska samhällets Gesellschaft fram under 1800-talet varpå gränserna för en borgares storstadsliv vidgades, vilket skapade miljöer där ingen i princip kände någon. Som kosmopoliter övervakade man upplevelser och kontrollerade beteenden åtskilda från varandra. I denna anonyma storstadsmiljö blev problemet med att identifiera personer akut, inte minst för ordningsmakten och försvarsmakten. Att borgarens rörlighet begränsades av nationella gränser berodde på nationalstatens övervakning och kontroll av medborgarnas beteenden med bland annat passet som identifieringsverktyg. Denna kontroll legitimerades av nationalismens antagande om att alla borde ha en nationalitet även om alla inte skulle ha samma nationalitet i en internationell värld. Skillnaden mellan nationella landsmän och nationella utlänningar kom att betonas i och med att ett internationellt system av nationalstater institutionaliserades utifrån principen om nationella folks suveränitet.

Med framväxten av en nationalkänsla började nationella samveten att rannsakas och nationella anseenden att värnas i dialektik med nationalstatens övervakning och kontroll av medborgarnas beteenden och upplevelser. I denna dialektik framträder

tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft tydligt även om den är ideologiskt vinklad. Därmed kan formuleringen av nationalismen i allehanda diskurser betraktas som både ett resultat av och en del i framväxten av nationalstatens praxis med tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft som ett förmedlande led. Utifrån tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft kom sedermera en mångfald olika nationella stilar att formuleras inom ramen för nationalismens genre i det moderna samhället. Beroende på nationell stil har nationalismen föreskrivit att ett nationellt Gesellschaft bör förverkligas inom ett nationellt Gemeinschaft eller vice versa.

Från mitten av 1900-talet efter två världskrig och tjänstesamhällets framväxt har det moderna samhället ansetts genomgå omvälvande förändringar. Jag har sammanfattat en rad olika förslag på förändringarnas karaktär i en tes om en postmodern globalisering. Å ena sidan skulle en postmodern globalisering innebära att nationalstaternas gränser överskrids av kosmopolitiska intressen på en världsmarknad där riktad marknadsföring, identitetspolitik och livspolitik legitimeras av mångkulturalism. Å andra sidan skulle en postmodern globalisering innebära att nationen undergrävs av lokalpatriotiska känslouttryck i form av separatism, tribalism och terrorism legitimerade av nationalism, rasism och fundamentalism. De två aspekterna i tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft framstår i denna postmoderna globalisering som om de hade fallit isär och att dialektiken mellan dem hade upphört.

I slutet av 1900-talet efter det kalla kriget framstod Unionen som ett politiskt svar på en sådan postmodern globalisering och framhölls som nationalstatens motsats eftersom Unionen delade folkens suveränitet med medlemsstaterna och legitimerade dess Europa med en viss stil av mångkulturalism. Med andra ord betraktades Unionen som en europeisering av medlemsstaterna utifrån en särskild om än vag idé om Europa. Vad idén närmare bestämt innebar var oklart.

Tesen om postmodern globalisering lyckades fånga en rad yttringar för en omfattande samhällsförändring i ett sammanhållet resonemang. En av svagheter i resonemanget var att den framställde nationalstater som närmast överspelade trots att en omfattande maktutövning fortfarande var knuten till nationalstater även om deras ömsesidiga beroende hade ökat avsevärt i olika avseenden. Därtill framställdes nationalismen som en spektakulär ideologi som blossade upp vid särskilda tillfällen trots att dess antaganden om en värld indelad i nationalstater med sina respektive nationella stilar i hög grad var en banal utgångspunkt till vardags.

Med tanke på att Unionens symboler i form av en flagga, en hymn, en dag, en valuta och ett valspråk påminde starkt om nationalsymboler låg det nära till hands att se Unionens formulering av Europa som en nation. Samtidigt var det uppenbart att Unionen inte var en nationalstat och att dess Europa inte var en nation. Därmed var mitt forskningsproblem formulerat. Mitt syfte har varit att förstå hur Unionen formulerar Europa som en nation. Således har jag valt att betrakta Unionens Europa på ett visst sätt framför andra möjliga perspektiv. Med Unionens europeisering av medlemsstaternas pass som ledtråd har jag sedan utvecklat synsättet med en tolkning som innebär att Unionen skulle formulera en ny stil i nationalismens genre.

Medlemsstaters övervakning och kontroll av personer

Pass har använts som verktyg för att identifiera personer som passerar nationalstatens gränser. Om personerna har varit landsmän eller utlänningar har i det avseendet inte spelat någon roll. Med passets hjälp har nationalstaten försäkrat sig om att endast berättigade personer fått ta del av rörelsefriheten som har garanterats inom landets gränser. En sådan övervakning och kontroll har även varit kopplad till ett effektivt monopol på användningen av legitimt våld.

Medlemsstaternas pass har i likhet med nationalstatens pass använts som verktyg för att identifiera personer vid Unionens yttre gränser för att kunna avgöra vilka som har rätt att röra sig fritt inom Unionen. Visserligen har medlemsstaterna haft ansvaret för Unionens yttre gränskontroller, men det är Unionen som har föreskrivit vad som gäller för medlemsstaterna i dessa avseenden med vissa undantag. Beroende på om passkontrollen har genomförts i Unionens centrum eller periferi och vilken relation som medlemsstaten har haft till det tredjeland som den yttre gränsen har tangerat, har övervakningen och kontrollen varierat vid de yttre gränserna. Därtill har gränskontrollen vid Unionens yttre gränser framstått som banal respektive spektakulär beroende på både gränskontrollens och resenärernas nationella stilar. Krav på pass, visum och uppehållstillstånd som varierar med medborgarskap får gränskontrollen att framstå på olika sätt. Vid flygplatser i Unionens centrum framstår de yttre gränserna gärna som oproblematiska eller i värsta fall som banala fördröjningar på resan eftersom de flesta som befinner sig där tar förutsättningarna för att kunna passera för givna. För personer som inte har ett pass eller som saknar visum kan gränskontrollen framstå som ett spektakulärt hinder som tydligt framhåller det orättvisa i begränsningar av den frihet som andra tar för given. Vid exempelvis gränskontroller i Unionens periferi där många personer utan andra möjligheter försöker att ta sig över den yttre gränsen illegalt framstår det särskilt tydligt.

Även om Unionens passkontroller vid dess yttre gränser är snarlika nationalstatens passkontroller är det en avgörande skillnad att kontrollen sker indirekt via respektive medlemsstat. Unionen anger visserligen krav och förutsättningar för passkontrollen, men det är respektive medlemsstat som ansvarar för dess genomförande och som vid behov använder ett legitimt våld för att upprätthålla lag och ordning. Passkontrollen utgör således ett exempel på vad som har kallats för "pooling of sovereignty."

Unionens legitimering av yttre gränser

Det moderna passet har symboliserat nationalismens princip om folkets suveränitet som har kommit till uttryck i nationalstatens praxis. Unionens pass symboliserar i sin tur å ena sidan den rättspolitiska och å andra sidan den kulturpolitiska legitimeringen av Unionens Europa. Rättsligt är passet ett bevis på medborgarskap i

Unionen som förutsätter ett medborgarskap i en medlemsstat och som garanterar en fri rörlighet inom Unionen. I det avseendet symboliserar passet både övervakningen av personer och deras fria rörlighet. Kulturellt representerar passet de europeiska folkens gemensamma kultur med utgångspunkt i respektive medlemsstats nationella kulturarv. I det avseendet symboliserar passet medlemsstaternas kulturella mångfald sinsemellan och Unionens Europa i relation till tredjeland.

Både eu-medborgarskapet och den kulturella mångfalden överskrider medlemsstaternas nationella gränser med förutsättningen att de begränsas gentemot tredjeland i olika avseenden, vilket legitimerar Unionens yttre gränser. Passet utgör i det avseendet bara en ledtråd till hur Unionen formulerar Europa i relation till tredjeland inom en rad av Unionens olika politikområden.

Legitimeringen av Unionens yttre gränser har inte bara handlat om en önskan att övervaka och kontrollera personers beteenden och upplevelser för att bevara Unionen som ett frihetens, säkerhetens och rättvisans område samt för att bekämpa kriminalitet, terrorism eller andra hot av olika slag. Unionens yttre gränser har även handlat om önskan att rannsaka och värna om Europas samvete respektive anseende. I förhållande till Unionens uttalade målsättning att hävda sin europeiska identitet internationellt för att kunna utöva ett världspolitiskt inflytande har denna önskan varit tydlig. Till exempel har Unionen framhållit sitt Europa som en bro mellan olika kulturer istället för att vara en del av en sammandrabbning mellan civilisationer och utan att ge avkall på den europeiska kultur som Unionen vill förmedla till andra.

Huruvida en enskild eu-medborgare uppfattar sig som en av Unionens européer vid uppvisandet av sitt pass har sitt intresse, men är inte avgörande för hur Unionens Europa är avsett att representeras varje gång eu-medborgarens pass kontrolleras. Passetts innebörd går utöver den enskildes röst eller åsikt om saken. Som ett uttryck för de europeiska folkens suveränitet symboliserar pass i Unionens regi ett ideologiskt avgränsat Europa.

En avgränsning av Europa

Med passet tycks Unionen avgränsa Europa som en nation även om det inte är en nation. Därtill antas att Unionens Europa bör stå enat vid de yttre gränserna och mångfaldigt vid de inre gränserna. Till skillnad från USA där olika kulturer har antagits smälta samman till ett nytt folk har Unionen ansetts bevara medlemsstaternas nationella kulturer i en växande mångfald. I förhållande till tredjeland framhålls denna mångfald som en europeisk kultur och i förhållande till medlemsstaterna sinsemellan framhålls de nationella och lokala skillnaderna däremellan.

Den spektakulära nationalism som historiskt har legitimerat krig mellan medlemsstaterna framhålls som överspelad i och med medlemsstaternas integration i Unionen. Den banala nationalism som medlemsstaterna utgår från i sina mellanhanden i Unionen tycks emellertid inte uppmärksammas som nationalism. Bland an-

nat är det utifrån de antaganden som nationalismens genre utgår från som Unionen har avgränsat sitt Europa i förhållande till tredjeland, vilket gärna glöms bort då medlemsstaternas olika nationella stilar konkurrerar om att få inflytande över hur Unionens nationella stil ska formuleras.

Att Unionens Europa avgränsas gentemot tredjeland inom ramen för nationalismens genre betyder inte att dess innebörd är detsamma som summan av medlemsstaternas nationella stilar. Unionen har formulerat en ny nationell stil som ramar in en mängd olika röster som å ena sidan yrkar på att medlemsstaternas förening måste fördjupas och å andra sidan att mångfalden måste bevaras. Beroende på vilka medlemsstaters nationella stilar som dessa olika röster ramas in av kan innebörden av förening respektive mångfald i hög grad variera. Med andra ord är formuleringen av Unionens nationella stil en process som inte är självklar och hur den kommer att vidareutvecklas är beroende av många olika röster, men det behöver inte innebära att dess nationella stil frångår de antaganden som nationalismens genre bygger på.

Utifrån passet som ledtråd skulle Unionens nationella stil innebära att medlemsstaternas respektive Gemeinschaft borde låta sig förverkligas inom Unionens utvidgade Gesellschaft. Unionens yttre gränser och medlemsstaternas respektive kulturarv som antas bottna i ett gemensamt kulturarv avgränsar således Unionens Europa.

Summary

A constricted history

Nationalism legitimized the rise of the nation-state in the transition from an agricultural to an industrial society in the long nineteenth century (1789–1914). Yet for the farmers who made up the majority of the European population up to the First World War, nationalism usually appeared a distant abstraction. The bounds of a farmer's affiliation were generally set in walking distances between farms and local communities, just as the limits of the spoken language showed where the farmer came from, and where everyone basically knew one another. As local patriots, they defended their reputation and examined their consciences together, in the local community. National territories and national, written language were matters for the state's administrative praxis and its functionaries.

In contrast to the *Gemeinschaft* of the local community was the burgeoning *Gesellschaft* of nineteenth-century cosmopolitan society, broadening the limits of bourgeois city life and creating environments where essentially no one knew anyone. As cosmopolitans, one monitored experiences and controlled behaviours apart from one another. In this anonymous city environment, the problem of identifying individuals became acute, not least for the police and armed forces. Mobility was limited by national boundaries because of the nation-state's monitoring and control of its citizens' behaviour, with different means of identification such as passports. This control was legitimized by the assumption inherent to nationalism that everyone should have a nationality, even though not everyone would have the same nationality in an international world. The difference between national countrymen and national foreigners came to be emphasized as a result of the institutionalization of an international system of nation-states on the principle of the national sovereignty of peoples.

With the growth of national sentiment, the national conscience was examined and national reputations had to be safeguarded in dialectic with the nation-state's surveillance and control of citizens' behaviour and experience. In this dialectic, the notions of *Gemeinschaft* and *Gesellschaft* are evident. Thus, the formulation of nationalism in discourses of all types should be seen as both a result and an integral part of the emergence of the nation-state praxis in which *Gemeinschaft* and *Gesellschaft* were important channels. From *Gemeinschaft* and *Gesellschaft* a variety of national styles were later formulated within the framework of the genre of nationalism in modern society. Depending on the national style, nationalism has stipulated that

a national Gesellschaft should be realized within a national Gemeinschaft, or vice versa.

From the mid twentieth century, in the wake of two world wars and the emergence of a service economy, modern society has been undergoing revolutionary changes. I have suggested the character of a number of these changes in a thesis of postmodern globalization. On the one hand, postmodern globalization means that the nation-state's borders pose no obstacle to cosmopolitan interests in a world where targeted marketing, identity politics, and life politics are legitimized by multiculturalism. On the other hand, postmodern globalization means that the nation-state is undermined by local patriotic sentiment in the form of separatism, tribalism, and terrorism legitimized by nationalism, racism, and fundamentalism.

In the late twentieth century, after the cold war, the EU appeared to be a political response to just such a postmodern globalization, and was held up as diametric opposite of the nation-state, for the EU shared the people's sovereignty with its member states and legitimized its Europe with a particular style of multiculturalism. In other words, the EU was viewed as an Europeanization of its member states, on the basis of a particular, albeit vague, idea of Europe. What that idea might actually be was unclear.

The thesis of postmodern globalization managed to capture within one cohesive argument a range of expressions of widespread social change. One of the weaknesses of the argument was that it made nation-states appear almost played out, despite the exercise of power being still largely tied to nation-states, although their mutual dependence had increased significantly in various respects. Moreover, nationalism was depicted as a spectacular ideology that erupted on specific occasions, even though its assumptions of a world divided into nation-states, each with their respective national styles, generally amounted to a banal premise for everyday use.

Given that the symbols of the EU in the form of its flag, anthem, day, currency, and motto are strongly reminiscent of national symbols, it seemed natural to see the EU's formulation of Europe as a nation. At the same time, it was clear that the EU was not a nation-state, and its Europe was not a nation. With this, my research problem took shape. My purpose has been to understand how the EU formulates Europe as a nation. Thus, I have chosen to regard EU in a certain way, in contrast to other possible perspectives. With the EU's Europeanization of member states' passports as the hook, I have developed an approach with an interpretation that looks to the EU's formulation of a new style in the genre of nationalism.

Member states' monitoring and control of individuals

Passports have long been used as a tool for identifying those who cross nation-states' borders. It has not mattered whether those people have been nationals or foreigners. With the help of passports, the nation-state has ensured that only the eligible have

been able to exercise the freedom of movement that is guaranteed within its borders. Such monitoring and control have also been linked to an effective monopoly on the legitimate use of violence.

The EU passport, in common with the nation-state passport, is used as a tool for identifying people at its external borders in order to determine who has the right to move freely within the EU. True, member states have been responsible for the EU's external border controls, but it is the EU that has laid down what pertains, with certain exceptions. Depending on whether passport control is implemented at the heart of the EU or its periphery, and the relationship the member state has had with the third country beyond the external border, monitoring and control have varied at the external borders. In addition, border controls at the external borders of the EU have appeared to be banal or spectacular, depending on both the border controls' and the travellers' national styles. Requirements for passports, visas, and residence permits that vary according to citizenship mean that border controls appear in different lights. At airports in the EU centre, external borders in the main appear unproblematic, or at worst pose minor delays because the majority of those there take for granted the prerequisites for being able to pass through. For people who do not have a passport or a visa, border controls amount to spectacular obstacles that clearly highlight the injustice of restrictions on the freedom that others do not give a second thought to. For example, at border controls in the EU's periphery, where many people with no other options try to cross the external border illegally, it seems particularly clear.

Although EU passport checks at its external borders are similar to the nation-state passport controls, but unlike the nation-state the EU only got indirect control over its external borders. The EU indeed lays down the requirements for passport control, but it is each member state that is responsible for their implementation, and, where necessary, for using legitimate force against threats to law and order. Passport control is therefore an example of what has been called the 'pooling of sovereignty'.

The EU's legitimization of its external borders

The modern passport has symbolized nationalism's principle of the people's sovereignty, as is reflected in the nation-states' praxis. The EU passport, in turn, symbolizes both the legal policy and the cultural legitimacy of the EU's Europe. In legal terms, a passport is proof of citizenship of the EU, something that requires citizenship of a member state and guarantees freedom of movement within the EU. In this respect, a passport symbolizes both the surveillance of people and their free movement; culturally it represents the European people's common culture, based on their respective national heritages. In this respect, passports symbolize each member state's cultural diversity and the EU's Europe relative to third countries.

Both EU citizenship and cultural diversity transcend the member states' national borders, in that they are limited towards third countries in various respects, so legitimizing the EU's external borders. The passport is to that extent just a clue as to how the EU formulates Europe in relation to third countries within a range of EU policies.

The legitimization of the EU's external borders has not just been about the desire to monitor and control the behaviour of people and experiences in order to preserve the EU as an area of freedom, security, and justice and to combat crime, terrorism, and other threats of various kinds; it has also been about the desire to examine and preserve Europe's conscience and reputation. This becomes especially clear in relation to the EU's stated objective of asserting its European identity internationally in order to wield global political influence. In the exercise of its European identity, the EU has been hailed as a bridge-builder between different cultures instead of being part of a clash of civilizations, without sacrificing a European culture that the EU wishes to convey to others.

It is interesting whether, on presenting their passports for inspection, individual EU citizens perceive themselves as Europeans in the EU mould, but is not crucial for how it was intended the EU's Europe be represented every time EU citizen passports are checked. A passport's meaning goes beyond the individual's voice or opinion on the matter. As an expression of the European people's sovereignty under the aegis of the EU, the passport symbolizes an ideologically demarcated Europe.

The demarcation of Europe

With its passport, the EU seems to demarcate Europe as a nation, even if it is not a nation. In addition, it is assumed that the EU's Europe ought to be united at its external borders and diverse at its internal borders. Unlike the US, where different cultures are thought to meld to form a new people, the EU has been thought of as preserving a growing diversity of national cultures. In relation to third countries, this diversity is thought of as a European culture; in relation to the member states, it is the national and local differences that are emphasized.

The spectacular nationalism that historically legitimized war between member states is now viewed as a thing of the past given their integration into the EU. However, the banal nationalism that EU member states base their dealings on does not appear to be recognized as nationalism. Among other things, it is based on the assumptions of a nationalism genre that assumes that the EU has defined its Europe in relation to third countries, something quickly forgotten when the member states' various national styles compete for influence over the formulation of the EU's national style.

The fact that the EU borders third countries in the framework of the nationalism genre does not suggest that its meaning is the same as the sum of the member

states' national styles. The EU has formulated a new national style that frames a variety of voices that claim not only that the associatedness of member states must be deepened, but also that their diversity must be preserved. Depending on which of the member states' national styles frames these voices, the meaning of associatedness and diversity can vary considerably. In other words, the formulation of the EU's national style is a process that is anything but self-evident, and how it will develop will depend on many different voices, but that does not mean that its national style will diverge from the assumptions on which the genre of nationalism is based.

Taking the EU passport as a clue, the EU's national style would seem to imply that the member states' *Gemeinschaft* should allow itself to be realized within the EU's widening *Gesellschaft*. The EU's external borders and the member states' individual cultural heritage, which is assumed to stem from a common cultural heritage, thus define the EU's Europe.

Referenser

- J. Aghed 1999: "Keanu Reeves som cybervärldens frälsare", *Sydsvenskan* 1999-07-14.
- G. Ahrne & N. Brunsson 2006: "Organizing the world". Ingår i M. L. Djelic & K. Sahlin-Andersson (eds.): *Transnational Governance*. Cambridge.
- J. Aldous, E. Durkheim, F. Tönnies 1972: "An Exchange Between Durkheim and Tönnies on the Nature of Social Relations, with an Introduction by Joan Aldous", *The American Journal of Sociology*, 77, 6.
- C. J. L. Almqvist 1981: *Det går an*. Stockholm.
- Amsterdam Airport Schiphol 1999: "Environmental limits" (elektronisk), *Amsterdam Airport Schiphol*: <http://www.schiphol.com/> (1999-05-26).
- Amsterdam Airport Schiphol 2001a: "Transferring at Schiphol" (elektronisk), *Amsterdam Airport Schiphol*: <http://www.schiphol.com/> (2001-06-13).
- Amsterdam Airport Schiphol 2001b: *AirportCity Guide. Discover the newest city of the Netherlands*. Schiphol. (Informationsfolder.)
- Amsterdam Airport Schiphol 2001c: "@, internet, e-mail, telephone, postoffice, mini-offices". *Communication centre*. Schiphol. (Broschyr.)
- H. C. Andersen 1837: "Keiserens nye Klæder". Ingår i *Eventyr, fortalte for Børn*, 1:3 (elektronisk), *Det Konglige bibliotek*, København: <http://www.kb.dk/da/nb/tema/hca/index.html>
- B. Anderson 1992: *Den föreställda gemenskapen. Reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning*. Göteborg.
- E. Andersson 2004: "Vad kostade kläderna? Manliga tjänares dräkt under första hälften av 1300-talet", *Historisk tidskrift*, 2.
- P. Andreas 2003: "Redrawing the Line: Borders and Security in the Twenty-First Century", *International Security*, 28, 2.
- E. G. Andrew 1999: "Hobbes on Conscience within the Law and without", *Canadian Journal of Political Science*, 32, 2.
- I. Ang 1996: "Culture and communication: towards an ethnography of media consumption in the transnational media system". Ingår i J. Storey (ed.): *What is Cultural Studies? A Reader*. New York.
- E. Annars 1997: *Brottet, straffet och polisen i den europeiska rättsutvecklingen*. Stockholm.
- A. Appadurai 2006: *Fear of Small Numbers. An Essay on the Geography of Anger*. London.
- T. G. Ash 1999a: *Samtidens historia – Rapporter från Europa vid 1900-talets slut*. Stockholm.
- T. G. Ash 1999b: "Länge leve Rutenien!", *Dagens Nyheter* 1999-03-14.
- J. Asplund 1967: *Om mättnadsprocesser*. Uppsala.
- J. Asplund 1967: "George Herbert Mead". Ingår i J. Asplund (red.): *Sociologiska teorier*. Stockholm.
- J. Asplund 1970: *Om undran inför samhället*. Uppsala.
- J. Asplund 1978: *Bertillon & Holmes. Et bidrag til detektivskikkelsens idé- og socialhistorie*. København.
- J. Asplund 1979: *Teorier om framtiden*. Stockholm.
- J. Asplund 1980: *Socialpsykologiska studier*. Stockholm.
- J. Asplund 1983: *Tid, rum, individ och kollektiv*. Stockholm.
- J. Asplund 1987: *Det sociala livets elementära former*. Göteborg.
- J. Asplund 1989: *Rivaler och syndabockar*. Göteborg.
- J. Asplund 1991: *Essä om Gemeinschaft och Gesellschaft*. Göteborg.
- J. Asplund 1992: *Storstäderna och det forteanska livet*. Göteborg.
- J. Asplund 2002a: *Avhandlingens språkdräkt*. Göteborg.
- J. Asplund, 2002b: *Genom huvudet. Problemlösningens socialpsykologi*. Göteborg.

- R. Baden-Powell 1912: *Scouting for Boys: A Handbook for Instruction in Good Citizenship*. Fifth edition. London.
- P. M. Baldwin 1980: "Liberalism, Nationalism, and Degeneration: The Case of Max Nordau", *Central European History*, 13, 2.
- E. Baracani 2007: "From the EMP to the ENP: New European pressure for democratisation?", *Journal of Contemporary European Research*, 1, 2.
- C. Barkman 2001: "Falsk Tintin har sex på thailändsk gaybar", *Dagens Nyheter* 2001-02-25.
- R. Barthes 1972: *Mythologies*. New York.
- Ö. Bartholdson & M. Valentin 2006: *Chokladens mörka hemlighet. En rapport om arbetsvillkoren på kakaodlingarna i Västafrika*. Stockholm.
- J. Baudrillard 1983: *In the Shadow of the Silent Majorities*. New York.
- J. Baudrillard 1994: *Simulacra and Simulation*. Ann Arbor.
- Z. Bauman 1989: *Auschwitz och det moderna samhället*. Göteborg.
- Z. Bauman 1991: *Modernity and Ambivalence*. Cambridge.
- Z. Bauman 1992: *Döden och odödligheten i det moderna samhället*. Göteborg.
- Z. Bauman 2000: *Globalisering*. Lund.
- Z. Bauman 2004: *Samhälle under belägring*. Göteborg.
- Z. Bauman 2009: "Seeking in Modern Athens an Answer to the Ancient Jerusalem Question", *Theory, Culture & Society*, 26, 1.
- R. N. Bellah, R. Madsen, W. M. Sullivan, A. Swidler & S. M. Tipton 1986: *Habits of the Heart*. New York.
- C. de Bellaigue 2001: "Turkey's Hidden Past", *The New York Review of Books* 2001-03-08.
- F. Bellamy 1953: "The Story of The Pledge of Allegiance to the Flag", *University of Rochester Library Bulletin*, VIII, 2.
- T. Bengtsson 2013: "Stupade i USA:s gamla krig begravs", *Sydsvenskan* 2013-02-05.
- J. Bentham 2002: *Panopticon. En ny princip för inrättningar där personer övervakas*. Svensk översättning Frans Lundgren. Nora.
- E. Berg & P. Ehin 2006: "What Kind of Border Regime is in the Making? Towards a Differentiated and Uneven Border Strategy", *Cooperation and Conflict*, 41, 53.
- P. Berger & T. Luckmann 1984: *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*. London.
- C. F. Bergström 2008: 12epa. "Lissabonfördraget och 'det irländska problemet' – en snabbare lösning än väntat" (elektronisk), *Svenska institutet för europapolitiska studier (SIEPS)*: <http://www.sieps.se/sites/default/files/433-200812epa.pdf> (2009-02-24).
- M. Billig 1995: *Banal Nationalism*. London.
- M. Billig 2009: "Reflecting on a critical engagement with banal nationalism – reply to Skey", *The Sociological Review*, 57, 2.
- N. Björk 1999: *Sireners sång. Tankar kring modernitet och kön*. Stockholm.
- P. Björk 1914: *Mitt Ellis Island äventyr*. Malmö.
- D. Blanck 1998: "Kategoriseringarnas kraft – några perspektiv från den amerikanska historien", *Historisk tidskrift*, 4.
- A. de Blas Guerrero (dir.) 1999: *Enciclopedia del nacionalismo*. Madrid.
- F. Boas 1915: "Race and Nationality", *American Association for International Conciliation*. Special Bulletin, January. New York.
- A. C. Bolino 1990: *The Ellis Island Source Book*. Washington.
- J. Borneman & N. Fowler 1997: "Europeanization", *Annual Review of Anthropology*, 26.
- B. Bot 2004: "Great Game or European Fair Play? The European Union and the world in the 21st century" (elektronisk), *European Studies Centre, St Antony's College, University of Oxford*: http://www.sant.ox.ac.uk/esc/esc-lectures/bernard_bot.doc (2004-12-01).
- T. Botz-Bornstein 2008: "Review: Style and Substance in the Matrix", *Film-Philosophy*, 12, 1.
- G. Brandes 1870: *Kritiker og Portraiter*. København.
- P. Brass 1994: "Elite Competition and Nation-Formation". Ingår i J. Hutchinson & A. D. Smith (eds.): *Nationalism*. Oxford.
- R. Brubaker & F. Cooper 2000: "Beyond 'identity'", *Theory and Society*, 29.
- J. P. Burgess 2002: "What's so European about the European Union? Legitimacy between Institution and Identity", *European Journal of Social Theory*, 5, 4.

- J. P. Burgess 2005: "The Legitimacy of War in the Age of Globalisation: EU's Common Foreign and Security Policy". Ingår i Jean-Christophe Merle (ed.): *Globalisering der Öffentlichkeit?* Berlin.
- J. P. Burgess 2009: "The New Nomos of Europe", *Geopolitics*, 14, 1.
- K. Burke 1969: *A Grammar of Motives*. London.
- P. Burke 1992: "We, the People: Popular Culture and Popular Identity in Modern Europe". Ingår i S. Lash & J. Friedman (eds.): *Modernity and Identity*. Cambridge.
- I. Buruma & A. Margalit 2004: *Occidentalism. The West in the Eyes of Its Enemies*. New York.
- A. Bussey 2006: "Review: Does Exactly What it Says on the Tin", *Film-Philosophy*, 10, 3.
- M. Bøås 1998: "Den postmoderne staten", *Samtiden* 1998-06-05.
- F. Cajori 1993: *A History of Mathematical Notations*. New York.
- C. Calhoun 1993: "Nationalism and Ethnicity", *Annual Review of Sociology*, 19.
- C. Campbell 1998: "Consumption and the Rhetorics of Need and Want", *Journal of Design History*, 11, 3.
- E. Carabaza & M. de Santos 1992: *Melilla y Ceuta. Las ultimas colonias*. Madrid.
- V. Cardi 2007: "Regional or Minority Languages Use before Judicial Authorities: Provisions and Facts", *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 2.
- E. S. Casey 1997: *The Fate of Place: A Philosophical History*. Berkeley.
- M. Castells 1996: "The Rise of the Network Society." *The Information Age: Economy, Society and Culture*. Vol. 1. Oxford.
- M. Castells 1997: "The Power of Identity". *The Information Age: Economy, Society and Culture*. Vol II. Oxford.
- M. Castells 1999: "End of Millenium". *The Information Age: Economy, Society and Culture*. Vol. III. Oxford.
- M. de Cervantes 1879: "Del retablo de las Maravillas". Ingår i *Los Entremeses*. Tomo I. Madrid.
- J. Chekel 2005: "International institutions and socialization in Europe: introduction and framewok", *International organisation*, 59.
- K. Cmiel 1996: "The Fate of the Nation and the Withering of the State", *American Literary History*, 8, 1.
- J. Coen & E. Coen 1997: *The Big Lebowski*. Los Angeles. (Spelfilm.)
- T. A. Comer 2007: "Pacifism as Ideological Complicity in The Big Lebowski", *Reconstruction: Studies in Contemporary Culture*, 7, 3.
- Commission of the European Communities 1998: *EURO 1999*. Luxembourg.
- M. Cooke 1997: "Authenticity and Autonomy. Taylor, Habermas, and the Politics of Recognition", *Political Theory*, 25, 2.
- M. Cooke 2009: "Beyond Dignity and Difference: Revisiting the Politics of Recognition", *European Journal of Political Theory*, 8, 1.
- L. Cram 2009: "Identity and European integration: diversity as a source of integration", *Nations and Nationalism*, 15, 1.
- J. Crary 1990: *Techniques of the Observer. On Vision and Modernity in the Nineteenth Century*. London.
- P. Creelan 1984: "Vicissitudes of the Sacred: Erving Goffman and the Book of Job", *Theory & Society*, 13, 5.
- A. Cunningham 1981: "The Sick Man and The British Physician", *Middle Eastern Studies*, 17, 2.
- A. Cusack 2008: "The life & death of *The European*. An idea before its time or the mad dream of a master swindler?" (elektronisk), *Norumbega*: <http://norumbega.co.uk/2008/06/30/the-european/> (2008-06-30).
- Dagens Nyheter 1995: "God morgon, EU-medborgare", *Dagens Nyheter* 1995-01-02.
- Dagens Nyheter 2001a: "DN. Euro. Europas nya pengar", *Dagens Nyheter* 2001-12-03.
- Dagens Nyheter 2001b: "Euro start för nytt Europa", *Dagens Nyheter* 2001-12-31.
- N. De Genova 2010: "Migration and Race in Europe: The Transatlantic Metastases of a Post-Colonial Cancer", *European Journal of Social Theory*, 13, 3.
- M. Deland & C. Westin (red.) 2007: *Brunt! Nationalistisk & nazistisk mobilisering i vår närmaste omvärld under efterkrigstiden*. Stockholm.
- G. Delanty 1996: *Europa – idé, identitet, verklighet*. Göteborg.
- G. Delanty & C. Rumford 2005: *Rethinking Europe: Social Theory and the Implications of Europeanisation*. London.
- J. Derrida 1997: *Politics of Friendship*. London.

- S. Dijkstra, K. Geuijen, A. de Ruijter 2001: "Multiculturalism and Social Integration in Europe", *International Political Science Review*, 22, 1.
- S. Duke 1999: "From Amsterdam to Kosovo: lessons for the future of CFSP", *Eipascope*, 2.
- E. Durkheim 1991: "Sociologins metodregler". Ingår i *Tre klassiska texter*. Göteborg.
- U. Eco & N. Chilton 1972: "The Myth of Superman. The Amazing Adventures of Superman", *Diacritics*, 2, 1.
- M. Edelman 1995: *From Art to Politics. How Artistic Creations Shape Political Conceptions*. London.
- U. Ehrensverd 1993: "Sedlars motiv-nationers ansikte". Ingår i L. Jonsson (red.): *Flaggor. Från fälttåg till folkfest*. Lidköping.
- N. Elias & J. L. Scotson 1999: *Etablerade och outsiders*. Lund.
- J. D. Eller & R. M. Coughlan 1993: "The Poverty of primordialism: the demystification of ethnic attachments", *Ethnic and Racial Studies*, 16, 2.
- J. Elster 1999: *Alchemies of the Mind. Rationality and the Emotions*. Cambridge.
- E. O. Eriksen & J. E. Fossum 2004: "Europe in Search of Legitimacy: Strategies of Legitimation Assesed", *International Political Science Review*, 25, 4.
- B. Eriksson 1988: *Samhällsvetenskapens uppkomst: en tolkning ur den sociologiska traditionens perspektiv*. Uppsala.
- T. Erlander 1992: "Tage Erlander argumenterar mot EG-medlemskap 1961". Ingår i K. Johannesson, O. Josephsson & E. Åsard (red.): *Svenska tal från Torgny Lagman till Ingmar Bergman*. Stockholm.
- European Agency for Safety and Health at Work 2002: *Research on changing world of work*. Luxembourg.
- Europaparlamentet & Europeiska Unionens råd 2000: "Europaparlamentets och rådets direktiv 2000/36/EG av den 23 juni 2000 om kakao- och chokladvaror avsedda som livsmedel". Ingår i *Europeiska unionens officiella tidning*, L197, 2000-08-03.
- Europaparlamentet & Europeiska Unionens råd 2002: "Europaparlamentet & rådets förordning (EG) nr 733/2002 för den 22 april 2002 om implementering av toppdomännamnet .eu". Ingår i *Europeiska unionens officiella tidning*, L113/1, 2002-04-30.
- Europaparlamentet 2007: "Ledamöterna svalde vodkakompromissen", *Pressmeddelande om livsmedelssäkerhet* (2007-06-18).
- Europarådet 1949: "Statute of the Council of Europe" (elektronisk), *Europarådet*: <http://www.conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/001.htm> (2013-05-25).
- Europeiska Unionens råd 2004: "Rådets förordning (EG) nr 2254/04 för den 13 december 2004 om standarder för säkerhetsdetaljer och biometri i pass och resedokument." Ingår i *Europeiska unionens officiella tidning*, L 385/1, 2004-12-29.
- Europeiska Unionen 2008a: "Europadagen" (elektronisk), *Europeiska Unionen*: http://europa.eu/abc/symbols/9-may/index_sv.htm (2008-09-01).
- Europeiska Unionen 2008b: "Förenade i mångfalden" (elektronisk), *Europeiska Unionen*: http://europa.eu/abc/symbols/motto/index_sv.htm (2008-09-01).
- Europeiska Unionen 2008c: "Den Europeiska flaggan" (elektronisk), *Europeiska Unionen*: http://europa.eu/abc/symbols/embblem/index_sv.htm (2008-09-01).
- Europeiska Unionen 2008d: "Den europeiska hymnen" (elektronisk), *Europeiska Unionen*: http://europa.eu/abc/symbols/anthem/index_sv.htm (2008-09-01).
- EU 2004-Kommittén, SIEPS & SNS Förlag 2005: *Fördrag om upprättande av en konstitution för Europa*. Stockholm.
- E. Evers Rosander 1991: *Women in a Borderland. Managing Muslim Identity where Morocco meets Spain*. Stockholm.
- M. Falkehed 2010: "Frankrike slår mynt av lokalpatriotismen", *Sydsvenskan* 2010-09-27.
- G. Falkemark 1996: *Rörlighetens politiska filosofi*. Göteborg. (Opublicerat manus om 40 sidor som lades fram vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, i oktober 1996.)
- K. T. Fann 1970: *Peirce's Theory of Abduction*. The Hague.
- M. Farr 2005: *Tintin. Den kompletta guiden*. Stockholm.
- J. D. Fearon 1999: *What is Identity (as we now use the word)?* Stanford. (Opublicerat manus om 43 sidor som gjordes tillgängligt vid the Department of Political Science, Stanford University, i november 1999.)
- K. S. Feldman 2001: "Conscience and the Concealment of Metaphor in Hobbes's Leviathan", *Philosophy and Rhetoric*, 34, 1.

- J. Foley 1995: *Tecken, märken och symboler. En Guinness uppslagsbok*. Stockholm.
- I. Fonseca 1999: *Begrav mig stående. Zigenarna och deras resa*. Stockholm.
- J. Fornäs 2012: *Signifying Europe*. Bristol.
- J. E. Fossum 2001: "Identity-politics in the European Union", *ARENA Working Papers*, 17.
- M. Foucault 1987: *Övervakning och straff*. Lund.
- G. M. Fredrickson 2003: *Racism: A Short History*. Princeton.
- S. Freud 1936: *Group Psychology and the Analysis of The Ego*. London.
- P. Frick 1995: "Det europeiska nationsbygget. Identitetsskapande processer i tidningen The European", *Antropologiska studier*, 52-53.
- E. Fromm 1987: *Flykten från friheten*. Stockholm.
- J. Frykman & O. Löfgren 1979: *Den kultiverade människan*. Malmö.
- F. Fukuyama 1989: "The End of History?", *National Interest*. Washington.
- T. Fuller 2003: "EU may go digital with passports", *The International Herald Tribune* 2003-06-21.
- E. Galeano 1987: *Eldens minne 1: Födelse*. Göteborg.
- H. Garfinkel 1984: *Studies in Ethnomethodology*. Cambridge.
- C. Geertz, 1994: "Primordial and Civic Ties". Ingår i J. Hutchinson & A. D. Smith (eds.): *Nationalism*. Oxford.
- C. Geertz 1973: "Thick description. Toward an interpretative Theory of Culture". Ingår i *Interpretation of Cultures*. New York.
- E. Gellner 1997: *Stat, nation, nationalism*. Nora.
- V. Germain 1997: "Nutid, dåtid, framtid. Några reflektioner kring forskningen om människorna och kläderna", *Tidskrift för kulturstudier. Kulturteori och kulturpolitik. Föredrag från konferensen 'Kulturvetenskaplig forskning'*, 4.
- D. B. German 2006: "A Review of Media Representations of September 11", *Journal of Criminal Justice and Popular Culture*, 13, 1.
- J. Gerring 1997: "Ideology: A Definitional Analysis", *Political Research Quarterly*, 50, 4.
- H. Gerth & C. W Mills 1953: *Character and Social Structure. The Psychology of Social Institutions*. London.
- M. J. Gibney 1999: "Kosovo and beyond: popular and unpopular refugees", *Forced Migration*, 5.
- A. Giddens 1985: *The Nationstate and Violence. Volume Two of A Contemporary Critique of Historical Materialism*. Cambridge.
- A. Giddens 1991: *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge.
- A. Giddens 2002: *Runaway World. How Globalisation is Reshaping our Lives*. London.
- A. Giddens 2003: *Sociologi*. Lund.
- C. F. Gildea 1999: "Slaget vid Trastfältet (Kosovo polje) 1389". Ingår i B. R. Liljegren (red.): *Europa*. Göteborg.
- C. Ginzburg 2002: *Wooden eyes*. London.
- M. Gladwell 2006: *Blink. Den intuitiva intelligensen*. Stockholm.
- D. Glaister 1999: "Die, Europhobic scum", *The Guardian* 1999-04-06.
- E. Goffman 1971: *The Presentation of Self in Everyday Life*. London.
- P. Gold 1994: *A Stone in Spain's Shoe. The Search for a Solution to the Problem of Gibraltar*. Liverpool.
- E. Goldschmidt 2006: "Storming the Fences: Morocco and Europe's Anti-Migration Policy", *Middle East Report*, 239.
- H. Grabbe 2000: "The Sharp Edges of Europe: Extending Schengen Eastwards", *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 76, 3.
- J. Gradvall 1999 "Telefonen som filmstjärna", *Dagens industri* 1999-07-14.
- R. Graves 1992: *The Greek Myths*. London.
- R. A. Greene 1991: "Synderesis, the Spark of Conscience, in the English Renaissance", *Journal of the History of Ideas*, 52, 2.
- K. Grinell 1999: "De som bor vid resans mål. Om svenska resehandböckers skildringar av befolkningen på resmål". Ingår i B. R. Liljegren (red.): *Europa*. Göteborg.
- A. Guttmann 2004: *From Ritual to Record. The Nature of Modern Sports*. New York.
- H. de Haas 2007: "Between courting and controlling: The Moroccan state and 'its' emigrants", *COMPAS Working Paper*, 54.
- J. Habermas 1998: "Det postnationella tillståndet och demokratins framtid", *Bild & Ord*, 4-5.
- J. Habermas 1999: "Bestialitet och humanitet – ett krig på gränsen mellan rätt och moral", *Bild & Ord*, 3.

- D. G. Hale 1971: *The Body Politic: A Political Metaphor in Renaissance English Literature*. The Hague.
- S. Hall 1992: "The Question of Cultural Identity". Ingår i S. Hall, D. Held & T. McGrew (reds.): *Modernity and its Futures*. Cambridge.
- M. Hallgren 2001: "Dagen E' närmar sig", *Svenska dagbladet* 2001-08-15.
- A. Hammarlöf 1999: "Keanu Reeves sämst i effektiv Matrix", *Expressen* 1999-07-14.
- P. Hansen 2000: *Europeans only? Essays on identity politics and the European Union*. Umeå.
- P. Hansen 2008: *EU:s migrationspolitik under 50 år: ett integrerat perspektiv på en motsägelsefull utveckling*. Lund.
- P. A. Hansson 1992: "Per Albin Hansson – lanserar folkhemmet 1928". Ingår i K. Johansson, O. Josephsson & E. Åsard (red.): *Svenska tal från Torgny Lagman till Ingmar Bergman*. Stockholm.
- J. Harding 2000: *De ovälkomna. Flyktingar vid den rike mannens port*. Stockholm.
- L. Harding 2009: "Sergei Mikhalkov. Russian writer and poet known for his three versions of the national anthem", *The Guardian* 2009-08-30.
- The Harvard Law Review Association 1997: "Organic and Mechanical Metaphors in Late Eighteenth-Century American Political Thought", *Harvard Law Review*, 110, 8.
- T. M. Hawley 2005: *The Remains of War: Bodies, Politics and the Search for American Soldiers Unaccounted For in Southeast Asia*. Durham.
- U. Hedetoft 1995: *Signs of Nations. Studies in the Political Semiotics of Self and Other in Contemporary European Nationalism*. Aldershot.
- A. Hellström 2006: *Bringing Europe down to earth*. Lund.
- A. Hellström 2009: "Europeisk familjelucky. Om användandet av familjemetaphoren i EU", *Sociologisk forskning*, 1.
- K. Henderson (red.) 2005: *The Area of Freedom, Security and Justice in the Enlarged Europe*. London.
- T. S. Henricks 2006: *Play Reconsidered. Sociological Perspectives on Human Expression*. Chicago.
- I. Henricson & H. Lindblad 1995: *Tur och retur Amerika. Utvandrare som förändrade Sverige*. Stockholm.
- Hergé 1970a: *Krabban med guldklorna*. Stockholm.
- Hergé 1970b: *Castafiores juveler*. Stockholm.
- Hergé 1976: *Tintin hos Gerillan*. Stockholm.
- Hergé 1977: *Kung Ottokars spira*. Stockholm.
- R. Hertz 1960: "The Collective Representation of Death". Ingår i R. Needham & C. Needham (eds.): *Death and the Right Hand*. New York.
- B. Hettne 2005: *Från Pax Romana till Pax Americana*. Stockholm.
- T. Hobbes 2006: *Leviathan or The Matter, Form and Power of a Commonwealth Ecclesiastical and Civil*. Oxford.
- R. Hudson 2000: "One Europe or Many? Reflections on Becoming European", *Transactions of the Institute of British Geographers*, New Series, 25, 4.
- J. Huizinga 1950: *Homo Ludens. A Study of the Play Element in Culture*. Boston.
- G. Hunt 1898: *The American Passport – Its History*. Washington.
- S. Huntington 1993: "The Clash of Civilisations", *Foreign Affairs*, 72, 3.
- L. Huntoon 1998: "Immigration to Spain: Implications for a Unified European Union Immigration Policy", *International Migration Review*, 32, 2.
- J. Hutchinson & A. D. Smith (eds.) 1994: *Nationalism*. Oxford.
- A. Hyde-Price 1999: "Berlin Republic Takes to Arms", *The World Today*, 6.
- M. Hörnqvist (red.) 1998: *Gränslös övervakning. Schengen, Europol och det europeiska polissamarbetet*. Stockholm.
- ICANN 2000: "ICANN Fact Sheet" (elektronisk), *Internet Corporation for Assigned Names and Numbers*: <http://www.icann.org/general/fact-sheet.htm> (2000-08-08).
- International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS) 2001: *The Responsibility to Protect*. Ottawa.
- M. Ignatieff 1994: *The Needs of Strangers*. London.
- M. Ignatieff 2005: "Demokrati på export", *Sydsvenskan* 2005-07-04.
- S. Inthorn 2006: "What Does It Mean to Be an EU Citizen? How News Media Construct Civic and Cultural Concepts of Europe", *Westminster papers in Communication and Culture*, 3, 3.
- K. Jacobsson 1997: *Så gott som demokrati. Om demokrati frågan i EU-debatten*. Umeå.
- K. Johansson 2009: *Melankoliska rum. Om ångest, leda och sårbarhet i förfluten tid och nutid*. Stockholm.

- S. Jonsson 1993: *De andra. Amerikanska kulturkrig och europeisk rasism*. Stockholm.
- S. Jonsson & P. Hansen 2012: "Så skulle Europa ta makten över Afrika", *Dagens Nyheter* 2012-12-09.
- M. A. Kaplan 1956: "How Sovereign Is Hobbes' Sovereign?", *The Western Political Quarterly*, 9, 2.
- I. Karlsson 1996: *Europa och folken. En europeisk nation eller nationernas Europa?* Stockholm.
- I. Karlsson 2003: *Europas styvbarn. Minoritetsfolk utan egen stat*. Stockholm.
- K. G. Karlsson 2005: *Terror och tystnad. Sovjetregimens krig mot den egna befolkningen*. Stockholm.
- G. A. Kelly 1986: "Mortal Man, Immortal Society? Political Metaphors in Eighteenth-Century France", *Political Theory*, 14, 1.
- R.O. Keohane 2002: "Ironies of Sovereignty: The European Union and the United States", *JCMS*, 40, 4.
- S. Kern 1983: *The Culture of Time and Space 1880-1918*. Cambridge.
- B. Kirshenblatt-Gimblett 1998: *Destination Culture. Tourism, Museums, and Heritage*. London.
- B. Klein 2006: "Cultural heritage, the Swedish Folklife Sphere, and the Others", *Cultural Analysis* (Special Issue: Theory/Policy), 5.
- A. Koestler 1970: "Kulturexplosionen". *Europa, mitt Europa. En essäsamling*. Stockholm.
- H. Kohn 1937: "The Europeanization of the Orient", *Political Science Quarterly*, 52, 2.
- H. Kohn 1994: "The Idea of Nationalism." Ingår i J. Hutchinson & A. D. Smith (eds.): *Nationalism*. Oxford.
- P. A. Kraus 2006: "Legitimacy, Democracy and Diversity in the European Union", *IJMS: International Journal on Multicultural Societies*. 2006, 8, 2.
- G. Lakoff 1987: *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. London.
- G. Lakoff 2001: *Metaphorical Thought in Foreign Policy. Why Strategic Framing Matters*. Washington.
- P. Larsson 2005: "Är det bara vi som kan rädda världen?", *Aftonbladet* 2005-07-18.
- E. Lazarou 2010: *A 'European Identity' for Turkey? Theoretical Approaches, Historical Background and Current Challenges*. Report from Hellenic Centre for European Studies (EKEM). Athens.
- E. Lazarus 1996: "The New Colossus". Ingår i A. Breidlid et al. (eds.): *American Culture. An Anthology of Civilization Texts*. London.
- Legal Information Institute 1992: "4USC § 4 – Pledge of allegiance to the flag; manner of delivery" (elektronisk), *Cornell University Law School*: <http://www.law.cornell.edu/uscode/text/4/4> (2006-03-20).
- L. Licata 2003: "Representing the future of the European Union: Consequences on national and European identifications" (elektronisk), *Papers on Social Representations*, 12: http://www.psych.lse.ac.uk/psr/PSR2003/12_05Lic.pdf (2003-06-10).
- S. E. Liedman 1992: *Från Machiavelli till Habermas. Texter i politisk idéhistoria i urval och med inledningar och kommentarer*. Stockholm.
- S. E. Liedman 1999: *I skuggan av framtiden. Modernitetens idéhistoria*. Stockholm.
- A. Lignell 2005: "Punkt eu ny adress på nätet", *Sydsvenskan* 2005-10-27.
- H. Lindblad 1999: "Nyskapande filmisk utflykt", *Dagens Nyheter* 1999-07-14.
- S. Linnér 1991: *Europas födelse*. Stockholm.
- J. E. Liss 1998: "Diasporic Identities: The Science and Politics of Race in the Work of Franz Boas and W. E. B. Du Bois, 1894-1919". *Cultural Anthropology*, 13, 2.
- P. Loewe 2000: "Ännu en svenska kan bli helgon", *Dagens Nyheter* 2000-04-10.
- H. Lokrantz Bernitz 2004: *Medborgarskapet i Sverige och Europa. Räckvidd och rättigheter*. Uppsala.
- Å. Lundgren 1998: *Europeisk identitetspolitik. EU: s demokratibistånd till Polen och Turkiet*. Uppsala.
- E. Lundin 2004: *Motstånd och kreativitet. George Herberts Meads bidrag till aktör-strukturdebatten*. Stockholm.
- J-F. Lyotard 1984: *The Postmodern Condition – A Report on knowledge*. Manchester.
- O. Löfgren 2002: "The Nationalization of Anxiety: A History of Border Crossings". Ingår i U. Hedetoft & M. Hjort (eds.): *The Postnational Self – Belonging and Identity*. London.
- N. Machiavelli 1987: *Fursten*. Stockholm.
- M. Maclay 1998: *The European Union*. Gloucestershire.
- J. Manuel 1868: "Of that which happened to a King and three Impostors". Ingår i *Count Lucanor*. Översättning till engelska av James York. London.
- D. E. Marietta Jr. 1970: "Conscience in Greek Stoicism", *Numen*, 17, 3.
- K. Marx & F. Engels 2002: *Kommunistiska manifestet*. Sockholm.
- T. Mathiesen 1985: *Tittarsamhället. Om medier och kontroll i det moderna samhället*. Göteborg.

- T. Mathiesen 1997a: "The viewer society. Michel Foucault's 'Panopticon' revisited", *Theoretical Criminology*, 1, 2.
- T. Mathiesen 1997b: *Schengen. Politisamarbeid, overvåking og rettssikkerhet i Europa*. Oslo.
- T. Mathiesen 2000: "On the Globalisation of Control: Towards an Integrated Surveillance System in Europe." Ingår i P. Green & A. Rutherford (eds.): *Criminal Policy in Transition*. Oxford.
- G. de Maupassant 1967: "Mor Sauvage". Ingår i *En kvinna biktat och andra noveller*. Stockholm.
- M. Mauss 1985: "A category of the human mind: the notion of person; the notion of self". Ingår i M. Carrithers, S. Collins, S. Lukes (eds.): *The category of the person*. Cambridge.
- M. Mauss 1990: *The Gift. The Form and Reason for Exchange in Archaic Societies*. London.
- A. McGrew 1992: "A Global Society?" Ingår i S. Hall, D. Held & T. McGrew (eds.): *Modernity and its Futures*.
- N. McLaughlin 2001: "Critical Theory Meets America: Riesman, Fromm, and The Lonely Crowd", *American Sociologist*, 32, 1.
- G. H. Mead 1976: *Medvetandet, jaget och samhället. Från socialbehavioristisk ståndpunkt*. Lund.
- R. K. Merton 1968: *Social Theory and Social Structure*. New York.
- R. K. Merton 1993: *On the Shoulders of Giants. A Shandean Postscript. The Post-Italianate Edition*. London.
- J. Meyrowitz 1986: *No Sense of Place*. Oxford.
- J. Miles 1996: *God. A Biography*. New York.
- C. W. Mills 1959: *The Sociological Imagination*. London.
- K. Molin 2002: "Gibraltar kan få delat styre", *Dagens Nyheter* 2002-07-13.
- M. Montaigne 1986: *Essayer*. Bok I. Översatt till svenska av Jan Stolpe. Stockholm.
- A. J. Moryl (red.) 2001: *Encyclopedia of Nationalism. Leaders, Movements and Concepts*. Vol 2. London.
- A. Musolf 2003: *Metaphor corpora and corporeal metaphors*. Presenterat 2003-03-27 vid en interdisciplinär workshop om Corpus-Based Approaches to figurative Language, Lancaster University.
- A. Musolf 2005: "Ignes fatui or apt similitudes?-the apparent denunciation of metaphor by Thomas Hobbes", *Hobbes Studies*, 18, 1.
- A. Musolf 2006: "Metaphor Scenarios in Public Discourse", *Metaphor and Symbol*, 21, 1.
- A. Naess 2002: *Gandhi*. Stockholm.
- T. Nandorf 2001: "Gibraltar kan bli delat i 50 år", *Dagens Nyheter* 2001-11-22.
- B. Nelson 1973: "Civilizational Complexes and Intercivilizational Encounters", *Sociological Analysis*, 34, 2.
- B. Nelson 1974: "De Profundis.... Responses to friends and Critics", *Sociological Analysis*, 35, 2.
- J. S. Nelson 2003: "Four Forms for Terrorism. Horror, Dystopia, Thriller, and Noir", *Poroi*, 2, 1.
- E. Neumayer 2006: "Unequal Access to Foreign Spaces: How States Use Visa Restrictions to Regulate Mobility in a Globalized World", *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series*, 31, 1.
- S. A. Nohrstedt, B. Höijer & R. Ottosson 2002: *Kosovokonflikten, medierna och medlidandet. Ett projekt om medierapportering, propagandan och allmänhetens reflektioner*. Stockholm.
- C. Norlund 2006: "Imagining Terrorists before Sept. 11: Marvel's GI Joe Comic Books, 1982-1994", *Image Text: Interdisciplinary Comics Studies*, 3, 1.
- H. Norman, H. Runblom, A-S Källemark & L-G Tedebrand 1980: *Amerika-emigrationen i källornas belysning*. Uddevalla.
- S. Näsström 2003: "What Globalization Overshadows", *Political Theory*, 31, 6.
- T. Nørretranders 1998: *Platsen som inte finns*. Stockholm.
- G. Olsson 1994: "Heretic Cartography", *Ecumene*, 1, 3.
- G. Olsson 2007: *Abysmal. A Critique of Cartographic Reason*. London.
- C. S. Ooi 2001: *Mediated Cultures: Production and Consumption of Copenhagen and Singapore*. Köpenhamn.
- G. Orwell 1983: *1984*. Stockholm.
- A. Osborn 2001: "Forgers send Tintin to sleazy bars of Bangkok", *The Guardian* 2001-02-14.
- J. Painter 2002: "Multi-level Citizenship, Identity and Regions in Contemporary Europe." Ingår i J. Anderson (ed.): *Transnational Democracy: political spaces and border crossings*. London.
- V. Pareto 1991: *The Rise and fall of Elites. An Application of Theoretical Sociology*. London.
- T. Pedersen 1998: *Germany, France and the Integration of Europe. A Realist Interpretation*. London.
- B. Peeters 1983: *Hergé. Boken om Tintin och hans skapare*. Köpenhamn.

- L. Pehrson 2001: "Begreppet 'terrorism' splittrade FN-möte", *Dagens Nyheter* 2001-10-07.
- J. Peterson 1999: "En triumpf för fantasin", *Aftonbladet* 1999-07-14.
- P. Piirimäe 2006: "The explanation of conflict in Hobbes's Leviathan", *TRAMES*, 1, 10.
- A. Piltz 1999a: "Fångarna på Nätet", *Moderna Tider* 1999-11-25.
- A. Piltz 1999b: "En tankeställare på Pepparholmen", *Signum*, 7.
- T. M. Pitkin 1975: *Keepers of the gate. A History of Ellis Island*. New York.
- E. A. Poe 2002: *The Murders In The Rue Morgue*. London.
- A. C. Portillo 1997: *Historia de una ciudad fronteriza. Ceuta en la edad moderna*. Malaga.
- R. Prodi 2003: Education, tolerance and vision: Europe's way forward" (elektronisk), *Europa, press release rapid*: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-03-94_en.htm (2003-02-21).
- Proposition 1997/98:42. *Schengensamarbetet*. Stockholm.
- Proposition 1997/98:58. *Amsterdamfördraget*. Stockholm.
- R. D. Putnam 1995: "Bowling Alone: America's Declining Social Capital", *Journal of Democracy*, 6, 1.
- R. D. Putnam 2001: "A better Society in a Time of War", *New York Times* 2001-10-19.
- O. Pütz 2012: "From Non-Places to Non-Events: The Airport Security Checkpoint", *Journal of Contemporary Ethnography*, 41, 154.
- J. Rabkin 1997: "Grotius, Vattel, and Locke: An Older View of Liberalism and Nationality", *The Review of Politics*, 59, 2.
- A. Rehn 2006: "Anmärkningar kring köande", *Research Papers in Business Studies*, 3.
- T. Remington 2011: "Ceci N'est Pas Une Guerre: The Misuse of War as Metaphor in Iraq" (elektronisk), *Kenneth Burke Journal*, 7, 2: <http://www.kbjournal.org/Remington> (2011-08-03).
- E. Renan 1994: "Qu'est-ce qu'une nation?". Ingår i J. Hutchinson & A. D. Smith (eds.): *Nationalism*. Oxford.
- D. Riesman 2001: *The Lonely Crowd*. London.
- Riksdagsprotokoll 2004/05:140. *Framställning av passbilder*. Stockholm.
- T. Risse 2003: "An Emerging European Identity? What We Know, And How to Make Sense Of It" (elektronisk), *University of Helsinki*: <http://palvelut.yliopistopaino.fi/collegium/events/europeanidentity.pdf> (2003-04-25).
- A. Roberts 1999: "NATO's 'Humanitarian War' over Kosovo", *Survival*, 41, 3.
- F. Robinson 1994: "Islam and Nationalism." Ingår i J. Hutchinson & A. D. Smith (eds.): *Nationalism*. Oxford.
- M. A. Rose 1991: *The post-modern and the post-industrial. A critical analysis*. Cambridge.
- Royal Dirkzwager distilleries 2001: *Van Gogh Classic Vodka*. Schiedam. (Vodkaflaska)
- Royal Dirkzwager distilleries 2006: "Our Vodkas" (elektronisk), *Van Gogh Vodka*: <http://vangoghvodka.com/van-gogh-our-vodkas/> (2006-05-10).
- C. Rune 2000: "Kostnaderna för kärlekssvaret stiger oavbrutet", *Dagens Nyheter* 2000-05-15.
- D. Rydén 2012: "Kallt krig om internet", *Sydsvenskan* 2012-12-13.
- D. Rydén 2013: "Tintin hamnar i dåligt sällskap", *Sydsvenskan* 2013-01-02.
- T. Sabry 2005: "Emigration as popular culture: The case of Morocco", *European Journal of Cultural Studies*, 8, 5.
- E. W. Said 1993: *Orientalism*. Stockholm.
- J. Samora 1971: *Los Mojados: The Wetback Story*. Notre Dame.
- M. Sandgren 2009: "En genre i den samhällsvetenskapliga diskursen. Sociologi som en utveckling över tankefiguren Gemeinschaft och Gesellschaft", *Sociologisk Årbok*, 3-4.
- G. Sartori 1969: "Politics, Ideology, and Belief Systems", *The American Political Science Review*, 63, 2.
- G. Sartori 1987: *The Theory of Democracy Revisited*. New Jersey.
- P. Schlesinger 1994: "Europeannes. A New Cultural Battlefield?". Ingår i J. Hutchinson & A. D. Smith (eds.): *Nationalism*. Oxford.
- W. Schivelbusch 1993: *Tastes of Paradise. A Social History of Spices, Stimulants, and Intoxicants*. New York.
- P. Schlesinger 2003: "The Babel of Europe. An essay on networks and communicative spaces", *ARENA Working paper*, 22.
- C. Schmitt 1992: "Ur Begreppet 'politisk'". Ingår i S. E. Liedman (ed.): *Från Machiavelli till Habermas. Texter i politisk idéhistoria i urval och med inledningar och kommentarer*. Stockholm.
- S. R. Schulte 2009: "Self-Colonizing eEurope: The Information Society Merges onto the Information Superhighway", *Journal of Transnational American Studies*, 1, 1.

- R. Scruton 1982: *A Dictionary of Political Thought*. London.
- N. Shachar 1997: *Den gåtfulla passionen*. Malmö.
- W. Shakespeare 1967: *Kung Lear*. Översättning till svenska av Carl August Hagberg. Stockholm.
- E. Shils 1955: "The End of Ideology?", *Encounter*, November.
- E. Shils 1957: "Primordial, Personal, Sacred and Civil Ties. Some particular observations on the Relationships of Sociological Research and Theory", *British Journal of Sociology*, 8, 2.
- C. Shore 2006: " 'In uno plures' (?) EU Cultural Policy and the Governance of Europe", *Cultural Analysis* (Special Issue: Theory/Policy), 5.
- M. Skey 2009: "The national in everyday life: A critical engagement with Michael Billig's thesis of *Banal Nationalism*", *The Sociological Review*, 57, 2.
- G. Sluga 1998: "Identity, gender, and the history of European nations and nationalism", *Nations and Nationalism*, 4, 1.
- S. Silvestri 2005: "EU Relations with Islam in the Context of the EMP's Cultural Dialogue", *Mediterranean Politics*, 10, 3.
- G. Simmel 1981a: "Främlingen". Ingår i *Hur är samhället möjligt?* Göteborg.
- G. Simmel 1981b: "Storstäderna och det andliga livet". Ingår i *Hur är samhället möjligt?* Göteborg.
- J. Smitt 2000a: "E-postvirus slog ut företag", *Dagens Nyheter* 2000-05-05.
- J. Smitt 2000b: "Mobilen nästa virushärd", *Dagens Nyheter* 2000-05-06.
- SOU 1997:92. *Medieföretag i Sverige. Ägande och strukturförändringar i press, radio och TV*. Stockholm.
- The Statue of Liberty-Ellis Island Foundation, Inc., 2000: *The American Immigrant Wall of Honor*. New York. (Broschyr.)
- Steenland chokoladfabriek B. V. 2001: *20 Euro*. Gouda. (Chokladförpackning.)
- K. Stendahl 1963: "The Apostle Paul and the Introspective Conscience of the West", *The Harvard Theological Review*, 56, 3.
- P. M. R. Stirk & D. Weigall (eds.) 1999: *The Origins and Development of European Integration. A Reader and Commentary*. London.
- C. de Stoop 1997: *Utan papper. Människohandling i dagens Europa*. Stockholm.
- P. Ståhlberg 1995: "Medier, offentlighet och nationell identitet. En jämförelse av resonemang hos Jürgen Habermas och Benedict Anderson", *Antropologiska Studier*, 52-53.
- I. Sundelin 2000a: "Hackare jagar ständigt nya troféer", *Dagens Nyheter*, 2000-02-03.
- I. Sundelin 2000b: "Jonathan – med rätt att spåra", *Dagens Nyheter*, 2000-05-14.
- J. Söderqvist 1999: "Schizofren stilstudie", *Svenska Dagbladet* 1999-07-14.
- I. Söhrman 1999: "Ceuta och Melilla – Europas sista brofästen i Afrika." Ingår i B. Ryder Liljegren (red): *Europa*. Humanistdagboken, 12. Göteborg.
- S. Sörlin 2004: "Mörkret i människan". Ingår i *Europas idéhistoria 1492-1918*. Stockholm.
- V. Sörman 2000: "Svårt spåra datavirusets skapare", *Dagens Nyheter* 2000-05-07.
- H. Tayfel 1981: *Human Groups and Social Categories*. Cambridge.
- J. Terrio 1996: "Crafting Grand Cru Chocolates in Contemporary France.", *American Anthropologist*, New series, 98, 1.
- J. Thente 2011: "Alla tiders europé. Tintin är ingen Hollywoodhjälte", *Dagens Nyheter* 2011-10-25.
- H. Thompson 1992: *Tintin. Hergé & His Creation*. London.
- I. T. Thomson 2005: "The Theory That Won't Die: From Mass Society to the Decline of Social Capital", *Sociological Forum*, 20, 3.
- Tidningarnas Telegrambyrå 1998: "Sosljenitsyn får Andreasorden", *Dagens Nyheter* 1998-12-12.
- Tidningarnas Telegrambyrå 2004: "FN-domstol avvisar folkmordsanklagelser mot Nato", *Dagens Nyheter* 2004-12-16.
- G. N. Toggenburg 2004: "'United in diversity': Some thoughts on the new motto of the enlarged Union". *Il Mercator International Symposium: Europe 2004: A new framework for all languages?* Tarragona, 2004-02-27/28.
- J. Torpey 2000: *The Invention of the Passport. Surveillance, Citizenship and the State*. Cambridge.
- S. Toulmin 1995: *Kosmopolis. Hur det humanistiska arvet förfuskades*. Stockholm.
- A. Touraine 2007: *A New Paradigm for Understanding Today's World*. Cambridge.
- H. J. Trenz, M. Conrad, G. Rosén 2007: "The Interpretative Moment of European Journalism. The Impact of Newspaper Opinion Making in the Ratification Process", *RECON Online Working Paper*, 11.
- B. S. Turner 1994: *Orientalism, Postmodernism & Globalism*. London.

- Twelve Stars Communications 1998: "Captain Euro" (elektronisk), *Twelve Stars Communication*: <http://www.captaineuro.com> (2005-06-18).
- Twelve Stars Communications 2000: "Founders" (elektronisk), *Twelve Stars Communication*: <http://www.twelvestars.com/founders.html> (2005-06-18)
- L. Tye 2012: *The High-Flying History of America's Most Enduring Hero*. New York.
- F. Tönnies 1955: *Community and Association*. London.
- UN doc A/811 1948: *FNs Allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna*.
- U. S. Department of the Interior National Park Service 2000: *Ellis Island*. New York. (Broschyr.)
- P. Vanting Christiansen 2006: "Language policy in the European Union". *Language Problems & Language Planning*, 30, 1.
- K. Vidmar-Horvat 2012: "The predicament of Intercultural Dialogue: Reconsidering the Politics of Culture and Identity in the EU", *Cultural Sociology*, 6, 1.
- M. Visser 1984: "Vengeance and Pollution in Classical Athens", *Journal of the History of Ideas*, 45, 2.
- G. H. von Wright 1971: *Explanation and understanding*. London.
- A. Wachowski & L. Wachowski 1999: *The Matrix*. New York. (Spelfilm.)
- N. Wahl (red.) 1998: *Fördrag om Europeiska unionen*. Stockholm.
- L. Wantchekon 2004: "The Paradox of 'Warlord' Democracy: A Theoretical Investigation", *The American Political Science Review*, 98, 1.
- M. Weber 1978: *Den protestantiska etiken och kapitalismens anda*. Lund.
- O. Westlund 2003: *S(t)imulating a Socialpsychology*. G. H. Mead and the Reality of the Social Object. Uppsala.
- H. White 1978: *Tropics of Discourse*, London.
- G. W. White 1996: "The Mexico of Europe? Morocco's Partnership with the European Union." Ingår i D. Vandewalle (ed.): *North Africa. Development and reform in a Changing Global Economy*. New York.
- M. Wieviorka 2007: "From Classical Terrorism to 'Global' Terrorism", *International Journal of Conflict and Violence*, 1, 2.
- A. Wilden 1990: *Kommunikationens strategi*. Göteborg.
- J. Wilson 2003: *Jorden skall gråta. Historien om Nordamerikas indianer*. Stockholm.
- P. Wirtén 2002: *Europas ansikte. Rasdiskriminering eller mångkultur*. Stockholm.
- W. G. Wolters 2001: "The Euro: Old and New Boundaries in the use of Money", *Anthropology Today*, 17, 6.
- I. Zangwill 1982: *Det stora Bow-mysteriet*. Höganäs.
- Zona Militar de Ceuta 1999: *Museo Especifico de La Legion*. Ceuta. (Broschyr.)
- M. Ådahl & J. Eklund 2003: *Allt om EMU*. Stockholm.
- D. Østerberg 1966: *Förståelseformer*. Göteborg.
- D. Østerberg 1998: *Stadens illusioner*. Göteborg.

